

AXEL NIELSEN

SPECIER · KRONER
KURANT

EN STUDIE OVER DEN FALDENDE RIGSDALERVÆRDI
I DANMARK I TIDEN 1671—1726

KØBENHAVN
PETER HANSENS FORLAG

1907

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN
1973

GENUDGIVET MED STØTTE AF
STATENS HUMANISTISKE FORSKNINGSRÅD

*Denne Afhandling er af de statsvidenskabelige Professorer ved
Københavns Universitet antagen til offentlig at forsvares for Erhverv-
elsen af Doktorgraden i Statsvidenskab.*

København, d. 1. Oktober 1907.

L. A. Grundtvig,
Decanus h. a.

ISBN 87 7500 830 0

AFFOTOGRAFERET EFTER ORIGINALUDGAVEN OG GENOPTRYKT
I OFFSET PÅ SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG
1973

Denne Afhandlings Maal er, som Titlen viser, at fastslaa Rigsdalerværdiens Svingninger her i Landet i Tiden 1671--1726, i hvilken Periode Forvirringen i dansk Møntvæsen paa Grund af de stadige Ændringer i Regeringens Møntpolitik var særlig stor. Netop denne Periode frembyder derfor interessante Momenter i dansk Mønt-historie, og det er af den Grund naturligt i første Række at henvende sin Opmærksomhed paa dette Tidsrum, selvom det ikke saa bestemt skiller sig ud fra det foregaaende, at Aaret 1671 danner den eneste mulige Grænse. Medens dette Aar er valgt, fordi man med Mønt-Ordningen af 1671 forsøgte at bringe Orden til Veje i Møntvæsenet, danner Nedsættelsen af Smaamønten i Juli 1726 en bestemt Grænse, idet der dermed indtraadte en ny Fase i Udviklingen.

Materialet til Afhandlingen er, — hvad enhver, der er lidt inde i det her omhandlede Spørgsmaal, véd maa være Tilfældet, — i mindre Grad hentet fra den moderne Litteratur end fra Samtidens trykte Kilder, Disputatser, Stridsskrifter og andre Lejlighedstryk; men i Hovedsagen bygger Afhandlingen paa utrykte Kilder af enhver Art, som er indsamlet ikke blot i vore egne Arkiver og Biblioteker, men ogsaa i Arkiverne i Slesvig og Haag og fremfor alt i Bibliotekerne i Hamborg. Er det paa denne Maade lykkedes at bringe noget nyt Stof for Dagens Lys, skyldes det i en væsentlig Grad Embedsmændene ved Rigsarkivet i København og ved de nævnte udenlandske Arkiver og Biblioteker, der altid med stor Velvilje har staaet mig bi med Fremskaffelsen af de meget forskelligartede Kilder, som ligger til Grund for Arbejdet.

Rettelser.

- S. 3 L. 6 f. o. Jørgensens, læs: Jørgensens,²⁾
S. 11 L. 20 f. n. ere læs: er
S. 15 L. 9 f. o. kende læs: kunde
S. 39 L. 14 f. n. vare læs: var
S. 55 ¹⁰⁸⁾ 166: læs: 166.
S. 73 L. 2 f. o. Kreuzer læs: Kreutzer
S. 103 L. 15 f. n. hvad læs: hvor
S. „ L. 2 f. n. ²⁸¹⁾ — læs: . ²⁸¹⁾ —
S. 125 ³⁷³⁾ lastel læs: Castel
S. 133 ⁴⁰⁸⁾ 1717 læs: 1719
-

INDHOLD

	Side
Indledende Bemærkninger	1
Virkningerne af en svingende Møntværdi.....	4
Datidens Teorier.....	19
Møntprægningen	28
Mønthistorien.	
Frederik den Tredies sidste Leveaar	33
Kristian den Femte.	
1670—1675 ..	41
1676—1679 ..	54
Den hamborgske Vexel- og Pengekurs	60
1680—1683 ..	63
1684—1688 ..	66
1689—1699 ..	71
Frederik den Fjerde.	
1699—1709 ..	88
1710—1717 ..	94
1718—1726 ..	109
De autoriserede Sedler ..	124
Grundene til, at Møntvæsenet ikke ordnedes	141
Tabel over Svingningerne i Rigsdalerens Værdi	146
Bilag.	
I. Tabel over de vigtigste Udmøntninger 1671—1726.....	153
II. Tabeller over Opgælden.....	165

FORKORTELSER

- F. = Forestilling.
R. = Rentekammeret el. Rentekammerets.
K. = Kommercekollegiet el. Kommercekollegiets.
P.-K. = Politi- og Kommercekollegiet el. Politi- og
Kommercekollegiets.
-

Indledende Bemærkninger.

Forgæves vil man paa de følgende Sider lede efter Oplysninger om de Guldmonter, der er slaaet under Kristian den Femte og Frederik den Fjerde. Med Vilje er disse ikke medtaget her, thi det har ikke været Hensigten at give en Fremstilling af, hvilke Monter der er slaaet under disse Konger, men af, hvilke Monter der gik mellem Folk, til hvilken Værdi de toges Mand og Mand imellem o. s. v., kort sagt, at give et Billede af de da cirkulerende Monteres Liv. Derved falder Guldmonter helt uden for dette Arbejdes Rammer, saavist som Guldmonter i den heromhandlede Tidsperiode, naar den en enkelt Gang saas i Cirkulationen, af Omsætningen behandlede, ikke som en Monter, men som „en rar Medalje“. Derom vidner tilstrækkeligt Lovgivningen, der kun sjældent gav sig af med Guld, derom vidner ogsaa den ringe Slagning af Dukater, der fandt Sted, og som gjorde det umuligt, at Omsætningen kunde vænne sig til disse; selv af de i 1714 indførte Kurantdukater, hvorefter man sikkert havde ventet sig en Del, sloges kun 54740 Rd. i de følgende Aar¹⁾ — saa hørte Prægningen op, da den ikke længer kunde betale sig, og hurtigt er de slagne Dukater sikkert igen blevet indsmeltet. At Omsætningen ogsaa virkelig behandlede Guldmonter som Medaljer, derom vidner, at i Slutningen af det 17. Aarh. solgtes Guldmonter efter Vægt i Nord-Tyskland, og, for at tage et andet Eksempel, naar der i 1710erne kom en Dukat i Kirkeblokken ved Trinitatis Kirke i København, saa gik den ikke ind i Kassen, men den solgtes mod Sølvmonter. — Var saaledes Guldmonter i Virkeligheden ikke Monter, saa falder ogsaa hele Spørgsmaalet om Gulds og Sølv indbyrdes Værdiforhold ganske uden for Rammen for nærværende Afhandling.

¹⁾ Ramus: Hist. Beretning om de Guldmonter, som ere slagne i de danske Stater (Skandinav. Litteraturselskabs Skrifter. 1807. I. p. 194).

Stiller man sig som Opgave at skrive Pengeomløbets Historie, en Opgave, som aldrig fuldt vil kunne løses, saa maa man nødvendigvis tage Hønsyn, ikke blot til de i Norge og i Glückstadt slagne Mønter, men ogsaa til udenlandske, der løb om her i Landet. Maaske kurserede i Norge af indenlandske Mønter kun norsk Mønt, i Danmark var sikkert baade norske og glückstadtske, foruden naturligvis københavnske, Mønter gængse. Herimod kan ikke anføres Reskriptet af 12. Juni 1685, hvorefter den paa Kongsberg slagne Mønt skulde forblive der i Landet, thi en saadan Bestemmelse maatte naturlig Omsætningen gøre til Mundsvejr, naar Forholdene krævede det; og senere gjorde Regeringen da ogsaa selv Brud paa den fastsatte Regel ved at trække grov Mønt ned fra Norge, naar dette kunde betale sig. Hvad den udenlandske Mønt angaar, saa viser de talrige Indførselsforbud, som udstedtes, tilstrækkeligt, i hvor høj Grad den var gængs her i Landet. Men kan man gennem Bestemmelserne om Udmøntningen af den indenlandske Mønt delvis faa fat i denne, saa unddrager den udenlandske Mønt sig saa godt som ganske vore Efterforskninger — ikke blot saaledes, at vi kun sjældent hører fortalt, hvilke udenlandske Mønter Omløbet her i Landet havde optaget, men ogsaa saaledes, at man kun sjældent, naar saadanne Oplysninger endelig kan fremdrages, kan faa noget nærmere at vide om disse Mønter, — dertil er Mønthistorien endnu altfor lidt opdyrket i Udlandet.

For at naa det Maal, nærværende Afhandling har sat sig, har det ikke været nødvendigt at fortabe sig i Smaaudmøntninger, Hypoteser om Prøvetryk o. s. v., alt sammen noget, som har Værdi for Møntsamlere, men ikke har haft nogen Indflydelse paa Pengeomløbet, som det er værd at tale om. De større Møntninger har det derimod naturligvis være nødvendigt at gaa ind paa, ikke blot paa Grund af den Betydning, de har haft for Omløbet, men ogsaa fordi det med nærværende Arbejde har været Opgaven at se til Bunds i Møntpolitiken, at søge Aarsagen til Møntningerne. At dette trykker hele Fremstillingen, er klart, saa meget mere som Udmøntningernes Historie er uddybet af Numismatikere, — men uden om er det ikke muligt at komme.

Det er forsaavidt ingen nye Baner, der brydes ved denne Afhandling, som denne har en Forgænger i Prof. W. Scharlings Arbejde, men dette blev og kunde kun blive en „kort Udsigt“ over Mønthistorien, saa lidt Tid der var givet Forfatteren. For første Gang drages der Mønthistoriens økonomiske Side frem, dog kun forsaavidt angaar Bestemmelsen af Møntværdien, medens selve Møntpolitiken maatte blive en udenfor liggende Opgave. Hvad

andre Forfattere, der har beskæftiget sig med Pengevæsenet i Danmark under Kristian den Femte og Frederik den Fjerde, angaar, saa har disse udelukkende holdt sig til selve Møntningerne, som det, der især interesserer Møntsamlere; hvor stor Værdi disse Undersøgelser end ogsaa har for Numismatiken, og da især afd. General Jørgensens, for Mønthistorien³⁾ danner de kun den faste Grundvold, hvorpaa Bygningen skal rejses.

²⁾ Naar i det følgende Jørgensens Anskuelser omtales, tænkes herved paa det Manuskript, som opbevares paa Møntkabinettet. Af mindre Værdi for vort Øjemed er samme Forf.'s Bog: Beskr. over danske Mønter 1448—1888. Kbhvn. 1888.

³⁾ Ordet Mønthistorie har eengang vundet Borgerret i Dansk, ogsaa i Tilfælde, hvor Pengehistorie vilde have været et nøjagtigere Udtryk; paa denne Maade bruges Ordet da ogsaa i det følgende.

Virkningerne af en svingende Møntværdi.

At Mønthistorien har sin store Betydning som Hjælpevidenskab for den økonomiske Historie, vil sikkert ingen benægte, da det er noget, der straks falder i Øjnene. Denne Side er det, der særlig er lagt Vægt paa i den følgende Fremstilling af Danmarks Mønthistorie, idet Endemaalet har været at faa udarbejdet en Tabel over Møntværdiens Svingninger til de forskellige Tider, en Tabel, som kunde bruges af den, som har nødig at omregne Priser fra den omhandlede Tidsperiode. Maaske vil man indvende, at praktisk brugbar er Tabellen ikke bleven, da Møntværdien er udtrykt i Gram fint Sølv; men hertil er da at svare, at denne Udtryksform for Rigsdalerværdien utvivlsomt er den rette, og at et Forsøg paa at udtrykke Datidens Møntværdi i Nutids-Mønt vel ikke vilde være ligefrem forkert, men dog misvisende og forkasteligt, forsaavidt som der derigennem gaves en Anvisning paa ikke at tage Prisniveauets Forandringer med i Betragtning ved Omsætning af tidligere Tiders Priser. Mønthistorien har ikke til Opgave at sige, hvad 1 Rd. var værd i tidligere Tider, — det bliver Prishistoriens Sag at bestemme Møntens Købevne, — den skal kun sige, hvor stor Metalværdi Rigsdaleren havde.

Ved at opspore de Svingninger, Landets Mønt har været undergivet, bliver Mønthistorien dog ikke en blot og bar Hjælpevidenskab; den faar sin selvstændige Betydning som skildrende en enkelt og meget betydningsfuld Side af det økonomiske Liv, Mønten, Omsætningsmidlet, Værdimaalet. I vor Tid falder man ikke let paa at tænke over den gavnlige Virkning, vort nuværende fastordnede Møntvæsen øver paa hele vort økonomiske Liv; man forestiller sig det ikke ret uden ved at se, hvor ødelæggende Virkninger en faldende Valuta kan øve paa et Samfund. Men gennemgaar man f. Ex. Ruslands eller Indiens økonomiske Historie i nyere Tid, faar man derved Øjet aabnet for, i hvor høj Grad et uordnet Møntvæsen kan virke hæmmende paa hele det økonomiske Liv og præge hele

dettes Udseende. Saaledes var det naturligvis ogsaa i tidligere Tider, saa ud af Danmarks Mønthistorie, af de blotte Fakta, som f. Ex. et Fald i Rigsdalerens Værdi, stiger der frem for Læseren et økonomisk Tidsbillede, naar han forstaar at forfølge de Virkninger, Forandringerne i Møntvæsenet maatte fremkalde paa *hele* det økonomiske Liv, thi ingen i Samfundet lodes i Virkeligheden uberørt. At paavise de Virkninger, som Forandringer i Møntvæsenet saaledes fremkaldte, ad statistisk Vej lader sig jo ikke gøre paa Grund af Mangelen paa brugbare statistiske Data fra Datiden, — ja, selv i Nutiden kan alle disse Foreteelser ikke paavises gennem Statistiken; men gennem de almindelige økonomiske Teorier bliver det os dog muligt at drage vore Slutninger fra Mønthistoriens Fakta til det økonomiske Livs Forandringer.

For ogsaa at faa denne betydningsfulde Side af Mønthistorien frem, danner en kort, skitseret Fremstilling af de almindelige økonomiske Teorier paa dette Omraade derfor en naturlig Indledning. Er det end intet nyt, der her kommer frem, mindes Læseren dog ved Læsningen af selve Mønthistorien om at rette Blikket ud ad mod Samfundet.

Medens det i Nutiden er Omsætningen, der bestemmer Penge-mængden i Landet, idet den forøgede Værdi, Pengene faar i Landet ved et Prisfald eller en Ikke-Prisstigning, snart vil forsvinde ved en Hidførsel af ædelt Metal, som, takket være den fri Udmøntning, der nu hersker, kan gaa over i Omløbet, kunde det synes, som om Forholdet i den heromhandlede Periode var et ganske andet, idet der da dels ikke herskede fri Udmøntning, dels ikke var Mulighed for at befri sig for overflødig Smaa-mønt, idet der ikke herskede nogen Grænse for det Beløb, man var pligtig at modtage i Smaa-mønt o. lign. Men naturligvis blev det ogsaa dengang Omsætningen, der bestemte Landets Pengemængde. Hvoraf Staten, der havde hele Udmøntningen i sin Haand, saa, at der trængtes til en ny Møntning, er ikke let at se; dog selv i et Land, hvor Udmøntningen ikke er fri, vil Omsætningen give til Kende, om der er Trang til Mønt, thi i saa Fald vil Værdien af Hovedmønten blive saa meget højere end Værdien af det deri indeholdte Sølv, at en Udmøntning kan betale sig, medens for megen Smaa-mønt vil give sig Udtryk i et Fald i dennes Værdi, en Agio paa bedre Mønt. Men kendte man, eller rettere, erkendte man ikke disse to Foreteelser som Korrektiver, saa havde man intet Middel til at vide, om Omsætningen tiltrængte en Udmøntning udover Udtalelser om en Mangel paa Mønt el. lign., Udtalelser, der ofte ikke byggede paa virkelige Fakta, men var dikteret af en Følelse af en almindelig Pengemangel, hvad der ofte

vil fremkomme, som vi senere skal se, naar Landets Valuta engang er kommet i Uorden. Saadanne Klager over Mangel paa snart denne snart hin Møntsort kom da ogsaa ofte frem i den heromhandlede Periode, særlig fra Møntmestrenes Side; fandt saa Klagen Øre hos Regeringen, gaves der Møntmesteren Tilladelse til at slaa den omtalte Sum Mønt. Metallet til Møntningen maatte han selv skaffe til Veje, som oftest fra Udlandet og da særlig fra Hamborg, der var Sølvmarkedet for Nordeuropa. Paa Danmark virkede denne Operation som en Forøgelse af vor Import dette Aar, der ligesom den øvrige Indførsel maatte betales gennem Udførselen, d. v. s. som Betaling for det købte Sølv maatte der sendes Vexler paa Udlandet af Sted. Som Følge af den ved Sølvkøbet forøgede Efterspørgsel efter udenlandske Vexler steg Kursen paa disse, og traf Metalindførslen ikke tilfældigvis sammen med en tilsvarende Forøgelse i vor Export, naaede snart Vexelkursen en saadan Højde, at det kunde betale sig at sende Sølv d. v. s. vor Hovedmønt blev sendt af Sted. At man under de her skildrede Forhold ikke kunde slaa Hovedmønt af det indkomne Sølv, siger sig selv, men som Regel var det jo Smaamønt, der skulde slaas, og med Henblik herpaa er det opstillede Exempel valgt; forøvrigt vilde det gaa paa samme Maade, om der var Trang til (o: det kunde betale sig) at slaa Hovedmønt, og man saa bestemte sig til at slaa et langt større Beløb heraf, end man havde Brug for, thi ogsaa i saa Fald vilde Sølvprisen her i Landet stige som Følge af Vexelkursens Stigning, medens Sølvprisen i Udlandet stadig var den samme, — Hovedmøntens Slagning kunde ikke betale sig. Men lad os nu holde os til det Tilfælde, som hyppigst indtraf i den heromhandlede Periode, at man havde til Hensigt at slaa Smaamønt, — naturligvis slettere end Hovedmønten; sloges Smaamønten saa god som denne, delte den naturligvis ogsaa dennes Skæbne. Det købte Sølv udmøntedes da til et langt større Beløb, end der var betalt derfor, saa Pengemængden forøgedes ved denne Udmøntning rent nominelt set i Landet; vi gav 100000 Rd. af vor Hovedmønt bort mod at faa 200000 Rd. i Smaamønt i Stedet, og stor Forskel vilde det ikke have gjort, om vi ligefrem havde omsmeltet Hovedmønten og præget Smaamønt heraf. Det er ikke her Stedet at komme ind paa gamle Doktriner, saa meget er dog vist, at den forøgede Mængde Omsætningsmidler, som gennem den omtalte Slagning af Smaamønt kom i Landet, øvede en gavnlig Virkning, ganske som naar Forøgelsen var sket i Form af Papirpenge.¹⁾ Ogsaa forsaavidt var

¹⁾ Hvad der saaledes i det følgende siges om den Valutaforringelse, der sker som Følge af Slagningen af for megen Smaamønt, finder ogsaa An-

der Lighed mellem Smaamønt og Papirpenge, som det var fra Statskassen, de trængtes ud i Befolkningen, thi Hovedparten af det Beløb, hvormed Omløbsmidlerne forøgedes ved Slagningen af Smaamønt, blev indbetalt i Statskassen som Møntafgift af Møntmesteren. Hvortil nu Staten anvendte den forøgede Indtægt, var naturligvis forskelligt; maaske til Bygning af Krigsskibe, maaske til Indkøb af Proviant til Flaaden, kort sagt paa forskellig Vis, men Faktum er, at paa den ene eller anden Maade trængte Summen ud i Befolkningen. De Varer, der først ramtes af den forøgede Efterspørgsel, som blev den naturlige Følge, steg først i Pris; satte saaledes Staten ved den forøgede Indtægt, Møntafgiften havde givet dens Kasse, flere Arbejder i Værk, kom dette Arbejderne til Gode, maaske mindre gennem Lønnens Stigning, thi den forandredes ikke saa hurtigt, end gennem den forøgede Efterspørgsel efter Arbejdskraft. Prisstigningen viste sig da først paa de Varer, Arbejderne gav sig til at efterspørge som Følge af Forbedringen i deres økonomiske Stilling. Hvilke disse Varer er, er naturligvis forskelligt til de forskellige Tider, alt efter den økonomiske Stilling, Arbejderne alt forinden har; i Datiden viste Forbedringen sig sikkert gennem en forøget Efterspørgsel efter Levnedsmidler, eller maaske rettere, bedre og sundere Levnedsmidler, saa Prisen steg først paa disse Varer.²⁾

De fleste Steder var der ganske vist sat Taxt af Øvrigheden paa Kød, Flæsk, Brød o. s. v., — forhindre Prisstigningen kunde Taxterne dog ikke, selv om de nok kunde forhale den; i saadanne Tider ser man da ogsaa talrige Klager over, at Bagere og Slagtere tager mere for deres Varer, end Taxten tillader.³⁾ Denne Prisstigning bredte sig nu i videre og videre Kredse. Saaledes kom Landbruget ogsaa til at nyde godt af den stærkere Efterspørgsel efter dets Produkter, men rigtignok i temmelig begrænset Omfang, thi Høstudfaldet er engang givet, og det staar ikke i Landbrugets saaledes som i Industriens Magt at udvide Produktionen paa een gang som Følge af en stærkere Efterspørgsel, for ikke at tale om, at hele Landbrugets daværende Dyrkningsmetode saa at sige umuliggjorde en Udvidelse. Dog kunde Landbruget have Fordel af

vendelse — i alt væsentligt da — naar Valutaforringelsen skyldes Udstedelsen af for mange uindlæselige Sedler (Papirpenge); kun bliver der her ingen Grænse for Valutaens mulige Fald, medens, naar Valutaforringelsen skyldes Smaamønten, dennes Metalindhold danner den underste Grænse.

²⁾ Om Forbrugets Udvidelighed i saa Tilfælde se J. Faucher: *Währung und Preise*. Vierteljahrschr. f. Volkswirtschaft und Kulturgeschichte. Bd. 23 og 24.

³⁾ Sammenhold Opgældens Stigning i 1717 med P.-K. Domprot. 26. Januar, 24. Maj og 16. Juli 1717.

Prisstigningen, hvis den indtraf paa en Tid, hvor Høsten og Slagtekvæget endnu ikke var solgt bort, idet det fik mere for sine Produkter end før, medens det endnu kunde købe sine Fornødenheder til de gamle Priser; men denne mulige Fordel blev endnu ringere derved, at Udbyttet af Driften, der kunde sælges, var saa ringe, da Arbejdsløn, Skatter og Afgifter endnu for en stor Del betaltes in natura. At Landbruget saaledes kunde faa Fordel af Statens Udmøntning af Smaamønt, maa indrømmes, men Prisstigningen paa Landbrugsprodukter vilde enten lokke Tilførsler hid fra Udlandet eller formindske vor egen Export; i begge Tilfælde kom der et Minus paa vor Side i Betalingsbalancen, som maatte dækkes ved Udførsel af Metal, d. v. s. vor Hovedmønt. — Eller Staten kunde efterspørge Beg, Tjære, Hamp og lignende Artikler til Flaadens Udrustning, saa Prisen paa det herværende Oplag vilde stige, og nye Forsendelser hidlokkes fra Udlandet, Virkningen blev i hvert Fald, at den gennem den forøgede Mængde Omløbsmidler fremkaldte en Prisstigning, som hidførte Varer fra Udlandet,⁴⁾ og at denne Import (eller formindskede Export) maatte dækkes gennem Forsendelse af vor Hovedmønt, indtil Ligevægt igen var oprettet mellem Prisniveauet inden- og udenfor Landet. Om Landet gennem hele denne Proces blev rigere eller fattigere, kan ikke saa nemt afgøres; vist er det, at den Kapital, Landet havde bundet i sine Omsætningsmidler, nu var blevet mindre end før. I og for sig var dette naturligvis ikke til nogen Skade, hele Bevægelsen i Nutiden gaar jo i Retning af enten at frigøre den Kapital, der alt er bundet i Omsætningsmidlerne, eller at spare ny Kapitals Anvendelse paa denne Maade, — Skade kunde der først tales om fra det Øjeblik, der udprægedes saa megen Smaamønt i Forhold til Hovedmønten, at der kom en Agio eller Opgæld paa denne, en Opgæld, der steg, efterhaanden som Misforholdet mellem Hoved- og Smaamønten blev større, indtil Opgælden blev lig Differencen mellem Hoved- og Smaamøntens Sølvindhold. Skulde man med et Ord karakterisere Danmarks Mønthistorie i det heromhandlede Tidsrum, maatte det blive: stigende Opgæld. Først steg Opgælden paa Specier mod Kroner, indtil Specien helt var fortrængt, idet Opgælden blev saa stor, som Forskellen var mellem Speciens og Kronens Sølvindhold, og derpaa kom der en Opgæld paa Kroner mod Smaamønt, Otte-, Tolv- og Toskillinger. Selvfølgelig steg Opgælden ikke uafbrudt. Der var, som det nærmere ses af Mønthistorien, Tider, hvor Opgælden faldt, men den meste Tid var Opgælden sti-

⁴⁾ At Priserne ogsaa der steg, lades her ude af Betragtning.

gende. Det bliver derfor nærmere vor Opgave at undersøge, hvorledes en stigende Opgæld paavirker et Samfund fremfor en faldende; men paa sin Vis giver man en Fremstilling af begge disse Foreteelser, naar man betragter den ene, idet Virkningen af en faldende Opgæld noget nær bliver akkurat den modsatte af den Virkning, som den stigende Opgæld øver.

Det skal nu strax bemærkes, at naar i det følgende Hovedlinierne trækkes op, kommer nemt hele Virkningen af en stigende Opgæld til at staa med stærkere Farver, end den burde; det har dog den Fordel, at man klarere faar Øjet op derfor, men det maa erindres, at Stigning og Fald i Opgælden, naar netop undtages Aarene omkring 1717, var jævne, og Overgangene ikke let mærkbare; dette forklarer ogsaa, hvorfor man nu ikke ad rent historisk Vej formaar at efterspore disse Omvæltninger; vilde man fremstille Rigsdalerværdien ved en Linie, vilde denne blive svagt bølgeformet. Men udvisekede dette Virkningerne, Møntværdiens Forandringer havde, — Virkningerne var sikkert dog til Stede.

Om det er rettest at benævne det Forhold, som her skal skildres, som Agio paa Hovedmønt eller Disagio paa Smaamønt, kan forsaavidt være ligegyldigt, som det Forhold, man tænker paa, er omtrent det samme. I Begyndelsen vil det nærmest gennem en Disagio paa Smaamønt vise sig, at der er udstedt for megen heraf, men efterhaanden vil Hovedmønten forsvinde af Omløbet for at gemmes hen o. lign., og Smaamøntens Værdiforringelse viser sig da i, at der maa betales en Agio paa Hovedmønten, naar denne absolut skal bruges. Hvor længe det vil vare, før Disagioen paa Smaamønten gaar over til at blive en Agio paa Hovedmønten, afhænger naturligvis af flere Omstændigheder som Størrelsen af Smaamøntens Værdifald, Samkvemmet Livlighed o. s. v., men gennemgaaende har Agioen næppe behøvet at være ret stor, før Hovedmønten er forsvunden af Omløbet. En Forskel, der derimod hidrører fra Ubekvemheden ved Smaamønten el. lign., saaledes som den, der synes i hvert Fald af og til (1716 og følgende Aar) at have været mellem større og mindre Smaamønt, betegnes rettest ved Disagio, idet man derigennem udtrykker, at Omsætningen regnede med den større Skillemønt.

Saasnart altsaa Opgælden paa Hovedmønten havde varet noget og naaet en vis mindre Størrelse, forsvandt Hovedmønten af Omløbet og blev fra nu af behandlet som en ren og skær Vare. At Landets Valuta, Smaamønten, havde højere Værdi end det Metal, den indeholdt, beroede kun paa Landets Betalingsbalance; hvad Dag det skulde være, kunde denne, som vi senere skal se, for-

andre Værdien af vor Valuta. Det var med andre Ord denne Løsrivelse af Rigsdalerens Værdi fra Værdien af Metallet, som muliggjorde Møntens Værdifald, og som først standsede i det Øjeblik, de to Værdier igen faldt sammen.

Af størst Betydning maatte Forandringen i Møntværdien blive for lange Gældsforhold, som f. Ex. Laan i faste Ejendomme. Indrømmes det, at Retfærdigheden tilsiger, at Kreditors Stilling i det Øjeblik, han faar Laanet tilbagebetalt, skal være den samme, som da Laanet ydedes, — noget, der ganske vist er uopnaaeligt paa Grund af de uundgaelige Værdisvingninger, som følger med at vælge de ædle Metaller til Værdimaal, — saa træder Valutasvingninger i høj Grad i Vejen for, at Retfærdigheden kan ske Fyldest, thi da Laanet ydedes, var Rigsdalerens Værdi en ganske anden, end da Laanet tilbagebetaltes. Derfor ser man ogsaa Datidens Jurister⁵⁾ indgaaende behandle dette Spørgsmaal og komme til Resultatet: *semper reddenda pecunia in bonitate intrinseca*. Herved tog de ganske vist særlig Sigte paa det Tilfælde, at en alt kurserende Mønt for Fremtiden sloges slettere, men Retfærdighedsfordringen, de opstillede, passede dog ogsaa paa andre Valutafald. I Praxis lærte man efterhaanden at hjælpe sig paa anden Vis, idet Kreditor opstillede som Betingelse for overhovedet at yde Laanet, at dette skulde modtages, forrentes og tilbagebetales i den til enhver Tid værdifuldeste Mønt, altsaa da Opgælden paa Specien var stigende, i Specier, og siden hen i Kroner.⁶⁾

Vidste Kreditor paa denne Vis at varetage sine Interesser, var Laantageren paa sin Side naturligvis ikke uvidende om, at han i Længden vilde staa sig ved at modtage Laanet i Kurant. I hvilken Mønt⁷⁾ nu Laanet blev ydet, afgang selvfølgelig af en Forhandling mellem Laangiver og Laantager i hvert Tilfælde, vist er det, at i mange Tilfælde aftaltes intet udtrykkeligt om Mønten. Naar man nu vilde indvende, at i saa Fald en Møntforringelse gik ud over den, der bedst kunde taale det, Kreditor (en Mening, som ogsaa deltes af Regeringen, hvad der ses af de talrige Paabud, der udkom, hvorved Opgælden ved Rentens og Kapitalens Erlæggelse ansattes lavere,

⁵⁾ Se Endemann: Studien in der rom. kan. Wirtschaftslehre. II. p. 215 ff.

⁶⁾ Gennemgaar man saaledes: Københavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728, vil man lægge Mærke til de mange Prioriteter, der lyder paa Specier og Kroner.

⁷⁾ De mange forskellige Slags Rigsdalere, man saaledes havde: Rd., Rd. Kroner o. s. v. viser noksom Berettigelsen af Helfferichs Paastand om, at det er umuligt at tale om et Møntsystem da. En dansk Betegnelse for: Sortengeld, hvormed Helfferich karakteriserer Datidens Møntforhold (Das Geld. p. 44), kan næppe findes.

end den i Virkeligheden var), er det vel værd at bemærke, at man dog ikke saadan simpelt hen kan slutte, at Kreditor var rigere end Debitor, for ikke at tale om, at talrige Midler ejedes af offentlige Stiftelser og umyndige. En Mand, der var i Besiddelse af en opsparet Kapital, vilde under saadanne Forhold være langt tilbøjeligere til at købe en Ejendom el. lign. selv, fremfor at udlåne den mod Rente. Overhovedet maatte disse usikre Forhold, som ikke lidet forøgedes ved Regeringens vilkaarlige Paabud om Opgældens Størrelse, i høj Grad virke skadelig dels paa selve Kapitalopsamlingen, dels paa Kapitalens Deltagelse overhovedet i det økonomiske Liv. Først paa Kapitalopsamlingen. I en Tid med faldende Valuta og stigende Priser vil Kapitalopsamlingen som Regel blive mindre; de Befolkningsklasser, som foreløbig kun mærker Forandringen ved Prisstigningen paa deres Fornødenheder, vil gennemgaaende kun kunne opspare mindre, og paa den anden Side vil de Befolkningslag, som har Fordel af Prisstigningen, sædvanlig ikke spare saa meget mere; en saadan pludselig Fortjeneste faar Folk til at slaa et stort Brød op, — den møjsommelige Sparen fra Dag til Dag tager mer og mer af. Men dernæst virkede den faldende Møntværdi ogsaa skadelig paa Kapitalens Deltagelse i det økonomiske Liv, og man forstaar saa godt, at man kunde fristes til at gemme de opsparede Penge paa Kistebunden fremfor at låne dem ud. Det er da ogsaa en Kendsgerning, at Lande med et daarligt Møntsystem ere kapitalfattige, thi den hjemlige Kapital har en Tilbøjelighed til at vandre ud til Lande med fast Valuta, ligesom fremmed Kapital holder sig borte fra et saadant Land. Kun gennem en saa meget højere Rente kan man lokke Kapitalen hid, men enhver ved, hvad en høj Rentefod betyder for et Land. Nu var det naturligvis ogsaa andre Steder ligesaa galt med Møntvæsenet som her i Danmark, men et Sted i Nærheden var der dog en fast Valuta, nemlig Hamborg, og det er meget vel muligt, at de store Midler, hamborgske Købmænd virkede med, for en stor Del var laante Kapitaler, som fra Nabolandene søgte Anbringelse der. Om nu hamborgsk Kapital holdt sig borte fra Danmark, eller om Renten til Gengæld her var saa meget højere end i Hamborg, vides ikke, men er det ikke ret betegnende for hele Datiden, at der i Hamborg kun noteredes een Vexelkurs paa København — og forøvrigt ogsaa paa de fleste andre Steder —, og denne var paa kort Sigt; Kurs paa lange Vexler noteredes ikke. Naa, selvfølgelig gik der ogsaa lange Vexler paa København, men til Skade for vor Handel maatte den Kredit, den herigennem fik, sikkert blive dyr som Følge af det Risikomoment, som kom med, et eventuelt Fald i vor Valuta. Eller sikrede den hamborgske Køb-

mand sig herimod ved, at Vexlen kom til at lyde paa den nu forsvundne Hovedmønt, f. Ex. Specien, saa var det et Spørgsmaal, om den danske Købmand ikke havde staaet sig ved, at der var blevet trukket en à vista Vexel paa ham, thi steg Opgælden, medens den lange Vexel løb, kunde han komme til ligefrem at tabe ved overhovedet at have modtaget Kredit. Manglen af den vigtigste Forudsætning, Stabilitet i økonomiske Forhold, maatte virke hæmmende paa Kreditens Udvikling, ja, saa at sige umuliggøre al Kreditgiven, ogsaa i den indenlandske Handel.

Men paa Statskassen maatte Udprægningen af Smaamønten da i hvert Fald øve en gunstig Virkning, selv om der i Forvejen var saa megen Smaamønt i Omløb, at der alt herskede en Agio paa Hovedmønten? Ja, selvfølgelig tjente Staten Møntafgiften, som jo forøvrigt naturligvis blev mindre og mindre ved Slagningen af den samme Mønt, efterhaanden som Opgælden steg, — men denne Vinding opvejedes sikkert fuldt ud af det Tab, Statskassen selv led ved den nye Møntforringelse, som fulgte efter. De fleste af Statens Indtægter, især de almindelige Skatter, steg ikke i samme Forhold, som Udgifterne for Statskassen steg gennem Møntværdiens Fald, ligesaa vel som optagne Laan blev mere trykkende, da de som Regel skulde tilbagebetales i Specier el. lign. Men Statsmaskineriet skulde holdes i Gang og det fornødne Beløb hertil skaffes til Veje, saa Følgen af Møntforringelsen maatte ganske naturligt blive en Forøgelse af de alt bestaaende Skatter eller Paalæggelse af nye, især da de almindelig brugte Skatter, som Kopskatte o. lign., ikke, som en Indkomstskat, havde Tilbøjelighed til selv at rette sig efter de ændrede Forhold. I Perioder med faldende Valuta bliver en Forøgelse af Skatterne derfor naturlig, — om Skattetrykket bliver større derigennem, kan ikke paa Forhaand afgøres.

Paa hele Samfundet endelig maatte Møntværdiens Fald virke forstyrrende. Dette er allerede paavist i Forholdet mellem Laangiver og Laantager, men hertil indskrænkede Virkningerne sig ikke. Hele Samfundets Fysiognomi skifter Karakter, naar Møntværdien forandres, nogle Befolkningsklasser bæres op, andre trænges tilbage i den sociale Lagdeling. Ovenfor er nævnt et Exempel paa, hvorledes en Udstedelse af Smaamønt kunde være til Gavn for Arbejderne, naar Statens Merindtægt brugtes til at efterspørge mere Arbejdskraft, men brugtes den til et forøget Køb af udenlandske Varer, lodes Arbejderne helt uberørte, dog kun, forsaavidt som der ingen Agio var paa Hovedmønten; thi var der en saadan, eller kom der en saadan ved den paagældende Udstedelse af Smaamønten, saa at Landets Valuta derved forringedes i Værdi, saa kom Arbejderen

ogsaa til at mærke den, thi da bredte Virkningen sig over hele Prisniveauet i Landet. Overhovedet kom Arbejderne i Datiden, naar den forøgede Pengemængde ikke strax, før Prisstigningen indtraadte, kom dem til Gode i Form af stærkere Efterspørgsel efter Arbejdskraft, sikkert i langt højere Grad, end Tilfældet vilde være i Nutiden, til at lide under en Forringelse af Møntværdien, idet Arbejdslønnen var meget ubevægelig, ja vel havde en Tendens til at fæstne sig som en Sædvanepris. Paa den anden Side maa det erindres, at den mere udstrakte Brug af Løn i Naturalier, Opbold i Mesterens Hus o. s. v., maatte ophæve en Del af de Virkninger, Prisstigningen ellers havde ført med sig. Men ogsaa Embedsmænd, Læger o. s. v., kort sagt alle, hvis Indtægter fastsattes ved Lov eller Sædvane og derfor ikke var let foranderlige, kom til at lide under Prisstigningen, ja hvorfor ikke tage den sidste Konsekvens, som en Forfatter⁸⁾ gør, Møntforringelsen skadede ligefrem Befolkningens Forøgelse, da Folk nu betænkte sig 2 Gange paa at gifte sig, naar de vidste, at den Pengegave, som de sædvanligvis fik til Brylluppet, og hvis Størrelse var fæstnet gennem Sædvane, nu var saa meget mindre værd.

I Sammenligning med de Omformninger, der saaledes fandt Sted i Samfundet, den Usikkerhed, der var i alle Forhold, og som træffende kan betegnes ved at gentage, hvad der alt ofte er sagt, at alle Landets Indvaanere var tvungne Deltagere i et Lotteri, hvor Indsatsen var deres økonomiske Stilling, og hvor man kunde vinde Rigdom eller miste, hvad man havde, — i Sammenligning hermed var det naturligvis kun af mindre Betydning, at Smaamønten forvoldte saa megen Ulejlighed i Omsætningen. Herpaa peges der ofte af Samtiden, og flere Exempler herpaa er nævnt i det følgende, thi ingen kunde jo vægre sig imod at modtage et nok saa stort Beløb i Smaamønt, ja, selv i den allermindste Mønt.⁹⁾

Hidtil er nærmest undersøgt, hvilke Virkninger en Forringelse af Landets Valuta maatte øve paa Forholdene inde i Landet. Men hvorledes influerede den faldende Valuta i Danmark paa Landets Stilling ud ad til, og da særlig, hvilken Virkning maatte den øve

⁸⁾ Das bey dieser Zeit landverderbliche Münzwesen. Franckf. u. Lpz. 1690. p. 57.

⁹⁾ Et morsomt Exempel herpaa fortælles fra en noget senere Tid. En Mand, der i 1756 henvendte sig i Kurantbanken om Indvexling af 200 Rd. Sedler mod Mønt, fik — sandsynligvis af Hensyn til at beskytte Sølvbeholdningen — Beløbet udbetalt i reducerede Toskillinger; det oplystes, at det vilde tage ham 6 Timer at konstatere Beløbets Rigtighed (Kurantbankens indk. Breve. 20. Sept. 1756 og 5. Marts 1757).

paa Danmarks Handel med Udlandet? Og hvilken Virkning havde paa den anden Side Danmarks Udenrigshandel paa Møntværdien?

Havde der i Datiden været et fasttømret Møntsystem, saaledes som vort nuværende, vilde Vexelkursen i København paa udenlandske Pladser aldrig, — hvor stærkt vor Gæld til Udlandet ogsaa steg, — kunne være steget mere op over Pari mellem vor og Udlandets Mønt, end Forsendelsen af ædelt Metal vilde koste. Men med den stadig herskende Opgæld paa Hovedmønten mod Smaamønt eller Papirpenge, saaledes som Tilfældet var i den heromhandlede Periode, blev Sagen anderledes. Lad os tage det Tilfælde, at der betaltes en Opgæld paa f. Ex. 6 pCt. paa Specier mod Kroner, 5: Landets Valuta var Kroner, det var udelukkende Kroner, der brugtes i Omsætningen. Værdien af dansk Valuta var der dermed givet et vidt Spillerum for; den kunde falde til Kronens Metalværdi, 5: Opgælden blev $12\frac{1}{2}$ pCt.; men paa den anden Side kunde den ogsaa stige saa højt, at Opgælden paa Specier helt forsvandt, saa at 1 Rd. i dansk Valuta kunde være mellem 22,44 (1 Rd. i Kronemønt) og 25,28 gr. f. S. (1 Rd. Specie) værd. Medens ved en fast Valuta Handelsbalancen kun kan øve sin Indflydelse indenfor det Spillerum, der er givet ved Metalpunkterne, altsaa en ret forsvindende Betydning for Værdien af Landets Valuta, saa fik vor Balance overfor Udlandet ved Udvidelsen af Spillerummet en langt større Betydning for Møntværdien. Dog ikke blot Handelsbalancen øvede sin Indflydelse, ogsaa Kapitalanlæg her og i Udlandet, deriblandt ogsaa Statslaan, Betaling af Subsidier o. s. v., kort sagt hele Landets Plus og Minus, som skulde afgøres i Øjeblikket, hele Landets Betalingsbalance, som det almindeligvis kaldes, blev bestemmende for Værdien af Landets Valuta, men i normale Aar var det dog gerne Landets udenrigske Handel, Handelsbalancen, der blev afgørende.

I Danmark herskede der i et givet Øjeblik en Opgæld paa Hovedmønten mod Smaamønt paa f. Ex. 2 pCt. Der fandt nu en ny Slagning af Smaamønt Sted, som paa den ene eller anden Maade trængtes ud i Omsætningen og herigennem øvede sin Indflydelse paa Prisniveauet i Landet i Form af stigende Priser, maaske foreløbig kun paa enkelte Varer som Hamp, Beg og Tjære. Denne Prisstigning hidlokkede Forsendelser fra Udlandet af de paagældende Varer, saa at vor Import steg, 5: vor Gæld til Udlandet forøgedes. Da danske Importører i højere Grad end før efterspurgte Vexler paa Udlandet, — for Nemheds Skyld antager vi, at Udlandet havde en fast Valuta, — steg Vexelkursen her, medens omvendt de mange Krav, Udlandet fik paa Danmark, maatte bringe Vexelkursen i Ud-

landet paa Danmark til at falde, og den faldt aabenbart, til det Punkt naaedes, da den udenlandske Exportør med Fordel kunde anmode sin Debitor om i Stedet at sende Sølv, d. v. s. Vexelkursen, vel at mærke Kursen paa korte Vexler, paa Danmark maatte rette sig efter Sølvprisen i Danmark, Opgælden paa Hovedmønten,¹⁰⁾ naturligvis med den ringe Forandring, Transportomkostningerne bevirkede. Omvendt vilde den danske Importør være beredt til at gaa saa langt op i Prisen paa Vexlen, indtil det Punkt naaedes, da han kunde sende Sølv i Stedet med Fordel, 5: ogsaa her blev Agio og Transportomkostninger bestemmende. Da Opgælden i det antagne Tilfælde er sat til 2 pCt., vilde Vexelkursen i København kunne stige til $102\frac{1}{2}$ —103, i Udlandet omvendt falde til 97 — $97\frac{1}{2}$, naar Udlandets Valuta var Maalestocken. Men naar det nu var forbudt at udføre vor Hovedmønt, saaledes som Tilfældet var i store Dele af Perioden? Ja, hvorledes Forholdene da vilde have stillet sig, hvis Forbudet var blevet overholdt, er der ingen Grund til her at gaa ind paa, thi Praxis viser, at et saadant Forbud ikke kan overholdes. Den større Risiko, der er forbundet med Udførselen, viser sig derimod som et Tillæg til Transportomkostningerne ved Metallets Forsendelse. Da Østrig-Ungarn i 1848 forbød Udførselen af Guld, viste Kursen, at det kostede 3 pCt. at udsugle Guldet; i den heromhandlede Periode kostede det vist ca. 1 pCt. at udsugle Sølv (jfr. senere).

Steg Vexelkursen i København op over det nævnte Punkt, efterspurgtes vor Hovedmønt til Udførsel, saa Resultatet af den ved Smaaamøntens Udgivelse foraarsagede Prisstigning blev en højere Opgæld paa Hovedmønten end før, d. v. s. Landets Valuta faldt i Værdi; Resultatet blev en almindelig Prisstigning i Landet, nogenlunde svarende til Faldet i vor Valuta.

Tænker vi os, at i det Øjeblik, Smaaamønten sattes i Omløb, vor Ind- og Udførsel var i Ligevægt, saa fandt der dog næppe en Udførsel af vor Hovedmønt Sted, som svarede til Forøgelsen i Importen. Allerede Vexelkursens Stigning indeholdt nemlig en Opfordring til at forøge Exporten, og en yderligere Opfordring var der i den næstpaafølgende stigende Opgæld paa Hovedmønten, medens omvendt den faldende Vexelkurs i Udlandet maatte opfordre til en Formindskelse af Varesendinger til Danmark, — thi det varer altid nogen Tid, før Udligningen mellem Forandringen i Valutaens Værdi

¹⁰⁾ Af denne Grund er det, at den hamborgske Vexelkurs paa København bliver af saa stor Interesse for os, naar det gælder at bestemme Værdien af vor Mønt.

og Priserne finder Sted. I jo mindre Grad Landet importerer og exporterer, jo mere det producerer for sig selv, des længere vil det naturligtvis vare, før Priserne paavirkes af Valutasvingninger, — og saaledes saa netop Danmark ud da. Før Udligningen altsaa finder Sted, kan Købmanden opkøbe Varer i Indlandet til de gamle Priser og sælge dem i Udlandet, ogsaa her til de tidligere Priser, men det Beløb, han her faar for sine Varer, er udtrykt i hans eget Lands Mønt nu saa meget større. Maatte Valutaforringelse da ikke virke gavnlig paa Exporten? Først bliver Spørgsmaalet her, hvad er det, man kan exportere. Danmarks Udførsel bestod dengang i Landbrugsprodukter, men alt ovenfor er det paavist, at det ikke var muligt for Landbruget at udvide sin Produktion i en Grad, som det er værd at tale om, kun indskrænkes her Spørgsmaalet ikke til det ovenomtalte Tilfælde, at Efterspørgslen steg efter Landbrugsprodukter som en direkte Følge af Pengemængdens Forøgelse, men her gælder det, om et Fald i vor Valuta, og et saadant kunde jo komme paa mange andre Maader end gennem Udstedelsen af for megen Smaamønt, ikke overhovedet gavnede Exporten af Landbrugsprodukter. Det skal villig indrømmes, at der var Mulighed for, at Landbruget kunde blive bedre stillet rent forbigaaende gennem de bedre Priser, der opnaaedes, men Virkningen var sikkert meget ringe; derimod er det nok muligt, at Landboreformerne i Slutningen af det 18de Aarhundrede ikke var lykkedes saa godt, som Tilfældet var, om Landets Valuta ikke havde været i et saa at sige stadigt Fald, men da var det ogsaa ved den forandrede Dyrkningsmethode gjort muligt at høste større Fordel af Faldet i Møntværdien ved Udvidelse af Produktionen. Den ringe Fordel, Exporten som Regel kan have af en faldende Valuta, opvejes fuldt ud af alle ugunstige Følger, denne har; det bedste Bevis herpaa er, at i Nutiden søger alle Lande, som har en svingende Møntværdi, at komme bort derfra. Langt større Indvirkning end et Fald i vor Valuta saaledes kunde øve paa vor Export, maatte denne have paa hin. Eftersom vor Høst blev større eller mindre, eftersom Landet hemsøgte af Kvægpest eller ej, kort sagt, alt eftersom Aaret havde været godt eller daarligt for Landbruget, maatte vor Export stige eller falde, og var vor Udførsel et Aar ringe, maatte Følgen blive et Fald i vor Møntværdi, idet Balancen mellem Ind- og Udførsel maatte genoprettes ved Udsendelse af Sølv, Hovedmønten. Optog Danmark paa den anden Side et Laan i Udlandet, maatte dette virke gunstigt i Øjeblikket paa vor Betalingsbalance, saa gunstigt maaske endog, at der indførtes Sølv her til Landet. Denne Sølvindførsel skete sikkert i vor Hovedmønt, hvoraf der altid var tilstrækkeligt i Udlandet, eller i fremmede Spe-

cier el. lign.; den Omstændighed, at Udmøntningen ikke var fri, kunde ikke træde hindrende i Vejen —, kort sagt Opgælden faldt, vor Valuta steg i Værdi, ja, den steg alt i det Øjeblik, Vexelkursen i København paa Udlandet blev gunstig, i Udlandet paa Danmark ugunstig, o: i Favør af Danmark. De aarlige Rentebetalinger og Laanets Tilbagebetaling maatte naturligvis virke i modsat Retning.

De Indvirkninger, den udenrigske Handel saaledes havde paa vor Valuta, og denne omvendt paa hin, kunde Læseren — efter de valgte Exempler — tænke sig, kun indtraf ved ekstraordinære Lejligheder, ved Optagelse af et Statslaan, ved Udmøntning af ny Smaamønt o. lign.; dette var naturligvis Aarsagerne til de største Indvirkninger, men ogsaa ellers led man herunder, idet Handelens Gang maatte medføre en evig „svingende Pari“ mellem vor og Udlandets Valuta, efter at Værdien af vor Valuta var løsrevet fra Sølvværdien. Hele den udenrigske Handel maatte blive Lotteri, maatte give Anledning til Spekulation, ikke den sunde, der forudser det kommende, men den usunde, der bygger i Luften, maatte lægge Handelslivet øde. Ikke for intet var Holland og Hamborgerne Handelsmagterne, og lidet nyttede det at oprette Handels-Kompagnier og at give Begunstigelser for Handelen, før der gennem et ordnet Møntvæsen var givet denne en sund Basis at bygge paa.

De kunstige Stød, der gaves Omsætningen ved Udstedelse paa Udstedelse af Smaamønt, maatte i Øjeblikket føles, og følte sikkert, som om man var blevet saa meget rigere, saa rige, at „Yppighedsvarer“ vandt Indpas; der kom Liv, hvor før Dødvande herskede; de stigende Priser i Landet gav Folk Mod paa nye Foretagender, og det var da ogsaa i en saadan Periode, Renten herhjemme i 1695 nedsattes fra 6 til 5 pCt. At Landet i Virkeligheden ikke er blevet rigere, er alt paavist, — aldrig saasnart er Virkningerne af Penge- og Rigeligheden fordelt udover Landets Grænser, før Efterveerne af Rusen indtræffer. Det er i saadanne Tider, der kommer de velkendte Klager frem over den almindelige Mangel paa Penge, hvorfor det foreslaas at slaa ny Mønt.

Vidtgaaende Virkninger havde saaledes den varierende Valuta paa Samfundet da, Virkninger, som dog ikke maa overdrives, hvad man mulig kunde være tilbøjelig til at gøre efter foranstaaende Fremstilling, der imidlertid kun har haft til Hensigt at trække de almindelige Linier klart op; det maa nemlig erindres, at Virkningerne modificeres, ja bliver maaske umærkelige, naar Svingningerne i Møntværdien er jævne og smaa. Men Tendensen var dog til Stede, og Virkningerne gjorde sig ogsaa da gældende. Det ser vi i Udtalelser af Samtidige, der ganske vist ikke forstod at skelne

Aarsag fra Virkning, som ikke vidste at forklare sig hele Maaden, hvorpaa Møntforringelsen skete, men de viser ikke desto mindre Virkningerne i Datidens Samfund. Saaledes giver ca. 1670 en anonym Forfatter, der havde „tractet Politica“ udenlands, følgende Skildring ¹¹⁾ af Danmarks økonomiske Stilling: „Men Danmark, som af naturlige Tings Beredskab er langt lykkeligere, er udi Overflødigheden selv fattig, idet det med sin Indkomme og Penge igenløser sig andre Nationers Hænders Gerning og saaledes føder andre Nationer, til hvilke uden Tvivl kommer saa megen Rigdom, som der fra vores frugtbare Fædreland henkommer, ja, hvorlænge Danmark sender uden for Fædrelandet en meget stor Del Penge for andre Nationers naturlige eller med Hænder gjorte Ting sig at forskaffe, . . . saalænge kan Danmark med Rigdom ikke forøges.“ Viser ikke Klagerne paa eengang over Fattigdom og tiltagende Luxus bedre end en udførlig Beskrivelse, hvorledes den svingende Møntværdi maatte præge Datidens Samfund?

¹¹⁾ I Pakken: Kr. 5. Kabinetsarkiv.

Datidens Teorier.

Mønten var Kongens;¹⁾ den bar hans Billede, den sloges udelukkende paa hans Befaling,²⁾ dens Gehalt bestemtes af ham, og det var ogsaa ham, der fastsatte, hvad Mønten skulde kursere for. Det laa sikkert langt fra den daværende Opfattelse at anse de stadige Møntforringelser fra Regeringens Side for Falskmøntneri. Ligesom Kongen bestemte Maal og Vægt i Landet, bestemte han Værdimaallet. Men ligesom Maal og Vægt maatte være af samme Størrelse til de forskellige Tider, maatte Værdimaallet ogsaa være det.³⁾ Særlig var dette Krav kommet frem, efter at man havde faaet Øjet op for, at Pengene var en Vare, hvormed naturligt fulgte Kravet om fuldvægtig Mønt. Alle var sikkert enige herom ved den herbehandlede Periodes Begyndelse. Gang paa Gang ser man hævdet, at Mønten maatte være god, hvorved man ikke forstod slaaet efter en høj Møntfod, men „god Mønt er den, som i Skrot og Korn indeholder Fyldest for det, den er slagen og udgives for, og følgelig efter Mønt-Expressionerne er . . . gængs og ydefærdig“.⁴⁾ Man saa, at uden god Mønt kunde Handelen ikke trives,⁵⁾ — lige

¹⁾ Jfr. „Kongens Mønt“. D. L. 6—18—2.

²⁾ Fri Udmøntning kendtes ikke i Danmark. Dog tillodes det af og til Folk at indlevere deres Sølv paa Mønten og deraf faa slaaet Mønt, men de Mønter, de maatte faa præget, var sædvanligvis saadanne, som Staten ikke længere slog, da det ikke kunde betale sig. Det blev altsaa ikke saa meget en Mønt- som en Medaljeslagning.

³⁾ Denne Betragtning kan forfølges fra middelalderlige Forfattere Aarhundreder igennem; den gaar igen hos Zoega: Noget til Oplysning om Myntvæsenet. Kbhvn. 1788. p. 2.

⁴⁾ F. H.: Om Mynten. Gl. Kgl. Saml. 4°. Nr. 2103.

⁵⁾ „Penge er Sjælen udaf Kommerciens og Møntens Godhed Tegn til et florerende og velbeskikket Regiment“ (Instruktion af 22. Sept. 1670 for Kommercekollegiet). — „Nulla enim respublica sine commerciis, nec commercia sine probis et legitimis nummis florescere queunt. In illis siquidem magna reipublicæ salus . . .“ (Fr. Ad. Hansen [Ehrencrone]: Disp. jur. de nummo. Rostock 1663. Cap. IV § 1). — Og Handelen var den

saa lidt som Krediten, — og dette var en Grundpille for Landets Velstand;⁶⁾ man saa, hvor mægtige smaa italienske Byer havde været i det 15de og 16de Aarhundrede, og hvor mægtigt Holland — det store Forbillede for Datiden — da var i Kraft af den livlige Handelsvirksomhed. Men intet Initiativ eller kraftigt, maalbevidst Arbejde kunde man vente hos en Befolkning, som ikke levede under rolige og sikre Møntforhold. God Mønt var saaledes nødvendig for Befolkningen, — det var et berettiget Krav, den kunde stille til Regeringen,⁷⁾ — og ved at slaa god Mønt satte ogsaa Fyrsten sig selv et blivende Mindesmærke.⁸⁾ Derimod synes det først ca. 1720⁹⁾ her i Landet at være gaaet op for de styrende, at ogsaa Kongen selv tabte, naar han maatte modtage Skatter og Afgifter i den slette Mønt, han selv havde udstedt, saa Fortjenesten ved dennes Slagning blev meget problematisk, et Synspunkt, der maatte være af grundlæggende Betydning for en Hidførelse af ordnede Forhold i Møntvæsenet. — Som en Nødvendighed næsten fulgte hermed Kravet om, at Fyrsten ingen Indtægt skulde have af Møntregalet, og særlig kom dette Synspunkt frem herhjemme i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Den middelalderlige Anskuelse, at Slagskatten skulde give Indtægt, s: være højere end Omkostningerne ved Møntens Slagning, var man nu helt kommet bort fra.¹⁰⁾ Møntretten var ingen „Mercanz“,¹¹⁾ men den „fornemste og eneste Scopus“ i Møntvæsenet burde være, at Møntens Værdi sættes efter Metallens Godhed;¹²⁾ Møntregalet burde bruges af Fyrsterne som „et Prærogativ til deres Grandeur og Anseelse og ej til deres Profit“, saa meget mere som det kun var lidet, Fyrsten vandt ved Slagning af slet Mønt, i Forhold til den Skade, Landet led herved.¹³⁾ Et praktisk Udslag af denne Lære om, at Mønt-

rette „lapis philosophorum“ (Fyrst. Tankering. Danske Mag. 4. R. Bd. 4. p. 277).

⁶⁾ Forordn. 22. Marts 1671.

⁷⁾ „Dann ein jedes Regiment bestehet auf folgenden zwei Stücken, nemlich auf dem Religions- und dem Geld-Wesen, deren jenes dem Seelen, dieses dem Leibe correspondiret.“ Hoffmann: Nutzlich-Curieuses Müntz-Gespräch. Nürnberg 1680. p. 7.

⁸⁾ Leubner: Ein kurtzer Tractat von der Müntze. Jena 1623. p. 52.

⁹⁾ Allerede i 1566 var dette blevet paaaget i Kur-Pfalz blandt andre Ulemper ved Slagning af slet Mønt (Kurtze und einfältige Vorstellung des jetzigen Müntz-Wesens. U. St. & A. Fortalen).

¹⁰⁾ Jfr. ogsaa Juristens Udtalelser i Jaster: Gespräch v. Müntzwesen im röm. Reich. U. St. 1745.

¹¹⁾ Konklusum des Fürsten-Raths. 28. Maj 1666 (Hirsch: Des Teutsche Reichs Münzarchiv).

¹²⁾ Statskollegiets Betænkning af 3. Juni 1673.

¹³⁾ Plessens Udtalelse. Protokol over Kommissioner i Raadstuen for Slottet. 30. Nov. 1692.

regalet ingen Indtægt skulde give Møntherren, — en Lære, som man, belært af Erfaringerne fra tidligere Tider, var tilbøjelig til at drive ud i sin yderste Konsekvens, hvortil ogsaa den uklare Opfattelse af Skillemønten gjorde sit, — ser man herhjemme i Mønt-Ordningen af 22. Marts 1671, hvorefter Marken fin skulde udbringes i Specien til $9\frac{1}{4}$ Rd. og i Søslingen til 13 Rd. 2 Mk., saa at den mindste Mønt ikke skulde slaas stort daarligere, end den kostede mere at udmønte; og yderligere bestemtes det, før nu helt at være paa den sikre Side, at Indtægten af Møntvæsenet, som nu, om Ordningen af 1671 var bleven overholdt, vilde blive meget ringe, ikke længere skulde tilfalde Kongen.¹⁴⁾ — Det er ikke blot i Danmark, denne Opfattelse kom frem, ogsaa i Udlandet ser vi den hævdet af Forfattere¹⁵⁾ og gennemført i Praxis.¹⁶⁾

Fordringen om god Mønt maatte nødvendigvis, om den skulde være af nogen Virkning, ogsaa udstrækkes til at gælde Smaamønten, da man ikke var fortrolig med en rigtig Skillemøntpolitik. Man havde af tidligere Tidens dyrekøbte Erfaringer lært, at det var fra Slagningen af for megen slet Mønt, alle Kalamiteter kom, at det var „herudi al Møntvæsenets Vanskelighed bestod“;¹⁷⁾ hvad var da naturligere, naar man ikke vidste andet Middel, end at gribe til det, som maatte vise sig ufejlbarligt, at slaa al Mønt efter samme Fod, saa at Smaamønten kun sloges saa meget slettere, som Omkostningerne ved dens Møntning var større. Vel vidste man, at Smaamønten nærmest gik i Indlandet og derfor godt kunde slaas undervægtig; man vidste, at der var Forskel paa „Landtgeldt“, som kun skulde gaa i Landet og derfor kunde møntes med Fordel, og „Handtgeldt“, som skulde gaa imellem Landene og derfor maatte møntes fuldvægtig.¹⁸⁾ Man kendte ogsaa Greshams Lov, vidste, at det gjaldt om at holde Maade med Slagning af undervægtig Smaamønt. Men hvor megen Smaamønt der burde være, var man ikke klar over. Vi ser vel anbefalet at indføre Grænser for det Beløb, man var forpligtet til at modtage i Smaamønt, saaledes som man alt for

¹⁴⁾ Ved Reskr. af 6. Sept. 1671 henlagdes Indtægten af Mønten i København og i Glückstadt (for Mønten i Kristiania gjorde særlige Forhold sig gældende) til Løn for Kommercekollegiets Medlemmer. Reskriptet angik de Mønter, der sloges efter Bestemmelserne af 1671, men da Krüger fik Tilladelse til at slaa Dobbelt-Kroner, henlagdes ogsaa Indtægten heraf til Kommercekollegiet (Reskr. af 11. Marts 1675).

¹⁵⁾ Discurs vom dem heutigen corrupten Zustand des Müntzwesens. U. S. 1687. p. 14. — Geitzkoffer: Fundamental Bedencken . . . U. St. 1621. p. 23.

¹⁶⁾ Jfr. f. Ex. Deklaration af 28. Marts 1679 i Frankrig (Boizard: Traité des monoyes. Paris 1692. p. 58).

¹⁷⁾ Ole Rømers Bet. af 1700. (Kgl. Res. og Reskr. vedr. Møntv. 1681—1735).

¹⁸⁾ Se Mem. fra Gotfr. Krüger af 14. Feb. 1676 (Ureg. Møntdok.).

Aarhundreder siden havde indført andetsteds¹⁹⁾, — men uden Resultat.²⁰⁾ Maaske laa det noget fjernt for Datiden at tillade Folk saa at sige at kaste Vrag paa Kongens Mønt, maaske anvendte man en lignende Betragtning som Regeringen i Lippe, der besvarede Landdagens Andragende om Indførelsen af et lignende Edikt som det ravenbergske af 4. December 1671, hvorefter kun 1 Thaler maatte erlægges i Kobber ved Betaling af Beløb paa 10 Thaler og derover, med, at dette næsten vilde være det samme som et „Mistillidsvotum“ til Kobbermønten.²¹⁾

Det var dog sikkert denne Tanke, der laa til Grund for Bestemmelserne om, hvormegit af det paa Kongsberg udvundne Sølv der maatte præges i Smaamønt; men lidet nyttede dette naturligvis, naar noget lignende ikke var bestemt for det Sølv, der anskaffedes fra Udlandet. Man vidste da ogsaa, at den ufuldvægtige Mønts højere Værdi beroede paa Krediten, ikke som Hovedmøntens Værdi ahang af det indeholdte Sølv. Paa mange Punkter ser man saaledes, at Datiden havde en hel rigtig Mening om Skillemønten, men naar der dog først henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede kan tales om en egentlig Skillemøntpolitik, saa bunder dette sikkert i en forkert Forstaaelse hos Datiden af Sondringen mellem Handgeld og Landgeld, eller rettere sagt, Datiden kendte ikke Forskellen mellem Hoved- og Skillemønt, hvorom man jo egentlig ogsaa først kan tale fra det Øjeblik af, man har et egentligt Møntsystem. — Medens nu Hovedmønten kan siges at være een, Skillemønten en Flerhed af Mønter, var i Datidens Opfattelse nærmest Landgeld een, nemlig de Smaamønter, som benyttedes ved Gave til Fattige eller ved Fattiges Indkøb, Handgeld derimod flere, nemlig alle de Mønter, man kunde betale med i Udlandet, altsaa f. Ex. i Begyndelsen af den heromhandlede Periode ikke blot alle Underafdelinger af Specien, men ogsaa al Slags Kronemønt. Medens man i Nutiden nærmest vilde fremdrage det som et karakteristisk Kendetegn paa Skillemønt, at den slaas slettere end dens Navneværdi, vilde man sikkert i Datiden have fremdraget det, at Mønten virkelig brugtes til at „skille“ i den daglige Omsætning. Slagningen af god Smaamønt berøvede den med andre Ord ikke Karakteren af Landgeld.

Ved god Mønt forstodes altsaa fuldvægtig Mønt, ikke Mønt slaaet efter en fin Møntfod, tværtimod, det gjaldt for et Land,

¹⁹⁾ Se Schmoller: Ueber die Ausbildung einer richtigen Scheidemünzpolitik (Jahrb. f. Gesetzgeb. . . . 1900).

²⁰⁾ Vi undtager de enkelte Tilfælde, hvor det bestemtes, hvor meget man i Smaamønt maatte indføre i Riget; disse Tilfælde er jo af en noget anden Art.

²¹⁾ Grote: Münzstudien. Bd. V. Lpz. 1867. p. 337 og 341.

hvis Betalingsbalance var ugunstig, saaledes som Danmarks efter Datidens Mening stedse var, om ikke at have finere Mønt end Nabolandene, idet disse ellers vilde trække den ud af Landet og erstatte den med deres egen daarligere Mønt. Saaledes fik Kommercekollegiet Instruktion om at sørge for, „at Mønten udi tilbørlig Valeur og Godhed efter fornøden Proportion udi Kommerciens med omkringliggende Naboer vorder slaget.“²²⁾ Man forstaaer, at denne Betragtning maatte blive af stor Vigtighed for Danmark; fra gammel Tid af blev 1 dansk og 1 tysk Rigsdaler taget for samme Værdi, 1 dansk Mark for $\frac{1}{2}$ Mk. lybsk o. s. v., og gentagne Gange havde man faaet praktisk bevist, at Forbud mod Indførsel af fremmed slet Mønt intet havde nyttet; slog vi altsaa vor Mønt bedre end de omkringliggende Lande, maatte vi ogsaa være forberedt paa at miste den. Dette undskylder Datiden meget, — standsede et Land Prægingen af Smaamønten, tog, i hvert Fald for en Del, andre Lande Profiten, — det forklarer, hvorfor man netop i denne Periode var saa villig til at afslutte Møntkonventioner med Nabolande, og hvorfor Danmark stillede sig afvisende overfor den nedersachsiske Kres, naar den fremkom med Tilbud om Møntkonventioner, uden at det tyske Rige som Helhed stod bag.²³⁾

Denne Teori maatte falde bort, naar Thomas Muns Handelsbalanceteori trængte igennem, naar man saa, hvad det i Virkeligheden skyldtes, at vor gode Mønt gik ud af Landet; men i saa Henseende var Datiden herhjemme langt fra naaet til Klarhed, selvom vi ser enkelte Lysninger til en dybere Forstaaelse af de økonomiske Fænomener. Gennemgaaende stod man endnu stadig paa det gamle Standpunkt, at ville drage de ædle Metaller til sig og beholde dem i Landet. Man opfattede vel ligesaa lidt her i Landet som andet Steds Pengene som Landets Kapital,²⁴⁾ men man betragtede sikkert Pengene som noget attraaværdigt for Landet. Da de ædle Metaller kom ind over Europa ved Amerikas Opdagelse, berusede de selv den mest nøgterne Tankegang. Naturaløkonomien afløstes af Pengeøkonomien, og mange Befolkningsklasser, som tidligere kun havde kendt Penge af Navn, maatte nu hver Dag bruge dem. Det var igennem Handelen, de ædle Metaller kom ind, og de hollandske Byer med de udstrakte oversøiske Handelsforbindelser blev rige. Derfor maatte Handelen blive en vigtig Statssag at tage

²²⁾ Instruktion af 22. Sept. 1671. Art. 9.

²³⁾ Se om denne Anskuelse ogsaa: Geitzkofler op. cit. p. 14.

²⁴⁾ Hassebardus: Theses politicæ. Hauniæ 1648 (Diss.); Th. 5: Pecunia est necessaria ad commutationem. — Th. 29: In pecunia non consistunt veræ divitiæ civitatis.

sig af; derfor ser man Gang paa Gang Handelens Tarv draget frem ved Behandling af Møntspørgsmaal, og derfor kunde det tillades oversøiske Kompagnier at udføre ædle Metaller, — men dette var ogsaa den første Bresche, der blev skudt i Merkantilsystemet til Fordel for en rigtig Opfattelse af Handelsbalancens Betydning. Ogsaa Statens Indtægter blev nu oppebaaret i Mønt, og jo flere Penge Undersaatterne havde, des flere fik Staten ogsaa ind. Penge var „les sources de la puissance“ for Fyrsten.²⁵⁾ En Tid lang troede man at kunne forhindre en Metaludførsel ved Forbud, men netop i den heromhandlede Periode gik det op for Folk, at dette intet nyttede, at Handelen fulgte sine egne Love.²⁶⁾ — Allerede i 1680erne ser man, at Knud Thott har indset, om end han ikke deler Opfattelsen, at Købmændene i Hamborg betragter Pengene som en Vare, og i 1690erne udtaler Oversekretær Harboe som sin Anskuelse, at udførte man blot mere end man indførte, blev Pengene nok i Landet, hvor god Mønten ogsaa var. I 1720erne paaviser den anonyme Forfatter, F. H., at indfører man mere, end man udfører, udføres Pengene, hvad enten de ere „gode“ eller „onde“. Men nok saa vigtig var sikkert den Lære, Erfaringen gav, idet man mod Slutningen af det herbehandlede Tidsrum havde indset, at Forbudene mod Udførsel intet nyttede, tværtimod hæmmede de Handelen, idet Vexelkursen paa Udlandet steg saa meget højere; ligeledes indsaa man, at en Bestemmelse om en lovbunden Opgæld kun virkede til en Forsvinden af den grove Mønt, naar den fastsatte Opgæld var mindre end den virkelige, saa ej heller ad denne Vej var det muligt for et Land at holde paa sin gode Mønt.

Den almindelige Mening gik sikkert ud paa, at det var Metallet, og ikke Præget, der gav Mønten dens Værdi, ellers vilde Kravene om god Mønt, som lød saa højt, have været meningsløse.²⁷⁾ Men Danmarks Forhold til Hamborg maatte nødvendigvis forvirre Synet herpaa for mange. Saaledes siger i 1726 Andreas Hojer²⁸⁾: „ . . . at den indvortes Valeur dem (s: Hamborgerne) deri ej kan hindre, derpaa har de givet os to utrolige Exempler, et paa vore Kroner, som er ikkun 12 pCt. ringere end Specier, og de dog i nogle Aar har drevet til omtrent 17 pCt. imod Specier, hvilke er 5 pCt. Fordel paa deres Side . . .“ ; — derimod saa Hojer, at England og

²⁵⁾ Indlæg til Sjæll. Miss. af 4. Juni 1708. Nr. 196.

²⁶⁾ I England var Forbudene mod Pengeudførsel som bekendt blevet ophævet allerede 1663.

²⁷⁾ Det vilde være uberettiget at mene, at den i 1713 stedfundne Udstedelse af Papirpenge hvilede paa nogen Teori om, at det var Præget, der bestemte Pengeværdien (se herom senere).

²⁸⁾ 2. Nov. 1726 (Møntreduktionen 1726).

Holland kun tog dansk Mønt efter dens Metalværdi. — Man saa, at al vor Handel, som gik gennem Hamborg, bestemtes af Kursen her, men man saa ikke, hvad Kursen betød. —

Var det Sølvindholdet det kom an paa, maatte vore Tolvskillinger strax være blevet noteret 44 pCt. slettere end Banko, men dette skete først flere Aar efter, at deres Udmøntning var begyndt. Nej, den hamburgske Vexelkurs var et Middel til at drive vor gode Mønt ud af Landet i Hamborgernes Lommer, den var stadig højere end Kursen her i Landet, saa naar denne steg, kunde man være sikker paa, at Hamborgerne ogsaa satte Agioen paa den gode danske Mønt op. Det maatte bestyrke Datiden i denne Antagelse, at Danmark i 1717 kunde tvinge Hamborg til kun at notere een Kurs paa dansk Kurant, d. v. s. stryge den lavere Notering paa danske Tolvskillinger; man saa ikke, at dansk Kurant, noteret under eet, til Gengæld faldt mod Hamborg-Banko. — I den Grad kunde den Omstændighed kuldkafe Læren om Metalværdien som det afgørende, at Andreas Hojer i 1726 kunde komme med følgende mærkelige Paastand: „ . . . Men andre Lande, hvis Kommerce udfører flere Penge, end derved indkommer (o: Handelsbalanceteorien), de taber jo øjensynlig des mere, naar deres Penge er saa meget rige. Hvoraf Spanien viser et mærkeligt Exempel, hvilket har de rigeste Guld- og Sølvkilder af alle europæiske Stater, og dog ved sin fine og rige Mønt . . . udarmes og af England og Holland besnildes . . . “

En ikke ringe Del af Skylden for de mislige Forhold i Møntvæsenet tillagdes almindeligvis Møntmestrene. Det var dem, der „exagererede Stormøntnings Omkostning“, ²⁹⁾ og det var dem, der førte „de høje Hoveder bag Lyset“ ved stadig at fortælle dem, at Guld og Sølv var steget i Pris, uagtet disse to Metaller var de bestandigste i Prisen, ³⁰⁾ og at det derfor var umuligt at slaa den gode Mønt. Ved Remediet gjorde Møntmestrene sig ubillig Fordel, ³¹⁾ og det var Møntmestrene, der indsmeltede den gode Mønt og i Stedet slog slet, idet de stedse vidste at foregive en Mangel herpaa og ved Tilbydelse af en høj Afgift faa Regeringens Tilladelse til at slaa den. Følgen var en utrolig Mængde forskellige Mønter i Om sætningen; i 1700 oplyste saaledes Ole Rømer, at der var 18 Slags

²⁹⁾ Ole Rømer 1700 (Kgl. Res. og Reskr. vedr. Møntv. 1681—1735).

³⁰⁾ F. H. cit. Mss. Heraf maa man dog ikke slutte, at Datiden ikke saa, at den stigende Sølvrpris skyldtes den faldende Rigsdalerværdi.

³¹⁾ Vaughan: A Discourse of Coin and Coinage. London 1675. p. 24. „The Truth is, that they (o: the remedies) were an invention by which the Masters of Mint made their advantage under colour of contingency of the work . . . “

Mønt under Tomarker, „hver af sin udvortes Pris og over fem Gange saa mange Sorter underskedlig af Façon, Storlighed og indvortes Gehalt.“ — Det var Ulemperne herved, Folk mærkede, og det var derfor kun naturligt at lægge Ansvar et herfor over paa Møntmestrene, hvis Navne stod paa Mønten. Dertil kom, at Møntkunsten fra gammel Tid var omgivet af et vist mystisk Skær, — endnu gaves der jo Alkymister, — og det var sædvanlig kun Sønner af Møntmestre, der kom til at lære Kunsten; ofte var det tilmed Fremmede, som kom ind i Landet. Embedsmænd var Møntmestrene sædvanligvis ikke. Før 1624 var det saaledes, at Møntmestrene ejede selve Møntværkstedet og lønnedes ved Møntningen, idet de blot skulde betale en Afgift heraf efter nærmere Aftale. Fra 1624—70 var ganske vist Møntmestrene i København ligefrem Embedsmænd,³²⁾ men da vendte man tilbage til det gamle System, saa at Møntmesteren fik saa at sige Møntslagningen i Forpagtning. Det var det samme System, der bragtes i Anvendelse i Glückstadt, da Simon Timpf (17. Septbr. 1640 og 31. Decbr. 1641) og senere (2. Novbr. 1644) Jakob Schwiegelt blev Møntmestre her, ligesaa vel som Andreas Petersen i 1628 maatte indrette Mønten i Kristiania paa egen Bekostning og uden andet Løfte om Gage end en vis Løn for hver Pengesort, han møntede.³³⁾

Som Følge af dette System blev Møntmestrene interesseret i stadig at have noget at bestille, og derfor kom de ogsaa stedse med Forslag om at slaa Mønt og atter Mønt til Regeringen; og særlig maatte de jo ønske at slaa Smaamønt, da Arbejdet her ved den samme Sums Møntning var saa meget større end ved den større Mønt; der var derfor sikkert ikke saa lidt berettiget endda i den offentlige Menings Forfølgelse af Møntmestrene.³⁴⁾ Men Remediet var noget, man kunde komme til Livs, og vi ser da ogsaa i 1671 en alvorlig Bestræbelse herfor. Der ansættes beedigede Guardeiner ved Mønterne, og deres Stilling bliver nærmest jævnsides med Møntmestrenes,³⁵⁾ ved at de skulde varetage det Offentliges Interesse ved Møntningen, idet Møntmestrene kun maatte og kunde

³²⁾ Da derimod Krüger fik Tilladelse til at oprette den lille Mønt i Kbhvn., skete dette paa hans egen Bekostning. Sjæll. aabne Breve. 15. Nov. 1664. Nr. 172.

³³⁾ Den Mønt, der anlagdes paa Kongsberg 1686, dreves derimod i Begyndelsen for Kongens Regning, men her gjorde jo ogsaa særlige Forhold sig gældende (Saml. af danske Mønte-Efterretninger. Thott. Fol. 753. p. 4—9).

³⁴⁾ Jaster op. cit. fremstiller Møntmesteren som en Bedrager.

³⁵⁾ Guardeinens Stilling var dog i det alm. Omdømme ikke saa fin som Møntmesterens.

mønte i deres Nærværelse; der ansættes ogsaa Møntinspektører, ligesom forskellige Kollegier faar Ordre til at føre det højere Tilsyn med Mønten. Ligesaa paabydes det, at hvad den ene Mønt bliver for slet, skal den anden blive bedre.

Ogsaa Købmændene var i Almindelighed paa det sorte Bræt. Det var nemlig saa, at der kurerede store Mængder fremmed Mønt i Landet, saa at selv Staten til Tider tog derimod; i enkelte Dele af Landet som Bornholm var der endog — i hvert Fald paa et vist Tidspunkt — saa megen tysk Mønt, at det var Indbyggerne umuligt at svare deres Afgifter i dansk Mønt. Det Kendskab, der saaledes hørte til at bedømme Mønten, maatte være meget indgaaende, om man virkelig skulde faa for den, hvad den var værd, og da Publikum ikke besad det, var det naturligt, at Vreden vendte sig mod dem, der besad det, 5: Købmændene. Det var ogsaa gennem dem, Folk mærkede de stadige Møntforringelser ved de stigende Priser, og det var dem, vidste man, som sendte vore gode Mønter bort.

En udtømmende Teori er det ikke, der her er givet, og den vil sikkert ogsaa vanskeligt kunne gives med det ringe Materiale, der foreligger fra Danmark, hvor literære Efterladenskaber fra denne Tid om dette Spørgsmaal ikke findes. Men paa den anden Side er de faa Teorier, man kan komme paa Spor efter, vel værd at drage frem; de formaar dog altid at kaste lidt Lys over Spørgsmaalene.

Møntprægningen.

Naar Møntmesteren havde faaet afsluttet sin Kontrakt om Prægningen af en vis Mængde Mønt, kunde Arbejdet begynde. Først skulde Sølvet skaffes til Veje, og dette maatte Møntmesteren sædvanligvis forskrive fra Hamborg; kun en sjælden Gang som f. Ex. i 1710 leveredes Sølvet til Møntmesteren af Regeringen. Indsmelte Landets gode Mønt var ham udtrykkelig forbudt, og saa megen fremmed fin Mønt var her ikke i Landet, at han ved dennes Indsmeltning kunde skaffe sig tilstrækkeligt Materiale.

Var Sølvet saa skaffet til Veje tilligemed de uædle Metaller, som skulde blandes deri, smeltedes Blandingen, og Guardeinen tog den første Prøve (Tiegel-Probe). Derefter blev Metallet formet i Plader (Zaine), hvorefter ogsaa Guardeinen tog en Prøve (Schwarze Probe),¹⁾ og derefter kunde selve Prægningen tage sin Begyndelse. — Den gamle Metode var Prægning med Hammeren. Her sloges først Pladen i Stykker af den ønskede Størrelse, som saa enkeltvis lagdes paa et faststaaende Stempel; oven paa Metalstykket holdt en Arbejder det andet Stempel, og mod dette førtes saa den store tohændige Hammer eller en Faldhammer.²⁾ Dette var naturligvis en meget langsom Fremgangsmaade, og et stort Fremskridt var det derfor ogsaa, da Valsemaskinen i det 16de Aarhundrede indførtes. Her gik hele Møntpladen imellem to Valser, der var forsynet med ovale Prægestempler, hvorved selve Præget kom til at staa rundt paa Mønten. Først derefter blev Mønterne skaaret ud af Pladen. Hvad Valsemaskinen³⁾ havde fremfor Hammerslagningen i Hurtighed, stod den tilbage i Nøjagtighed.

¹⁾ Denne Prøve ses dog ikke at have været anvendt i Glückstadt før ved Møntningen i 1714 (F. fra Regeringskancelliet i Glückstadt af 13. Aug. 1714).

²⁾ v. Ernst: Die Kunst des Münzens. Wiener numism. Zeitschr. XII. p. 56 ff..

³⁾ En Beskrivelse af Valseværket findes i Stephanus Vinandus Pighius: Hercules prodicius. Coloniae 1609. p. 156—157.

Undertiden kom Over- og Understempellet ikke til at staa ligeoverfor hinanden, undertiden var Mønten buet, undertiden maatte man skære ind i selve Møntpræget, for at Mønten ikke skulde blive for svær, o. s. v. Mange af de samme Mangler, Valsemaskinen saaledes var behæftet med,⁴⁾ klæbede ogsaa ved det senere indførte „Taschenwerke“, hvor Valserne var erstattet med „Taschen“, d. v. s. to udbuede Staalstykker, som paa deres indvendige Side bar Stemplerne; senere gik Mønterne saa mellem to blinde eller glatte „Taschen“, som gjorde dem runde. Fremfor Valsemaskinen havde „Taschenwerke“ den Fordel, at ikke hele Valsen skulde erstattes, om et Stempel ødelagdes, og at Møntpladen blev skaaret i Stykker før Prægningen. — En forholdsvis kort Levetid var dog beskaaret baade Valsemaskinen og „Taschenwerke“, idet Spindelpressen (Stosswerke, Balancierer) kom frem; alt i 1645 anvendtes den ved Parisermønten, men adskillige Aar varede det vel, før den blev almindeligt brugt. Ved Spindelpressen laa det underste Stempel fast, medens det øverste kunde bevæges op og ned i en Skyder, siddende fast paa en Skruespindel, hvis Hoved stod i Forbindelse med et Sving. Sammen med Spindelpressen kom efter 1690 i flere Lande Prægning i Ring i Brug, d. v. s. det underste Stempel omsluttedes af en Ring, og her ned i lagdes Møntpladen; ved Trykket udviede da Metallet sig, saa at Mønten fik Præg af Ringen paa Kanten.

Hvor langt nu Danmark var kommen i Møntkunsten i den heromhandlede Periode, er temmelig vanskeligt at faa oplyst. Dog ser man, at endnu i 1724 prægedes vedblivende paa Kongsberg med Hammeren, og denne Prægemetode vilde man ikke gaa bort fra, idet man mente, at Mønten herved blev vanskeligere at efterslaa.⁵⁾ Ved de andre Mønter synes derimod Valseværker, trukne af Heste, at have været i Brug;⁶⁾ Spindelpressen synes man ogsaa at have kendt.⁷⁾ Maaske var dog ogsaa her Hammerprægningen i Begyndelsen af Perioden det almindelige, — i 1700 ser man Ole Rømer

⁴⁾ Se nærmere Luschin v. Ebengreuth: Allg. Münzkunde u. Geldgesch. 1904. p. 71.

⁵⁾ R. norske F. af 14. Aug. 1724 med kgl. Res. af 21. s. M. — I Frankrig havde Prægning paa Maskine en Tid maattet vige for Genindførelsen af Hammerslagningen (Boizard: Traité des monoyes. Paris 1692. p. 157 ff.).

⁶⁾ Saaledes oplyser Forf. af: Einfältige Gedanken . . . (Ledreborgske Haandskriftssamling. 4°. Nr. 366), at Herbach i 1660erne flyttede Mønten til Lyngby for at faa Vandkraft til Drivning af Valseværket.

⁷⁾ Jfr. Inventar ved Mønten i Kristiania, 31. Jan. 1688 (Misc. monetaria) med Einfältige Gedanken . . ., hvorefter de bedre Mønter sloges med Spindelpressen.

meget ivrig opfordre til Indførelse af Maskiner rundt om i Møntværkstederne, — men saa store Udmøntninger, som fandt Sted i 1690'erne i Glückstadt, har dog ikke kunnet foregaa ved Hammerprægning.

Noget forskelligt synes det at have været, om man anvendte „Weissieden“ (Hvidkogning) før eller efter selve Prægningen. Ved denne Proces bragtes Metallet i en kemisk Blanding,⁸⁾ hvorved de uædle Metaller forsvandt fra Overfladen, medens Sølvet lodes uberrørt. Af den færdige Mønt tog Guardeinen dernæst en Prøve (Weisse Probe eller Stock-Probe). Ved „Weissieden“⁹⁾ vandt Mønten saaledes i Finhed, saa at naar Mønten skulde være f. Ex. 5-lødig, maatte „Tiegel-Probe“ og „schwarze Probe“ kun angive den som 4 l. 16½ gr. fin.¹⁰⁾ — Saa var Mønten færdig.

Guardeinens Rolle indskrænkede sig dog ikke blot til at probere paa Stedet, han skulde ogsaa lægge Prøverne¹¹⁾ med Probersedlerne i en „Fahrbüchse“, som saa skulde indsendes, i hvert Fald i Begyndelsen af Perioden, til Kommercekollegiet, der hvert halve Aar skulde afholde en Generalprøve. Den Kontrol, Generalprøven skulde yde, maatte naturligvis være i høj Grad afhængig af, om den virkelig ogsaa fandt Sted i rette Tid. Men Bestemmelserne i Ordningen af 22. Marts 1671 om denne Prøves regelmæssige Afholdelse synes langt fra at være overholdte. Først Aar efter afholdt man den første Generalprøve, og i 1719 faar man at vide,¹²⁾ at der for den københavnske Mønts¹³⁾ Vedkommende ikke var afholdt nogen Generalprøve siden 1677, med Undtagelse af 1686, da to „Fahrbüchse“ var blevet aabnede. Ved Generalprøven gennemsaa og reviderede man tillige Møntbøgerne, som førtes af Møntskriveren, eller om en saadan ikke fandtes, af Guardeinen.

Selve Proberingen skete ved Cupellation,¹⁴⁾ Probering ad tør

⁸⁾ Dennes Sammensætning var noget forskellig, eftersom det gjaldt Guld eller Sølvmønter.

⁹⁾ Hermed var det undertiden smaat bevendt. Saaledes klages i 1720'erne over de norske Mønters jærnagtige Udseende (R. norske Expeditionsprot. 18. Aug. 1723). Dette skyldtes maaske dog, at disse Mønter sloges slettere, end de skulde.

¹⁰⁾ Se Brev fra v. Hauen af 7. Maj 1726 (Møntreduktionen 1726).

¹¹⁾ Ved smaa Guldudmøntninger brugtes denne Fremgangsmaade dog ikke, da Prøven vilde sluge en forholdsvis stor Del af Guldet (F. fra Finansdep. af 28. Aug. 1724).

¹²⁾ F. fra Finansdep. af 25. Sept. 1719.

¹³⁾ Derimod synes man at have overholdt Bestemmelserne om Generalprøven for Mønten i Glückstadt og Rendsborg (cit. F. fra Finansdep. af 25. Sept. 1719).

¹⁴⁾ Se Beskrivelse heraf i Eröfn. Geheimnis d. praktischen Münzwissenschaft. Nürnberg 1762. p. 23 ff.

Vej, som ogsaa da andet Steds var den almindelige Fremgangsmaade.¹⁵⁾ I lange Tider troede man paa denne Metodes Ufejlbarlighed,¹⁶⁾ først under den første franske Republik opdagede man dens Utilstrækkelighed. Ved Proberingen benyttede man en særlig Vægt „Richt-Pfennig-Gewicht“ (1 Mk. køllnsk = 65536 As), medens man iøvrigt ved Mønten brugte Gran-Gewicht, hvor Marken for Sølv's Vedkommende deltes i 16 Lod à 18 Gran, for Gulds derimod i 24 Karat à 12 Gran, saa at Marken i begge Tilfælde var lig 288 Gran.¹⁷⁾

Marken, man benyttede, var den køllnske, som den da hed, men som egentlig var den gamle skandinaviske.¹⁸⁾ Hvad Vægt, den køllnske Mark da havde, hersker der som bekendt nogen Uenighed om; nogle antager, at den var lig 233,85 gr., (Hanauer, Soetbeer), andre 233,856 (Grote), atter andre 234 gr. (Lamprecht), o. s. v. Sikkert er det, at den Vægt, som gik under Navn af den køllnske Mark, var af noget forskellig Størrelse i de forskellige Egne af Tyskland,¹⁹⁾ men meget forkert griber man sikkert ikke ved at sætte Mønt-Marken lig den køllnske Mark ²⁰⁾ til 233,855 gr., selvom ogsaa Forordningerne af 1. Maj 1683 og 10. Januar 1698 kunde synes at pege i en noget anden Retning. I disse fastsættes saaledes 1 dansk Pund lig 2 Mark, og videre hedder det, at 17 Pund Sølvvægt skal være ligesaa tunge som 16 Pund dansk, hvorved 1 Mark Sølv vilde være lig 235,29 gr. — Det vilde dog sikkert være forkert at antage, at man ved Møntningerne her i Landet brugte den køllnske Mark af denne Vægt, thi i Instruksen for Møntinspektør Hans Ehm ²¹⁾ fik han Paalæg om at paase, at de Lodder, der brugtes paa Mønten, var konforme med den køllnske Vægt „i Henseende at denne vores allernaadigste anordnede og hidtil indførte brugelige Sølvvægt skal befindes for tung, nemlig paa Marken

¹⁵⁾ Om de andre Probermetoder se Busse: *Kenntnisse u. Betrachtungen des neuern Münzwesen f. Deutsche*. I. Lpz. 1795. p. 120 ff.

¹⁶⁾ [Clausberg:] *Gespräche im Reiche der Wahrheit*. . . U. St. 1735. p. 29.

¹⁷⁾ Derimod benyttede man sig ved Kongsberg i lange Tider af Pfennig-Gewicht, hvorefter Marken deltes i 16 Lod à 4 Quintin à 4 Pf., saa at 1 Mk. var lig 256 Pf. I Slutningen af 1723 indførtes dog ogsaa her Gran-Gewicht, idet man mente, at Møntmesteren paa Kongsberg gjorde sig ubillig Fordel af saaledes at modtage Sølv fra Smeltehytten efter Pfennig-Gewicht (R. norske F. af 1. Nov. og 6. Dec. 1723 med Expedition af s. D.).

¹⁸⁾ Kruse: *Kölnische Geldgeschichte* (Westd. Zeitschr. f. Gesch. u. Kunst. Ergänzungsheft 4). Trier 1888. p. 6. — Om denne Marks Udbredelse i Norden se P. Hauberg: *Gullands Myntvæsen*. p. 7.

¹⁹⁾ Se Resultatet af de Undersøgelser, som iværksattes efter Beslutning af Møntprobationsdagen i Augsburg i 1760 (Busse op. cit. I. Noten. p. 79).

²⁰⁾ I den tyske Møntkonvention af 30. Juli 1838 fastsættes den til 233,855 Gr.

²¹⁾ Se Reskr. af 14. Juni 1689.

en Ort“;²²⁾ heraf ses, at til Trods for Lovens Bestemmelser om Sølvvægten brugte man dengang ved Udmøntningerne den virkelige køllnske Vægt, og til Trods for Bestemmelsernes Gentagelse i Forordningen af 1698 har dette vel ogsaa været Tilfældet efter dette Aar; det vilde have været lidet konsekvent, om man i en Tid, hvor Mønten stadig blev slettere, havde sat Sølvvægten op, — i hvert Fald kunde noget saadant kun tænkes, naar f. Ex. Kronens Stykketal pr. Mark var blevet nedsat i tilsvarende Grad, som Vægten sættes op, men herom meldes intet.

Med Hensyn til Remediet paa Kornen²³⁾ var dette efter Nutidens Forhold temmelig højt,²⁴⁾ medens man med Hensyn til Remediet paa Skroten svævede i den Vildfarelse, at dette ganske var afskaffet. Det var nemlig da en almindelig Bestemmelse, som gik igen i Møntkontrakterne, at hvad den ene Mønt blev for svær, maatte den anden være for let, og omvendt. Men herved opfordredes Møntmesteren i høj Grad til Justering al marco, hvorved Remediet paa Skroten kunde blive og faktisk blev meget stort.²⁵⁾

Endnu skal blot bemærkes, at de forskellige Slags Sølv, man almindelig finder omtalt og sondret imellem var: Blick-Silber 5: Sølv iblandet Bly, saaledes som det blev udvundet; Bruch-Silber („Brud-Sølv“) 5: brugt Sølv, og Brand-Silber 5: rensat Sølv. Dog var „Brand-Silber“ ikke ensbetydende med fint Sølv, idet man da ikke formaaede at faa Sølv ganske rent, saa at 1 Mk. fint Sølv i Virkeligheden vejede 16 l. 2²/₁₄₃ gr., idet 1 Mk. Brandsølv var 15 l. 16 gr.²⁶⁾

²²⁾ Var den danske Sølvvægt nøjagtig 1 Ort tungere paa Marken end den køllnske, vilde 1 Mk. kølnsk være 234,32 eller 234,37 Gr., alt eftersom man skal opfatte Ort som en almindelig Ort eller en Ort efter Sølvvægt. Men Udtrykket er vel næppe helt nøjagtigt.

²³⁾ Ved Kornen forstodes Møntens Finhed, ved Skroten dens Vægt.

²⁴⁾ Se Indberetning fra Winnecke af 1. Marts 1715 til Finansdep.

²⁵⁾ Dette maatte naturlig være Møntmestrene saa meget mere kærkomment, efterhaanden som Prægningen paa Maskine kom i Brug. Ved Hammermøntningen maatte en Justering af hver enkelt Mønt være det naturlige. Jfr. ogsaa den interessante Betænkning over Mønten af 1677 i Hirsch's Münzarchiv. V. p. 81.

²⁶⁾ Busse: op. cit. I. p. 107. Jfr. ogsaa de Regler, hvorefter Hamborger Banken tog mod umøntet Sølv.

Mønthistorien.

Frederik den Tredies sidste Leveaar.

For ret at forstaa den Mønt-Ordning, hvormed Kristian den Femte kort efter sin Tronbestigelse søgte at indlede en ny Æra i dansk Møntvæsen, er det nødvendigt først at kaste et Blik paa Møntforholdene i Danmark i de sidste Aar, Frederik den Tredie regerede, saameget mere, som den Forordning, der først udkom under Kristian den Femte, var forberedt og planlagt, før denne endnu var blevet Konge.

Under Frederik den Tredie forfaldt Møntvæsenet mere og mere, dels paa Grund af den ringe Udmøntning af Hovedmønten, Specien, dels som Følge af den altfor store Udmøntning af Smaamønt. — Hvorledes Specien sloges i denne Konges Tid, og da særlig i 1660erne, hersker der som bekendt ikke Enighed om. Vel paabød Forordningen af 9. Maj 1651 at slaa Specier efter den Skrot og Korn, som var brugt i Kristian den Fjerdes Tid, dog denne almindelige Befaling synes ikke at være blevet overholdt. Men hvad enten nu Specien er slaaet $8\frac{1}{8}$,¹⁾ $8\frac{8}{63}$,²⁾ eller $8\frac{9}{64}$,³⁾ Stkr. paa den 14-lødige Mark, er den derved fremkomne Forskel saa ringe, — idet herefter Mk. fin er udbragt til $9\frac{2}{7}$, $9\frac{127}{441}$ eller $9\frac{17}{56}$ Rd. $\circ$: $9_{,286}$ — $9_{,304}$ Rd. —, at vi i denne indledende Oversigt ikke behøver at dvæle længere derved. Vigtigere for os er det, at det Beløb, som sloges i Speciemønt under Frederik den Tredie, var forholdsvis lille. I Kristiania sloges saaledes heraf ialt 301563½ Rd. af Sølv fra Kongsberg, men hvor meget der samtidig sloges paa de to andre Mønter, i København og i Glückstadt, vides der

¹⁾ Zoega op. cit. Tabellen p. 87.

²⁾ Dette angives for den københavnske Mønts Vedkommende fra 1666 i Samlinger af danske Mønte-Efterretninger. p. 25. I Kristiania skal Specien efter samme Kilde være slaaet $8\frac{1}{4}$ Stkr. paa den raa Mark.

³⁾ Prætorius i Beskrivelsen af Møntkabinettet. pag. XXXVII.

intet om, da der ingen Afgift betaltes ved Slagning af Specier — saalidt som af Dukater ⁴⁾ —, idet Rigsdalerværdien sikkert allerede da var faldet saa meget, at en Specieudmøntning ikke kunde betale sig. Men ogsaa af denne Grund tør man vel gaa ud fra, at Møntningerne af Specier disse to Steder kun har været ringe. For Københavns Vedkommende har man kun Møntmester Brandts Optegnelse om, at der her i Aarene 1628—1696 ialt sloges 1,21 Mill. Rd. i Specier;⁵⁾ hvorledes dette Beløb nærmere fordeler sig paa Aarene, vides ikke. Da Gottfred Krüger i 1664 fik Lov at anlægge en ny Mønt i København (den saakaldte lille Mønt), var det vel paa Tale,⁶⁾ at der skulde træffes Foranstaltninger til, at der blev slaaet en vis Mængde Specier aarlig, men et Paabud herom synes ikke givet, saa de Specier, som de to københavnske Møntmestere, Herbach og Krüger, slog i de følgende Aar, er sikkert præget uden Ordre fra Regeringen.⁷⁾ Næsten endnu mindre ved man dog om Specie-Slagningen i Glückstadt, ja, man ved end ikke for vist, om de Specier, som sloges her, var 14- eller 14²/₉-lødige, eller med andre Ord præget i Overensstemmelse med den danske Specie eller den tyske Reichsthaler;⁸⁾ om de prægede Beløb vides aldeles intet. Saavel i København som i Glückstadt er der sikkert, som alt nævnt, kun slaaet faa Specier i 1660erne; Hovedmassen sloges i Kristiania, idet Raamaterialet der ikke skulde købes, saa at den stigende Sølvrpris ikke øvede sin Virkning.

Var saaledes Udmøntningen af Specien kun ringe under Frederik den Tredie, var til Gengæld Slagningen af Kronen stor.⁹⁾ Naar bortses fra de fine, 3: 13³/₄-lødige Kroner, som kun sloges for

⁴⁾ Prætorius op. cit. p. XLI. Jfr. ogsaa Knophs Mønthistorie (f. Ex. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 408 b).

⁵⁾ Nathanson: Danm. Nat.- og Statshushold. Kbhvn. 1844. p. 1.

⁶⁾ Sjæll. aabne Breve. 15. Nov. 1664. Nr. 172. Med Bilag.

⁷⁾ I selve Bestallingen for Krüger af 15. Nov. 1664 hedder det: „alle Slags Rigsdaler og Dukater og Guldkroner eller alle Slags Skuepenge ville vi selv aarlig forordne, hvor mange af hver Sort skal møntes.“ Paabud kendes som nævnt ikke, men det er interessant at bemærke den Forbindelse, hvori Specier da alt nævnes.

⁸⁾ I Privilegiet for Jakob Schwiegelt af 2. Nov. 1644 hed det, at han skulde slaa Specier i Overensstemmelse med det tyske Rige, altsaa: 14 l. 4 gr. fin, 9 Rd. paa Marken fin. Jørgensen hælder dog nærmest til den Anskuelse, at Glückstadt-Mønten i 1660erne slog Specien i Overensstemmelse med Danmark.

⁹⁾ Ved Kronen forstod man i Aarene omkring 1670 Sletdaleren eller Firmarken. At man saaledes gik over til at kalde Halvkronen for Krone o. s. v., var sikkert en Følge af, at Halvkronen (Firmarken) var den Krone-mønt, man oftest saa i Omsætningen; herpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at den nye Terminologi først vandt Borgerret for Guldmonstens Vedkommende. Jfr. en lignende Skiften Udtryk med Hensyn til Louis-d'oren i Frankrig (Boizard op. cit. Fortalen).

mindre Beløb, sloges Kroner i stor Mængde, $10\frac{3}{4}$ -lødige, $10\frac{1}{2}$ Stkr. paa Marken br. Efter denne Fod var Kronen slaaet i Kristiania siden 1649, og fra 1652 af (13. April 1652, hvorved Forordningen af 9. Maj 1651 om Slagning af de $13\frac{3}{4}$ -lødige Kroner ophævedes) i København. Efter samme Fod sloges Kronen ogsaa i Glückstadt,¹⁰⁾ uden at man dog ved, hvor store Beløb der formøntedes her i Kroner. I Kristiania sloges for 799495 $\frac{1}{2}$ Rd., og i København skal der efter Regnskaberne i Tiden 1652—70 være slaaet Kroner til et Beløb af 206675 $\frac{5}{6}$ Rd. Men dette Regnskabs-Tal er, som i mange andre Tilfælde, sikkert altfor lille; dels mangler Regnskaber fra forskellige Aar, dels har der vel ogsaa af og til fundet Udmøntninger Sted, som ikke er indført i Møntebøgerne. Saaledes vel ogsaa i dette Tilfælde; thi meget tyder paa, at der i København i 1660erne har fundet langt større Udmøntninger af Kronemønt Sted, end det fremgaar af Regnskaberne. I 1671¹¹⁾ beregner man saaledes alene Krügers Udmøntning af Kroner til 100000 Rd. pro anno i 4 Aar, altsaa et langt større Beløb, end efter Regnskaberne hele Udmøntningen i København sædvanlig ansættes til under Frederik den Tredie. Og at noget saadant virkelig har kunnet finde Sted, kan man ikke nære nogen berettiget Tvivl om, naar man betragter hele Regeringens Forhold til de to københavnske Mønter. Den eneste Borgen, man havde for, at det gik rigtigt til ved Udmøntningerne, var den Forpligtelse, der var paalagt Møntmestrene, til at benytte en beediget Guardein. Men selv dette var ikke overholdt. Hverken Krüger eller Herbach havde brugt en saadan ved deres Møntninger, og tilmed havde den Guardein, de havde benyttet, — vel en Guldsmid fra Byen¹²⁾ —, kun prøberet den færdige Mønt (altsaa kun holdt „Weisse Probe“), ligesom Probersedlerne ikke var blevet indsendt. — Ordningen af disse Forhold paa en betryggende Maade maatte derfor ganske naturligt blive et Hovedpunkt i Mønt-Ordningen af 22. Marts 1671. — Det viste sig da ogsaa, da man prøbere de københavnske Møntmestres Mønter i 1669, at disse var af ringere Lødhed, end de skulde være.¹³⁾ At disse slette Kroner

¹⁰⁾ I Bestillingen for Guardein Schroeder i Stade omtales de Kroner, som da (o: 1660) sloges i Glückstadt, som kun værende 10 l. 13 gr. fine, men dette Tal kan tænkes fremkommet ved Proberingen, thi $\frac{1}{2}$ gr. var kun et ringe Remedium paa Kornen (Bahrfeldt: Die Münzen und das Münzwesen der Herzogthümer Bremen und Verden. Zeitschr. des histor. Vereins für Niedersachsen. 1892. p. 118).

¹¹⁾ K. Mem. af 14. Feb. 1671.

¹²⁾ Guardeinen hos Krüger hed Joh. Koleman (K. Mem. af 17. Apr. 1669).

¹³⁾ Efter K. F. af 17. Apr. 1669 viste ved Proberingen Herbachs Sletdalere af 1666 sig at være: 10 l. 8—11 gr., 1667: 10 l. 12 gr. og af 1668: 10 l. 9—13 $\frac{1}{2}$ gr. (een var endog kun 10 l. 4 $\frac{1}{2}$ gr.). Krügers Sletdalere af 1667

har øvet en uheldig Indflydelse paa dansk Mønts Værdi i disse Aar, kan næppe betvivles. Det var Sædvane, at man i Hamborg, saa snart en ny Mønt kom frem, prøberede den, og saaledes har man vel ogsaa i 1660erne baaret sig ad og derved opdaget, hvor slet den omtalte Kronemønt var; at man under disse Omstændigheder nødigt har villet modtage disse Kroner, siger sig selv, eller med andre Ord, de omtalte Kroner har sikkert ikke kunnet trænge ind i den Omsætning, hvor ellers danske Kroner gik. Og denne var ikke begrænset til Danmark, tværtimod synes, efter alt at dømme, danske Kroner at have været en Slags Handelsmønter, som almindelig modtoges i Nordeuropa, — et Moment, som vel er værd at mærke sig ved en retfærdig Bedømmelse af Datidens Møntpolitik. I 1670erne fortælles det saaledes, at Kronerne „saavel i Hamborg, Holland, al Østersøen, de fleste Steder udi Tyskland, ja endog, som berettes, udi Frankrig er hel begærlig for deres Værd“, ¹⁴⁾ ligesom det fortælles om dem, at de da kunde „i Købmands Handel og ved Vexler passere for deres Værd i Holland og ganske Østersøen og i Sverrig med stor Fordel udbringes“. ¹⁵⁾ Og i 1700 siger Ole Rømer, „at danske Kroner er i den Consideration ej alene hos Naboerne, men og i langt afliggende Lande, at ingen Mønt kan være i bedre“, en Omstændighed, som han tilskrev, at Kronerne nu i saa mange Aar var slaaet efter den samme Fod. ¹⁶⁾ Aarsagen til Kronens Popularitet maa sikkert søges heri, i Forbindelse med den for en Skillemønt gode Fod, hvorefter den sloges. ¹⁷⁾ Det er ikke heller uden Interesse i denne Forbindelse at lægge Mærke til, hvorledes Nabolandene efterhaanden gik over til Kronefoden i 1660erne. Da saaledes den svenske Regering i 1659 antog Michael Møller til Møntmester i Stade, blev det ham paalagt „die Sorten an doppel-

var 10 l. 11 gr., 1668: 10 l. 10 gr., medens hans Sletdalere af 1666 kun var 10 l. 9 gr. De glückstadske Kroner viste sig derimod kun at afvige 1 gr. i Kornen fra det befalede.

¹⁴⁾ R. F. af 9. Apr. 1676 (skal være 1677). Jfr. ogsaa Konklusum bey dem Reichstag zu Regensburg 1666 (Hirsch op. cit.) og den brandenborgske Kurfyrstes Instruktion for Afsendingen til den over-sachsiske Kresdag 1681 (v. Schrötter: Das preussische Münzwesen im 18. Jahrh. Münzgesch. Teil. I. 1701—40. Berl. 1904 (Acta borussica) p. 66).

¹⁵⁾ Statskollegiets Betænkning af 16. Feb. 1674. / At slutte af de citerede Ord, at Kronemønt var pari mod Speciemønt, vilde sikkert være at lægge mere ind i Ordene, end man med Rette kan.

¹⁶⁾ Ole Rømers cit. Bet. af 1700.

¹⁷⁾ At den danske Kronefod maatte anses for en god Møntfod for Skillemønt ses af, at den zinnaske Møntfod, som var daarligere end den danske Kronefod for 2-Markens Vedkommende, antoges for at dæmme op for de slettere Skillemønter fra Bøhmen, Schlesien og Polen (se Recessen i Hirsch's Münzarchiv.).

ten und einfachen Markstücken in eben dem Valore und Werth, als sie gegenwärtiger Zeit in der Königl. Dänemarkischen Münze zu Glückstadt . . . geschlagen werden, zu prägen und auszugeben.“ Men de Mønter, Møller slog efter denne sin Kontrakt, 2-Marks Kroner, som de sædvanlig kaldtes, bar ikke paa sig Betegnelsen 2 Mark, som det vilde være naturligt, naar man ellers regnede efter Mark lybsk, men derimod 4 Mark, saa at det ogsaa heraf fremgaar, at de er slaaet som blotte Efterligninger af den danske Krone.¹⁸⁾ Og da Slagningen af disse Mønter senere genoptoges (1666), ser man, at Møller ligefrem anmodede (6. April 1668) om at maatte slaa 2-Marks Kronen (altsaa 4-Marken) med Kongens Brystbillede, saaledes som Tilfældet var med de danske Kroner, for at hans Mønter derved bedre kunde vinde Indpas i Omsætningen.¹⁹⁾ Som et andet Exempel kan man maaske anføre, at 2-Marken, slaaet efter den Fod, som i 1667 vedtoges i Zinna af Kur-Sachsen, Kur-Brandenburg og senere Braunschweig-Lüneburg, kom meget nær den danske Krone, idet hin indeholdt 14,₈₅ gr. f. S., medens der i denne som bekendt var 14,₉₈ gr. f. S. Endnu kan det nævnes, at i 1669 den mecklenburg-schwerinske Møntmester fik Ordre til at slaa dobbelte og enkelte Marker efter samme Fod som de danske Fir- og Tomarker,²⁰⁾ og at Lybæk i 1671—72 begyndte at slaa 2-Marker under Benævnelsen „32 Schillinge Stadtgeld“ af akkurat samme Værdiindhold som de danske Kroner ($10^2/3$ -lødige, $10^5/12$ Stkr. paa Marken br.).²¹⁾

Men var saaledes end den danske Krones Omløbskres ikke indskrænket til Danmark alene, hvorfor den ikke saa ofte vendte tilbage til Indløsning mod Specier, som den ellers vilde have gjort, kunde dette dog ikke forhindre, at der kom en Agio paa Specier mod Kroner, en Agio, hvis Stigning vel ogsaa var betinget af, at Nabolandene selv efterhaanden begyndte at slaa Kroner, eller som de almindeligt kaldtes Zwei-Drittler. Alt i 1656 fortæller Arent Berntsen,²²⁾ at Opgælden paa Specier (vel mod Kronemønt) var 2 Sk. pr. Rd., og i de følgende Aar steg denne Opgæld yderligere. Da man saaledes i 1662 tænkte paa at bringe Orden i

¹⁸⁾ Hermed falder ogsaa den Vanskelighed bort, som Bahrfeldt har fundet ved at skulle opfatte 4-Marken som 2-Marks Kronen (Bahrfeldt op. cit. p. 18—19).

¹⁹⁾ Bahrfeldt op. cit. p. 24.

²⁰⁾ Evers: Mecklenburgische Münz-Verfassung. I. Schwerin 1798, p. 104—105. Ogsaa her angives den danske Krone som kun værende 10 l. 13 gr. fn. Evers opfatter den zinnaske Guldendod som overensstemmende med den danske Kronefod (Evers op. cit. p. 103—105).

²¹⁾ Pohlman: Münz-Zustände der Stadt Lübeck. Lübeck 1846, p. 7.

²²⁾ Danmarchis oc Norgis fructbar Herlighed. Kbh. 1656. 4. Bog. 1. Part. p. 564.

Møntvæsenet, foreslog Statskollegiet²³⁾ at nedsætte Kronerne saa meget, „som de udi sig ere ringere (sc. end Specier), hvilket befin- des at være paa en Daler ved ohngefehr fire danske Skilling . . .“, hvilket med andre Ord vil sige, at Agioen paa Specier mod Kroner da var ca. 4 Sk. pr. Rd., om Daler skal opfattes som Rd. Og yderligere maa denne Opgæld være steget i Slutningen af 1660erne. Endnu i 1668 var den maaske kun godt 4 Sk. pr. Rd., idet man dette Aar tillod Tolderne²⁴⁾ at modtage Tolden i Kroner med 4 Sk. i Opgæld pr. Rd., naar de ikke kunde faa Specier, men Indskær- pelsen af kun i Nødstilfælde at modtage Tolden i Kroner + Opgæld, tyder dog nærmest paa, at Opgælden da var noget højere end 4 Sk. pr. Rd. I de følgende Aar er Agioen sikkert steget som Følge af de store Udmøntninger af Kronemønt, og der er ingen Grund til at tvivle om, at Opgælden paa Specier mod Kroner ved Kristian den Femte's Tronbestigelse var 8 pCt.,²⁵⁾ et Tal, som falder godt i Traad med, hvad vi ellers ved. Hvad Aarsagen til denne stigende Agio har været, synes man ikke ret at have forstaaet. Man var vel tilbøjelig til at mene, at da den danske Krone var en fin Skille- mønt, som Naboerne ikke slog bedre, kunde Udmøntning paa Udmøntning af denne ikke være farlig; thi havde man været klar over, at Aar- sagen skyldtes de store Udmøntninger af Kroner, vilde det have været naturligt, om man i 1671, da man tog sig for at bringe Orden i Møntvæsenet, havde bestemt sig til for Fremtiden kun at slaa Specier. Nej, Aarsagen saa man derimod i den fremmede Mønt, der trængte sig ind,²⁶⁾ og som efter Datidens Udsagn var betydelig slettere end den danske. Derfor søgte man at dæmme op for dens Indtrængen ved Forordningen af 29. Marts 1667, hvorved al frem- med Mønt, med Undtagelse af Speciemønt, nedsattes: 8 Mk. til 7 Mk., 2 Mk. til 28 Sk. o. s. v. Om man herved forhindrede den fremmede Mønt i at komme ind, vides ikke, — sikkert er det, Op- gælden faldt ikke. — I denne Forbindelse er der Aarsag til at om- tale Reskriptet af 12. Januar 1666 om for Fremtiden kun at slaa hele og halve Dalere efter den Skrot og Korn, hvorefter de sloges i Norge. Sædvanligvis opfattes dette Reskript som et Paabud om for

²³⁾ Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie. Udg. ved J. Lind- bæk. I. Kbhvn. 1903—4. p. 71 og 131.

²⁴⁾ Kgl. Res. af 28. Maj 1668. Publiceret Tolderne ved Skrivelse af 30. s. M. (R. Missive- og Bestallingsbog). — Det maa anses for en særlig Begunstigelse, der gaves Tolderen i København, Fr. Poggenborg, gen- tagne Gange i de følgende Aar, at beregne Rigsdaleren til kun 6 Mk. i Kroner.

²⁵⁾ K. Mem. af 24. Feb. 1675.

²⁶⁾ Statskollegiets Betænkning af 18. Marts 1667.

Fremtiden kun at slaa hele og halve Speciedalere, hvoraf man med Føje kunde udlede, at Datiden havde Blik for, hvor Aarsagen til den store Opgæld paa Specier mod Kroner rettelig burde søges. Men denne Forklaring af Reskriptet er sikkert forkert, thi med Ordet Daler menes her Sletdaler, ikke Rigsdaler. Det hedder saaledes i det paagældende Reskript: ej at slaa anden Smaamønt end hele og halve Dalere. Yderligere bekræftes denne Opfattelse ved, at begge Møntmestrene i København blev affordret Stemplerne paa mindre Mønter end Marker.²⁷⁾ Naar man maaske herimod vil indvende, at Henvisningen til Norge tyder paa, at Daler skal forstaas som Speciedaler, maa man erindre, at Sletdalere i Norge vedblivende sloges $10\frac{3}{4}$ -lødige, medens de Kroner, Krüger en kort Tid slog i København, var noget finere.²⁸⁾

Det, man derimod søgte at komme til Livs ved Reskriptet af 12. Januar 1666, var den store Udmøntning af Smaamønten, thi en Opgæld paa Kronen mod Smaamønt maatte naturligvis genere langt mere i den daglige Handel og Vandel end Opgælden paa Specier mod Kroner, som nærmest kun vedrørte Handelsverdenen. I det daglige Liv saa man almindelig kun Kronen; det var den, man fik og gav ud, og kun en sjælden Gang, som ved Betaling af Renter o. lign., havde Publikum i Almindelighed Brug for Speciemønt. Og store Summer var det, som under Frederik den Tredie sloges i Smaamønt. Vel var det kun lidt, Krüger slog i Firskillinger (efter Krügers egne Opgivelser sloges de 7-lødige, 126 Stkr. paa Marken br., men efter senere Proberinger vare de kun 6 l. $15\frac{1}{2}$ —16 gr. fine), men saa meget mere var det, der sloges i endnu mindre Mønt, og da særlig i Toskillinger. Rigtignok standsede Forordningen af 9. Maj 1651 den Udmøntning af To- og Enskillinger, som var begyndt i København i 1648, og hvoraf der var møntet 121249 $\frac{1}{4}$ Rd. i Toskillinger ($4\frac{1}{2}$ -lødige, 192 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 14 Rd. $21\frac{1}{3}$ Sk.) og 4700 Rd. i Enskillinger ($2\frac{1}{2}$ -lødige, 256 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 17 Rd. $6\frac{2}{3}$ Sk.), dog kort efter begyndte Møntningen af Smaamønt igen. Ganske vist var det kun Smaasummer, der sloges efter kgl. Resol. af 2. August og Reskr. af 20. Maj 1652,²⁹⁾ men saa meget større var den Udmøntning, der paabegyndtes i København i 1653, af To- og Enskillinger efter samme Fot, som var brugt her i Aarene 1648—51. Med denne Udmøntning vedblev man nu i de følgende Aar, saa at der

²⁷⁾ Reskr. af 10. Jan. 1665. Sjæll. Tegn. Nr. 18. — Jfr. ogsaa Reskr. af 22. Dec. 1665. Sjæll. Tegn. Nr. 651.

²⁸⁾ Fortegnelse over Krebers Myntsamling. Kbhvn. 1841. p. 155.

²⁹⁾ Krebers Kat. p. 148.

fra 1653 af, med en kortere Tids Afbrydelse efter Udstedelsen af det omtalte Reskript af 12. Januar 1666, ialt i København under Frederik den Tredie skal være slaaet i Toskillinger 331730 Rd.⁸⁰⁾ og i Enskillinger 8632 Rd. Samtidig slog man ogsaa i Kristiania To- og Enskillinger, omend lidt bedre, nemlig henholdsvis $4\frac{1}{2}$ -lødige, 180 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = $13\frac{1}{3}$ Rd., og $2\frac{1}{2}$ -lødige, 254 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 16 Rd. $89\frac{2}{5}$ Sk.;⁸¹⁾ ialt sloges heraf 1649—70: 147300 Rd. i To- og 43535 Rd. i Enskillinger. Disse store Udmøntninger af slet Mønt maatte naturligvis da Landet alt fra Kristian den Fjerdes Tid var opfyldt med Smaa-mønt, virke i høj Grad skadelig paa Omsætningen, tilmed da Nabo-landene tog deres Forholdsregler mod disse Mønters Indtrængen.⁸²⁾ Hvor plaget man var af disse Smaamønter, især Toskillinger, her i Landet i Aarene omkring 1670, gør man sig vanskeligt nu til Dags nogen Forestilling om, men oplysende i saa Henseende er det, naar det i 1672 fortælles,⁸³⁾ at en Aarhusborger efter sit eget Udsagn var taget til København for at købe Sejldug forsynet med 213 Rd. i danske Toskillinger.⁸⁴⁾ Et Udslag i det daglige Liv gav dette sig ved, at, saasnart der var Tale om for Smaamønten at tilvexle sig Kroner (og naturligvis endnu mere Specier), maatte man betale en Opgæld herpaa. Et Sted⁸⁵⁾ siges „Møntkursen Kurant mod Species“ at have været $12\frac{1}{2}$ pCt., da Kristian den Femte tiltraadte Regeringen, hvad der, naar Opgælden paa Specier mod Kroner var

⁸⁰⁾ Dog viste Krügers Toskillinger sig ved senere Probering kun at være 4 l. $5\frac{1}{2}$ gr. fine (K. Mem. af 17. Apr. 1669).

⁸¹⁾ Saml. af Mønt-Efterretninger.

⁸²⁾ Saaledes fortæller Evers op. cit. I. p. 104, at Hamborg, Lybæk og Wis-mar først reducerede dem til det halve af deres Paalydende og senere ganske forbød dem (jfr. samme p. 291 og 404). Mecklenburg-Schwerin og Mecklenburg-Güstrow enedes ogsaa om en saadan Nedsættelse, og senere forbødes de ganske. I Bremen-Verden forbødes 1665 de siden 1651 slaaede danske Schillinge (sc. Toskillinger), og i 1669 nedsattes de til Halvdelen af deres paalydende Værdi (Bahrfeldt op. cit. p. 151).

⁸³⁾ R. F. af 14. Juni 1672.

⁸⁴⁾ Denne Kalamitet varede sikkert i mange Aar. I et udateret Dokument (Ureg. Møntsager), sikkert en Koncept til en Memorial fra 1680'erne, der handler om den store Mængde Smaamønt, der vedblivende var i Omsætningen, siges: „... at store Poster i 2 Sk. Kræmerhuse er vorden talt...“ Hvad der skal forstaas herved, vides ikke; maaske er det blot en Kassebetjents Beholdning, der er bleven eftertalt, men muligt er det ogsaa, at man for Nemheds Skyld har pakket Toskillingerne i Tutter, som er gaaet i Omsætningen for det Beløb, for hvilket der skulde være Toskillinger i Tutter. Et saadant Forhold var jo ikke ukendt i Hertugdømmerne i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede med Hensyn til de hamburgske Schillinge (jfr. Voigts Anmeldelse af Staatliche Theorie des Geldes. Zeitschr. f. d. ges. Staatswiss. 1906. p. 329—30).

⁸⁵⁾ Den i ⁸⁴⁾ omtalte Koncept.

8 pCt., som ovenfor antaget, giver en Opgæld paa Kroner imod Kurant af 4 pCt. Men ogsaa andre Vidnesbyrd har vi om en saadan Opgæld. I 1671 (Reskr. til Kommercekollegiet af 17. April) omtales det saaledes, at Tolderen paa Bornholm tog i „Opgæld af hver Rigsdaler udi Mønt 8 Skilling danske og af hver Rigsdaler in specie 4 Skilling danske“ af dem, som skulde have deres Varer fortoldet; Meningen af Ordene er ikke let at udlede, men saa meget kan dog ses, at han tog en større Opgæld ved Betaling af Tolden i Mønt (sc. Smaamønt) end ellers. Tydeligt fremgaar det, at Opgælden paa Kroner mod Smaamønt da var 4 Sk. pr. Rd., i en Udtalelse af Kommercekollegiet,³⁶⁾ hvori det hedder, at den grove Mønt („fornemmelig Sølv-Pengene“) „merendeels ganske fordrives, saa des Interesse opstiges og rejses vel til en 4 pro Cento Skade, som tilforn al pari eller med Avance gik.“ At Meningen hermed er, at der da betaltes en Opgæld af 4 pCt. paa Kronemønt mod Smaamønt, og at Udtalelsen ikke tager Sigte paa Opgælden paa Specier mod Kroner, viser ogsaa Konklusionen af Memorialen: „derfor vi tjenligst eragter, aleneste at lade slaa hele og halve Kroner og enkende [enkelte] Markstykker.“ Ogsaa de gentagne Indskrænkninger og Forbud mod Indførsel af Smaamønt³⁷⁾ vidner om Kalamiteten med Smaamønten.

Med raske Skridt gik saaledes Møntvæsenet ned ad Bakke i Danmark i Frederik den Tredies sidste Leveaar; den største Forvirring var der paa alle Punkter. Skulde man tilvexle sig Kroner mod Smaamønt, maatte man betale 4 pCt. i Opgæld; skulde man tilbytte sig Specier mod Kroner, maatte man betale en Opgæld paa 8 pCt. Slet slaaet var Mønten, og Kontrol havde man ikke med Møntmestrene. — Paa denne Baggrund er det, Mønt-Ordningen af 1671 maa ses.

Kristian den Femte.

1670—1675.

Allerede i de sidste Aar, Frederik den Tredie regerede, tænkte man for Alvor paa at bringe Orden i Møntvæsenet;³⁸⁾ særlig ivrig var det nyoprettede Kommercekollegium i saa Henseende, og en virksom Støtte fandt det i den tidligere polske, nu i København

³⁶⁾ Mem. af 14. Feb. 1671.

³⁷⁾ Jfr. Forord. af 18. Marts 1669 og 12. Apr. 1670.

³⁸⁾ Anders Bording: Den danske Mercurius. Nov. 1669: „Nu tages Mønten for og agtes flittelig, at den i Vægt og Værd ej skal forværre sig.“

værende Møntmester, Andreas Timpfe, som det fik Ordre til at tage med paa Raad.³⁹⁾ For vore Øjne tager dette sig noget mærkeligt ud, naar man betænker de Ulykker, Andreas Timpfe havde anrettet under sin Virksomhed i Polen, men dette kendte man vel intet til her. Og Timpfe havde paa den anden Side ogsaa Erfaringer, der kunde komme dansk Møntvæsen til Gode; han kendte til Bunds gennem Selvoplevelse Følgerne af slet Mønts Slagning, og han vidste, at det gjaldt om, at man fra Regeringens Side holdt Møntmestrene i Ørene. Han vidste ogsaa fra sin egen Virksomhed som Møntmester, at disse var tilbøjelige til at bedrage med Hensyn til Møntens Finhed,⁴⁰⁾ og det var sikkert ham, der opdagede Krügers og Herbachs Bedragerier, hvorved han strax blev en persona grata hos de Styrende.⁴¹⁾ Som sagt, alle disse Erfaringer kunde nu komme Danmark til Gode, og en ikke ringe Del af Æren for Mønt-Ordningen af 22. Marts 1671 kan man sikkert tilskrive Timpfe. Utvivlsomt var denne Forordning for sin Tid god; kun een Ting manglede den, at man foreløbig skulde have hørt op ogsaa med Slagningen af Kronemønt; det bedste Bevis herfor er den Orden, der kom i dansk Møntvæsen med Hensyn til Smaamønten, saalænge Forordningen overholdtes, i Modsætning til tidligere.

Ved denne Mønt-Ordning fastsattes det først, at der for Fremtiden kun skulde være 3 Møntværksteder, nemlig et i Kristiania, et i København og et i Glückstadt. Møntmester i København blev Krüger, medens Herbachs Mønt i Lyngby, hvortil den i Slutningen af 1660erne synes at være flyttet, nedlagdes.⁴²⁾ At have flere Møntværksteder ansaa man for at være af det onde, da dette efter Datidens Mening blot vilde give Anledning til Slagning af slet Smaamønt, hvad man netop nu vilde bort fra.⁴³⁾ Foreløbig blev altsaa Slagningen af

³⁹⁾ Reskr. af 23. Marts 1669.

⁴⁰⁾ Se om Timpfes Virksomhed i Polen nærmere Braun: Bericht vom pohnisch und preussischen Münzwesen . . . Elbing 1722. p. 120 ff.

⁴¹⁾ 27. Dec. 1670 blev Timpfe Assessor i Kommercekollegiet; i 1673 sendtes han som Repræsentant til Møntkonventet i Hamborg.

⁴²⁾ Herbachs Møntmesterbestalling var vel blevet bekræftet af Kristian den Femte, men senere (1671) arresteredes han, da han var kommen i Gæld til Kongen (Krebers Kat. p. 179), efter al Rimelighed paa Grund af de ovenomtalte Underslæb. Hvorledes Krüger har bevaret sin Bestalling, vides ikke, men sandsynligvis har han tilbagebetalt det besvegne Beløb, og det er vel dette, Jens Juel omtaler senere, naar han fortæller, at Krüger idømtes en Bøde paa 6000 Rd. (Uldallske Saml. Fol. Nr. 28,9). Krüger har haft et godt Rygstød i sit personlige Bekendtskab til Kongen. (I sin Bestalling af 15. Nov. 1664 kaldes han „vor Søn Prins Christians Ingenieur“).

⁴³⁾ Da i 1672 Philip de Pinna (eller Pinnia) paa egne og fleres Vegne søgte om Tilladelse til at anlægge en Mønt i Altona, anbefalede Kommercekollegiet vel dette, men kun fordi det mente, at Sølvet, som man fik fra

Smaamønten standset, men det fastsattes samtidig, at senere hen, naar der viste sig Trang dertil, skulde den slaas:

Firskillinger, $7\frac{1}{2}$ -lødige, 120 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 10 Rd. 4 Mk.; Toskillinger, $6\frac{1}{2}$ -lødige, $214\frac{1}{2}$ Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 11 Rd.; Enskillinger, 4-lødige, 288 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 12 Rd.; Søslinger, 2-lødige, 320 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 13 Rd. 2 Mk.

Grov Sølv mønt maatte derimod slaas stadig væk efter følgende Fod:

Specier, 14-lødige, $8\frac{3}{32}$ Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = $9\frac{1}{4}$ Rd.; Kroner, $10\frac{3}{4}$ -lødige, $10\frac{1}{2}$ Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 10 Rd. $2\frac{1}{2}$ Mk., og Underafdelingerne af Specier og Kroner efter samme Fod. Fremdeles bestemtes det, at der ved hvert Møntværksted af Kongen skulde ansættes en Guardein, der skulde være til Stede under hele Møntningen og gemme Møntstemplerne, naar der ikke møntedes.⁴⁴⁾ Af Prøver skulde Guardeinen tage to, nemlig een under Smeltningen og een, medens Mønten var i Arbejde („Skidenprøven“).⁴⁵⁾ Prøver heraf skulde han indsende til Regeringen,⁴⁶⁾ hvorpaa Kommercekollegiet hvert halv Aar skulde probere disse.⁴⁷⁾— Samtidig med denne Forordning udkom en anden, hvorved Indførselen af fremmed Smaamønt fuldstændig forbødes.

Ogsaa paa andre Punkter viste Regeringens Reformiver og gode Forsætter sig. Da saaledes Kommercekollegiet fik sin Instruktion i 1670 (22. September), paalagdes det (i § 9) Kollegiet at have flittig Indseende med Mønten, og samtidig fik Skatkammerkollegiet (Instruktion af 20. Juli 1670, § 27)⁴⁸⁾ Ordre til jævnlig at „raadslaa, om Mønten kunde forbedres, eller Skade fra den afvendes.“ Og for ret at bryde med gamle Tider, for ret at faa et ordnet

Hamburg, derved kunde have saa meget billigere, og at man der bedre kunde slaa god Mønt (K. Memorialbog. 23. Dec. 1672). Som bekendt blev dette ikke til noget.

⁴⁴⁾ Imod denne Bestemmelse syndedes der sikkert ikke saa sjældent i den følgende Tid (jfr. f. Ex. K. Resolutionsprot. 4. Aug. 1681).

⁴⁵⁾ Maaske var Proberingen af den færdige Mønt underforstaaet. I hvert Fald ses i ca. 1690 3 Proberinger at være brugt i København (R. F. af 28. Jan. 1693).

⁴⁶⁾ Efter Instruktion for Skatkammerkollegiet af 20. Juli 1670 § 27 skulde Prøverne indsendes til dette, som saa videresendte dem. Møntguardeinen i Glückstadt indleverede dem til Regeringskancelliet der (se Skr. fra K. til Regeringskanc. i Glückstadt af 4. Juni 1672).

⁴⁷⁾ Som ovenfor nævnt overholdtes denne Bestemmelse ikke. Først i Juni 1672 synes den første Generalprøve at være afholdt, og endnu længere blev „det halve Aar“ senere hen.

⁴⁸⁾ Begge Instruktioner findes trykt i 2. Bd. af Aarsberetninger fra Geheimearkivet.

Møntvæsen i Landet, gav Kongen helt Afkald paa den Indtægt, han kunde faa af Møntslagningen.⁴⁹⁾

Som alt nævnt, var Hovedfejlen ved Mønt-Ordningen af 22. Marts 1671 den, at Slagningen af Kronemønt ikke standsedes, saaledes som Tilfældet var for Smaamøntens Vedkommende, men det er samtidigt paapeget, hvorledes Smaamøntens Mængde maatte blive et større Onde end Mængden af Kronemønt.

Da det vedblivende ikke kunde betale sig at præge Specier, maatte ganske naturlig den meste Mønt, der sloges i de følgende Aar, blive Kronemønten. Ganske standsede Specieprægningen naturligvis ikke, og da særlig ikke i Kristiania, hvortil Sølv fra Kongsberg leveredes; her prægedes i Aarene 1671—73 (b. incl.) Specier til en Værdi af ca. 21300 Rd., men stort mere er der næppe overhovedet præget.⁵⁰⁾ Af Kronemønt sloges derimod store Mængder, efter at der var afsluttet Kontrakter med de forskellige Møntmestre paa Basis af Mønt-Ordningen af 1671. I Kristiania prægedes saaledes i Kronemønt i Aarene 1671—73 (b. incl.) 129032 Rd.,⁵¹⁾ i København 115033 Rd. og i Glückstadt 162091 Rd., d. v. s. 406156 Rd. i Kronemønt mod ca. 22—23000 Rd. i Specier. At Opgælden paa Specier mod Kroner under saadanne Forhold ikke bedrede sig, siger sig selv. Allerede i April 1671 var det alt kommet saavidt, at Specierne var vanskelige at opdrive i Holsten,⁵²⁾ men endnu sværere blev det sikkert faa Aar senere. I Begyndelsen af 1673 hører vi saaledes fortalt,⁵³⁾ at der dette Aar efter al Rimelighed kun vilde blive en ringe Udførsel af Stude, især da „Købmændene sig beklager, ingen Specie-Rigsdaler, hvormed de ellers Tolden betale skulle, kunne tilvejebringe formedelst den store Forskel, som findes paa en Del Steder imellem Bankopenge eller Rigsdaler in Specie imod Kurantpenge og anden løbende Mønt . . .“;

⁴⁹⁾ Se ovenfor Note 14) pag. 21.

⁵⁰⁾ Det har sikkert ikke været store Beløb, der er slaaet af Specier i København 1671—72; mulig er de herfra kendte Specier præget for asiatisk Kompagni (Prætorius op. cit. p. XLII). Om der er møntet Specier i Glückstadt i disse Aar, vides ikke; de 2 Slags Specier, som utvivlsomt er slaaet i Glückstadt under Kristian den Femte, er begge uden Aarstal, men synes rettest at maatte henlægges til et senere Tidspunkt (Vægterspecien, Krebers Kat. p. 177).

⁵¹⁾ Heraf var nogle kun $10\frac{2}{3}$ -løgige, saaledes som Kronen i 1670 var slaaet her, helt eller delvis (jfr. om den forskellige Opfattelse paa dette Punkt Jørgensens Manuskript); i 1670 var i Kristiania slaaet Kroner ialt for 51694 Rd. — Det synes, som om Sølv fra Kongsberg i disse Aar er slaaet $\frac{1}{4}$ i Specier og $\frac{3}{4}$ i Kroner (Deichmanns Afh. om Kongsberg i Videnskabernes Selskabs Skrifter. XI. 1777. p. 217).

⁵²⁾ „Weil die Species anitzo in Hollstein sehr schwer aufzubringen sein.“ R. F. af 26. Apr. 1671.

⁵³⁾ R. F. af 8. Jan. 1673.

senere hen hedder det vel, at „Rigsdaler in Specie nuomstunder 'her med 4 pro Cento imod løbende Mønt villigen kan forvexles“, hvorfor Kongen ogsaa tillod, at Øxentolden dette Aar erlagdes i grov Kurant (sc. Kroner) med en Opgæld af 4 Sk. pr. Rd. At slutte heraf, at Opgælden paa Specier mod Kroner da almindeligvis kun var 4 Sk. pr. Rd., vilde sikkert ikke være rigtigt. Det fremgaar tydeligt nok af Ordene, at denne Opgæld var en lav Sælgekurs, og yderligere ses dette, naar det senere hen siges: „... eftersom Speciedaler paa Eders Kongl. Maj.'s Vegne over alt for 6 Mark 4 Sk. udi Betaling udgives.“ Da nu yderligere Tilladelsen gaves for at lette Købmændene, fremgaar heraf med tilstrækkelig Tydelighed, at Opgælden da var større end 4 Sk. pr. Rd., og det bedste Bevis herfor er da ogsaa, at al Tolden dette Aar erlagdes i Kroner med den tilladte Opgæld.⁵⁴⁾ Hvor stor Opgælden i Virkeligheden i daglig Handel og Vandel da var, er vanskeligt at sige, men man griber næppe meget fejl ved at ansætte den til 8 pCt.⁵⁵⁾ Det følgende Aar gik man ogsaa kun med til at tillade Undersaatterne at erlægge Tolden i Kroner med Opgæld af 4 Sk. pr. Rd., medens fremmede, „som bedre til Specier kunde geraade“, skulde betale den i denne Mønt.⁵⁶⁾ I Januar 1674 var Opgælden paa Specier mod Kroner i København 9 pCt.,⁵⁷⁾ og det var derfor en ikke ringe Begunstigelse, Debitorer fik ved Forordningen af 23. Februar 1674, idet de herefter kunde tvinge deres Kreditorer til at modtage Rente,⁵⁸⁾ der var betinget i Specier, i Kroner med en Opgæld af 4 Sk. pr. Rd. som fuldgyldig Betaling. Og en saadan Begunstigelse ses ogsaa at være tilsigtet, thi de nævnte Debitorer, s: Ejerne af faste Ejendomme, — mente man —, „kontribuerede efter allerunderdanigst Pligt det allermeste til Eders Kgl. Maj. samt Rigernes og Landenes Defension, saasom de haver Jordegods og Ejendom, hvoraf næsten al Paalæg gives.“⁵⁹⁾ Kun dette tilsigtede Forordningen, og

⁵⁴⁾ Skatkammer F. af 5. Feb. 1674. Egentlig gjaldt Tilladelsen kun Øxentolden; men dette misforstodes, saa al Tolden dette Aar oppebares i Kroner + 4 Sk. i Opgæld pr. Rd. (R. Missivebog. 24. Feb. 1674). Ogsaa i det søndenfielske Norge var al Tolden erlagt i Kroner med Agio (Skatkammer F. af 5. Feb. 1674).

⁵⁵⁾ Jfr. ogsaa R. Skr. af 1. Marts 1673 om at sende Specier her ned fra Norge, „i Synderlighed eftersom Species her for høj Pris søges.“

⁵⁶⁾ Skatkammer F. af 5. Feb. 1674 med kgl. Res.

⁵⁷⁾ Sø-Etatens Assignationsbog kontra Zahlmesteren. — I Statskollegiets Betænkning af 16. Feb. 1674 (Indlæg til Sjæll. Reg. 23. Feb. 1674. Nr. 45) omtales, at man har sagt, at paa den Maade, som det hidtil var gaaet (!), vilde Kreditor miste sin Kapital i Løbet af 12 Aar; denne Berægning maa altsaa hvile paa Forudsætningen om en Opgæld af $8\frac{1}{3}$ p. Ct.

⁵⁸⁾ Af Laan i faste Ejendomme. Der tænkes sikkert kun paa dette Forhold ved Forordningens Ord: Penge paa Rente.

⁵⁹⁾ Bilag til Sjæll. Reg. 23. Feb. 1674. Nr. 45.

man var fra enkeltes Side klar over, at en saadan lovbestemt Opgæld snarest formindskede Udsigterne for at bringe en meget ønskelig Orden i Møntvæsenet til Veje, idet den maatte fremme Speciens Udvandring, medens en Reform af Møntvæsenet maatte bygge paa at faa Specier i Landet. En Uoverensstemmelse eller Inkonskvens var der for saa vidt ikke, naar Hensigten med Forordningen af 23. Februar 1674 kendes, mellem, at der den ene Dag sattes en lovbestemt Opgæld paa Specier, lavere end den virkelige, og at der den næste Dag, 24. Februar 1674, udkom en Forordning mod Indsmeltning og Udførsel af Specier, samtidig med at man bestemte sig til foreløbig kun at slaa Specier,⁶⁰⁾ altsaa betraadte den samme Vej, man i 1671 havde fulgt med Hensyn til Skillemønten. Ligeledes paabødes det Tolderne kun at oppebære Tolden i Specier, hvorved man ogsaa vilde opnaa sin Hensigt, at faa Specier ind i Landet.⁶¹⁾

Denne Vej havde nemlig for Smaamøntens Vedkommende vist sig rigtig. Da det i 1671 bestemtes foreløbig at ophøre med Slagningen af Smaamønt, overholdt man ogsaa dette i de næstfølgende Aar. Hurtigt synes Forholdene da ogsaa at have bedret sig. I April 1673 klages der allerede i Norge over Mangel paa Smaamønt,⁶²⁾ hvorfor Kongen tillod,⁶³⁾ at et Parti Grenaillekobber, som fandtes der, maatte formøntes i Kristiania, halvt i hele og halve Sletdalere, og halvt i Toskillinger, $4\frac{1}{2}$ -lødige, 180 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 13 Rd. 2 Mk., altsaa betydelig slettere, end man to Aar i Forvejen havde fastsat. Udmøntningen begyndte, men da greb Kommercekollegiet ind, og til Trods for Modstand fra forskellig Side fik det sat igennem (Kgl. Resol. 12. Juli 1673), at Toskillingerne skulde slaas i Overensstemmelse med Møntordningen af 1671.⁶⁴⁾ Store Beløb var det dog ikke, det hele drejede sig om;

⁶⁰⁾ Reskr. til Kammerkollegiet af 24. Feb. 1675.

⁶¹⁾ Undersaatterne maatte dog vedblivende erlægge Tolden i Kroner med 4 Sk. i Opgæld pr. Rd. (Skatkammer F. af 6. Marts 1674).

⁶²⁾ Disse gentagne Klager over Mangel paa Smaamønt, der jævnlig udgik fra Møntmestre eller andre, for hvem en Møntning vilde være belejlig, bør man dog ikke tillægge særlig stor Værdi. I dette Tilfælde var det en Indberetning fra Jens Juel, der paapegede Mangelen. (Skatkammer F. 23. Okt. 1673.)

⁶³⁾ Kgl. Res. af 10. Maj 1673 paa Skatkammer F. af 30. Apr. s. A.

⁶⁴⁾ Hermed var Sagen dog ikke afgjort. Vel begyndte Slagningen af de $6\frac{1}{2}$ -lødige Toskillinger efter Resolutionen af 12. Juli, men snart efter klages der over, at disse Toskillinger sikkert vilde blive for fine (Skatkammer F. af 23. Okt. 1673). Kommercekollegiet ses dog at have faaet Udmøntningen af de $4\frac{1}{2}$ -lødige Toskillinger forhindret, hvad Møntningernes Beløb noksom vidner om. I 1674 forsøgte man igen at faa udvirket Tilladelse til at slaa de slette Toskillinger, og atter greb Kommercekollegiet

der sloges i 1673 i de $4\frac{1}{2}$ -lødige Toskillinger 903 $\frac{1}{2}$ Rd. og i de $6\frac{1}{2}$ -lødige 3153 $\frac{1}{2}$ Rd. — Samtidig med, at man saaledes kun slog meget smaa Beløb i Smaamønt, søgte man som alt nævnt at holde den fremmede Smaamønt ude af Landet. Heri gjorde man dog en Undtagelse, hvad svensk Mønt angik. Denne var det sammen med anden fremmed Smaamønt blevet forbudt at indføre ved Forordningen af 1671, men allerede om Sommeren samme Aar tillodes dens Indførsel; selvom den nu ikke kom til at gaa for sit Paalydende,⁶⁵⁾ blev den dog sat bedre, end sket var i 1667 og temmelig nær sin virkelige Værd udtrykt i dansk Mønt. Bestemmelsen ses at være truffet af Hensyn til Handelen med Skaane, og det var ogsaa Handelshensyn, der i 1673 bevægede Danmark til at forsøge en Møntkonvention afsluttet med Sverrig,⁶⁶⁾ sandsynligvis dog kun for den grove Mønts Vedkommende.⁶⁷⁾ Herfor var der ikke Stemning i Sverrig, og temmelig hurtigt frafaldt Danmark sin Plan.⁶⁸⁾ Længe varede ikke heller den Særstilling, svensk Mønt indtog i Danmark. I 1675 begyndte man at blive opmærksom paa den store Mængde

uopfordret ind med en Memorial (af 12. Aug. 1674), hvori det skaanselsløst gendrev alle Argumenter for en Udmøntning af slet Smaamønt. Siger man, at Kongen vil lide Tab ved at slaas Toskillinger saa fine, som i 1671 bestemt, svarer Kollegiet, at dette ikke er nogen Skade, der lides, tværtimod, thi „slette Penge med Profit er publiques Skade, mens gode Penge foruden Profit er publiques Gavn og Fordel.“ Siger man, at saa gode Toskillinger snart vil forsvinde, svarer Kollegiet, at det er bedre at slaas god Mønt, som Folk gerne vil udføre, fremfor slet Mønt, som ingen vil have. Siger man, at naar de slette Toskillinger ikke maatte slaas, hobede Grenaillekobberet sig op, saa svarer Kollegiet igen, at det er bedre at have meget Grenaillekobber „med gode Penge end lidet Grenaillekobber med slette Penge“. — Man forstaar, at en saadan Argumentation maatte virke saa overvældende, at man heller ikke da gik med til Slagning af de slette Toskillinger.

⁶⁵⁾ Jfr. Reskr. til K. af 22. Juni og Mem. fra samme af 26. Juni 1671.

⁶⁶⁾ Jfr. Instruktion for Jens Juel af 5. Apr. 1673. Punkt 6. (Sverrig C).

⁶⁷⁾ Saaledes hedder det i et Projekt fra dansk Side af Juli Maaned 1673 (Sverrig C), at man skulde søge at tilvejebringe Uniformitet og Lighed mellem dansk og svensk Mønt, saaledes at den svenske grove Mønt skulde slaas som de danske Kroner, d. v. s. foreløbig $10\frac{3}{4}$ -lødige, men senere hen, om Kongen af Danmark maatte bestemme det for sit Lands Vedkommende, 14 l. 4 gr. fin (dette var betinget af Forhandlinger, som da stod paa i den nedersachsiske Kres; jfr. herom senere). Til Gen-gæld skulde disse Mønter cirkulere i begge Rigerne. Differencen mellem de danske Kroner og de svenske Karoliner var dengang ikke saa stor, idet disse sidste efter Forordning af 1. September 1664 sloges $11\frac{1}{8}$ -lødige, $10\frac{1}{2}$ Daler paa Marken br.

⁶⁸⁾ Jfr. Rel. fra Jens Juel af 24. Dec. 1673 og Instruktion for Juel og Lindenow af 21. Juli 1674. I et Udkast af 8. Aug. 1674 § 14 hedder det da ogsaa blot, at, naar een af Kongerne maatte ønske at træffe Aftale om Mønten, skulde der fra begge Sider udnævnes Kommissærer, som nærmere skulde forhandle herom. (Svenske Relationer).

svenske „Otteskillinger“, ⁶⁹⁾ der kom ind i Danmark og her udgaves for 7 Sk., medens deres Værdi ikke var saa høj i Sverrig. ⁷⁰⁾ Nærmest af Hensyn til disse svenske Mønter udstedtes da Forordningen af 8. Marts 1675, hvorved al fremmed Mønt, med Undtagelse af Dukater, al Slags Guld mønt samt hele og halve Specier, hele og halve Rigsorter, ⁷¹⁾ Dukatoner og engelsk Sølv mønt, ⁷²⁾ nedsattes til $\frac{3}{4}$ af sit Paalydende, medens den fremmede Mønt fra Toskillinger og nedefter ganske forbødes. —

Dette var jo forsaavidt kun en Gentagelse af Forordningen af 1671, der maaske virkede godt; i hvert Fald hører man ingen Klage over den fremmede Smaamønts Indtrængen. Og da man ogsaa selv omtrent havde indstillet hele Prægningen af Smaamønt, bedredes Forholdene betydeligt i Aarene efter 1671. I Januar 1674 finder man saaledes, ⁷³⁾ at, da Sø-Etaten denne Maaned skulde tilvexle sig et Parti Specier, maatte den betale en Opgæld paa Specier mod Kroner af 9 pCt. og mod Smaamønt af 10 pCt., saa at man sikkert heraf tør slutte, at, medens Opgælden paa Specier mod Kroner var stigende i Aarene efter 1671, var Opgælden af Smaamønten mod bedre Mønt i samme Tid faldet fra 4 pCt. i 1671 til 1 pCt. i 1674 i Kraft af, at man havde overholdt de i 1671 tagne Forsætter.

⁶⁹⁾ Herved maa man have forstaaet Fire-Øren, der ligesom den danske Otteskillinger var lig $\frac{1}{3}$ Mk.; den sloges efter Kommercekollegiets Ordre af 29. Juli 1667 $7\frac{1}{2}$ -lødige, 60 Stkr. paa Marken br. Af Fire-Ører sloges mange i Stockholm; 1667—74 saaledes 1 735 730 Daler. (Se Stiernstedt: Om Myntorter . . . Numismatiske Meddelanden. II. p. 14 ff.).

⁷⁰⁾ I K. Mem. af 24. Feb. 1675 siges om de svenske Fire-Ører, at de indføres, medens Specien udføres, „eftersom de (o: de svenske Købmænd) det med Profit gøre kunne, thi de dem her mod $12\frac{1}{2}$ pro Cento ringere end Eders Maj's Mønt udgiver; naar nu hertil lægges $2\frac{1}{2}$, for hvilke Specier kan indvexles, er 15 pro Cento og til Stockholm gælder de $18\frac{1}{2}$ pro Cento mindre . . .“ Uvilkaarlig spørger man, imod hvilken Mønt Fire-Ørene gjaldt $18\frac{1}{2}$ pCt. mindre i Stockholm. Som Ordene staar, maa man antage, at det er Rigsdaleren, der er ment, men i saa Fald har Kommercekollegiet overset, at den svenske Rigsdaler var bedre end den danske, idet hin efter Forordningen af 1. September 1664 skulde slaas 14 l. 1 gr. fln, $7\frac{1}{2}$ Stkr. paa Marken br., hvorefter 1 Rd. Sp. var lig 27,39 gr. f. S. Var nu Opgælden i Stockholm paa Specier mod Fire-Ører $18\frac{1}{2}$ pCt., var altsaa 1 Rd. betalt i Fire-Ører lig 23,54 gr. f. S., medens 1 Rd. i Danmark med en Opgæld af $2\frac{1}{2}$ pCt. var lig 24,44 gr. f. S., men da Fire-Øren her kun gik for 7 Sk., toges den i Danmark altsaa kun for ca. 1,8 gr. f. S., medens den i Sverrig gik for ca. 1,9 gr. f. S. Sandsynligvis har Kommercekollegiet overset denne Difference mellem den danske og svenske Rigsdaler. At der er tænkt paa Forholdet mellem Fire-Øren og den svenske Daler eller Karolinen, lader sig ikke antage, da Differencen i Sølvindhold mellem disse to Mønter ikke var $18\frac{1}{2}$ pCt.

⁷¹⁾ Disse sloges jo efter Speciefoden.

⁷²⁾ Af Hensyn til Norges Handel med England.

⁷³⁾ Sø-Etatens Assignationsbog kontra Zahlmesteren.

Maatte dette ikke opfordre til en lignende Fremgangsmaade overfor Kronernes Mængde?

Samtidig med at man saaledes i Danmark søgte at bringe Orden i Møntvæsenet, havde man ogsaa, men rigtignok med mindre Held, forsøgt dette i den nedersachsiske Kres, hvortil Kongen af Danmark-Norge som Hertug til Holsten ⁷⁴⁾ hørte. — I Tyskland var Reichsthaleren paa Rigsdagen i Regensburg i 1665 blevet forhøjet til 96 Kreutzer, ⁷⁵⁾ men denne Forhøjelse var ikke saa stor, at det derved blev muligt at slaa Reichsthaler (sc. uden Udgift). Da Forhandlingerne i Kresene og paa Rigsdagen stadig ikke førte til noget Resultat, sluttede Kur-Sachsen og Kur-Brandenburg, og senere Braunschweig-Lüneburg, som alt nævnt en Overenskomst i Zinna i 1667. I fuld Erkendelse af, at en blivende Reform af Møntvæsenet kun kunde ske paa Grundlag af den bestaaende Sølvpris, bestemte man sig her til at slaa Kuranthalere à 24 Groschen, medens Reichsthaleren blev sat til 28 Groschen. Som bekendt lykkedes denne Reform ikke, idet andre Lande ikke sluttede sig til den, selvom de ogsaa prægede deres Smaamønt efter omtrent samme Fod som den zinnaske, ⁷⁶⁾ — men netop derved maatte hele Reformen bringes til at strande, idet den jo netop hvilede paa, at Sølvprisen ikke bragtes til at stige. Utvivlsomt var der ved Overenskomsten i Zinna givet Anvisning paa den eneste Vej, man kunde gaa, for at bringe Møntvæsenet paa Fode igen; ikke desto mindre vakte denne Forhøjelse af Reichsthaleren stærk Misstemning, idet mange vedblivende holdt paa, at en Reform maatte ske paa Grundlag af 1 Reichsthaler = 90 Kreutzer, medens andre nok vilde gaa med til en Forhøjelse af den til 96 Kreutzer, men ikke vilde gøre Skridtet fuldt ud, at forhøje den til 105 Kreutzer, som sket var i Zinna. Under saadanne Forhold kunde der naturligvis ikke opnaas Enighed i Riget, og Hertug Georg Wilhelm af Braunschweig-Lüneburg tog derfor Initiativet til en Reform af Møntvæsenet i den nedersachsiske Kres med Rigs-Møntordningen af 1559 og 1566 som Grundlag, altsaa Reichsthaleren 14 l. 4. gr. fin, 8 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 9 Rd. De fleste „Stände“ i Kresen sendte efter Indbydelse Repræsentanter til Møntkonventet, der aabnedes i Hamborg 8. April 1673; ⁷⁷⁾ ogsaa Danmark var repræsenteret ved

⁷⁴⁾ Kun Holsten hørte med til den nedersachsiske Kres, derimod ikke Slesvig, saaledes som Aktstykkerne fra Konventet 1673 siger. Jfr. Protesten mod Slesvigs Medtagelse i Inländ. Reg. 20. Maj 1673.

⁷⁵⁾ v. Praun: Gründl. Nachricht von dem Münzwesen. Lpz. 1784. p. 120.

⁷⁶⁾ Dog stadig lidt slettere. v. Schrötter op. cit. Noten p. 67.

⁷⁷⁾ En kort Sammenkomst havde fundet Sted i Slutningen af Februar (Inländ. Reg. 1. Marts 1673). Det var her blevet aftalt at mødes igen 19.

Heinrich Rudolf Redecker og Andreas Timpfe.⁷⁸⁾ — Alt før Mødet holdtes, havde man herhjemme taget under Overvejelse, hvorledes man skulde stille sig, og betegnende er det, at man ansaa denne Sag for angaaende ikke blot Hertugdømmet, men ogsaa det øvrige Rige, idet man næppe kunde tænke sig Muligheden af at bryde Enheden i dansk Møntvæsen. Hvad man da strax gjorde gældende mod at gaa sammen med den nedersachsiske Kres ved en Ordning af Møntvæsenet, var, at dette intet vilde nytte, naar Omraadet ikke var større, end det var i dette Tilfælde, idet Følgen da blot vilde blive, at Naboernes daarlige Mønt trængte sig ind, medens ens egen gode udførtes.⁷⁹⁾ Men særlig stillede man sig i Danmark afvisende, fordi det havdes til Hensigt at genoptage Slagningen af de gamle 14 l. 4 gr. fine Reichsthalere, idet man mente, at disse, da den danske Specie kun var 14-lødig, vilde forsvinde og indsmeltes, saasnart de viste sig. Ogsaa en Nedsættelse af Krone-mønten og dermed Ophævelsen af den gamle danske Kronefod var man her bestemt Modstander af.⁸⁰⁾ Paa disse to Punkter var det, Danmarks Deltagelse strandede, thi overfor de andre Spørgsmaal stillede man sig meget velvillig, ja, vilde endog gaa med til at paa-tage sig Udmøntning af et vist mindre Beløb maanedlig i Specier, naar de andre Deltagere gjorde det samme; thi selvom en saadan Foranstaltning paa Grund af den daværende høje Sølvrpris vilde med-føre Tab for de Lande, der ikke selv udvandt Sølv, — at disse ogsaa kunde have Tab, saa man ikke, — ansaa man denne Sags Ordning for at være af saa stor Betydning og i den Grad at vedkomme hele det danske Monarkis Møntvæsen, at man mente, at Kongsberg Sølv-værk nok kunde levere Sølv til disse Rigsdalere. Paa Forhaand var Udsigterne til, at Danmark skulde gaa med, ikke lyse. Ikke destomindre ser man de danske Repræsentanter underskrive Re-cessen af 2. Maj 1673,⁸¹⁾ i hvis § 2 det bl. a. hedder: Nachdem dann man allerseits darin einig gewesen, dass auch diesmal dem Unwesen nicht füglich abgeholfen werden könne, dann wenn die Münzsorten, so bisher im Schwange gangen, die haben Namen wie sie wollen, nach dem Fuss des alten Reichsthalers und Reichsmünz-ordnung ad justum valorem reducirt und inskünftig nicht höher

Marts s. A., men senere udsattes Konventet til 8. April (Inländ. Reg. 18. Marts 1673). Om Deltagerne i Konventet og Forhandlingerne paa dette se Bahrfeldt op. cit. p. 38 og Evers op. cit. I. p. 105.

⁷⁸⁾ Inländ. Reg. 25. Jan. og 11. Feb. 1673.

⁷⁹⁾ I Litteraturen var denne Indvending gammelkendt, men forlængst gen-drevet. Jfr. Geitzkopfler op. cit. p. 14 ff.

⁸⁰⁾ K. Mem. af 23. Jan. 1673.

⁸¹⁾ Aftrykt hos Bahrfeldt op. cit. p. 119 ff.

angenommen noch ausgegeben werden, als . . .“ ; men herfor følte Danmark sig dog ikke forpligtet til at gaa med, idet man paastod, at de danske Udsendinge derved havde overskredet deres Fuldmagt,⁸²⁾ og man ser heller ingen Foranstaltninger gjort til Publicering af Recessen og den vedtagne Nedsættelse af Mønten inden for den aftalte Tid (14 Dage fra Recessens Dato). I de omliggende Lande publiceredes Recessen efterhaanden,⁸³⁾ men endnu 7. Juni 1673 ser vi Kongen udtale i et Reskript til Regeringskancelliet i Glückstadt, at han foreløbig vilde afvente Begivenhedernes Gang. Kort efter (28. Juni) bekendtgjordes Recessen dog i Hertugdømmerne af Kristian Albrecht af Holsten-Gottorp, men dette skete uden Kongens Billigelse,⁸⁴⁾ og allerede 15. Juli s. A. forklaredes Ediktet derhen, at danske Mønter fra Schillinge⁸⁵⁾ og opefter skulde tages for deres paalydende Værdi.⁸⁶⁾

Til de senere Møntkonventer sendte Danmark ej heller Af-sendinge, da man mente,⁸⁷⁾ at der ikke vedtoges andet her, end hvad der „kunde være præjudicerligt for Kongen“, saa at det vilde være bedre, om Kongen paa egen Haand ordnede Møntvæsenet. Den Adgang, der holdtes aaben for Danmark, til at tiltræde Recesserne af 26. August og 20. December 1673, vides det ej heller at have benyttet sig af. Kort efter gik som bekendt Enigheden i den nedersachsiske Kres i Stykker, saa at det fjerde Møntkonvent slet ikke synes at være blevet afholdt; Grunden hertil turde være den, som Bahrfeldt anfører,⁸⁸⁾ at den mindre Mønt sloges for god, saa at den strax opvexledes af Naboerne.

Den afvisende Holdning, Danmark saaledes indtog overfor Bestræbelserne i den nedersachsiske Kres med Hensyn til Møntvæsenets Ordning, var dog ikke betinget af, at man ikke selv nærede et varmt Ønske om at bringe Orden tilveje i det danske Møntvæsen, tværtimod, man vilde intet hellere, og en Følge heraf var det, at man i 1674 bestemte sig til foreløbig kun at mønte Specier. Før dette fastsattes, havde man alvorligt tænkt paa, efter den

⁸²⁾ Statskollegiets Betænkning af 3. Juni 1673. Dette synes ogsaa at have været Tilfældet (Instrukt. i Inlånd. Reg. 11. Marts 1673).

⁸³⁾ I Hamborg 21. Maj, i Bremen-Verden 15. Maj, i Mecklenburg 17. Juli o. s. v. Nedsættelsen af dansk Mønt, som Recessen bl. a. indeholdt, blev dog ikke overalt af lang Varighed (jfr. Bestemmelsen af 20. Nov. i Mecklenburg-Güstrow).

⁸⁴⁾ A III. 463. Statsarkivet i Slesvig.

⁸⁵⁾ De mindre Mønter, Sechslinge o. s. v., var ikke blevet nedsat ved Mødet i April—Maj, men deres Nedsættelse var stillet i Udsigt.

⁸⁶⁾ Jfr. ogsaa Reskr. til Regeringskancelliet i Glückstadt af 30. Dec. 1673.

⁸⁷⁾ K. Mem. af 13. Dec. 1673.

⁸⁸⁾ Bahrfeldt op. cit. p. 40—41.

nedersachsiske Kres's Mønster, selv at nedsætte Mønten, for derigennem at bringe Orden til Veje. Første Gang kom Spørgsmaalet frem i Juni Maaned 1673, men Sagen henlagdes da af Hensyn til den nære Termin, idet en Nedsættelse vilde have til Følge, at Undersaatterne kom til at betale saa meget mere i Skat (denne betaltes sædvanlig i Smaamønt), og at Debitorerne vilde lide Tab ved Rentens Betaling. Gunstigere var forsaavidt Tidspunktet valgt, da Sagen kom frem i Februar Maaned det følgende Aar, da Snapstinget var forestaaende, hvorved de fremmede skulde betale de modtagne Øxne.⁸⁹⁾ Som det synes, var det den hamburgske Nedsættelse af Smaamønten, man ligefrem tænkte paa at overføre til Danmark, men netop af denne Grund vakte Forslaget stærk Modstand, idet det hævdedes, at den danske Krone i Virkeligheden var $3\frac{1}{2}$ pCt. bedre,⁹⁰⁾ end den var sat til i Hamborg, saa at man ved en Nedsættelse kun vilde opnaa, at Kronerne førtes ud. Iøvrigt maatte naturligvis den Omstændighed, at Enigheden mellem Magterne i den nedersachsiske Kres alt da var svækket,⁹¹⁾ medføre, at man ikke i samme Grad som før følte sig tvunget til en Nedsættelse af Mønten; som alt omtalt blev det da ogsaa en anden Vej, man endelig bestemte sig til at gaa.

Ogsaa paa anden Vis ses hele denne Bevægelse i den nedersachsiske Kres at have haft Indflydelse paa dansk Møntvæsen. Allerede før det almindelige Paabud kom om at ophøre med Slagningen af al anden Mønt end Specier, havde saaledes Møntmesteren i Glückstadt faaet et saadant Tilhold,⁹²⁾ og da han vilde slaa Specier efter den sædvanlige danske Fod, fik han Ordre⁹³⁾ til at slaa dem efter „Reichs Schrot und Korn“, idet man sikkert var bange for, at den glückstadtske Mønt ellers skulde falde ind under „Hecke-

⁸⁹⁾ Se Forhandlingerne i Bilag til Sjæll. Reg. 23. Feb. 1674. Nr. 45.

⁹⁰⁾ Dette var dog ikke rigtigt, naar man betænker, at Formaalet med Konventet i Hamborg var at indføre Rigsmøntfoden, thi efter denne vilde Kronen nærmere være lig 55 end 56 Sk., hvortil den var blevet nedsat. Fejlsynet skyldes sikkert, enten at Opgælden paa Specier mod Kroner da ikke var lig Forskellen i Sølvværdien, eller at man oversaa Forskellen mellem den tyske og danske Rigsdalers Godhed, eller mulig begge Dele.

⁹¹⁾ I Rel. fra Statskollegiet af 16. Feb. 1674 (ved Sjæll. Reg. 23. Feb. 1674) siges, at Lybæk alt da var begyndt at antage dansk Mønt for „sin Værd“, og at Hamburgerne sikkert snart maatte følge efter. Dette skete dog ikke ad Lovgivningens Vej ([Langermann:] Hamburgisches Münz- und Medaillen-Vergnügen. Hamb. 1753. p. 480), men faktisk toges snart efter de nedsatte danske Marker for deres Paalydende (jfr. Hamborgsk Mandat af 26. Maj 1677.) — De „fornemste Handelsmænd“ i København havde ogsaa andraget om at blive fri for en Nedsættelse.

⁹²⁾ 30. Dec. 1673 (Prætorius op. cit. p. XLIII).

⁹³⁾ Reskr. af 17. Jan. 1674 til Regeringskancelliet i Glückstadt.

münze“⁹⁴⁾ og dermed blive udsat for Ødelæggelse; thi netop da gik man adskillige Steder i Tyskland strængt frem mod disse. — Denne Udmøntning i Glückstadt blev dog sikkert ikke til noget, idet det jo som ovenfor nævnt i høj Grad vilde have brudt Konformiteten i dansk Møntvæsen at slaa 2 forskellige Slags Specier indenfor Rigets Grænser; men Hovedaarsagen var dog ogsaa her Frygten for, at saa fine Specier vilde blive indvexlet og indsmeltet, saa snart de kom ud, hvad man ikke saa let udsatte sig for, naar Specien kun sloges 14-lødig og „konform med de bedste i de forenede Provincer“.⁹⁵⁾ At slaa Specien i Glückstadt med norske Stempler, som en Tid var paa Tale, opgav man, og efter al Rimelighed er der ikke i disse Aar slaaet Specier i Glückstadt.

Derimod sloges der Specier i København baade i 1674 og 1675, men store Beløb har det næppe været, da den høje Sølvpris maatte træde meget hindrende i Vejen.⁹⁶⁾ Større var det Beløb, som i Kristiania i 1674—75 sloges i Specier, nemlig 64277½ Rd. Samtidigt hermed holdt man bestemt paa, at ingen anden Mønt maatte slaas. En privat Mand⁹⁷⁾ nægtede man Tilladelse til at slaa Kroner mod en Afgift af 2 pCt.; og da der fra Norge klagedes over Mangel paa indenlandsk Mønt, hvorfor Kongen vilde tillade

⁹⁴⁾ Herved forstodes paa dette Tidspunkt Møntværksteder, der ikke møntede efter Rigsmøntordningen. Se Gutachten der Münz-Guardeinen . . . 11. Juni 1666 (Hirsch op. cit.) og Bahrfeldt op. cit. p. 138.

⁹⁵⁾ Smaa Afgivelser regnede man sikkert ikke med, thi i saa Fald passer dette ikke ganske, idet den Seelandske Thaler af 1650 o. fl. andre var bedre end den danske Specie. Tænkes der derimod her paa den nederlandske Patakon, var denne i Virkeligheden daarligere end den danske Specie, idet der i hin i de spanske Nederlande før 1666 var 24,680 gr. f. S., efter 1666: 24,625 gr. f. S., i Generalstaterne derimod efter 1659: 24,680 gr. f. S., altsaa noget daarligere end den danske Specie (v. Schrötter op. cit. Note 6 p. 63). Da Kurfyrst Johann Georg II i 1670 efter Leipzigs Købmandsskabs Betænkning gik ind paa at slaa „Wechselthaler“, som netop skabtes af Hensyn til Handelen med Holland, sloges denne adskilligt daarligere end baade den danske Specie og den nederlandske Patakon (jfr. Klotzsch: Chursächsische Münzgeschichte. II. Chemnitz 1780. p. 621 ff.).

⁹⁶⁾ I Skatkammerets Betænkning af 24. Nov. 1674 (ved Statskollegiets Betænkning af 14. Dec. s. A.) siges, at Sølv et da kostede 10 Rd. for Marken (sc. fin). Hvorledes det overhovedet har været muligt med en saadan Sølvpris at slaa Specier, hvori Marken f. udbragtes til 9¼ Rd., er et stort Spørgsmaal, men i hvert Fald synes Møntmesteren i København ikke for egen Regning at have kunnet slaa Specier; om han har faaet Sølv et leveret, vides ikke, men Ordene i den omtalte Skatkammerforestilling kunde tyde derpaa: „ . . . at Eders Kongl. Maj. udi slig Fald Møntens høje Regale efter velfunderede Møntordning og Sædvane selv lader bruge og dertil beholder Sølvkøbet efter dets billig Værd . . . “ Muligt er ogsaa kun det Sølv blevet formøntet i Specier, som har kunnet købes af Folk i Form af Sølvgenstande o. lign.

⁹⁷⁾ Henrik Høyer. Statskollegiets Betænkning af 14. Dec. 1674.

at der der sloges hele og halve Sletdalere af gammelt Sølv og engelske Mønter, synes Kommercekollegiet⁹⁸⁾ at have faaet sat igennem, at dette ikke skete.⁹⁹⁾ Da nu samtidigt de paa Møntkonventionerne vedtagne Bestemmelser efterhaanden tilsidesattes i den neder-sachsiske Kres, bedredes Forholdet mellem Kronen og Specien. I November 1674 siges det saaledes,¹⁰⁰⁾ at „den forrige store Vexelkurs mærkelig er falden, og derimod Rigsdaler in Specie blevet des gangbare og lettere at bekomme,“ og i Februar Maaned 1675 fortælles det,¹⁰¹⁾ at Opgælden paa Specier da var faldet til $2\frac{1}{2}$ pCt., og at det var let at faa fat i Specier. — Saa hurtigt viste sig altsaa Følgerne af en maalbevidst Møntpolitik, men næsten lige saa hurtigt ødelagdes Resultaterne heraf, hvortil Krigen med Sverrig i de følgende Aar og de deraf følgende Krav til Statskassen gjorde sit. Æren for Reformen maa i ikke ringe Grad tilskrives Kommercekollegiet, der atter og atter indskærpede Nødvendigheden af et godt Møntsystem; da Kollegiet skubbedes til Side, kom Møntvæsenet igen i Forfald. Successivt sker denne Ændring i Kommercekollegiets Stilling, man kan forfølge den Trin for Trin. Som Kravene til Statskassen blev mere og mere paatrængende, maatte Kommercekollegiets stadige Fastholden ved Mønt-Ordningen af 1671, hvoraf fulgte at Møntregalet ingen Indtægt gav, blive mere og mere generende for dem, der skulde skaffe Indtægten tilveje for Staten. Først undlader man derfor at spørge Kommercekollegiet til Raads, som saa af sig selv blander sig i Sagerne; det næste Trin er, at man ikke tager Hensyn til denne Optræden fra Kollegiets Side, og endelig det sidste, at Kollegiet tier helt stille. I det følgende vil der være Lejlighed til at iagttage, hvorledes Møntvæsenet saaledes efterhaanden gled ud af Kommercekollegiets Hænder.

1676—1679.

Slet Mønt var ganske vist ikke de dobbelte Kroner, som Krüger i 1675 slog ($13\frac{3}{4}$ -lødige, $6\frac{257}{1400}$ Stkr. paa Marken br.¹⁰²⁾), men dette gælder derimod de Møntninger, Krüger fik Lov til at foretage det følgende Aar. I Begyndelsen af 1676 fik han nemlig Til-ladelse til at slaa Toskillinger efter den gamle Fod, som var brugt

⁹⁸⁾ Reskr. af 16. Juli 1674 til K. og Betænkning fra samme af 22. s. M.

⁹⁹⁾ Vel vides i 1674 slaaet i Kristiania 5587 $\frac{1}{3}$ Rd. i Kronemønt, men dette har vistnok været før 23. Feb.

¹⁰⁰⁾ Skatkammerets Betænkning af 24. Nov. 1674.

¹⁰¹⁾ K. Mem. af 24. Feb. 1675.

¹⁰²⁾ Krebers Kat. p. 165. Iøvrigt savner man Oplysning herom.

før 1671, nemlig: $4\frac{1}{2}$ -lødige, 180 Stkr. paa Marken br., 1 Mark f. = 13 Rd. 2 Mk., og omtrent samtidig begyndte han at slaa Kroner efter den gamle Fod og Enskillinger, $2\frac{1}{2}$ -lødige, 254 Stkr. paa Marken br., 1 Mark fin = 16 Rd. $89\frac{3}{5}$ Sk. Slagningen af disse sidste to Slags Mønter var foranlediget ved, at man dette Aar klagede saa stærkt over den paabudte Skat (Krigsstyren), at det endog hævdedes, at det vilde være Undersaatterne umuligt at betale Skatten, om de ikke fik Lov til at lade det Sølv, de havde, formønte, hvorfor det bestemtes, at Møntmesteren i København maatte købe saadant Sølv for 3 Mk. 4 Sk. pr. Lod „Københavns Sølv“; af det Sølv, der paa denne Vis indkom, skulde $\frac{9}{10}$ formøntes i Kroner og $\frac{1}{10}$ i Skillinger.¹⁰³⁾ Store Beløb var det ikke, det drejede sig om, idet der i 1676—77 i Kroner¹⁰⁴⁾ formøntedes ($\frac{1}{7}$ 1676— $\frac{3}{3}$ 1677) 22925 Rd. og i Enskillinger 8427 Rd., men ikke desto mindre saa Kommercekollegiet dog i disse Udmøntninger en Fare for Landets Møntvæsen, og tilmed var man her gaaet helt uden om Kollegiet. Godvilligt lod dette sig ikke skyde til Side, gentagne Gange henvendte det sig til Kongen angaaende Krügers Udmøntninger, idet det med berettiget Stolthed udtalte, at „Mønten, som var tilforn i temmelig slet Tilstand, haver vi redresseret“.¹⁰⁵⁾ Krüger vilde ej heller give Kollegiet nogen Oplysning om sine Møntninger, ligesaa lidt som Skatkammeret kunde faa noget at vide. Indtrængende advarer Kollegiet Kongen mod de slette Mønter, idet Kongen nok vilde se, at Følgen af denne Møntning vilde blive til Skade saavel for ham selv som for hans Undersaatter, idet den gode Mønt vilde føres ud af Landet,¹⁰⁶⁾ og det beder Kongen om ikke at se i Unaade til dets Medlemmer, om Møntvæsenet nu igen kom i Forfald. Hvorvidt nu disse gentagne Klager fra Kommercekollegiet frugtede, vides ikke, men Krüger slog dog kun et ringe Beløb af Toskillinger i 1676.¹⁰⁷⁾ Herudover har Kollegiets indtrængende Forestillinger i hvert Fald ikke frugtet, tværtimod skal der i 1677 være slaaet store Mængder Toskillinger i København, men herom savnes nærmere Underretning.¹⁰⁸⁾

¹⁰³⁾ Kgl. Res. af ? Maj 1676 paa R. F. af 26. Apr. s. A. — Der var sikkert ogsaa Trang til Enskillinger. Jfr. K. Mem. af 12. Aug. 1674.

¹⁰⁴⁾ Efter den kejserlige Møntinspektørs Beretning af 1677 (Hirsch op. cit. V. p. 73) var Marken fin i danske Kroner udbragt til 19 Gùlden 30 Kr. Til en saa slet Kronemøntning kendes dog intet; det har maaske været en særlig slidt Krone, Møntinspektøren har prøbet.

¹⁰⁵⁾ Mem. af 5. Okt. 1676.

¹⁰⁶⁾ Mem. af 20. Jan. 1677.

¹⁰⁷⁾ Vistnok kun 3264 Rd., medens Beløbet efter hans Ansøgning af 14. Feb. 1676 (Ureg. Møntdok.) at dømme oprindelig var fastsat til 10000 Rd.

¹⁰⁸⁾ Krebers Kat. p. 166: Herefter var disse endnu daarligere end de i

Imidlertid blev det dog ikke saa meget Krügers Møntninger, — de heromtalte var hans sidste, idet han døde 1680, — som Møntningerne andetsteds, der bragte Møntvæsenet i Forfald.

I April 1676 klagede Woltereck i Glückstadt over, at der indkom mange slette 3-Schillinger, særlig holsten-gottorpske, braunschweig-lüneburgske og mecklenburgske, som efter hans Probering var $1\frac{3}{4}$ —4 pCt. slettere end de danske (5: glückstadtske Sexskillinger fra Frederik den Tredies Tid),¹⁰⁹⁾ medens de gode Mønter udførtes. Det er her den sædvanlige Klage, man hører, at stoppes Udmøntningen af slet Mønt i Landet, kom den blot hid fra Udlandet. Woltereck søgte for at imødekomme det Krav, der udtaltes herigennem, om Tilladelse til at slaa Kroner.¹¹⁰⁾ Det synes dog ikke, som om Woltereck fik denne Tilladelse; vel siger Kommercekollegiet i Memorial af 5. Oktober 1676, at Woltereck da igen var begyndt at mønte, men i hvert Fald kendes ingen Krone fra Glückstadt fra 1676. Maaske er hans Ansøgning resulteret i Reskriptet af 3. Februar 1677, hvorved han fik Tilladelse til at slaa 30000 Rd. i Marker. Det følgende Aar fik den danske General-Faktor i Amsterdam, Gabriel Milan, der da opholdt sig i København, Tilladelse¹¹¹⁾ til paa Mønten i Glückstadt for egen Regning mod en Afgift af 3 pCt. at lade slaa 300000 Rd. i hele og halve Kroner af den sædvanlige Finhed, men denne Udmøntning fandt dog ikke Sted her.¹¹²⁾ Derimod vides Woltereck det følgende Aar 1679 at have

1676 slagne Toskillinger. Den Omstændighed, at man slet intet kender til denne Prægning af Toskillinger i 1677, i Forbindelse med den Hemmelighedsfuldhed, hvormed Krüger i disse Aar omfattede sine Udmøntninger, kunde tyde paa, at Prægningen i 1677 er sket hemmeligt, maaske til Fordel for Kongens private Kasse (1677 indbetalte Krüger 5560 Rd. til Kongens Chatolkasse, men mulig er det Krügers alt omtalte Bøde, det her drejer sig om, ligesom Møntmesteren i Glückstadt i 1689 maatte betale en Bøde „for Forseelse“ til denne Kasse. Se Kristian den Femtes egenhændige Dagbøger. Hist. Tidsskr. 2. R. Bd. 2. p. 611).

¹⁰⁹⁾ Dette var dog ikke ganske rigtigt, idet f. Ex. de holsten-gottorpske 3-Schillinger sloges efter samme Fod som de danske Sexskillinger (Lange: Nachricht über die schleswig-holsteinisch-gottorpischen Münzstätten . . . Berliner Münzblätter. Feb. 1906), men Afvigelsen kan tænkes fremkommet ved Probering af et særligt uheldigt Exemplar af Mønten. Dette viser paa den anden Side, at man ikke, som Datiden var tilbøjelig til, maa bygge alt for meget paa disse Proberinger af enkelte Stykker.

¹¹⁰⁾ 25. Apr. 1676 (Møntv. i Glückstadt).

¹¹¹⁾ Reskr. til Kammerkollegiet af 9. Okt. 1678.

¹¹²⁾ Personalhistorisk Tidsskr. 3. R. 2. Bd. p. 129. Her meddeles, at Aarsagen hertil var, at det vilde koste for meget at sætte Mønten i Glückstadt i Gang igen. Man forlangte derpaa Milans Udmøntning henlagt til København, hvad han dog ikke vilde gaa ind paa (naturligvis paa Grund af den dyrere Transport af Sølvet). Naar det endvidere hedder, at han til Erstatning fik 4 pCt. af en Udmøntning paa 150 000 Rd., som

faaet Tilladelse til at slaa 100000 Rd. i Kronemønt, hvori der dog ved hans Død samme Aar manglede 2350 Rd.¹¹³⁾

Hvad nu Møntningerne i Norge i dette Tidsrum angaar, sloges vedblivende Specier (1675—79: 106697 Rd.) og Toskillinger i Overensstemmelse med Mønt-Ordningen af 1671 (1675—79: 27602 Rd. $5\frac{1}{2}$ Mk.). Desuden sloges der i Kristiania i Kroner 1676—79: 88351 Rd., samt paa Kongsberg i 1677: $5326\frac{1}{4}$ Rd. i Firskillinger, 2-lødige, 40 Stkr. paa Marken br., 1 Mark f. = $13\frac{1}{3}$ Rd., og $1864\frac{1}{2}$ Rd. i Toskillinger, 2-lødige, 84 Stkr. paa Marken br., 1 Mark f. = 14 Rd. Disse sidste Mønter, der var betydelig daarligere, end de efter 22. Marts 1671 skulde være, sloges efter Oberbergamtsforvalter Hassius's Forslag af Grenaillekobber uden Udskilning og maa nærmest betragtes som Nødmønter.¹¹⁴⁾

Efter at Opgælden paa Specier mod Kroner i 1675 havde naaet det lave Stade af $2\frac{1}{2}$ pCt., synes den i de følgende Aar at have bevaret dette, ja, snarest at være faldet yderligere. I Marts 1677 siges det saaledes,¹¹⁵⁾ at „en Del Speciedaler udgives, og helst udi Hans Kongl. Maj.'s Tjeneste til fattige Baadsfolk og andre for 100 Skilling, som de ikke højere igen kan yde end for 97 à 98 Skilling . . . , de fattige Mennesker haver dem ej højere kunnet udbringe end 96 Sk., ja, en Del haver maattet give Oppenge dennem udi Smaamønt at omvexle og endda tage Halvparten udi Varer hos Kræmmeren . . .“ Denne Udtalelse, der særlig tager Sigte paa norske Forhold og især paa Forholdene ved Kongsberg,¹¹⁶⁾ er vistnok noget overdreven, i hvert Fald hedder det fra anden Side,¹¹⁷⁾ at man i det heromhandlede Tilfælde burde beregne Specien „med 2 pro Cento Lagio, som skal være den højeste Kurs, de for kunne udbringes.“ At Opgælden paa Specier mod Kroner i Foraaret 1677 havde naaet et Minimum, idet den sikkert kun var $1\frac{1}{2}$ —2 pCt., finder ogsaa Bekræftelse i, at Vexelkursen i Hamborg paa København, noteret i Kroner, i Maanederne Februar-Marts dette Aar var $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ pCt. slettere end Hamborg-Banko. Men fra da af begyndte Opgælden igen at stige, først naturligtvis i Hamborg, hvor Krone-Vexler paa København 23. Marts 1677 noteredes 3 pCt., 27. s. M.

efter alt at dømme maa være sket i København, faar dette staa for Meddelerens egen Regning. En saadan Udmøntning er mig ubekendt.

¹¹³⁾ Brev fra v. Stöcken af 27. Dec. 1679 (Møntvæsenet i Glückstadt).

¹¹⁴⁾ De inddroges og omsmeltedes senere. Krebers Kat. p. 165.

¹¹⁵⁾ R. F. af 9. Apr. 1677.

¹¹⁶⁾ Den fremsattes af Henrik Møller, der da havde Sølvværket inde. (Se dettes vexlende Skæbne i Deichmanns ovenfor anførte Afhandling og Brünichs udførlige Bog om Kongsberg Sølvværk).

¹¹⁷⁾ R. F. af 8. Maj 1677.

5 pCt.,¹¹⁸⁾ 30. s. M. $4\frac{3}{4}$ à 5 pCt. og i de følgende 3 Maaneder stedse 5 pCt. slettere end Hamborg-Banko.¹¹⁹⁾

Hermed stemmer det godt, naar Forfatteren af Skriftet: *Reflections sur les couronnes de Sa Majesté*¹²⁰⁾ siger: On les (5: les couronnes) a pourtant pû changer avec des écus pendant le règne de Sa Majesté environ jusqu'à l'année 1676, en ne donnant presque aucun lage; mais depuis le lage en est monté de 2 jusqu'à 10 pour cent, dont l'unique raison est, qu'avant l'année 76 on ne se servait point d'autre grosse monnaie dans la ville d'Hambourg, que des écus et des couronnes danoises." — I den Betænkning, denne Afhandling fremkaldte fra Jens Juels Side, hedder det ganske vist: „ . . . saa varede det til 76, at man begyndte med Magt at slaa 2 Sk. igen, at Kurant var her 3 à 4 pro Cento Difference mod Specier og i Norge slet ingen . . .“,¹²¹⁾ men Omtalen af Toskillinger i denne Forbindelse tyder afgjort paa, at der her er talt om Opgæld paa Specier mod Smaaamønt; samtidig faar vi altsaa at vide, at der betaltes en Agio paa Kroner og Specier mod Smaaamønt i 1676 af 1 pCt., saaledes som det forøvrigt var Tilfældet i omtrent hele den her omhandlede Periode.

At Opgælden paa Specier nu ogsaa er steget i de følgende Aar i Danmark, er givet, om end naturligtvis ikke med en saadan Pludselighed som i Hamborg. I Antegnelserne til Herlufsholms Skoles Regnskaber ser man saaledes gjort Bemærkning ved, at der i Regnskabet for 1678 var beregnet en Opgæld af 6 Sk. pr. Rd., hvad der altsaa tyder paa, at Opgælden paa Specier mod Kroner¹²²⁾ alt i dette Aar var steget til 6 pCt. Med denne stigende Opgæld, som der saaledes efter alt at dømme i disse Aar har været, stemmer det godt,

¹¹⁸⁾ Den stærke Stigning fra $1\frac{1}{2}$ pCt., som Vexelkursen noteredes 6. Marts, til 5 pCt., som den var 27. Marts, kan maaske forklares af det nærførestaaende Snapsting og de dermed følgende Pengetransaktioner, hvortil Specier krævedes, maaske ogsaa ved en Anelse om det kort efter (26. Maj) publicerede hamburgske Møntmandat, der gentog og indskærpede Nedsættelsen af dobbelte og enkelte Markstykker til henholdsvis 28 og 14 Schilling; før denne Tid synes de at have gaaet for fulde. (R. F. af 9. Apr. 1677: „og nuomstunder udi Hamborg ikke videre Forskel imellem dem (5: danske Kroner) og Bankpenge end 2 pro Cento, uanset de Got-Folk for 2 à 3 Aar dem afsatte . . .“).

¹¹⁹⁾ Forsendelsesomkostningerne udgjorde efter det ovenfor citerede Manuskript af F. H. $\frac{1}{2}$ pCt. mellem Hamborg og København, men naar Udførselen af den gode Mønt var forbudt, steg Omkostningerne ved dennes Forsendelse til $1\frac{1}{2}$ pCt.

¹²⁰⁾ Uldallske Saml. Fol. Nr. 28, 10.

¹²¹⁾ Dette tyder paa, at Henrik Møllers ovenfor nævnte Paastand dog ikke var saa meget forkert.

¹²²⁾ At der her er Tale om Opgæld paa Specier mod Kroner, ses af Henvisningen til den gamle lovbestemte Opgæld paa 4 Sk., som gjaldt mod „grov Kurant“.

naar der 8. Januar 1678 udkom et Edikt i Hertugdømmerne; hvori det hed, at den gode Mønt indsmeltedes eller udførtes, hvoraf der vilde komme en ubodelig Skade for Landet, hvorfor dette forbødes, og 25. Februar 1678 nedsattes de fremmede Sexskillinger.¹²³⁾

Mærkeligt forekommer det én ved første Øjekast, at Kronen ikke noteredes slettere og slettere i Hamborg i de følgende Aar, efterhaanden som Kroneudmøntningen skred frem; vel kunde Vexelkursen paa København af og til stige, 5: Kroner noteredes af og til slettere end sædvanlig, som f. Ex. i Juli Maaned 1678, da Vexelkursen paa København i Kroner var 7—8 pCt. slettere end Banko, men gennemgaaende holdt den sig nede paa 6 pCt. Her maa man sikkert antage, at danske Kroner, efterhaanden som den ved Mandatet af 26. Maj 1677 indskærpede Nedsættelse af Krone-mønten gik i Glemme, igen vandt Indpas i den hamborgske Penge-cirkulation. — En Del af Disagioen paa Kroner i Hamborgs Vexelkurs skyldes den øjeblikkelige Betalingsbalance; naar man saaledes finder noteret for 28. Marts 1679: $1\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, ligger det nær, at antage, at det første Tal angiver Vexelkursen paa København i Specier, det andet i Kroner, saa at Kroner da i Virkeligheden kun var 5 pCt. slettere end Specier.¹²⁴⁾ Mere end til ca. 5 pCt. kan man derfor næppe med Føje antage, at Opgælden paa Specier mod Kroner i de sidste Aar af 1670erne er steget til; at der i det ovenfor nævnte Exempel fra Herlufsholm er betalt en Opgæld paa 6 Sk. pr. Rd. modsiger ikke denne Antagelse, thi var Opgælden almindelig 5 pCt.,¹²⁵⁾ kunde den naturligvis godt til enkelte Tidspunkter eller paa enkelte Steder i Landet stige til ca. 6 pCt.

Før vi gaar videre i Fremstillingen af den danske Mønthistorie, vil det være naturligt her først at gøre en lille Digression. Vi har omtalt den hamborgske Vexelkurs, og det har vist sig, at en nærmere Betragtning af denne kan være os til megen Nytte. Det er derfor naturligt at give en kortfattet Fremstilling af denne.

¹²³⁾ I Danmark 10. Febr. og i Norge 18. Sept. 1680. De maa altsaa trods Forordningen af 30. Maj 1676 være kommet ind i Landet. Der cirkulerede ca. 1680 en stor Mængde udenlandsk Smaaamønt (jfr. Langermann op. cit. p. 495.)

¹²⁴⁾ Jfr. Winneckes Beregning af 21. Nov. 1680 (Ureg. Møntsager), hvor Tabet paa Kroner mod Banko sættes til 5 pCt., medens Kroner noteredes i Vexelkursen paa København i Hamborg i Okt. 6 à 7 og i Nov. $5\frac{3}{4}$ à 6 pCt. slettere end Banko.

¹²⁵⁾ Var Opgælden steget stærkt over 4 pCt., havde man sikkert gentaget den gamle Forordning om Opgælden.

Den hamburgske Vexel- og Pengekurs.¹²⁶⁾

Hvor langt tilbage i Tiden Kursen paa Vexler og Mønt¹²⁷⁾ er noteret i Hamborg, staar hen i det uvisse, men fra 26. April 1659 er Noteringerne opbevaret;¹²⁸⁾ først fra 4. Januar 1677 finder man dog Vexelkursen paa København og fra 14. Januar 1687 tillige Kursen paa dansk Mønt opnoteret.¹²⁹⁾ Heraf at slutte, at danske Vexler og dansk Mønt ikke før disse Tidspunkter er noteret i Hamborg, vilde dog være forkert; allerede før denne Tid finder man herhjemme omtalt disse Kurser, hvor de naturligvis havde Interesse for mange.¹³⁰⁾

Hvor paalidelige Optegnelserne er fra Tiden før 1680, vides ikke, men fra dette Aar af, ved man, at Kurssedlerne udgik fra en edfæstet Mægler, og at Købmandsskabet i Hamborg var tilfreds med dem; fra 1712 af fik vedkommende Mægler Privilegium paa alene at maatte trykke, sælge og forsende Kurslisten. — Om Kommerzdeputationen alt omkring Aar 1700 havde en Slags Overopsigt med Noteringen af Kursen, vides ikke; men man tør i den almindelige Tilslutning, som vistest disse Kursedler fra hamburgske Købmænds Side, se et Udtryk for disse Sedlers Nøjagtighed, saa at den Notering, der anføres heri, stemte overens med den virkelige.

Noteringen skete mod Banko, idet det angaves, hvor meget slettere vor Mønt var end Bankothaleren, og det var ogsaa naturligt at vælge den nogenlunde faste Bankothaler til Maalestok i en Tid, hvor de forskellige Landes Mønter skiftede Indhold og dermed Værdi saa at sige fra Aar til Aar. Nogenlunde faste Bankothaler, — thi en Bankothaler var ikke stedse den samme.

¹²⁶⁾ Ved Fremstillingen af dette Afsnit er særlig benyttet E. Baasch: Aus der Entwicklungsgeschichte des Hamburger Kurszettels (Bank-Archiv. 5. Jahrg. Nr. 1).

¹²⁷⁾ Det kan her bemærkes, at der aldrig noteredes Kurs paa Sedler.

¹²⁸⁾ Kommerzbibliotek i Hamborg. For Aarene indtil 1711 eksisterer Noteringerne kun i Afskrift, der tilmed ikke er særlig omhyggelig; undertiden er to Rækker Noteringer ombyttet, undertiden er Datoer ikke vedføjede Noteringerne o. s. v., men om dette end maner til Forsigtighed, helt at udelukke Noteringernes Brugbarhed gør Fejlene næppe, især naar det, som her, særlig er den regelmæssig tilbagevendende Kurs, som er af Interesse.

¹²⁹⁾ Senere hen er der store Huller i Rækken, særlig for Vexelkursens Vedkommende.

¹³⁰⁾ Jfr. K. Mem. af 31. Aug. 1672, da Daniel Paulli søgte om Tilladelse til at trykke en Avis „med Vexelkursen og Priskuranten“, hvormed maa være ment den hamburgske. (Se nærmere herom Stolpe: Dagspressen i Danmark II. p. 111 ff.). Vexelkursen tryktes ikke i selve Avisen, men kunde købes særskilt, dog synes disse Bilag ikke at have været af lang Varighed. I det kgl. Biblioteks Exemplar af Paullis Extraord. Relationer findes Bilagene ikke.

Da den hamborgske Bank oprettedes i 1619, funderedes den paa den tyske Reichsthaler, saaledes som denne efter Rigsmøntordningen ¹³¹⁾ skulde slaas, altsaa 14 l. 4 gr. fin, 8 Stkr. paa Marken br., 9 Stkr. paa Marken fin. Allerede da var man dog paa mange tyske Møntværksteder afveget fra denne Fod, og endnu værre blev det senere hen, idet Thaleren da ofte kun sloges af 14-lødigt Sølv. Muligvis turde man ikke af Hensyn til de mægtige Møntherrer skyde deres mindre fine Reichsthalere ud, muligvis har man antaget, at en saa lille Difference intet kunde gøre, naar man tog mod selv meget slidte 14 l. 4 gr. fine Thalere, — nok er det, allerede 1622 var en Bankothaler ikke længer lig den fine Reichsthaler, idet man dette Aar bestemte, at ved Indbringen af disse sidste i Banken fik man Beløbet godskrevet i Bankothaler + 1 pro mille.¹³²⁾ Men da man ikke samtidig tog Forholdsregler mod de lette Thalere, blev denne Bestemmelse for saa vidt betydningsløs, som den ikke forhindrer Bankothalerens Fald i den følgende Tid. I 1695 fortælles det saaledes,¹³³⁾ at de Thalere, som indbetaltes og udgaves af Banken, var udbragt til $9\frac{1}{3}$, $9\frac{1}{4}$ eller i det højeste $9\frac{1}{6}$ Stkr. af Marken fin; Burgunderthaleren (Albertusthaleren), der kun indeholdt 24,680 gr. f. S., medens den 14 l. 4 gr. fine tyske Reichsthaler indeholdt 25,983 gr. f. S., modtoges i Banken som fuldgyltig Bankothaler, og den nederlandske Dukaton gik lig $1\frac{1}{4}$ Bankothaler. Den gamle Reichsthaler saa man saa godt som slet ikke i Banken, da den fastsatte Agio paa denne mod Banko var altfor lav, ja, ikke een af 100 Bankothalere var Thalere, slaaet efter Rigsmøntfoden.

Var det saaledes højest forskellige Thalere, der gik som gode Bankothalere, synes der dog almindeligvis ved Ordet Bankothaler at være forstaaet Thalere af en vis Finhed og Vægt. Da det saaledes ved den hamborgske Reces af 1691 var vedtaget at vende tilbage til den gamle Rigsmøntfod, ser vi Brandenburg protestere herimod og kun at ville antage „anstatt des im § 1 mentionirten Specie Thalers den sogenannten Bancothaler, welche 14 Loth fein halten und deren $8\frac{24}{197}$ Stück auf die kölnische (5: den raa) Mark gehen.“¹³⁴⁾ Og i 1695 meddeler den nedersachsiske Kres Kejseren, at den foreløbig havde antaget „die jetz im Reich so wohl durchgehends, als bei anderen auswärtigen Puissancen vor voll passirende so genannte

¹³¹⁾ d. v. s. Augsburger Reichsabschied af 1566.

¹³²⁾ Se Büsch: Sämtl. Schriften über Banken und Münzwesen. Hamburg 1801, p. 219.

¹³³⁾ Se de Skrivelser, der dette Aar udvexledes mellem Kejseren og den nedersachsiske Kres, i Fabers Staats-Cantzley. I. p. 315 ff.

¹³⁴⁾ Bahrfeldt op. cit. p. 67. — v. Schrötter op. cit. p. 141 angiver $8\frac{24}{179}$ Stkr. paa Marken br.

Banco Thaler," hvorfor Marken fin skulde udmøntes til $9\frac{1}{4}$ Rd. i Stedet for 9 efter Rigsmøntordningen af 1559 og 1566, altsaa lig den danske Specie, saaledes som denne var fastsat i 1671. Det er næppe heller uden Grund, at man i den Periode, vi beskæftiger os med, stadig i Danmark talte om Specien og Bankothaleren som ensstore Størrelser; var dette nu maaske egentlig kun Tilfældet i Aarene omkring 1695 og efter denne Tid, — thi om nogen Forbedring i Bankothaleren var der ikke Tale, — saa synes dog alt, hvad der her er anført, at tyde paa, at man ikke tog det saa nøje med, hvad man regnede for gode Bankothalere, og man tager næppe fejl, naar man antager, at ogsaa for Tiden 1677—95 gik Specien lig Bankothaler. Men er Bankothaleren ikke faldet yderligere i Aarene efter 1695? Herpaa er der intet, der tyder; endnu i 1726 ser man Hamborg i sine forskellige Beregninger angaaende Kurantmønten beregne Bankothaleren efter Forholdet 1 Mark fin = $9\frac{1}{4}$ Rd., og selv om dette efter Paastand fra dansk Side var at ansætte Bankothaleren for bedre, end den i Virkeligheden var, paastod man dog kun, at Marken fin i Bankothaler var lig 28 Mark l., altsaa en for vor Undersøgelse helt uvæsentlig Uoverensstemmelse; danske Specier er sikkert stadig gaaet for Bankothalere. At man i 1717 ved at veksle gamle Reichsthalere mod Banco kunde vinde $\frac{1}{2}$ pCt. og mere og ved at indvexle nye hamborgske Thalere mod Banco fik godtgjort 1—2 pCt. og derover,¹³⁵⁾ afkræfter ikke vor Paastand.

Kan vi saaledes med Føje antage, at Bankothaleren i den heromhandlede Periode har været af uforanderlig Størrelse, lig den danske Specie, lettes vort Arbejde betydeligt, og vi kan benytte de hamborgske Kurser til deraf at drage Slutninger med Hensyn til Agioen paa dansk Mønt, idet den hamborgske Pengekurs fortæller os, hvad dansk Mønt toges for i Hamborg, den hamborgske Vexelkurs paa København, hvad man vilde tage dansk Mønt for i København. Noteres saaledes eksempelvis danske Kroner 10 pCt. slettere end Banco, vil dette altsaa sige, at man i Hamborg satte 100 Rd. i Banco eller Specier lig 110 Rd. i danske Kroner, og noteredes Vexler paa København i Kroner f. Ex. 11 pCt. slettere end Banco, vil dette sige, at man i Hamborg maatte betale eller kunde faa¹³⁶⁾ 100 Rd. Specier for en kort Vexel¹³⁷⁾ paa København paa 111 Rd. Kroner.

¹³⁵⁾ Rademann's Wechselbaum. Hamburg 1717. p. 2.

¹³⁶⁾ Noteringerne maa sikkert være „gjort til“. Undertiden ses det, at den noterede Kurs er Købekurs („gebothen“ eller lign.), undertiden Sælgerkurs („ausgebothen“).

¹³⁷⁾ Rademann's Wechselbaum. Hamburg 1698. p. 107.

En ligefrem Overførsel af Forholdene i Hamborg paa Forholdene i Danmark og særlig paa Vexelpladsen, København, lader sig vanskeligt foretage, men vi har dog i den hamborgske Kursnotering et Middel i Hænde til at faa mange Oplysninger om dansk Pengevæsen, idet den stigende Agio paa Specier mod Kroner i Hamborg naturligvis ogsaa maatte vise sig her i Landet, idet det var gennem vor Betalingsbalance, Opgælden steg.¹³⁸⁾

1680—1683.

Efter at Freden var sluttet, synes man en Tid alvorligt at have tænkt paa at faa Møntvæsenet ordnet, og enkelte Henvendelser til Kommercekollegiet, som f. Ex. om Nedsættelse af fremmede Dütchen til 5 Sk. o. lign., gav Kollegiet Anledning til at fremsætte Krav om Orden i Møntvæsenet. Den bedste Lejlighed til en endelig Ordning syntes at tilhyde sig i Begyndelsen af Aaret 1680. Den daværende svenske Ambassadør Gyllenstierna beklagede sig over, at den svenske Mønt var nedsat i Danmark, hvorfor han, som Led i sine Planer om et enigt Norden,¹³⁹⁾ genoptog det gamle danske Forslag om en Møntunion, hvorefter begge Lande skulde slaas al Mønten efter „Rigsdalers Skrot og Korn“,¹⁴⁰⁾ idet dog Møntomkostningerne afgik heri; i Virkeligheden blev Møntfoden dog ikke saa god, idet det i Traktaten af 29. April 1680 § 15 fastsattes, at al grov Sølvmønt skulde slaas i begge Rigerne af lige Godhed i Skrot og Korn, saa at hele, halve og fjerdedels danske Dalere (sc. Sletdalere) skulde være af samme Godhed og Finhed som hele, halve og fjerdedels svenske Dalere, nemlig 11 $\frac{1}{4}$ -lødige, 10 $\frac{1}{2}$ Stkr. paa Marken køllnsk.¹⁴¹⁾

¹³⁸⁾ Spørger man, hvornaar Kurssedler for Københavns Marked kom i Brug, er man ude paa det usikre ved Besvarelsen heraf. Af og til finder man Priskuranter fra København fra 1710'erne, hvor Vexelkursen paa Hamborg, Paris, Amsterdam, London o. s. v. samt Priser paa Varer findes angivet, men kun meget faa af disse er sikkert bevaret. Fra 5. Jan. 1720 kom disse tillige til at indeholde Opgælden paa Kroner og Sedler. (P.-K. Missiveprot. 15. Juli 1724). Om de er udkommet ganske privat eller ej, vides ikke; Stadsmægleren var det ikke, som udgav dem. I 1724 blev der paa Spørgsmaalet om, hvormange Priskurantsedler der uddeltes ugentlig, svaret: 40 à 48, hvormed Meningen vel maa være, at Priskuranterne udkom een Gang ugentlig i 40 à 48 Exemplarer (K. cit. Missive).

¹³⁹⁾ Se Fremstillingen heraf hos Højer: Sveriges yttre Politik under Åren 1676—1680. (Upsala Univ. Årsskrift 1875).

¹⁴⁰⁾ K. F. af 5. Marts 1680. (Sv. Rel. 1680 A). Mulig beror denne Udtalelse paa Forvexling af Daler og Rigsdaler.

¹⁴¹⁾ At slutte heraf, at den svenske Daler alt sloges saaledes, vilde være forkert; i det danske Exemplar af Traktaten er Sammenstillingen af svensk og dansk Mønt byttet om (Se Højers cit. Afhandling. p. 140).

Den mindre Sølvmønt skulde slaas ifølge nærmere Aftale efter samme Fod, medens den alt slagne Mønt skulde reduceres til sin Sølvværdi.¹⁴²⁾ Med andre Ord, man havde til Hensigt helt at forlade Specien og indføre en ny Møntfod. Dette kom dog ikke til Udførelse, sandsynligvis som Følge af den forandrede Udenrigspolitik, Sverrig dette Aar slog ind paa,¹⁴³⁾ saa Bestræbelserne for paa denne Vis at faa bragt Orden i Møntvæsenet løb ud i Sandet.

En anden Impuls fra Udlandet syntes ogsaa netop i disse Aar at love godt for Møntvæsenets Ordning. Forhandlingerne paa den tyske Rigsdag i 1680 gav den utrættelige Forkæmper for et ordnet Møntvæsen, Hertug Georg Wilhelm af Braunschweig-Lüneburg, Anledning til at sætte sig i Bevægelse for igen at søge en Reform gennemført i den nedersachsiske Kres, og paa Kreskonventet i Braunschweig 1681 lykkedes det ham at faa fastsat, at man skulde genoptage den gamle Reichsthaler for alle Mønter over $\frac{1}{8}$ -Thalere, medens de gamle Mønter, der ikke var i Overensstemmelse med Reichsthalerfoden, efterhaanden skulde ompræges til ny Mønt; af Smaamønt skulde ingen være forpligtet at modtage mere end 5 Rth., og herefter maatte Landene saa indrette deres Skillemøntprägning for Fremtiden.¹⁴⁴⁾ Lignende Forholdsregler ventede man vilde blive vedtaget i den over-sachsiske Kres, men heri skuffedes man, og de paa Kreskonventet i Braunschweig vedtagne Bestemmelser synes ej heller noget Steds at være kommet til Udførelse.

I Danmark maatte man naturligvis umiddelbart efter, at Kreskonventet i Braunschweig var sluttet, nære Frygt dels for den danske Mønts Genindtrængen i Landet, dels for, at Mønten i Glückstadt af Kresen skulde blive regnet til „Heckemünze“, hvorfor ogsaa Kommercekollegiet foreslog at ophøre med Slagningen af Krone- og mindre Mønt i Glückstadt og i København at standse Møntprägningen i et Par Aar.¹⁴⁵⁾ Snart efter viste denne Frygt sig dog ugrundet, og allerede 28. Februar 1682 fik Woltereck Befaling til inden dette Aars Udgang at mønte 100000 Rd. i Kroner efter den sædvanlige Fod mod en Afgift af 4 pCt.; ogsaa i 1680 og 1681 er Kroner slaaet i Glückstadt, men om disse Møntninger vides ikke ret meget (se senere i Tabellen). Ej heller andetsteds blev Kronemøntningen indstillet. I København sloges saaledes efter Befaling af 11. December 1680, 27. Juni 1681 og 25. Januar 1682 ialt 200000 Rd. i Kroner

¹⁴²⁾ Se et Udkast paa dansk i Svenske Relationer. 1680 A.

¹⁴³⁾ Se nærmere Fähræus: Om Förändringen af Sveriges Allianssystem Upsala 1891.

¹⁴⁴⁾ Se nærmere Hirschs Münzarchiv. V. p. 169.

¹⁴⁵⁾ Resolutionsprot. 1. Aug. 1681.

af den nye Møntmester, Gregorius Sesemann, mod en Afgift paa 3 pCt.¹⁴⁶) efter den sædvanlige Fod. I Norge sloges endnu i 1680 Specier (til et Beløb af 13254 Rd.), men derefter ophørte Specieprægningen her for først at genoptages i 1688;¹⁴⁷) Kroner møntedes derimod stadig, i 1680—83 (b. incl.) 186267 Rd., og desuden sloges der her i samme Tidsrum gode Toskillinger til et Beløb af 32021 Rd., samt et mindre Beløb i En- og Halvskillinger.

Medens der i Glückstadt slet ikke synes at være slaaet Smaamønt i disse Aar,¹⁴⁸) slog Sesemann i København efter Ordre af 11. December 1680 6000 Rd. i Toskillinger (4½-lødige, 180 Stkr. paa Marken br., Afgift 24 pCt.) og 1000 Rd. i Enskillinger (2½-lødige, 256 Stkr. paa Marken br., Afgift 44 pCt.); og efter at denne Udmøntning var færdig, fik han 27. Juni 1681 Tilladelse til yderligere Møntninger af disse Skillinger, en Ordre, som dog ikke kom helt til Udførelse, idet han ialt kun slog 10520 Rd. i Toskillinger og 1641 Rd. i Enskillinger. Saa var det, man blev angst for Følgerne af det nedersachsiske Kreskonvents Abschied, og 29. Oktober 1681 fik Kammerkollegiet Ordre til at indsamle Stemplerne til Smaamønten. Aaret efter bestemte man sig endog til at indkalde de 2-lødige¹⁴⁹) Fir- og Toskillinger, der var slaaet paa Kongsberg i de første Aar af Krigen.¹⁵⁰)

Det var sikkert de Forholdsregler, man i Braunschweig havde vedtaget mod Skillemønten, der bevirkede denne Standsning og Forbedring, thi intet tyder paa, at Smaamøntens Mængde var saa stor, at Opgælden mod denne paa bedre Mønt er steget væsentligt op over den sædvanlige ene Procent,¹⁵¹) som man maaske stedse maa regne med; heller ikke synes Udmøntningerne af Smaamønt i de foregaaende Aar at have været særlig store.

Derimod maatte naturlig den store Udmøntning af Kroner i disse Aar og den omtrent fuldstændige Standsning af Specieslagning bringe Opgælden til at stige. Medens Kroner endnu i 1680 i Vexel-

¹⁴⁶) Forskellen mellem Afgiften i Glückstadt og i København skyldes sikkert de forøgede Transportomkostninger for Sølvtil Mønten sidstnævnte Sted.

¹⁴⁷) Samlinger af Mønt-Efterretninger.

¹⁴⁸) Man savner nærmere Underretning om nogle nu meget sjældne glückstadtske Sexskillinger fra 1680. (Krebers Kat. p. 167). Muligvis er Slagningen standset ved Begivenhederne i Tyskland d. A.

¹⁴⁹) I Forordningen af 28. Okt. 1682 kaldes de Kobberpenge.

¹⁵⁰) I hvert Fald Firskillingerne ommøntedes i Kristiania i 1685 til 5½-lødige Toskillinger (Kgl. Ordre til Rentekammeret. Kgl. Resol. af 5. Sept. 1685 paa Forslag herom). Det er sikkert af denne Grund, Udmøntningen af Toskillinger i Kristiania steg saa stærkt i 1685 (12206 Rd. mod 4464½ Rd. det foregaaende Aar).

¹⁵¹) Hertugdømmernes Renteskriverkontors Kopibog (26. Febr. 1683), hvor Opgælden paa Kroner mod Kurant beregnes til 1½ pCt.

kursen paa København kun noteredes 6 pCt. slettere end Banko, var Vexelkursen i Midten af 1681 7 à $7\frac{1}{2}$ pCt., i 1682 en sjælden Gang 8 pCt., i 1683 derimod ofte 9 à $9\frac{1}{2}$ pCt. slettere end Banko. Paa Grundlag heraf maa man antage, at Opgælden paa Specier mod Kroner ogsaa i Danmark er steget fra ca. 5 pCt. i 1680 til ca. 8 pCt. i Løbet af 1683.¹⁵²⁾

1684—1688.

De store Udmøntninger, især af Kroner, fortsattes stedse. Saaledes bestemtes det i 1684¹⁵³⁾ at mønte i København 60000 Rd. i hele, halve og kvarte Kroner, 20000 Rd. i 7-lødige Firskillinger, 10000 Rd. i $5\frac{1}{2}$ -lødige Toskillinger og 10000 Rd. i 3-lødige Enskillinger, saa at Smaamønten synes at skulle være præget adskilligt slettere end bestemt var i 1671;¹⁵⁴⁾ denne Udmøntning blev dog ikke til noget, hvad Smaamønten angik,¹⁵⁵⁾ medens derimod den fastsatte Mængde Kronemønt sloges (efter Ordre af 9. Marts); atter det følgende Aar fik Sesemann Tilladelse (14. Februar 1685) til at slaa en lignende Sum i Kroner, men efter Regnskaberne at dømme synes han ikke at have benyttet denne Tilladelse for 7422 $\frac{1}{2}$ Rd.'s Vedkommende; endelig 17. April 1686 bestemtes det yderligere at slaa 100000 Rd. i Kroner, saa at der i Aarene 1684—86 ialt i København er slaaet Kroner til et Beløb af 212577 $\frac{1}{2}$ Rd. — Medens der i disse Aar ikke synes at være møntet i Glückstadt, sloges i Norge vedblivende saa vel Kroner som mindre Mønt, idet det 19. Januar 1684 var blevet bestemt, at $\frac{3}{4}$ af Kongsberg-Sølvet skulde præges i Kroner og $\frac{1}{4}$ i Toskillinger ($5\frac{1}{2}$ -lødige, 192 Stkr. paa Mk. br.). I Overensstemmelse hermed sloges da i Norge i Aarene 1684—85 40123 Rd. og i 1686 endog over 56000 Rd. i Kronemønt, medens det Beløb, der prægedes i Toskillinger, var mindre betydeligt. Megen Smaamønt sloges ikke heller i København, idet der kun efter Ordre af 17. April 1686 sloges 5000 Rd. i Toskillinger, 2000 Rd. Enskillinger, 2000 Rd. i Halvskillinger og 1000 Rd. i Hvide.¹⁵⁶⁾

¹⁵²⁾ I Toldrullen af 1683 tillodes det at yde Tolden, naar Specier ikke havde, i Kroner med 8 Sk. i Opgæld pr. Rd.

¹⁵³⁾ Reskr. af 5. Feb. 1684 til Rentekammeret.

¹⁵⁴⁾ Der vides ganske vist intet om disse Mønters Værdi udover Finheden, men det var sikkert slette Mønter, man her havde planlagt at slaa (jfr. Designation paa Møntens Evaluation. Ureg. Møntdok.).

¹⁵⁵⁾ Jørgensens Ms.

¹⁵⁶⁾ Toskillingerne sloges $5\frac{1}{2}$ lødige, 192 Stkr. paa Mk. br., Enskillingerne 3-lødige, 210 Stkr. paa Mk. br., Halvskillingerne $2\frac{1}{2}$ -lødige, 350 Stkr. paa Mk. br. og Hvidene 2-lødige, 420 Stkr. paa Mk. br. Der synes kun at have været Trang til de sidste to Slags Mønter (K. Mem. af ? Marts 1686).

Da nu samtidig Slagningen af Specier helt var indstillet,¹⁵⁷⁾ maatte Opgælden naturligvis stige. Tilmed var adskillige Nabolande, efter at Bestræbelserne i den nedersachsiske Kres for Genoptagelsen af Rigmøntfoden havde vist sig forgæves, igen begyndt at slaas Zwei-Drittler og Drittler, hvorved den danske Kronens Omløbskres naturligt blev indskrænket.¹⁵⁸⁾ — I Hamborg synes Kursen i 1684 at have bedret sig, maaske som Følge af den ringe Kroneudmøntning i 1683, men kun kort varede denne Bedring; i Begyndelsen af 1686 noteredes Vexler i Kroner paa København 11 pCt. og derover slettere end Banko. Jævnside med Opgældens Stigning her gik en Stigning i Danmark, uden at det dog er muligt at paavise dette nærmere; enkelte Vidnesbyrd haves dog. I Traktaten med Generalstaterne af 1645 var det saaledes bestemt, at Tolden i Øresund ikke maatte forhøjes, under hvilket Paaskud dette end maatte være, og støttende sig hertil gjorde den hollandske Afsending, Moering, Forestillinger i København angaaende den høje Opgæld, man nu maatte betale, idet han hævdede, at Tolden maatte betales i Landets Mønt, — dette var en naturlig Forudsætning for Tolds Erlæggelse, — men i saa Fald var Øresundstolden ogsaa forhøjet.¹⁵⁹⁾ I sine Rapporter angaaende denne Sag fremkom han med forskellige, for vort Øjemed interessante Oplysninger. I en Relation,¹⁶⁰⁾ dateret Helsingør 11/21 Juli 1685, fortæller han saaledes, „dat men op de toldkamer een opgelt voor het defect van specie munt met alleen doet betalen 4½ stuyver ¹⁶¹⁾ . . . nemaer volle 5 st. op ieder R. in deense Croonen aengestelt . . . “; et Steds (Rel. af 1/11 August 1685) hedder det, at Opgælden i København var 8, ja 10½ pCt., og et andet Sted ¹⁶²⁾ fortæller han, „daer het defect van ieder specie Rx. tsedert een jaer oft anderhalf word geboed met 8⅓ per cento.“ Alt mod Slutningen af 1685 var sikkert 10 pCt. den almindelige Opgæld paa Specier mod

¹⁵⁷⁾ Vel var det i Reskr. af 7. Juli 1686 blevet fastsat, at Halvdelen af Kongsberg Sølv et skulde slaas i Specier, men denne Bestemmelse synes ikke overholdt. Specier fra 1686 kendes ikke; Specien fra 1687 menes at være en Prøvemønt.

¹⁵⁸⁾ Reskr. til Kancelliet i Glückstadt af 22. Aug. 1685. Hertil er det, at følgende Passus i det citerede Skrift „*Reflections sur les couronnes* . . “ sigter: *avant l'année 76 on ne se servait point d'autre grosse monnaie dans la ville d'Hambourg que des écus et des couronnes danoises . . . mais depuis, que toute sorte de Drittels des Princes d'Allemagne ont été en vogue à Hambourg . . . Senere siges det, at Drittlerne fra Brandenburg, Sachsen, Lüneburg o. s. v. var 3 pCt. slettere end de danske Kroner.*

¹⁵⁹⁾ Da Traktaten var sluttet i 1645, nægtede den nederlandske Afsending naturligvis ikke, at Skibene burde give den da fastsatte lave Agio.

¹⁶⁰⁾ Legatie-Archief. Pakke Nr. 2900 (Rigsarkivet i Haag).

¹⁶¹⁾ 1 Styver = 1 Schilling lybsk = 2 Skilling dansk.

¹⁶²⁾ 8/13 Marts 1685. Legatie-Archief. Pakke Nr. 2902.

Kroner. Denne Sats nævner Forf. af det anførte Skrift: *Reflections sur les couronnes*, hvis Affattelse vel rettest maa henlægges til Aaret 1686. Det var ogsaa i 1686 (8. Maj), at man fandt sig foranlediget til for første Gang at forhøje den Opgæld, som sattes paa Specier mod Kroner ved Renters Betaling, til 6 Sk. pr. Rd., medens den Aarene før var sat til 4 Sk. Det var i Januar Maaned d. A., at der udstedtes et Reskript til Magistraten i København i Anledning af, at ingen vilde optage Prioriteter i Specier, da man ikke vidste, hvor meget man senere kom til at svare til. Det var ogsaa dette Aar, Kommercekollegiet (i Marts Maaned) overvejede, hvad der vel kunde gøres for at bringe den høje Vexelkurs og Agio paa Specier til at falde, og, da Sesemann 17. April 1686 fik Tilladelse til at slaa de alt omtalte Kroner og Smaamønter, skulde han ingen Afgift betale heraf „i Henseende til Sølvets dyre Køb og hans store Omkostninger.“¹⁶³⁾

Der er saaledes Vidnesbyrd nok om, at Opgælden paa Specier mod Kroner da var stærkt stigende i Danmark. Ikke desto mindre ophørte man ikke at slaa Kroner hverken i København eller i Norge; dette sidste Sted sloges dette Aar 43603 Rd. i Kroner. Tænkte man da slet ikke paa Forbedring af Møntvæsenet? Reskr. af 7. Juli 1686 tyder unægtelig derpaa, idet det heri befalede, at $\frac{1}{2}$ af Kongsbergsølv skulde slaas i Specier, $\frac{3}{8}$ i Kroner og $\frac{1}{8}$ i To- og Enskillinger paa den nyoprettede Mønt paa Kongsberg,¹⁶⁴⁾ men Specier slagne i dette og følgende Aar kendes ikke, saa Reskriptet er næppe blevet overholdt.¹⁶⁵⁾ Dog tyder Reskriptets Udstedelse paa, at man ikke tænkte paa at forlade Specien, langt snarere saa man sikkert Midlet til Helbredelse i en Nedsættelse af Kronen.

Foreløbig søgte man at drive den fremmede Smaamønt ud af Landet og at drage indenlandsk Speciemønt ind. 28. Februar 1687 indskærpedes saaledes Forbudet mod Indførsel af Smaamønt i Holsten, som helt var oversvømmet heraf; der cirkulerede Smaamønt fra Zelle, Hannover, Mecklenburg, Rostock o. s. v.,¹⁶⁶⁾ men først og

¹⁶³⁾ Kort forinden var Sesemann blevet fritaget for alle Skatter, undtagen Told, Accise og Konsumtion. (Reskr. 30. Marts 1686).

¹⁶⁴⁾ Mønten i Kristiania gaves i Forpagtning til den tidligere Møntmester der, Peter Grüner, idet det tillodes ham her at slaa Kronemønt af det Sølv, han kunde forskaffe sig, mod en Afgift af 1 Rigsort af hver Mark fint Sølv, der formøntedes. Afgiften ($2\frac{1}{2}$ pCt.) var noget høj, hvis Opgælden — som antaget — d. A. var 10 pCt., men maaske var den ikke saa høj i Norge; desuden drejede det sig her om brugt Sølv Formøntning. I 1695 antages denne Mønt at være nedlagt (Krebers Kat. p. 179); alt i 1689 havde man foreslaaet at gøre dette. (R. F. af 12. Jan. 1689).

¹⁶⁵⁾ Jfr. Deichmann op. cit. p. 229. — Reskriptet var forøvrigt udstedt, før Meyer ansattes som Møntmester ved Kongsberg.

¹⁶⁶⁾ Uunderskrevet Brev (fra Kerckering?), dat. Hamborg 4. Marts 1687 (Indlæg til Sjøll. Tegn. 16. Marts 1687. Nr. 113).

fremmest fra Holsten-Gottorp.¹⁶⁷⁾ Samme Dag nedsattes de holsten-gottorpske 2 Mark l. til 28. Sk. l., 1 Mk. l. til 14 Sk., o. s. v. for Holstens Vedkommende, og ved en Forordning af 30 April s. A. gennemførtes noget lignende Bestemmelser i Kongeriget.¹⁶⁸⁾ Omtrent samtidig bestemtes det (Forordning af 26. Februar 1687), at Dukatoner skulde gælde, modtages og udgives for 7 Mk. 10 Sk., Realer og Albertusdalere for 6 Mk. 2 Sk.

Men dette var kun ringe Foranstaltninger, kraftigt tog man i længere Tid ikke fat paa Ondets Bekæmpelse; maaske slog man sig til Taals med, at Opgælden gjaldt baade ved Ind- og Udførsel; hvad man tabte det ene Sted, vandt man det andet.¹⁶⁹⁾ Da kom det i Foraaret 1687 for Dagen, at danske Kroner eftersloges andet Steds,¹⁷⁰⁾ og dette gav Anledning til, at der under 16. Marts 1687 nedsattes en Kommission, der skulde overveje, hvorledes Møntvæsenet kunde sættes paa en „god og bestandig Fod“; i det Øjemed skulde den særlig overveje, om det vilde være tilraadeligt at nedsætte vor egen Smaamønt, og om det ikke vilde være heldigt, „Rigsdaler, Kroner og Markstykker herefter af purt godt Sølv uden nogen Payement eller Formængelse af Kobber at lade slaa og mønte efter andre Nationers Exempel, paa det fremmede al Occasion derved kunde betages til deres egen Profit og Fordel den danske Mønt at lade efter-slaa“.¹⁷¹⁾ Angaaende Nedsættelse af Smaamønten eller Forhøjelse af Specien med 10 pCt., „som de nu imod Kroner gælder“, herskede der ikke Enighed i Kommissionen;¹⁷²⁾ derimod tilraadte den at indføre Bestemmelser om, hvor store Beløb man var forpligtet til at modtage i Smaamønt (30 Rd.), samt Forbud mod, at Vexler og Obligationer paa over 100 Rd. lød paa Smaamønt, hvorunder saavel Kroner som mindre Mønt faldt ind; ganske kunde den tiltræde Forslaget om for Fremtiden kun at slaa de ovenfor nævnte Mønter af

¹⁶⁷⁾ For hver kgl. Mønt var der i Holsten og Slesvig sex holsten-gottorpske (Memorial fra Hamborg af 28. Febr. 1687. Indl. til Sjæll. Tegn. 16. Marts 1687. Nr. 113).

¹⁶⁸⁾ Om de holsten-gottorpske Mønters Undervægt, se Memorial fra Hamborg af 28. Febr. 1687 (Sjæll. Tegn. 16. Marts 1687. Nr. 113. Bilag) og Chr. Lange op. cit. p. 250.

¹⁶⁹⁾ Jfr. forskellige Udtalelser i Jens Juels Besvarelse af Reflections . . . (Uldall. Fol. Nr. 28,10).

¹⁷⁰⁾ Se den ovenfor cit. Mem. fra Hamborg af 28. Febr. 1687, hvori det hedder: Hier werden auch schlechte dänische Cronen gefunden in grosser Kvantität, da das Jahr 70 und 72 aufsteht, doch sind noch so frisch, als ob sie erst aus der Müntze kommen wären, die zu 33 Mk. 11 Sk. sind ausgemüntzet . . .“

¹⁷¹⁾ Sjæll. Tegn. Nr. 113.

¹⁷²⁾ Kommissionens Betænkning (21. Apr. 1687) kendes kun gennem en Koncept (Langebeks Exc. Nr. 295 b).

rent Sølv. At man ogsaa tænkte paa at nedsætte Smaamønten, forekommer maaske noget mærkeligt, thi der var sikkert i denne Tid ikke en saa stor Mængde Smaamønt, at der af denne betaltes en Opgæld paa bedre Mønt, udover den sædvanlige ene Procent ved Indvexling af større Beløb. Saaledes siger Jens Juel i sit ovenfor citerede Svar: „ . . . vare mine uforgribelige Tanker, man kunde slaa 2 Sk., indtil man mærkede, at der blev Difference mellem den- nem og Kroner . . .“, og efter Zahlmesterens Regnskab for 1687 (16. August) kostede det da kun 1 pCt. at tilvexle sig et Parti Kro- ner mod Smaamønt. Den langt stærkere Nedsættelse, Smaamønten efter enkelte Kommissionsmedlemmers Forslag skulde være Gen- stand for, var derfor sikkert ikke saa meget dikteret af den Skade, den forvoldte, som af, at det var naturligt at nedsætte den, naar Kronen nedsattes, og 3 Sk. og 1½ Sk. var runde Beløb, som det vilde være forholdsvis nemt at regne med.

Havde man tiltraadt Forslaget om en Nedsættelse af Smaa- mønten, er der næppe Tvivl om, at der snart vilde være blevet bragt Orden til Veje i Møntvæsenet, naar man samtidig havde bestemt kun at slaa Specier; noget synligt Resultat af Kommissionens Virksom- hed kom der dog ikke, det skulde da være, at det ved Forordningen af 30. April 1687 blev tilladt at udføre grov Sølvmønt undtagen Spe- cier, en Foranstaltning, som alt Aaret forud var blevet tilraadet som Middel til at bringe „Vexellagien“ til at falde.¹⁷³⁾ Naturlig vilde man nødvendig gaa med til en Nedsættelse af Mønten; man havde sikkert her som ved andre Lejligheder, naar et lignende Forslag kom frem, fuld Forstaaelse af den Forvirring, en saadan Foranstaltning i Øjeblikket vilde afstedkomme; man søgte at hjælpe sig ved foreløbig næsten udelukkende at slaa Specier, idet der hverken i 1687 eller 1688 sloges Kronemønt i København eller Glückstadt; i Norge sloges ganske vist stadig Kroner, men ikke til ret store Beløb. Selv om den i 1688 begyndte Specieprægning paa Kongsberg indtil 1692 kun var meget lille, maatte den ringe Kronemøntning naturligvis virke meget heldbringende. I Hamborg ses Kroner i det sidste Halvaar af 1688 at være noteret 8 à 8½ pCt. slettere end Banko, og til 8 pCt. synes Opgælden ogsaa i København dette Aar at være faldet. Det var da ogsaa lyse Forventninger, der talte ud af Forordningen af 29. Maj 1688, der bestemte Opgælden ved Erlæggelse af Renter til 6 pCt., naar det hedder, at „Rigsdaler in Specie skal endnu være i saa høj og ulidelig Pris.“

¹⁷³⁾ K. Memorialbog. 29. Marts 1686.

1689—1699.

Ret Alvor var det dog ikke med Møntforbedringen. Alt i 1689 begyndte man (4. Juni) igen at slaa Kroner i København, hvor der dette Aar af denne Mønt sloges 37768½ Rd., helt eller delvis af gammelt Sølv, idet kort forinden (18. Maj) et nyt Reglement om Sølvkøbet ved Mønten var udkommet. Og da Christian Winnecke i 1690 antoges til Møntmester i København, fik han Tilladelse til at slaa 60000 Rd. i hele, 30000 Rd. i halve og 10000 Rd. i kvarte Kroner efter den sædvanlige Kronefod mod en Afgift af 2 pCt., saalænge en Mark fint Sølv kostede 10 Rd. 20. Sk.; faldt eller steg Sølvprisen, skulde Afgiften forandres i Forhold hertil. Disse 100000 Rd. i Kronemønt sloges da i København i Aarene 1690—92. I Norge sloges vedblivende Kronemønt, men paa Grund af Sølvværkets ringe Givtighed kun mindre Beløb, 1689—92 (b. incl.) 67942 Rd. Ogsaa i Glückstadt begyndte man i disse Aar at lade Mønten, som man forøvrigt i 1688 havde tænkt paa at flytte til Altona for at være Sølvmarkedet saa meget nærmere, arbejde med dansk Mønts Slagning, men forinden vi gaar ind herpaa, er det rettest at kaste et Blik paa Forholdene i Tyskland.

Her havde man stadig søgt at finde et Grundlag for en Overenskomst angaaende Møntvæsenet. Hvor man mødtes, faldt Talen gerne paa at søge indført enten den gamle Rigsfod eller den zinnaske Møntfod, idet Møntvæsenet var udartet i den Grad, at Indførelsen af denne sidste nu vilde betyde en stor Forbedring; selv de gamle Forkæmpere for den zinnaske Fod havde nu forladt den, idet Kur-Sachsen, Kur-Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg nu udbragte den fine Mark til 12 Reichsthaler. Stadig spillede den zinnaske Fod dog en Rolle, og det var af Pietet mod denne, at Braunschweig-Lüneburg ikke strax sammen med Sachsen og Brandenburg vilde gaa med til Overenskomsten i Leipzig af 16/26 Januar 1690,¹⁷⁴⁾ hvor 12-Thalerfoden fastsattes for Slagningen af 2/3, 1/3 og 1/6 Reichsthaler som en Interimsfod, medens for Slagningen af Smaamønten den kort efter følgende Overenskomst i Torgau blev bestemmende.¹⁷⁵⁾ Desuden bestemtes det, at man hver i sit Land skulde forbyde alle Møntsorter, der ikke var slaaet af de andre medunderskrivende Magter, — hvis Tal man forøvrigt gerne saa forøget, — ligesom man vedtog at skride ind mod „Heckemünze“ og i Nødstilfælde ødelægge disse.

Som alt nævnt var denne Overenskomst kun midlertidig, idet

¹⁷⁴⁾ Hirsch op. cit. V p. 121.

¹⁷⁵⁾ 18/28 Feb. I de mindste Mønter skulde Marken fin udbringes til 13 Reichsthaler. (Aftrykt i Klotzch op. cit. p. 672 ff.)

Hensigten var at arbejde hen mod den gamle Reichs-Münzordnung. I Efteraaret 1690¹⁷⁶⁾ fik da ogsaa Danmark paa Holstens Vegne Indbydelse til paa et Konvent i den nedersachsiske Kres at raadslaa om en øjeblikkelig Indførelse af 12-Thalerfoden og at aftale, hvorledes man efterhaanden kunde faa den gamle Reichsthalerfod indført, ligesom man der skulde vedtage at skride ind mod „Heckemünze“.¹⁷⁷⁾ Denne Indbydelse afviste Danmark, fordi det mente ikke at kunne gaa med til at slaa Mønt efter Leipzigerfoden, idet Kronerne, der var finere end de foreslaaede Zwei-Drittler, i saa Fald vilde udvandre. Saadanne undervægtige Mønter, som dér her var Tale om at slaa, var hidtil ikke præget i Danmark, hedder det i et Reskript,¹⁷⁸⁾ ja, det var ogsaa forbudt at indføre dem, og derfor „habt Ihr, imfall dieserwegen weiter an Euch etwas gebracht werden sollte, anstatt Antwort, [dieses] denen ausschreibenden Fürsten zu erkennen zu geben, im übrigen aber Euch mit Ihnen über das Münzwesen keineswegs einzulassen.“ Følgen af Konventet, hvori Danmark paa Holstens Vegne altsaa ikke deltog, var en Reces, der indførte 12-Thalerfoden som en Interimsfod og iøvrigt søgte at undertrykke anden Mønt. Da imidlertid flere Medlemmer ikke havde deltaget i det omtalte Konvent (i Bremen), bestemtes et nyt afholdt i Foraaret 1691, men dette udsattes og udsattes paa ny.¹⁷⁹⁾ Saa tog Bremen-Verden Initiativet til Afholdelse af en ny Konference i Hamborg, der resulterede i Recessen af 16. September 1691. Flere Steder i den nedersachsiske Kres havde Bestemmelsen om Indførelsen af 12-Thalerfoden ikke vakt Tilfredshed, bl. a. i Hamborg, som derved vilde blive nødt til at forlade den bedre Fod, hvorefter dens Kuranbmønt var slaaet i længere Tid.¹⁸⁰⁾ Derimod havde Hamborg intet imod at faa den gamle Reichs-Münzordnung indført igen, og dette lykkedes det at faa sat igennem,¹⁸¹⁾ idet den omtalte Reces af 16. September bestemte, at man strax skulde begynde at slaa Reichsthaler (hele, halve, kvarte og ottendedels) efter den gamle Fod, idet hver paatog sig at slaa et vist Beløb heri, samt at Skillebmønt kun maatte slaas, naar der var Trang dertil, og i saa Fald efter en Fod, der svarede til Reichsthalerens forhøjede Sølvværdi. Maalet

¹⁷⁶⁾ 18. Aug. 1690. (Møntvæsenet i Glückstadt).

¹⁷⁷⁾ Samtidig hermed førtes lignende Forhandlinger i den over-sachsiske Kres, saa man haabede ad denne Vej at faa en vidtspændende Overenskomst i Stand.

¹⁷⁸⁾ Reskr. af 4. Okt. 1690 til Regeringskancelliet i Glückstadt.

¹⁷⁹⁾ Bahrfeidt op. cit. p. 65.

¹⁸⁰⁾ Den daarligste hamburgske Kuranbmønt var da 2-Schillingens, som i 1687 var møntet efter Forholdet $34\frac{1}{2}$ Mk. = 1 Mk. fn. (Soetbeer: Denkschrift über Hamburgs Münzverhältnisse. Hamb. 1846. Noten p. 8.)

¹⁸¹⁾ Langermann op. cit. p. 503.

var, at en Reichsthaler ligesom i gamle Dage skulde gælde 24 Groschen (3: 48 Schillinge eller 90 Kreuzer), og dette skulde man successivt opnaa, idet en Reichsthaler indtil Paaske 1692 skulde gælde 30 Groschen, fra da af og indtil Paaske 1693 27 Groschen, og derpaa 24 Groschen, en Bestemmelse, som naturligvis blev truffet for at forhindre en Indsmeltning af de nye Reichsthalere, saa snart de viste sig. Ogsaa til denne Reces fik Danmark paa Holstens Vegne Opfordring til at slutte sig, men hertil svarede et afgjort Nej, idet man paa pegede, at de slette Drittlere, som Recessen særlig var rettet imod, alt var forbudt i Danmark, og at der næppe ved denne Reces kunde skabes Ro i Møntforholdene. Unødvendigt skarpt blev maaske Svaret,¹⁸²⁾ dog ligesaa skarpt og ærgerligt i sin Tone er Reskriptet af 9. Januar 1692 til Regeringskancelliet i Glückstadt, hvori det siges, at dette i Svaret skal forlange „Euch hinführo mit dergleichen harten Anmuthungen in Sachen, so nicht von Reichs- oder Crayses wegen verabredet und beliebt werden, zu verschonen.“ Ordnete Forhold kom der da ej heller i Stand ved den i Hamborg vedtagne Reces, snart faldt Brandenburg fra, og andre fulgte efter.¹⁸³⁾ De Forholdsregler, der kort efter Vedtagelsen af Recessen rundt om i Landene var truffet mod fremmed Mønt, blev ogsaa snart efter ophævet¹⁸⁴⁾ eller faldt bort af sig selv.

Den skarpt afvisende Holdning, Danmark indtog overfor Forsøgene paa at forbedre Møntvæsenet i den nedersachsiske Kres, og som især kom frem i Svaret af Januar 1692, var sikkert i ikke ringe Grad dikteret af, at de udskrivende Fyrster i Kresen i Januar 1691 havde truet med at skride ind mod Mønten i Glückstadt. 29. November 1690¹⁸⁵⁾ fik Woltereck Tilladelse til i Glückstadt i et Aar at slaa oldenborgske Drittlere og Zwei-Drittlere efter 12-Thalerfoden, som Naboerne netop var i Færd med at aftale for disse Møntsorters Vedkommende; disse Mønter maatte dog ikke indføres hverken i Kongeriget eller i Hertugdømmerne. Dette kunde saaledes ikke vække Harme hos nogen; men samtidig fik Woltereck Tilladelse til ogsaa for et Aar at slaa „schlechte Drittel und Groschenstücke“ for Hertugen af Plöen, saaledes at Mk. fin i de første maatte udbringes til 42 Mk. l. og i de sidste til 48 Mk. l.; disse Mønter maatte naturligvis ligesaalidt kursere i Danmark. For denne Tilladelse betalte Woltereck 12000 Rd. I Henhold hertil afsluttede Woltereck 1. December s. A. en Kontrakt med Hertugen af Plöen for 1 Aar, hvorefter han

¹⁸²⁾ Delvis aftrykt hos Bahrfeldt op. cit. p. 68.

¹⁸³⁾ Se Bahrfeldt op. cit. p. 67.

¹⁸⁴⁾ I Bremen-Verden indført 4. Jan., delvis ophævet 3. Marts 1692.

¹⁸⁵⁾ Uldall. Fol. 28,3.

skulde slaa Thalere og Dukater (disse sloges dog ikke) efter „Reichs Schrot und Korn“ samt Drittlere, Zwei-Drittlere, 8- og 4-Schillinger af ovenanførte Godhed.¹⁸⁶⁾

Disse Mønter, maatte han sørge for, blev sat i Omløb udenfor den nedersachsiske Kres.¹⁸⁷⁾ Selve Sølveleverancen til disse Møntninger samt Udbringelsen af den prægede Mønt var overdraget en Jøde fra Altona, Jakob Ephraim, og Konsorter.¹⁸⁸⁾ At Mønten i Glückstadt herved var indtraadt i Rækken af „Heckemünze“, var uden for al Tvivl,¹⁸⁹⁾ og i Januar 1691 ser man derfor de udskrivende Fyrster i Kresen gøre opmærksom paa de slette pløenske Mønter, der sloges i Glückstadt, samt true med Møntens Ødelæggelse, om denne Møntning ikke blev standset. Hvad Enden paa Striden blev, — man synes i Danmark nærmest at have spillet uvidende derom,¹⁹⁰⁾ — vides ikke; voldelig Adfærd ses dog ikke øvet mod Mønten i Glückstadt, og Spørgsmaalet, som ikke kan klares, er derfor, om Møntningen rolig fortsattes eller standsedes. Har dette sidste været Tilfældet, var man dog ikke blevet mere forskrækket, end at man det følgende Aar, 12. April 1692, gav Mønten i Glückstadt i Forpagtning til Jacob Ephraim og Konsorter, idet det tillodes dem for et Tidsrum af 1 Aar og 3 Uger der at slaa Zwei-Drittlere, Halve-Marker l. og gode Groschen eller 4-Schillinger for Hertugen af Holsten,¹⁹¹⁾ Hertugen af Plöen eller andre Fyrster og Grever „im Reich“; dog maatte den fine Mk. ikke udbringes til højere Beløb i Zwei-Drittlere end til 45, i de øvrige Sorter ikke højere end til 49 Mk. l.,¹⁹²⁾ — altsaa langt daarligere end Leipzigerfoden, men nu var ogsaa Enigheden i Kresen hørt op. Forviklinger angaaende Mønten i Glückstadt kom der ikke i de følgende Aar, mulig er der ikke præget videre slet Mønt her; den danske Krone, som i 1692, før eller efter Kontrakten med Ephraim, vides præget i Glückstadt, er slaaet efter den sædvanlige Kronefod.

Selvfølgelig maatte de Forhandlinger i den nedersachsiske Kres, som ovenfor er omtalt, og de Mandater, Edikter o. s. v., som derefter udstedtes rundt om i Landene, øve deres Indflydelse paa dansk Mønts Kurs og dermed ogsaa paa Opgælden paa Specier mod Kro-

¹⁸⁶⁾ Efter Torgauerfoden skulde Mk. fin i 4-Schillinge udbringes til 12 $\frac{3}{8}$ Thaler.

¹⁸⁷⁾ v. Schrötter: Beitrag zum holstein-plönschen Münzwesen 1618—1761. (Berliner Münzblätter. Apr. 1905).

¹⁸⁸⁾ Koncept af 21. Febr. 1691. (Ureg. Møntdok).

¹⁸⁹⁾ Det kan bemærkes, at de pløenske Mønter intet Møntmestermærke har.

¹⁹⁰⁾ Skr. af 24. Apr. 1691 (Møntv. i Glückstadt).

¹⁹¹⁾ Mønten i Tønningen var endnu ikke oprettet.

¹⁹²⁾ Om Afgift til Kongen af de slagne Mønter var der naturligvis ikke Tale; Betalingen for Tilladelsen gaves i et Laan.

ner. I Hamborg noteredes danske Kroner i 1689: $9\frac{5}{8}$, $8\frac{1}{2}$, $9\frac{3}{8}$, i 1690: $8\frac{3}{4}$ à 9, $10\frac{1}{8}$, $9\frac{3}{8}$; i 1691: $9\frac{7}{8}$ à 10, 9, 8 à $7\frac{3}{8}$ og i 1692: $7\frac{3}{8}$ à $\frac{5}{8}$, 6 à $\frac{1}{4}$ pCt. slettere end Banko. Først fra Slutningen af 1691 kan man saaledes tale om en virkelig Bedring, forinden var Kursen gennemgaaende 9 pCt. slettere end Banko. I København kan Opgælden i disse Aar antages at have været 8—9 pCt., maaske nærmest med en Tendens til Stigning; paa enkelte Steder og til enkelte Tider var Opgælden dog højere, og dette gælder særlig de nær Hamborg liggende Distrikter, der stadig meget hurtigt kom til at lide under en stigende Opgæld i Hamborg. I Efteraaret 1691 hører vi saaledes fortælle,¹⁹³⁾ at det da faldt Indbyggerne i Amterne Steinburg og Pinnenberg umuligt at erlægge deres „Herrengefälle“ og andre Afgifter i Specier, da Opgælden der nu var steget til 10 pCt. og mere mod grov Kurant. Men fra dette Tidspunkt af er Opgælden sikkert faldet. I Hamborg noteredes i November 1692 Kroner kun 6 à $6\frac{5}{8}$ pCt. slettere end Banko, og samtidig hører man fra København fortalt, at danske Kroner da var „udi Pris kommen til 6 mod Specie“, ¹⁹⁴⁾ 5: Agioen var da 6 pCt. Vedblivende synes der at være blevet betalt en lille Agio paa Kroner mod Smaamønt, — i Kvæsthusets Regnskab for 1690—91 findes i August Maaned ført til Udgift: For Kroner Lagie . . . 1 pCt., — men særlig generende kan Smaamøntens Mængde næppe have været.

Saa meget mere overraskende kan det forekomme Læseren, at, da man i November 1692 fattede Planer om at faa Møntvæsenet „sat paa en fast Fod“, toges der særlig Sigte paa Smaamønten, medens man med Hensyn til den høje Agio paa Specier mod Kroner nærmest synes at have slaaet sig til Taals med Bevidstheden om Kronens Godhed. Det skal nu ogsaa indrømmes, at Smaamønten kunde trænge til at blive sat i System. Den store Mængde forskellige Smaamønter, man havde, saa man, at man maatte bort fra, og at det, det gjaldt om, var at faa tilvejebragt en vis Ensartethed i Pengevæsenet. Paa den anden Side maatte man naturligvis vedblivende have Mønter til forskellige Værdier, og der fremsattes da ¹⁹⁵⁾ det fornuftige Forslag, at man for Fremtiden skulde have: Halvskillinger, Skillinger, To-, Fir- og Otteskillinger, Marker, Tomarker og Kroner, hvorved de mindre Mønter stadig vilde blive ensartede Dele af den større. Heraf udskød man dog under Forhandlingerne flere Møntværdier, bl. a. Skillingerne, som ogsaa efter Udmøntningerne at dømme ikke har

¹⁹³⁾ R. F. af 1. Okt. 1691.

¹⁹⁴⁾ Kommissioner i Raadstuen for Slottet. 30. Nov. 1692.

¹⁹⁵⁾ Se Forhandlingerne i Kommissioner i Raadstuen for Slottet. Nov.—Dec. 1692.

været særlig eftertragtede Mønter, og Tomarkerne, idet herved „blev afskaffet den Misbrug af fremmed Mønts Navn, saasom Mark lybsk, under hvilket Navn Eders Kongl. M.'s Mønt af Tomarksstykker hidindtil har passeret, og vi allerunderdanigst og uforgribelig skulle eragte Eders K. M.'s Møntregale til Forklejnelse at være.“¹⁹⁶⁾ Med Hensyn til Møntfoden maatte man efter Kommissionens Mening holde sig til den gamle Kronefod, hvorefter Marken fin var udbragt til 10 Rd. 38 Sk., medens Kronen burde være $13\frac{1}{3}$ -lødig;¹⁹⁷⁾ Toskillinger skulde slaas efter omtrent samme Fod (1 Mk. f. = 10 Rd. 64 Sk., 8-lødige, 256 Stkr. paa Mk. br.) og Halvskillingerne af Kobber, 64 Stkr. paa Marken; af disse sidste maatte kun Smaapartier møntes, og af Toskillingerne havde man foreløbig nok.¹⁹⁸⁾ Mærkeligt er det at se, hvorledes Kommissionen slet ikke indlod sig paa Spørgsmaalet om Specien, og man kan ikke frigøre sig for Indtrykket af, at man da helt havde brudt med Speciefoden. Vel var det i April d. A. blevet bestemt, at Halvdelen af det ved Kongsberg udvundne Sølv indtil videre skulde udmøntes i Specie-, Halvdelen i Kronemønt, men dette betyder intet i denne Forbindelse; Specien var nu engang blevet en fin Mønt ligesom Dukaten, hvoraf Kongen gjorde Foræringer. Det har vel ikke været Meningen at give Beslutningen om at forlade Specien direkte Udtryk i Reskr. til Kammerkollegiet af 31. December 1692, men træffende er det, naar det heri siges, at Kongen har besluttet at sætte Møntvæsenet paa en *anden* Fod, end det hidtil har været. Ligesom man netop i disse Aar i Tyskland førte Forhandlinger om at antage Leipzigerfoden, idet man saa, at kun paa denne kunde et solidt Møntvæsen bygges, gav den samme Tanke sig ogsaa her i Landet Udslag ved den omtalte Kommissions Nedsættelse: et paa Kronen baseret fuldkomment, dansk Møntsystem. Det var bygget paa den bestaaende Sølvpris, og en Overgang hertil vilde ske uden Vanskelighed, thi Specien var efterhaanden blevet en Mønt, som man sjældnere og sjældnere regnede med. Denne Opfattelse havde man efterhaanden tilkæmpet sig; først havde man haft det paa Fornemmelsen, at her var Udvejen, og dette forklarer den vaklende Holdning, man indtog i Slutningen af 1680erne paa Møntpoli-

¹⁹⁶⁾ Mem. af 8. Dec. 1692. Toskillingerne, som gik under Navn af lybske Skillinger, fandt man sig derimod ikke beføjet til at afskaffe.

¹⁹⁷⁾ Hvorfor man holdt paa, at Kronen burde være $13\frac{1}{3}$ -lødig i Stedet for som hidtil $10\frac{3}{4}$ -lødig, ses ikke ret; maaske har det været af Hensynet til Udseende og Slid, se Hoffmann: Die Lehre vom Gelde. Berl. 1838. p. 27, hvorefter 12-lødige og slettere Mønter ikke bevarer deres Udseende saa godt; men sandsynligere er det sket for at lette Omsmeltingen af gammelt Sølv til Kroner, idet Københavns Prøvesølv var $13\frac{1}{3}$ -lødigt.

¹⁹⁸⁾ Se Reskr. af 31. Dec. 1692 til Kammer- og Kommercekollegiet.

tikens Omraade; saa kommer denne Anskuelse ubestemt til Orde gennem den afvisende Holdning, man indtog overfor alle Indbydelser til at gaa i Tysklands Ledebaand; klarest viser den sig i, at der ikke var Tale om, at Kommissionen skulde tænke paa Specien.

Hvorledes udførtes nu Kommissionens Forslag? Møntanordningen af 31. December 1692 er Resultatet heraf, og i dennes Aand gik Reskr. af s. D., hvorefter Møntmesteren i København skulde slaa 100000 Rd. i Kroner og Marker „efter den allerbedste Godhed, som den nogen Tid udi vores Regerings Tid haver været slagen“, og 5000 Rd. i Halvskillinger; disse Mønter sloges ogsaa det følgende Aar. Scharling mener¹⁹⁹⁾ af Ordene: efter den allerbedste Godhed o. s. v. at kunne slutte, at der før denne Tid var slaaet slettere Kroner; Jørgensen mener, at Ordene kun tager Sigte paa Kronemøntens Lødighed, derimod ikke paa selve Kronefoden. Scharling har dog sikkert Ret i sin Formodning. Medens man nemlig nu bestemte, at Marken fin skulde udbringes til 10 Rd. 38 Sk., var den i de Kroner, Sesemann i 1686 fik Tilladelse til at slaa, udbragt til 10 Rd. 40 Sk., og det samme var Tilfældet med de Kroner, Winnecke slog efter Reskr. af 28. Oktober 1690, saa at disse Kroner altsaa var lidt daarligere end dem, der for Fremtiden skulde slaas. Allerede heraf kunde Udtrykkene fra 31. December 1692 forklares, men yderligere belyses de, naar man hører, at Hamborgerne havde prøberet Kronerne, hvori Marken fin var udbragt til 10 Rd. 2½ Mk., og sendt dem hid, idet de havde besværet sig over, „at de (sc. Kronerne) ej efter den gamle Værdi vare slagne, i hvor liden Underskeden sig ved Proberingen dog befandt.“²⁰⁰⁾ Havde den Omstændighed, at Marken fin i Kronemønt udbragtes til kun 2 Sk. mere end før, vakt Indsigelse fra Hamborg, ja, saa var der sikkert ogsaa Grund til udtrykkeligt at gøre opmærksom paa, at man nu forlod denne slettere Udmøntning.

Medens man saaledes for Kronemøntens Vedkommende blev ved med at slaa efter omtrent samme Fod som forhen, bestemte man, at Smaamønten, 5: Halvskillinger og senere Toskillinger, — thi kun disse Mønter skulde slaas foruden hele og kvarte Kroner, — skulde præges efter en ny Fod, og ganske naturligt frembød derfor det Spørgsmaal sig til Løsning: hvad skulde man gøre ved de alt i Omløb værende Smaamønter, og da særlig Toskillingerne? 14. Januar 1693 nedsattes derfor en Kommission til Overvejelse af dette

¹⁹⁹⁾ Pengenes synkende Værdi. p. 45—46.

²⁰⁰⁾ Kommissioner i Raadstuen for Slottet. 30. Nov. 1692. Reventlows Votum. Her tales ganske vist kun om Winneckes Udmøntning, men Sesemanns Møntninger laa jo da allerede noget tilbage.

Spørgsmaal, idet der særlig paa pegedes to Veje at slaa ind paa, at nedsætte den gamle Smaamønt paa een Gang eller efterhaanden at inddrage den. Desuden skulde Kommissionen have overvejet, hvorledes Holsten, hvor der var Mangel paa Smaamønt, kunde forsynes hermed, men dette Spørgsmaal bortfaldt af sig selv.²⁰¹⁾ Smaamønten hobede sig op i København, fortæller et samtidigt Dokument,²⁰²⁾ idet man trak Smaamønten ind fra Landet til Betaling af Holmens Folk, medens paa den anden Side Jyderne kun vilde sælge de Varer, de kom med til København, for Kronemønt. Særlig led man dog næppe i København under Smaamøntens Mængde, idet den samme Kilde tilføjer, „at nu Kroner imod Smaapenge næppe gælder 1 pro Cento,“ men naturligvis vilde det have været rart, om man blot ved en bedre Fordeling af Smaamønten kunde faa denne Agio i København afskaffet; dette Spørgsmaal tog Kommissionen dog ikke op. Mere generende var det med den Mængde gamle Mønter, der stadig var i Omløb, thi endnu var der „iblandt Smaapenge altid dobbelt saa mange af C 4 hebraiske Toskillinger som af C 5 sidstslagne Anno 1686.“ Ogsaa af denne Grund vilde det være godt, om Kommissionen ikke foreslog en Nedsættelse, men en Inddragning.

Og dette Resultat kom netop Kommissionen²⁰³⁾ til, idet den mente, at en Nedsættelse vilde skade Undersaatterne, „i Henseende til, at de ej havde været Skyld til, at saadan ringe gældende Mønt med Tilladelse var bleven slagen, hvorfor det og skulde være betænkeligt at lade Skaden paa dem udkomme.“ Kommissionen tilraadede²⁰⁴⁾ derfor efterhaanden at inddrage og omsmelte Smaamønten, og i dette Øjemed var det, Ole Rømer udarbejdede sit bekendte Forslag (dat. 22. Februar 1693), hvis Iværksættelse Kommissionen fik Ordre til at overveje, efter at Kongen havde approberet det „en general“.²⁰⁵⁾ I Korthed gik dette Forslag ud paa, at der i alle Løn-

²⁰¹⁾ Allerede før Kommissionen kunde komme til at svare derpaa, havde Kongen tilladt, at der sloges 30000 Rd. i Toskillinger i Glückstadt. Kommissionen raadede dog til foreløbig at opsætte denne Udmøntning; om dette skete, vides ikke, men den glückstadtske Toskillings fra 1693 er i hvert Fald sjælden. Hvorledes denne Mønt sloges, vides ikke; Jørgensen mener, at den sloges $5\frac{1}{2}$ -lødige, Marken fin = $11\frac{7}{11}$ Rd., men det naturligste er dog at tro, at den sloges i Overensstemmelse med 31. Dec. 1692, saa ny som denne Forordning endnu var.

²⁰²⁾ En uunderskrevet og udateret Koncept til den Memorial, der affødte denne Kommissions Nedsættelse. (Møntreduktionen af 1726).

²⁰³⁾ Se nærmere Kommissioner i Raadstuen for Slottet.

²⁰⁴⁾ En tredje Udvej var ganske vist ogsaa paa Tale, nemlig at sende Toskillingerne ud af Landet, og især, at om Tropper sendtes til Udlandet, kunde man betale dem deres Sold i Toskillinger. At den slette Mønt i dette Tilfælde vilde vende tilbage, synes man, med Undtagelse af Ole Rømer, ikke at have set.

²⁰⁵⁾ Reskr. af 18. Marts 1693.

ninger over 50 Rd. skulde tilbageholdes 4 pCt.; det Beløb, der ad denne Vej indkom, i Forbindelse med de 2 pCt., som Kongen fik i Afgift ved Møntningen af Kroner og Marker, vilde være tilstrækkeligt stort til, at man ved hver 1000 Rd., man ad denne Vej fik ind, kunde inddrage og omsmelte 5000 Rd. af den gamle Smaamønt. I Øjeblikket var det saaledes, „at Smaamønt i daglig Smaahandel gaar og nævnes for sin rette Værdi (sc. Nomen) og dog i store Betalinger gaar nogle pro Cento ringere.“ I Overgangstiden, medens Omsmeltningen stod paa, burde man efter Ole Rømers Mening bestemme, at de gamle Toskillinger skulde tages for deres nominelle Værd ved Betaling af Beløb indtil 10 Sld., medens man paa større Beløb burde betale en Opgæld paa 2—3 pCt.; en lignende Opgæld burde man betale paa de nye Toskillinger. Hvad Resultat Kommissionen nu kom til angaaende Udførelsen af disse Forslag, vides ikke; en Skat synes ikke at være paalagt, men Ommøntning synes ikke desto mindre at have fundet Sted. Saaledes vides Toskillinger i 1693 slaaet i København efter den Fod, som var fastsat 31. December 1692, og da saadanne Toskillingers Møntning ikke omtaltes, da Møntmesteren 31. December 1692 igen fik Lov at arbejde, men det tværtimod, som ovenfor nævnt, udtrykkeligt sagdes, at man foreløbig ingen Toskillinger skulde slaa, saa lader det sig med god Grund antage, at disse københavnske Toskillinger af 1693 er gamle omsmeltede Mønter. Hvor kraftigt man nu arbejdede paa Ommøntningen, hvor store Beløb der sloges af disse fine Toskillinger, vides ikke; de københavnske Toskillinger af 1693 er nu ikke særlig hyppige at træffe, hvad enten dette skriver sig fra, at de ommøntede Toskillinger hurtigt er blevet omsmeltet paa Grund af deres Finhed, eller fra, at kun et ringe Beløb af de gamle Smaamønter kom i Diglen. I hvert Fald naaede jo langt fra al den gamle Smaamønt at blive omsmeltet, saaledes som Hensigten havde været. Udover dette kendes intet til Iværksættelsen af Rømers Planer.

Det Princip, som man saaledes synes at have besluttet sig til at følge i disse Aar, at forlade Specien og for Fremtiden kun have Kroner og Marker, slaaet efter Kronefoden, samt Toskillinger og Halvskillinger, — et Princip, man vel til Dels nødtvungent var kommet ind paa, ved at Udbyttet af Kongsberg Sølvværk i de sidste Aar af 1680erne og de første Aar af 1690erne kun havde været ringe, idet ogsaa denne Omstændighed maatte opfordre til at forlade Speciefoden —, blev dog ikke den klare Ledestjerne for Møntpolitikken i den følgende Tid. Ved Kongsberg kom der fra 1693 af en Række gode Aar, saa at der her i Aarene 1692—96 (b. incl.) sloges

ikke mindre end 104075 ²⁰⁶⁾ Rd. i Specier, medens der samtidig i Kroner ²⁰⁷⁾ sloges 145371 $\frac{1}{3}$ Rd. Man kunde vente, at dette igen havde faaet Haabet til at blusse op om, at man kunde bevare Speciefoden, men dette synes ikke saa. Man havde nu taget sit Parti, og naar Møntmestrene i de følgende Aar anmodede om at maatte slaa Kroner, fandt de stadig et aabent Øre herfor hos Regeringen. Og det var store Beløb, der i disse Aar sloges i Kroner. Alt ovenfor er omtalt, at der i København i 1693 sloges for 100000 Rd. Kroner og Marker; desuden sloges her efter Ordre af 16. December 1693 200000 Rd. i Kroner og Marker i den første Halvdel af 1694, og yderligere skulde der efter Ordre af 16. Februar 1695 inden Maj Maanedes Udgang d. A. slaas Kroner og Marker til et Beløb af 100000 Rd.; af dette Beløb sloges dog kun i dette og følgende Aar 81060 Rd. Smaabeløb var det saaledes ikke, der i disse Aar sloges af Kronemønt i København og i Norge, — forholdsvis lidt var det dog mod, hvad der sloges i Glückstadt.

Ovenfor er nævnt, at der her sloges Kroner i 1692, at man intet nærmere ved derom, og at Jakob Ephraim og Konsorter s. A. fik Mønten der i Forpagtning. Efter at denne Forpagtningstid var udløbet i Maj 1693, blev den forlænget paa 4 Maaneder, men i denne Tid synes ogsaa dansk Mønt at være slaaet, ²⁰⁸⁾ bl. a. 50000 Rd. i Kronemønt (1 Mk. fin = 10 Rd. 20 Sk. 1.). Formelt set var Regeringen ved denne anden Forpagtningskontrakts Udløb stillet frit overfor Ephraim, men reelt set var den stadig afhængig af ham, saalænge det Laan (20000 Rd.), han havde ydet, ikke var ham tilbagebetalt, og heri havde han i den følgende Tid en Trusel, som han vidste at anvende til sin Fordel. ²⁰⁹⁾ Særlig meget synes Ephraim ikke at have haft at gøre for fremmede Magter i de 4 Maaneder, hvormed hans Forpagtning var blevet forlænget; i hvert Fald ser man, at det var med hans Samtykke, at det i Juli 1693 blev til ladet ²¹⁰⁾ de danske Agenter i Hamborg, Johan Baptista og Wilhelm de Hertogh, i Glückstadt at lade slaa 100000 Rd. i Kronemønt (1 Mk. f. = 10 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ Mk.) mod en Afgift af 2 pCt. I September s. A. fik Ephraim Lov til ²¹¹⁾ mod en Afgift af 2 pCt. at lade slaa 500000 Rd. i Kronemønt efter den sædvanlige Fod, og da dette Beløb var formøntet i Begyndelsen af 1694, afsluttedes der en ny Kon-

²⁰⁶⁾ Saml. af Mønt-Eft. Efter Meyers Opgørelse af 10. Nov. 1697: 106943 $\frac{1}{3}$ Rd. (Misc. mon.).

²⁰⁷⁾ I Norge sloges indtil 1699 Kroner 10 $\frac{3}{4}$ -lødige. (Krebers Kat. p. 177).

²⁰⁸⁾ Kgl. Ordre til Rentekammeret. 13. Maj 1693.

²⁰⁹⁾ R. F. af 28. Marts 1694.

²¹⁰⁾ Kgl. Ordre til Rentekammeret. 4. Juli 1693.

²¹¹⁾ Kgl. Ordre til Rentekammeret. 11. Sept. 1693.

trakt²¹²⁾ med ham (stadig paa egne og Konsorters Vegne), hvorefter han maatte slaa 700000 Rd. i Kroner (Afgift 2 pCt.); i 1695 fik Ephraim dog dette forandret saaledes,²¹³⁾ at han kun skulde slaa 300000 Rd. i Kroner, medens han i Stedet for de paatænkte 400000 Rd. Kroner fik Tilladelse til at slaa 200000 Rd. i Otteskillingen, hvoraf Regeringen fik 3 pCt. mere i Afgift. Slagningen af disse 300000 Rd. Kroner var færdig i Foraaret 1696.²¹⁴⁾ Samtidig hedder det, at Ephraim nu ikke længere vilde paatage sig Slagning af Kroner, da deres Kurs var faldet, men ikke desto mindre synes han det følgende Aar igen at have paataget sig en saadan Møntning, denne Gang til et Beløb af 50000 Rd. mod en Afgift paa 2 pCt.²¹⁵⁾ — Man vil have lagt Mærke til, at der saa godt som stadig er talt om, hvad Ephraim fik Tilladelse til at mønte, ikke hvormeget han i Virkeligheden møntede, thi herom vides intet; men efter alt at dømme er de foran omtalte, bevilgede Summer ogsaa virkelig blevet formøntet. Efter det her nævnte skulde der i Glückstadt i Aarene 1693—97 ialt i Kroner være slaaet 1 Million Rd., og daarligt passer det ikke hermed, naar Diedrich Moormann i 1699 fortæller,²¹⁶⁾ at han i Aarene 1692—97 har fungeret som Guardein²¹⁷⁾ ved Mønten i Glückstadt og i den Tid har vaaget over Slagningen af Kronemønt til et Beløb af 951000 Rd.

Som ovenfor nævnt var Opgælden paa Specier mod Kroner i Slutningen af 1692 faldet til 6 pCt. i København, og paa dette Punkt maa den efter Noteringerne i Hamborg at dømme have holdt sig til langt hen paa Aaret 1693. Herimod vil man maaske anføre Forordningen af 25. Februar 1693, men man lægge vel Mærke til, at denne ikke, som tidligere Forordninger, søgte at begrænse Opgælden, men tværtimod paabød, at Folk skulde modtage Specien for 6 Mk. 8 Sk.; den udstedtes, fordi „en Del Fogeder og andre Betjente, saa vel som en Del Købmænd“ vægrede sig ved at modtage de paa Kongsberg slagne Specier „til den Pris, som den algemene Kurs“ da var, „nemlig til Otte Skilling paa Daleren“, hvorfor det paabødes, at disse Specier, og andre sloges jo ikke, skulde modtages og udgives af alle for 6 Mk. 8 Sk. Det siges her, at den „algemene Kurs“ da var 8 Sk., og andet Steds fremhæves det,²¹⁸⁾ at det var „der foruden

²¹²⁾ R. F. af 28. Marts 1694 med kgl. Resol. af 7. Apr. s. A.

²¹³⁾ Kgl. Ordre til Rentekammeret. 29. Jan. 1695.

²¹⁴⁾ Skr. fra Glückstadt. 26. Maj 1696 (Ureg. Møntdok).

²¹⁵⁾ Kgl. Ordre til Rentekammeret. 17. Apr. 1697.

²¹⁶⁾ R. F. med kgl. Resol. af 11. Marts 1699.

²¹⁷⁾ Han oppebar hele Tiden Gage som Tolder „zu Vefelsfleth“; om han ogsaa bestred denne Post samtidig, skal ikke kunne siges.

²¹⁸⁾ R. F. af 18. Feb. 1693.

vittrigt, Specie-Rigsdaler at være udi saa høj Pris, at Stykket udi det ringeste gælder 8 Sk. d. til Opgæld og undertiden højere, alt som Fornødenheden det udkræver og enhver dertil trænger" ; videre hedder det, „at Specier i Danmark og mesten Del i Tyskland gælder 8 og 9 pro Cento Lagie“, og at der her i København vel skal „lade sig finde de Købmænd, som gerne for den Pris (sc. 6 Mk. 8 Sk.) vil tage mod Specier“. Men selv om det saaledes stærkt fremhæves fra Regeringens Side, at Agioen paa dette Tidspunkt var 8 Sk. pr. Rd., saa staar heroverfor den Kendsgerning, „at de fleste Betjente, Købmænd, Borgere og Bønder (i Norge) vægre sig at tage imod de udmøntede Specier højere end for 100 og 102 Sk. d. under Forevending, at de udi Skatterne og ellers ej højere af dem kunne udbringes“, saa at det heraf med tilstrækkelig Tydelighed fremgaar, at Opgælden, i hvert Fald i Norge, kun var 6 Sk. pr. Rd. Ret meget større var den almindelige Opgæld næppe i København, selvom den naturligvis under ekstraordinære Forhold kunde stige til 8 pCt. Selv siger da ogsaa Rentekammeret: „endskønt man vil paastaa, at en Specie-Rigsdaler udi Norge til daglig Udgift ej højere skal kunne udgives end for 100 Sk. d., saa er dog stor Undersked imellem de, som den i fornøden Tilfælde maa udgive og tage imod, hvad man vil annamme den for, og andre som søger at tilvexle sig Specie enten for at skulle betale med den Mønt eller og ved Vexel eller i andre Maader at gøre sig den nyttig.“

Dette sidste var det, Rentekammeret vel havde forset sig paa, ligesom det havde iagttaget, at Købmænd, som fra København søgte „Assignment paa Norge“, var villige til at give 8 pCt. i Opgæld for en Anvisning i Specier; men heraf at slutte, at den almindelige Opgæld var 8 pCt., lader sig ikke gøre. — Tør man ikke ogsaa af denne Iver for at faa en saa høj Opgæld som mulig af de slagne Specier, se et Vidnesbyrd om, at man havde brudt med Speciefoden og nu kun slog Specier som en blot og bar Handelsmønt?

Længe skulde det dog ikke vare, før Opgælden steg til 8 Sk. pr. Rd., da først Kronemøntningen i Glückstadt tog Fart. I December 1693 noteredes Kroner saaledes konstant i Hamborg 7 pCt. slettere end Banko, i Januar 1694 endog 8 pCt., og i Februar var Kroner faldet til $8\frac{3}{4}$ pCt., saa Opgælden paa Specier mod Kroner var vel da i København ca. 8 pCt. Naar Forordningen af 14. April 1694, der fastsatte Agioen ved Renters Betaling dette Aar til 6 pCt., siger, at Specierigsdaler in natura „moxen“ ej skal være at bekomme, saa tager denne Ytring sikkert ikke saa meget Sigte paa Agioen som paa den Kendsgerning, at Specien nu kun var sjælden at se i Omløbet, hvor, efterhaanden som Tiden skred frem, flere og flere Om-

sætninger, som før var afgjort i Specier, nu fuldbyrdes med Kroner. — Opgælden var stadig stigende. I Slutningen af 1694 noteredes Kroner i Hamborg ca. 9 pCt. slettere end Banko, og fra April 1695 regelmæssig 10 pCt.; en omtrent lignende Agio er betalt i København, hvad ogsaa Forordning af 19. Februar 1695, der fastsatte Opgæld af 8 Sk. pr. Rd. ved Renters Betaling, tyder paa.

Med Hensyn til Smaamønten er det allerede nævnt, at der i København efter Ordre af 31. December 1692 sloges et mindre Beløb i Halvskillinger,²¹⁹⁾ og at der samme Sted i 1693 ommøntedes nogle Toskillinger. Desuden sloges der i disse Aar i Norge vedblivende 5½-lødige Toskillinger, sandsynligvis af det udvundne Grenaillekobber, men stadig forholdsvis smaa Beløb; og endnu mindre Summer, kun nogle faa Hundrede Rigsdaler aarlig, var det, der sloges i Enskillinger. Derimod sloges der i Glückstadt store Beløb i Smaamønt, men kun lidet vides der herom.

Havde man i Aarene omkring 1687 særlig lidt under den holsten-gottorpske Smaamønt, som i store Mængder kurerede i den kongelige Del af Holsten, synes det i de følgende Aar særlig at have været de hamburgske Mønter, der voldte Kvaler. 1687 begyndte i Hamborg Slagningen af 2-Schillingstykker, hvori Marken fin udbragtes til 34½ Mk. lybsk, og det var sandsynligvis disse Mønter, der klagedes over i 1688, naar det fortaltes,²²⁰⁾ „dass die Hamburger Scheidemünze in Holstein sehr überhand nehmen, so gar das Partien von 5 bis 600 Mk. damit bezahlet werden.“ Da Slagningen af Smaamønt i Glückstadt i 1693 genoptoges, maatte en Sammenligning med den hamburgske Møntfod falde naturlig; i Maj 1693,²²¹⁾ da man havde bestemt, at der, da der var Mangel paa god Smaamønt i Hertugdømmerne, skulde søges en Overenskomst med Jakob Ephraim om Slagningen af 50000 Rd. i Firskillinger og 50000 Rd. i Toskillinger, fastsattes det derfor, at denne Slagning skulde ske „jedoch nicht anders als auf dem Fuss, wie es jüngst da geschehen, und dass jede Sorte nach ihrem innerlichen Wert ein pro Cent besser, als daran die neulich geschlagene hamburgische Doppelt- und Einzele-Lüb-schillinge²²²⁾ mögen gerechnet werden, welchermassen dann die Mark fein an unseren Vier-Schillingstücken nicht höher als zu 11 Rthlr. zwei und ein halb Marck dänisch, an den hiessigen Zwei-Schilling aber auch nur zu 11 Rthlr. drei und ein halb Mark dänisch

²¹⁹⁾ Af de bevilgede 5000 Rd. blev kun ca. Halvdelen møntet (P.-K. Mem. af 10. Maj 1709).

²²⁰⁾ Extrakt af Kerckerings Brev af 12. Okt. 1688. (Ureg. Møntdok).

²²¹⁾ Kgl. Ordre til Rentekammeret. 13. Maj 1693.

²²²⁾ Hvorledes disse sidste er slaaet, vides ikke, men Marken fin maa efter det her sagte i dem være udbragt til 35 Mk. l.

auszumünzen.“ Som det fremgaar heraf, maa der alt før dette Tidspunkt have fundet Udmøntninger af saadanne Skillemønter Sted i Glückstadt efter den her nævnte Fod, men herom vides intet; maaske refererer Udtalelsen sig ogsaa til en Møntning, Ephraim havde foranstaltet for en fremmed Magt. Derimod vides den heromtalte paa- budte Møntning at have fundet Sted, men om hele det tilladte Beløb er blevet præget, skal ikke kunne siges. Denne Udmøntning synes at være tilendebragt i Sommerens Løb, thi i September 1693 ²²³⁾ ser vi Ephraim igen faa Lov til at slaa 13000 Rd. „kleiner Münze“, — hvilke kan ikke siges, — samt 2000 Rd. i danske Enskillinger. I April 1694 ²²⁴⁾ blev det ham tilladt at slaa indtil 300000 Rd. i Otteskillinger, ved hvilken Møntning Marken fin udbragtes til 11 Rd. 2 Mk., og i 1695 (29. Januar) fik han Lov til yderligere at slaa 200000 Rd. af disse Mønter, hvad allerede ovenfor er nævnt. Endelig i 1697 fik Ephraim Tilladelse ²²⁵⁾ til endnu at slaa 60000 Rd. i Otteskillinger, idet der sagdes stadig at være Trang til Smaamønt. Det var saaledes store Beløb, der i Glückstadt, efter at Ephraim var kommet til, prægedes af Smaamønt, og maaske har vi endda ikke faaet fat i alle hans Møntninger; i hvert Fald, Diedrich Moormann fortæller i Aarene 1692—97 at have overværet Slagningen af 620000 Rd. i Otteskillinger og 145000 Rd. i To- og Enskillinger; Firskillingerne omtaler han slet ikke.

Ved Møntningen af disse Otteskillinger, 9-lødige, $76\frac{1}{2}$ Stkr. paa Mk. br., der fra 1694 sloges i Glückstadt, fra 1695 ogsaa i København, udbragtes den fine Mark til $11\frac{1}{3}$ Rd. eller 34 Mk. l., $\circ$: den senere saakaldte lybske Møntfod, under hvilket Navn den er mest bekendt. Efter den almindelige Fremstilling vilde Danmark ved at antage 34 Mk.-Foden gaa over til den hamborgske Kurantfod, men dette er sikkert fuldstændig forkert. Først og fremmest, hvad vil det sige, den hamborgske Kurantfod? Hamborg havde i Virkeligheden slet ingen Kurantfod, saalidt som Danmark havde nogen, thi den Kurant, Hamborg møntede, var slaaet efter en meget varierende Møntfod; det er først fra 1725, man kan tale om en hamborgsk Kurantfod. Sluttede Danmark sig derfor i 1694—95 til det hamborgske Kurantmøntsystem, var det at vente, at al dansk Kurant, eller i hvert Fald Størstedelen, blev slaaet i Overensstemmelse med de hamborgske Mønter, først da vilde det være berettiget at tale om en Tilslutning; men dette skete slet ikke. Anskuelsen kan kun støtte sig paa, at

²²³⁾ Kgl. Ordre til Rentekammeret. 11. Sept. 1693.

²²⁴⁾ Dette var den første Udmøntning af de senere saa bekendte Otteskillinger. Naar Zoega op. cit. p. 89 henlægger Indførelsen af denne Fod, sædvanlig kaldet Kurantfoden, til 1693, er dette forkert.

²²⁵⁾ Kgl. Ordre til Rentekammeret. 17. Apr. 1697.

Danmark slog de ovenomtalte Otteskillinger efter samme Fod, som var benyttet ved de hamburgske 4-Schillinger i 1669; men disse var i 1673 blevet nedsat til $3\frac{1}{2}$ -Schilling, og anden Mønt var præget siden efter en ganske anden Fod. Saaledes sloges der i Hamborg i 1673 2-Schillinger til 32 Mk. l., i 1675 2- og 1-Marker til 30 Mk. l. og i 1687 2-Schillinger til 34 Mk. 8 Sk. l. paa den fine Mark,²²⁶⁾ saa den hamburgske Kurant var i 1690erne slaaet efter en meget varierende Fod. Vi ser derfor ogsaa fra tysk Side hævdet, at Danmark har Æren af at have indført den lybske Fod, d. v. s. i en længere Aarrække at have præget konstant efter denne Fod, medens Hamborg først senere antog den.²²⁷⁾ Mærkeligt vilde det ogsaa have været, om man i 1694 her i Danmark havde tænkt paa, at de nu nedsatte hamburgske 4-Schillinger i 1669 var slaaet efter 34 Mk.-Foden; thi det var først i Aarene 1702—05, Hamborg igen optog den lybske Fod, efter Danmarks Exempel, ved Slagningen af 4-Schillinger.²²⁸⁾

Man havde saaledes slet ikke til Hensigt at slutte sig til Hamborg i 1694, man vilde tværtimod modarbejde den hamburgske Mønt. Alt ovenfor er omtalt, hvorledes Slagningen af Fir- og Toskillingerne i Glückstadt i 1693 var dikteret af, at man vilde fordrive hamburgske 2- og 1-Schillinger, og at hine sloges bedre end disse. Da nu Ephraim anmodede om at maatte slaa Otteskillinger, „welche der Verwechselung halber nicht weniger bequem“,²²⁹⁾ vilde han gerne slaa dem som de nys udmøntede Firskillinger, hvori Marken fin var blevet udbragt til 11 Rd. 20 Sk. l. Hidtil havde ganske vist Otteskillingen været en Kronemønt, men ved Møntanordningen af 31. December 1692 var den blevet skudt helt ud af Møntrækken. Nu kom Ephraim og paapegede, at Otteskillingen var en bekvem Mønt, der kunde fortrænge den hamburgske Smaamønt; at udmønte den efter Kronefoden vilde han ikke, thi, som han rigtigt bemærkede, jo mere der sloges af en Møntsort, des mere vilde den ogsaa falde i Værdi. Hvorledes skulde Otteskillingen da slaas? At slaa den efter samme Fod som Firskillingerne stemte lidet med den almindelige Regel om, at jo større Mønten var, des finere maatte den ogsaa være. Hvad gjorde man da? Man forandrede $34\frac{1}{4}$ Mk. til 34 Mk. Forestillingen er af 28. Marts, 7. April faldt Resolutionen, saa det er kun ringe Tid, man har grundet over Spørgsmaalet; at man i Løbet af $1\frac{1}{2}$ Uge skulde have fattet den vigtige Beslutning at mønte Kurant i

²²⁶⁾ Soetbeer op. cit. Noten p. 8.

²²⁷⁾ Büsch op. cit. p. 607. Busse op. cit. II. p. 58. Soetbeer op. cit. Noten p. 11. Pohlmann op. cit. p. 8.

²²⁸⁾ Gaedechens: Hamb. Münzen u. Medaillen. II. Hamb. 1854. p. 194.

²²⁹⁾ R. F. af 28. Marts 1694.

Overensstemmelse med Hamborg, synes næsten for absurd. En Støtte for den her forfægtede Anskuelse finder man ogsaa i „Remarquens über die von der Stadt Hamburg Ao. 1726 eingeführte neue Münz-Verordnung“, hvor det i Punkt 5 hedder: „Zwar haben Weyl. Ihro Königl. Maj. C. V. diesen Fuss à 34 Mk. in Ao. 1694 beliebt und fest gesetzt, worzu dieselben aber damahls durch der Hamburger Verfahren bewogen worden, indem diese Ao. 1687 ihre 2 Sch. Stk. abgebrochen und selbige zu 34 Mk. 8 Sch. die Mark fein ausgemüntzet haben.“²³⁰⁾ Hvorfra nu den forkerte Anskuelse skriver sig, at Danmark fra 1694 rettede sig efter Hamborgs Mønster med Hensyn til Kurantmøntens Prægning, er vanskeligt at opspore; maaske stammer den fra, at Hamborg i 1726 saa stærkt hævdede, at 34 Mk.-Foden var Hamborgs gamle Møntfod,²³¹⁾ maaske skriver den sig fra en Ubehjælpssomhed hos en eller anden Forfatter, som har villet udtrykke, at de danske Otteskillinger var slaaet efter samme Fod, som efter 1726 brugtes i Hamborg, men er kommet til at sige, at de sloges i Overensstemmelse med den hamborgske Kurantfod el. lign.

Imidlertid fandt man ud af, at det vilde svare bedre Regning at ophøre med Specieprægningen paa Kongsberg, og 12. September 1696 bestemtes det derfor, at Kongsbergsølv et skulde slaas $\frac{3}{4}$ i Kroner og $\frac{1}{4}$ i Toskillinger, og da der netop da var en Række lykelige Aar for Sølvværket, var de Beløb, som sloges i disse to Møntsorter i de følgende Aar, betydelige. Samtidig fastsatte man en anden Lønningsmetode for Møntmesteren der, idet han for Fremtiden lønnedes efter, hvad han møntede, medens han tidligere havde været paa fast Gage. — I København var det kun mindre Beløb,²³²⁾ der sloges i Kroner i den sidste Halvdel af 1690erne. Derimod begyndte ogsaa her Udmøntningen af Otteskillingerne, saaledes som disse alt var slaaet i Glückstadt, idet Møntmesteren 4. Maj 1695 fik Ordre til at slaa 50000 Rd. i disse Mønter inden 6 Maaneder, mod en Afgift paa 6 pCt. Mere end disse 50000 Rd. synes der ikke at være præget af Otteskillinger i Kristian den Femtes Regeringstid i København, men det Beløb, der sloges i Glückstadt, var jo ogsaa mere end stort nok. Tilmed sloges Otteskillingerne ogsaa af Holsten-Gottorp,²³³⁾ idet den nyoprettede Mønt i Tönningen i 1695 var blevet bortforpagtet af Hertugen til Jakob Musaphia, som der i 4 Aar maatte slaa Kroner, Schil-

²³⁰⁾ Aftrykt i Clausberg op. cit. p. 89 ff.

²³¹⁾ Se f. Ex. Reichs-Fama. T. 18. p. 514.

²³²⁾ Efter Reskr. af 16. Feb. 1695 skulde der her slaas 100000 Rd. i Kroner og Marker, men heraf sloges i Løbet af de følgende 5 Aar kun 81060 Rd. „formedelst Sølvets høje Pris“. (Extrakt af Møntbøgerne. Ureg. Møntdok).

²³³⁾ Chr. Lange op. cit. p. 252.

linge, 2- og 4-Schillinge efter samme Fod som Danmark.²³⁴⁾ Navnlig maatte den holsten-gottorpske Mønt trænge ind i de danske Lande, og allerede i 1696 udstedtes et Patent rettet mod Indførselen af de fremmede Smaamønter, eller rettere, Patentet af 4. Marts 1693 genopfriskedes, og til Trods for Klager herover fra Borgere i Glückstadt og Flensborg opretholdtes Forbudet. Om det overholdtes, er en anden Sag; i hvert Fald fortaltes det fra Glückstadt i 1698, at der stadig trængte fyrstelig og anden Smaamønt ind, hvad man mente, maatte tilskrives en Mangel paa dansk Mønt, hvorfor det foresloges at slaa Otteskillinger.²³⁵⁾

Jævnt faldt Kroner i 1696—97 mod Banko i Hamborg; hen paa Slutningen af dette sidste Aar noteredes de 12 pCt. slettere, og i den følgende Tid svingede de stadig heromkring. Paa tilsvarende Vis bevægede Opgælden paa Specier mod Kroner sig her i Landet i disse Aar. Ganske vist hører man fra Norge (Drammen) fortælle, at i Januar 1696 kunde Specien endnu ikke udgives for 104 Sk. i Krone-mønt, men de Forhold, hvorunder denne Oplysning fremkom, lader tvivle om Meddelelsens Paalidelighed.²³⁶⁾ I December 1696 meddeler Amtsforvalteren i Steinburg, at han kun vil tage mod Kroner i Stedet for Specier mod en Opgæld paa 12 pCt.; dette forbødes ham dog.²³⁷⁾ Hen paa Slutningen af Aaret 1697 fastsattes Opgælden paa Specier ved Erlæggelse af „Herrengefälle“ i Syd-Ditmarsken til 10 pCt.,²³⁸⁾ og endelig i 1699 fastsattes Opgælden til 12 pCt. ved Erlæggelse af Told. Medens det efter Toldrullen af 1686 (2. Maj) havde været tilladt at betale Tolden i Kroner + 8 Sk. i Opgæld pr. Rd., var dette bortfaldet i Toldrullen af 21. Marts 1691, der ingen Dispensation havde givet fra Reglen om Toldens Erlæggelse i Specier. Denne Bestemmelse overholdtes dog ikke, thi det fremgik af Toldregnskaberne, at Tolderne ikke kunde faa Specier, da der ingen var i Omløb, og at de derfor paa egen Haand havde oppebaaret Tolden i Kroner + 8 Sk. pr. Rd. i Opgæld; nu, „som Specie-Rigsdalers Kurs er og løber til 12 pro Centum Lage,“²³⁹⁾ forhøjedes Opgælden til 12 pCt. ved Forordningen af 14. Februar 1699 og ved Forordningen af 27. Januar 1700 til 12 Sk. pr. Rd.

Betragter man de hamborgske Noteringer, vil man finde, at efter

²³⁴⁾ Se om Differencen mellem danske og holsten-gottorpske Otteskillinger ved en Probering i Lübeck i 1700 Pohlmann op. cit. p. 8 ff.

²³⁵⁾ Skr. fra Glückstadt af 21. Okt. 1698 (Ureg. Møntdok). Der synes dog ikke i den Anledning at være præget Mønt.

²³⁶⁾ R. F. af 6. Juni 1696.

²³⁷⁾ Kgl. Resol. af 15. Dec. 1696 paa R. F.

²³⁸⁾ Resol. af 5. Okt. 1697. (R. Deliberationsprot. Nr. 37. Sag Nr. 39).

²³⁹⁾ R. F. af 14. Feb. 1699.

1695 er der saa godt som ikke noteret nogen Kurs paa dansk Kurant. Sagen er sikkert den, at vi fra nu af finder dansk Kurant noteret under eet med hamborgsk Kurant. Differencen mellem de danske Otteskillinger, hvoraf dansk Kurant efter faa Aars Forløb næsten udelukkende kom til at bestaa, og den hamborgske Kurant var saa ringe, at en Forskel i Noteringen ikke godt kunde udtrykkes. Det er ogsaa illustrerende i saa Henseende, at „Kurant“ faldt stærkt i 1694 og 1695, da de store Udmøntninger af Otteskillingerne var i Gang.²⁴⁰⁾ Den sædvanemæssige Opgæld paa Kroner, hvormed man nu vel i mange Aar havde regnet, forandredes ved Otteskillingernes Møntning; fra 1695 maa denne Opgæld antages at være steget til 3 à 4 pCt., maaske allerede i 1696—97; i hvert Fald i Aar 1700 havde den naaet dette Punkt, og i de mellemliggende Aar havde der ikke fundet særlig store Møntninger af Otteskillinger Sted.

Frederik den Fjerde.

1699—1709.

Strax efter at Frederik den Fjerde havde bestegit Tronen, ser man Kursen paa Kroner i Hamborg bedre sig betydeligt, og det samme var sikkert ogsaa Tilfældet i Danmark. Følgen var nu, at den ved Toldens Erlæggelse fastsatte Opgæld blev for høj, og i et Ud-kast til en Rentekammer-Forstilling af 14. August 1700²⁴¹⁾ hed det derfor: „at Rigsdaler in specie udi Eders Kongl. Maj.'s Told og Indkomster udi nogle Aar have været ulige højere opbaaret end de . . . have været gangbar, haver foraarsaget en og anden Forvirring i den algemene Handel og Vandel imellem Eders Kongl. Maj.'s Undersaatter, som ikke haver kunnet debitere saadanne Specier for den Pris, de dennem i Betaling haver maattet antage . . .“ Midlet til at komme ud over denne Kalamitet saa man i Udstedelsen af et Paabud om, „at Speciedaler i Banco af alle og enhver i Køb og Salg maatte passere for 7 Mark dansk imod Smaamønt eller 6 Mark 12 Sk. i Kroner og en dansk Krone imod 4 Mk. 4 Sk. Smaamønt . . .“ Da den foreslaaede Opgæld paa Specier var højere end den herskende, forudsaa man, at Følgen af et saadant Paabuds Indførelse vilde være en Tilstrømning af Specier, hvad der ikke vilde være af

²⁴⁰⁾ Om de daværende Forhandlinger om Møntvæsenet, som Danmark ikke var indbudt til og ej heller tog nogen Del i, har haft nogen Indflydelse paa Kursen, kan ikke siges, men det synes ikke saa.

²⁴¹⁾ Datoen er tilføjet med en anden end Skriverens Haand. Uldallske Saml. Fol. Nr. 28, 12.

det onde. Noget Resultat af dette Forslag kom der ikke; længe varede det sikkert ej heller, før Opgælden virkelig steg til 12 Sk. pr. Rd. Specie mod Kroner. Efter den nævnte Forestilling synes Opgælden paa Kroner mod Smaamønt, 5: Otteskillinger, da at have været ca. 4 pCt., idet det iøvrigt kan bemærkes, at Forf. har oversat, at, naar en Krone skulde gælde 4 Mk. 4 Sk., maatte en Specie gælde mere end 7 Mk., — eller omvendt, — naar Opgælden paa Specier mod Kroner skulde være 12 Sk. pr. Rd.

Den Bestræbelse for at faa Specier ind i Landet, som her viser sig, kunde tyde paa, at man stadig omgikkes med Planer om at fastholde Speciefoden i Landet, men dette var sikkert ikke Tilfældet. Denne Tanke kommer saaledes slet ikke til Orde i en Memorial, som Ole Rømer udarbejdede i 1700,²⁴²⁾ tværtimod siger han, at „det eneste Motiv en Souverain i disse Tider kunde have at lade slaas Rigsdaler, skulde være den Respekt, han kunde have af, at hans Rigsmønt med Billede og Vaaben kunde ses hos fremmede iblandt mange andre . . .“ Rømer saa tillige, at det nu gjaldt om afgørende at gaa over til Kronen som Landets Hovedmønt og paa dette Grundlag bringe endelig Orden til Veje, med andre Ord, han tager Tanken fra 1692 op igen. Denne Gang er hans Forslag dog mere omfattende. Kronen burde man saaledes slaas „med Hans Kgl. Maj.'s Portræt og med hele Vaabnet“, hvad der vil sige det samme som: Kronen maa fra at være Skillemønt gøres til Hovedmønt. Ganske vist vilde der herved komme extra Udgifter til nye Stempler og „Møntarbejdets Nethed“, men til Gengæld kunde det bestemmes, at disse Kroner kun skulde slaas paa een Mønt, hvorved man tillige vilde opnaa, at Mønterne blev mere ensartede. Ogsaa Skillemønten burde kun slaas eet Sted, men iøvrigt maatte man med Hensyn til denne modsætte sig Møntmestrenes Forslag om stadig at slaas Smaamønt, thi det var den overdrevne Udmøntning heraf, der var Aarsag til alle Kalamiteter; ja, i den Grad blindede denne Tanke Rømers Øjne for den Nytte, Smaamønten paa den anden Side ogsaa gjorde, at han mente, at Smaamønten burde slaas „af en Undermønter, hvilken skulde være af mindre Konsideration end den rette Møntmester, som skulde holde sig for god til Skeidemønt at gøre.“ Megen Ulejlighed maa nu ogsaa Smaamønten have forvoldt, thi efter Rømers Udsagn betaltes „Summer fra 20 til 4 à 500 Rd. dagligen“ i lutter Smaamønt, medens det egentlig burde være saa, at Summer over 4—6 Rd. kun betaltes i grov Mønt. Stor Betydning synes Rømers Forslag ikke at have faaet, mulig har man dog taget det i Betragtning ved Afsluttelsen af en Kontrakt om Møntning i København i 1701 (se senere).

²⁴²⁾ 8. Dec. (Ved Reskr. af 23. Apr. 1701. Kgl. Ordre vedr. Møntvæsenet).

Men tænkte man saaledes ikke paa at opretholde eller vel rettere genindføre Specien i Danmark, hvad Interesse kunde man da have af at faa Specien herind? Det, man ønskede, var at faa Specier ind i Statskassen, hvorefter man saa omsmeltede dem, og det var sikkert ogsaa dette Hensyn, der var det bestemmende, da Udførselen af Specier forbødes.²⁴³⁾ 24. Maj 1700²⁴⁴⁾ sluttedes ligefrem en Kontrakt med Winnecke om, at han skulde slaa Otteskillinger efter den sædvanlige Fod af de Specier, der leveredes ham,²⁴⁵⁾ saa at han for hver 100 Rd., der saaledes gaves ham, skulde give 118 Rd. igen, og da Winnecke døde, ses det, at han indtil 18. December 1700 havde slaaet i Otteskillinger, foruden de i 1695 slagne 50000 Rd., 81475 Rd., hvoraf de 60146 Rd. var møntet af 49300 Rd. Specier, som var leveret ham.

Fraregnet det lille Parti Specier (309 Stkr.), som paa egen Bekostning prægedes af Winnecke (en Søn af den foregaaende Møntmester) i 1704 (12. April 1704), sloges denne Mønt da heller ikke i de følgende Aar, men kun Kroner og Smaamønt prægedes. Efter en kortvarig, mindre Prægning af fine Kroner i København, sluttedes der 26. April 1701 Kontrakt med Winnecke om aarlig i 3 Aar at slaa 100000 Rd. i Kroner, 13 $\frac{1}{3}$ -lødige, 13 Stkr. paa Marken br., (Afgift: 1 pCt.) og 50000 Rd. i Otteskillinger efter den sædvanlige Fod (Afgift: 5 pCt.). Denne Kontrakt overholdtes ogsaa i Begyndelsen, saa at der i København i Aarene 1701—02 sloges 100114 Rd. i Kroner, men i December 1702 klagede Winnecke over, at den høje Sølvspris gjorde det umuligt for ham at vedblive med Krone-slagningen, hvorfor han ansøgte om at maatte løses fra sin Forpligtelse hertil, og ved Resol. af 23. December s. A. fritoges han da ogsaa herfor, „indtil Tiderne maatte forandre sig, og Sølvet blive bedre Køb;“ samtidig nedsattes Afgiften af Otteskillingerne til 3 pCt. Saa sloges der da ej heller Kronemønt i København før 1711. Paa Kongsberg derimod slog man som i Kristian den Femtes Tid vedblivende Kronemønt, men ogsaa denne Udmøntning stoppedes snart, og fra Aar 1700 gik man over til at slaa slettere Mønter af Sølv, for at Værket bedre kunde hjælpes ud af sin Gæld.

Møntningen af Otteskillingerne fandt derimod Sted i stor Udstrækning paa alle 3 Mønter, men hermed var der dog ikke forbundet nogen Hensigt om Udnyttelse af Møntregalet. Ovenfor er det alt

²⁴³⁾ Kammerkoll. Ordre af 10. Apr. 1700.

²⁴⁴⁾ Ureg. Møntdok. Jfr. Reskr. af 8. Maj 1700 til de Dep. f. Finanserne.

²⁴⁵⁾ Det hedder i Kontrakten, at af hver 100 Rd. Specier, som leveres ham til Sølvkøb, skal han igen betale 118 Rd. i Otteskillinger, men, som det senere ses, var de fleste Otteskillinger ligefrem ommøntede Specier; til de andre siges han selv at have skaffet Sølv.

nævnt, at Winnecke fik Ordre til at slaa dobbelt saa stor en Sum i Kroner som i Otteskillinger, uagtet han havde søgt om at maatte slaa den samme Sum, og da man i 1702 bestemte sig til — af Hensyn til den indtrængende fremmede Mønt — igen efter nogle Aars Stillestaaen at sætte Mønten i Glückstadt i Virksomhed, bestemtes det,²⁴⁶⁾ at foruden en Sum paa 340000 Rd. i Otteskillinger (Afgift: 5 pCt.) skulde Woltereck slaa 150000 Rd. i Kroner (Afgift: 2 pCt.); saa var det jo forsaavidt ikke Regeringens Skyld, at Otteskillingerne sloges, men Kronerne derimod ikke. Slagningen af disse to Møntsorter under eet mente Kommercekollegiet i 1705 var uløseligt forbundet, og Woltereck blev da heller ikke fri for Udmøntningen af Kronerne, men fik 2 Aars Frist; Kronerne sloges dog aldrig. — Naar Woltereck ikke, som Winnecke faa Aar før, i 1705 helt fritoges for Kroneslagningen, hænger dette, som senere skal ses, sammen med Bestræbelserne netop da for at bringe Orden til Veje i Møntvæsenet. — I Forhold til det Beløb, som i disse Aar sloges i Otteskillinger, var det kun Smaabeløb, der sloges i anden Smaamønt, naar da netop undtoges de 12-lødige Otteskillinger, som efter Resol. af 24. Oktober 1702 prægedes af de Specier, som indkom i Kasserne i det søndenfjeldske Norge, og som vedblivende sloges i de følgende Aar, lige til denne Udmøntning efter Ordre af 17. Juni 1714 hørte op, og undertiden i meget store Beløb.

Alt tyder paa, at man var kommet til Klarhed over, at Speciens Rolle var udspillet,²⁴⁷⁾ at den kun var efterstræbellesværdig som et andet Stykke fint Sølv, derimod ikke som Mønt. Kronen var Hovedmønten, som det nu gjaldt om at bevare. Allerede 26. April 1701 forbødes det at udføre Kroner og Specier, medens samtidig Agioen paa Kroner mod Smaamønt sættes til 1 pCt., endskønt den, som ovenfor set, sikkert da i Virkeligheden var 3—4 pCt. Men sit Forsæt blev man, som alt set, ikke stadig tro i de følgende Aar, og tilmed gav man forskellige Lov til at udføre Kroner,²⁴⁸⁾ hvad der naturligvis kun gjorde Sagen værre. Sandsynligvis er Opgælden da ogsaa i det første Femaar af Aarhundredet steget, dog efter Kursen i Hamborg at dømme ikke ret meget, maaske til ca. 5 pCt; men samtidig (1704—05) var det, at man rystedes op af sin Døs, saa at man fik Øjet op for, at man var kommet ind paa en Glidebane, som førte mod Ulykke for Møntvæsenet, om man ikke igen tog sit Forsæt op og blev det tro.

²⁴⁶⁾ Reskr., af 26. Maj 1702 til Finansdep.

²⁴⁷⁾ Naar det i Instruksen af 1707 for de Dep. f. Finanserne hed, at de skulde overveje, om det ej var raadeligt kun at slaa Specier, er dette sikkert nævnt som et meget fjærntliggende Haab.

²⁴⁸⁾ Se Resol. af 12. Maj 1703 (R. F. af 8. s. M.), 16. Maj 1703 (R. F. af 12. s. M.) o. s. v.

Ofte klagede man, som man vil have set, over de Møntninger, der fandt Sted i det holsten-gottorpske, sædvanlig af de samme Slags Mønter, der sloges i Danmark og Hertugdømmerne, men hyppig lidt slettere. Udelukke holsten-gottorpsk Mønt kunde man ikke, — den Erfaring havde man gjort efter flere Forsøg herpaa —, thi derved vilde man vanskeliggøre Handelen for adskillige af sine egne Under-saatter; hvad var da naturligere, end at man søgte at standse de holsten-gottorpske Møntninger ved en mindelig Overenskomst, eller med andre Ord, man søgte at faa et Møntforbund i Stand. I 1704²⁴⁹⁾ traadte Danmark i Forbindelse med Holsten-Gottorp²⁵⁰⁾ for at søge iværksat fælles Optræden overfor fremmed Mønts Indtrængen og for at faa vedtaget en fælles, god Møntfod, ogsaa for Smaamøntens Vedkommende. Dette sidste Punkt synes Holsten-Gottorp ikke at have villet gaa ind paa, og Forhandlingerne trak i Langdrag. Fart i Sagen kom der først i 1707,²⁵¹⁾ da Danmark søgte at faa en Aftale i Stand, hvorefter Holsten-Gottorp skulde reducere sin alt slagne Mønt efter dansk Mønts Værdiindhold, mod at saa holsten-gottorpsk Mønt skulde gaa i den kongelige Del af Hertugdømmerne; paa dette sidste Punkt synes Forslaget at være strandet, idet Holsten-Gottorp forlangte, at dets Mønt skulde gaa ogsaa i Kongeriget.²⁵²⁾ Hvad Møntningen for Fremtiden angik, foreslog Danmark, at hver af Parterne skulde have Lov til at slaa Dukater og Speciemønt, medens Slagningen af Landmünze, 5 : $\frac{2}{3}$ Thalere og Lübschillinge, skulde ske i Fællesskab i Glückstadt.²⁵³⁾ For Holsten-Gottorp skulde der slaas saa megen Smaamønt der, som Danmarks Andel af Fyrstendømmerne var større. Som alt nævnt, en Basis for yderligere Forhandling kunde ikke findes, da Danmark ikke vilde give efter og lade holsten-gottorpsk Mønt gaa i Kongeriget. Mulig skyldes Forhandlingernes Afbrydelse først og fremmest den gottorpske Minister v. Wedderkopp, der fra første Færd skal have været en Modstander af et Møntforbund med Danmark.²⁵⁴⁾

Allerede før disse Forhandlinger i 1708 var blevet endelig afbrudt, — efter Danmarks Standpunkt maa man nærmest antage, at disse Underhandlinger kun vedrørte Hertugdømmerne, — havde man i Kongeriget igen taget fat paa Møntvæsenets Forbedring. Da i Ja-

²⁴⁹⁾ Alt i 1701 synes Skridt at være gjort i denne Retning. Se Instruktion af 8. Okt. 1701 (Tyske Kancelli. Indkomne Sager fra Breitenau 1703—1710).

²⁵⁰⁾ Reskr. af 18. Nov. 1704 til Etatsraaderne Schröder og Ehrencron.

²⁵¹⁾ Reg. over Reskr. til Kommiss. i Hamborg. 22. Marts 1707.

²⁵²⁾ Se disse forgæves Forhandlinger i: Kgl. Ordre og Svarkoncepter fra Kommiss. i Hamborg (Indl. af 12. Sept. og 2. Dec. 1707) samt Relationer fra Kommiss. i Hamborg til Kongen (28. Juni og 2. Dec. 1707).

²⁵³⁾ Efter Langes Fremstilling. Op. cit. p. 254.

²⁵⁴⁾ Mem. af 30. Jan. 1705 (Møntv. i Glückstadt).

nuar 1705 de to Afsendinge til Sammenkomsten med Holsten-Gottorp i Kiel foreslog at frigive Opgælden og tillade Kroneudførselen, havde de her peget paa noget, som i ligesaa høj Grad maatte gælde Danmark som Hertugdømmerne, og det genoprettede Kommercekollegium fik Ordre til nærmere at tage disse og andre Punkter op til Undersøgelse, thi ogsaa Kongerigets Møntvæsen kunde nok trænge til at forbedres. Interessante Strejflys kaster den Memorial, som Kollegiet i denne Anledning udarbejdede,²⁵⁵⁾ over de daværende Møntforhold, og hæderligt traadte herved Kollegiet i det gamle Kommercekollegiums Fodspor som Forkæmper for et ordnet Møntvæsen. Allerede da var Kronerne saaledes forsvundet af Omløbet, at Købmændene „nu snart bekommer ingen Kroner, men ikkun Otteskillingsstykker for deres Varer“; en ikke ringe Del af Skylden herfor maatte sikkert tilskrives, at Agioen paa Kroner i 1701 var fastsat til 1 pCt., thi dette havde bevirket, at „Kroner udpraktiseres og tilvexles imod højere Lage, saa at og . . . skal være Købmænd udi Hamborg, som skal have 20, 30 indtil 40000 Rigsdaler udi Kroner staaende in Kassa, som de ej uden Skade kunne udgive“; ligeledes kunde det betale sig for Guldsmede og Møntmestre at indsmelte Kronerne under saadanne Forhold. Helbrede Ondet kunde man kun ved at frigive Opgælden og høre op med Slagningen af Otteskillingerne, thi at slaa Kroner kunde man foreløbig ikke tænke paa; ligeledes burde Udførselen af Kroner tillades. Disse Forslag førte til, at Agioen paa Kroner frigaves (10. Juli 1705), medens derimod Udførselen foreløbig ikke gaves fri,²⁵⁶⁾ og at det ved Reskr. af 6. Juli 1705 bestemtes foreløbig at standse Udmøntningen af Otteskillinger i København og i Glückstadt.²⁵⁷⁾ Da det netop samtidig kom frem, at Woltereck ikke havde slaaet de paabudte 150000 Rd. i Kroner, viste ogsaa Reformiveren sig her ved, at man ikke vilde dispensere ham herfra, selvom man tillod ham at slaa Kronerne uden Afgift; et Forslag fra Woltereck om at maatte slaa det samme Beløb i Otteskillinger mod Afgift, vilde man slet ikke høre Tale om.

Helt Orden i Møntvæsenet bragtes der ganske vist ikke til Veje ved disse Bestemmelser; vedblivende betaltes der en Opgæld paa Kroner, som kun kunde afskaffes ved en rigelig Slagning af denne Mønt. I 1707 foreslog da ogsaa Winnecke at slaa 300000 Rd. i Kronemønt aarlig mod at faa 10000 Rd. pro anno herfor, et Beløb,

²⁵⁵⁾ K. Missivebog. 21. Marts 1705.

²⁵⁶⁾ Nu overholdtes dette Forbud strængere, saa at selv det ostindiske Kompagni ikke længere fik Lov til at udføre Kroner til Hamborg (R. Rel. af 12. Sept. 1707 med kgl. Resol. af 16. s. M.).

²⁵⁷⁾ Kongsberg-Mønten synes man slet ikke at have tænkt paa, her prægedes vedblivende Otteskillinger.

som han mente, at Undersaatterne gerne vilde betale for at komme af med Opgælden, f. Ex. gennem en lille Forhøjelse af Vinaccisen; paa Grund af denne foreslaaede Skat afvistes dog Forslaget, — det laa sikkert langt borte fra Datiden, at man ikke blot ikke fik nogen Indtægt af Møntregalet, men endog ligefrem maatte betale til dette. Forsaavidt havde det Forslag, som fremkom fra ubekendt Side i 1708, bedre Chancer for at gaa igennem, som dette gik ud paa at forhøje Kronen til 68 Sk., for at det derved igen skulde blive muligt at slaa Kroner; dog havde ej heller dette Forslag Held med sig.

Selvom det saaledes stadig ikke lykkedes at slaa Kronemønt, maatte dog allerede de Forholdsregler, man traf i 1705, virke bedrende paa Kroneopgælden, og den Omstændighed, at man i de følgende Aar ingen Klager hører over Møntvæsenets Fejl, tyder ogsaa derpaa. Men nærmest maatte det i mange Aar blive status quo, som opretholdtes; i Oktober 1707 regnes der da ogsaa endnu med en Opgæld paa Kroner mod Kurant af 5 pCt. (Partikulærkasseregnskab), medens i 1709 Opgælden synes at være faldet til 3 pCt. (Vestindisk Kompagnis Regnskab). Jo længere Tid der gik, des flere Kroner kom der frem af deres Smuthuller; medens Folk i en Periode med stigende Opgæld snarest vil gemme den kostbarere Mønt, vil noget andet være Tilfældet i et Tidsrum, hvor Opgælden falder, og hvor Ro og Uvirksomhed fra Regeringens Side maa indgive Tryghed. Ganske tilfreds med Forholdene synes man ogsaa at have været i 1707, idet det i Instruktionen for Finansdeputationen sagdes: Over Møntvæsenet skulde de flittig deliberere og deres Betænkende fra sig give, hvorledes samme jo længer jo bedre var at indrette. — Ganske forsvandt Agioen ikke, under 2 pCt. er den næppe faldet, efter Kursen i Hamborg at dømme. Men allerede dette var jo et stort Fremskridt, og tilmed maa man huske, at man da i Mands Minde havde været vant til at regne med en lille Opgæld paa bedre Mønt mod Smaamønt. Ogsaa Udlandet maatte ved denne Standsning i Møntprægningen i Danmark fatte Tillid til dansk Mønt, efterhaanden som det saa, at det denne Gang var Alvor; dette maatte naturligt vise sig i en faldende Agio, foruden at Betalingsbalancen ved Standsningen af de evindelige Sølvkøb i Udlandet maatte bedre sig.

1710—1717.

Med Aaret 1710 begynder en ny Tid i dansk Møntvæsen. Krigens Krav om Penge og atter Penge maatte faa alle Hensyn til at vige og bringe skønne Drømme om ad Aare at faa Møntvæsenet endelig ordnet til at forsvinde. Gang paa Gang trængte Rentekam-

meret, der skulde skaffe Pengene, paa, ofte holdt Kongen igen, men Pengene skulde jo tilvejebringes paa en eller anden Maade.

Winnecke kunde forsaavidt ikke have valgt et heldigere Tidspunkt, end da han i Sommeren 1710 fremkom med Forslag om omfattende Møntninger. I 1709 havde der vist sig Mangel paa hele og halve Skillinger i København, eller, for at bruge Datidens Udtryk, i den sidste haarde Vinter havde der været særlig mange Betlere, saa at Folk maatte tilvexle sig hele og halve Skillinger af Kirketavlerne til Almisser, og dette Forhold kunde ikke ændres, før Folk kun til visse Tider af Aaret betalte til de Fattige.²⁵⁸⁾ I denne Anledning traadte man i Forbindelse med Winnecke om Slagning af Smaamønt, og denne indgav da Tilbud paa Udmøntning af Otte-, To- og Enskillinger. Skulde disse to sidste Mønter slaas i Overensstemmelse med Møntordningen af 1692, tilbød Winnecke kun 1 pCt. i Afgift af Toskillingerne og intet af Enskillingerne, men maatte han slaa Toskillingerne, som sket var gentagne Gange tidligere, saa at Marken fin i dem udbragtes til 13 Rd. 2 Mk., tilbød han 14 pCt. i Afgift, og den samme Afgift vilde han give af Enskillingerne, om han i dem maatte udbringe Marken fin til 16 Rd. 44½ Sk. Imidlertid vidste Winnecke, hvor strængt Bestemmelserne fra 1705 i mange Aar var blevet overholdt, saa at han ikke kunde vente at faa Tilladelse til omfattende Møntninger af Smaamønt, i hvert Fald ikke, uden at Kroner ogsaa sloges. Kort efter foreslog han da ogsaa at mønte Kroner, ikke efter den gamle Kronefod, thi saadanne kunde ikke slaas uden Tab, saalænge Sølvprisen var saa høj, men efter en ny Fod, saa at Marken fin udbragtes til 11 Rd. 1 Mk., hvorved Omkostningerne netop kunde dækkes. Dette Forslag antoges dog ikke, thi, ihvorvel man mente, at disse nye Kroner i Indlandet vilde gaa jævnsides med de gamle, saa var man paa den anden Side overbevist om, at Hamborgerne snart vilde opdage Forskellen og værdsætte de nye Kroner herefter; et Exempel derpaa havde man i, at de gamle Zwei-Drittler gik for 30 Sch. l., de nye derimod kun for 28.²⁵⁹⁾ — At forfølge Forhandlingerne, der førte til, at man begyndte at slaa Tolvskillinger, lader sig nu ikke gøre. Man har maaske endnu haft en Skræk i Blodet for Toskillingerne, som man i mange Aar havde lidt under, men paa den anden Side maatte Tilbudet om en Afgift paa 14 pCt., hvad der tilbødes, naar Marken fin maatte udbringes til 40 Mk. l., være stærkt fristende. Paa denne Fod er derved Opmærksomheden blevet henledt. Naar man da valgte at slaa Tolvskillinger, var dette vel dikteret af, at disse Mønter var praktiske Under-

²⁵⁸⁾ P.-K. Mem. af 10. Maj 1709. Se ogsaa Mem. fra samme af 2. Sept. 1710.

²⁵⁹⁾ P.-K. Missivebog. 22. Aug. 1710.

afdelinger af Rigsdaleren, og at de Tolvskillinger, man tidligere havde haft, var forsvundet sammen med den øvrige Speciemønt. — Imidlertid mente man, at den tilbudte Afgift var for lav, og Regeringen paatog sig derfor selv Leveringen af Sølv, idet Møntmesteren saa maatte levere den færdige Mønt mod at faa 5 pCt. for sit Arbejde og sine Udgifter. Herved vilde man efter Beregning kunne tjene 17 pCt. Men ogsaa Hensynet til Publikum, der ønskede at sælge Sølv (Sølvkøbsreglement af 25. Oktober 1710), bestemte Regeringen til denne for hin Tid temmelig usædvanlige Fremgangsmaade. Da man imidlertid snart kom til Klarhed over, at saa meget som beregnet kunde der ikke tjenes ved denne Udmøntning, forandredes Kontrakten derhen, at Winnecke tog alt Sølv af de Kommitterede ved Sølvkøbet til en fast Pris af 10 Rd. 4 Mk. pr. Mark f., til hvilken Pris disse selv købte det;²⁶⁰⁾ Fortjenesten blev derved 15 pCt. Det Beløb, der sloges i disse 9-lødige Tolvskillinger, var 200000 Rd.

At man dog har næret Betænkeligheder ved denne Udmøntning af Tolvskillinger, viser den følgende Tid. Anderledes kan man nemlig ikke forklare den i og for sig betydningsløse Udmøntning af Kroner efter den gamle Fod i 1711,²⁶¹⁾ der er bemærkelsesværdig, fordi Regeringen ligefrem havde Udgift af denne Prægning. Vel sloges der saavel i København som i Norge ogsaa anden Smaamønt, dog ikke større Beløb, men hertil synes der ogsaa at have været Trang.²⁶²⁾ Da derimod Winnecke hen paa Aaret 1711 søgte om Tilladelse til at slaa 20—30000 Rd. i Tolvskillinger af Sølv, han kunde afkøbe Folk, idet han „i denne svage Tid“ blev overløbet af saadanne i den Grad, at han ikke hurtigt nok kunde formønte Toskillinger, af hvilke han omtrent samtidig med Beslutningen om Kronemøntningen havde faaet Tilladelse (16. Marts 1711) til at slaa 30000 Rd. efter samme Fod som Tolvskillingerne, blev dette ikke bevilget ham, da Kongen satte sig derimod og henviste til at slaa Marker efter den sædvanlige Kronefod. Herpaa kunde Winnecke ikke indlade sig som Følge af den stadig høje Sølvpris, medens han derimod gerne vilde slaa 50000 Rd. i Otteskillinger mod en Afgift af 2 pCt. Rentekammeret indstillede dog²⁶³⁾ igen til Trods for Kongens Afslag, at Winnecke skulde have Lov til at slaa de omtalte Tolvskillinger, hvoraf Afgiften var 16 pCt.

²⁶⁰⁾ R. F. af 8. Dec. 1710 med kgl. Resol. af 15. s. M.

²⁶¹⁾ Reskr. af 7. Marts 1711. Der sloges kun henimod 8000 Rd. i Krone-mønt.

²⁶²⁾ For Københavns Vedkommende er dette alt nævnt. I Norge manglede der ogsaa Smaamønt i den Grad, „at fast ingen er at bekomme . . . ja, saaledes at naar en Soldat faar sin Lønning, kan han ej faa et Otteskillingsstykke omvexlet“. R. F. af 8. Juni 1711. Fremmed Mønt saas omtrent ikke mere i Omløbet der. P.-K. Missivebog. 18. Juni 1711.

²⁶³⁾ Rel. af 19. Dec. 1711.

mod de usle 2 pCt., der kunde gives af Otteskillingernes Møntning; og forsaavidt kom Kongen denne Gang Rentekammeret i Møde, som han tillod at slaa 100000 Rd. i Otteskillinger, saa at Afgiften vilde blive omtrent den samme, som hvis der var blevet slaaet 20—30000 Rd. i Tolvskillinger. Denne Udmøntning af Otteskillinger blev dog ikke til noget, da det ikke var muligt at faa Sølv hid fra Hamborg paa Grund af Vinterens Strængthed, og det Sølv, der kunde købes i København, var efter Møntmesterens Angivelse langt fra tilstrækkeligt. Han begyndte end ikke at slaa disse Otteskillinger, hvad der havde været naturligt, om det virkelig var rigtigt, hvad han selv havde angivet som Aarsag for at faa afsluttet Kontrakten. Men slige Smaa-ting brød man sig ikke om, man tog hans Undskyldning for gode Varer og gav ham 1. Juli 1712 Bevilling til at slaa 30000 Rd. i Tolvskillinger efter samme Fod som Aaret forud mod en Afgift paa 15 pCt.; senere paa Aaret fik Winnecke yderligere Tilladelse til at slaa 2000 Rd. i Enskillinger i Lighed med foregaaende Aar mod en Afgift paa 25 pCt., da han paastod, at man endnu daglig kom og anmodede ham om disse Mønter.²⁶⁴⁾ Frygten for at slaa saa slette store Mønter, som Tolvskillingerne var, hindrede dog ikke Kongen i i disse Aar at lade Specier, der indkom i Partikulærkassen, ommønte hertil, idet han vel gik ud fra, at store Beløb kom det ikke til at dreje sig om. Man forstaar, at dette maatte pine Rentekammeret, som Kongen gentagne Gange havde nægtet Tilladelse til at slutte Kontrakt om Slagning af Tolvskillinger. Saaledes hedder det i Rentekammer-Forestilling af 5. Marts 1712, at, uagtet Kongen gentagne Gange havde udtalt, at der ikke maatte slaas flere Tolvskillinger, var der dog af Partikulærkassen udgaaet en anseelig Sum Specier til Ommøntning heri, hvorfor Kammeret udbad sig en Ordre til disse Ommøntninger, idet man herved overskred den Sum, som i 1710 var fastsat til Udmøntning i Tolvskillinger. En ganske ren Samvittighed lyser ikke ud af den kgl. Resolution (10. Marts s. A.), der faldt derpaa, og som lyder: Vi erindrer at have givet saadan (mundtlig) Ordre, men det er ikke nødvendigt at opsætte en General-Ordre herom for kommende Ommøntninger af Specier, „saasom vi ej ere sindede flere at lade ommønte.“ Men denne Bestemmelse overholdtes dog ikke i de følgende Aar, og tilsidst maatte Kongen bl. a. som Følge heraf opgive sin Modstand mod større Slagninger af Mønt efter 40 Mk. 1.-Foden; da begynder først egentlig Forfaldsperioden i dansk Møntvæsen. — Naar Opgælden paa Kroner i flere Aar ikke steg mere, end den synes at have gjort, til Trods for den

²⁶⁴⁾ R. F. af 14. Nov. 1712 med kgl. Resol. af 21. s. M.

ikke ubetydelige Slagning af slet Mønt, maa dette sikkert i ikke ringe Grad tilskrives de fine Otteskillinger, som vedblivende sloges paa Kongsberg, og som kom Kronemønten meget nær i Finhed. Helt forhindret blev en Stigning af Opgælden dog ikke. Som ovenfor nævnt synes Opgælden paa Kroner mod Kurant i 1709 at være faldet til en 3 pCt., og yderligere er den sikkert faldet i den følgende Tid. Vedblivende beregnes i disse Aar Agioen til 1 pCt. i Zahlkasseregnskaberne, hvad der allerede tyder paa, at den virkelige Opgæld næppe var saa meget større. Men endnu klarere ses dette af, at Rentekammeret i April 1710²⁶⁵⁾ gik ind paa, at Menige og Under-officerer i Norge fik udbetalt deres Lønning i Kroner i Stedet for i Kurant uden nogetsomhelst Afdrag, saa Opgælden har sikkert da været saa lav, at det ikke har kunnet betale sig at sende Kurant til Norge for at trække Kronerne hjem derfra. Og det tyder ogsaa paa en usædvanlig Rigdom af Kroner. Paa Slutningen af Aaret 1710 er Opgælden vel faldet til sit Minimum — maaske $1\frac{1}{2}$ —2 pCt.; da maa den antages at være begyndt at stige, maaske nok langsomt, da det for en stor Del var dansk Sølv, man møntede om. Særlig opskræmte er da heller ikke de Udtryk, som Rentekammeret bruger²⁶⁶⁾ for at faa fremkaldt Forordningen af 18. Maj 1712, hvorved Opgælden paa Kroner mod Kurant indtil videre fastsattes til 1 pCt., idet det hedder, „at Kronerne paa nogen Tid her mærkelig har begyndt at savnes, saa Kronlagien derudover allerede er steget og formodentlig til forestaaende 11. Juni endnu højere vil stige.“ Det Hensyn, som da ogsaa særlig fremkaldte Forordningen, var Hensynet til Statskassen, idet netop i den senere Tid adskillige Private havde laant Staten Kapitaler, som skulde forrentes i Kroner. Er det rigtigt, naar der i Begyndelsen af 1713 regnes med en Opgæld paa 4 pCt. i „Vor Frue Latinskoles Regnskab“, er det sikkert rent forbigaaende, Opgælden er steget saa stærkt; langt snarere maa det antages, at Opgælden har holdt sig nede paa ca. 2 pCt.; i 1712 blev i Hamborg Kurant sædvanlig noteret ca. 3 pCt. slettere end Kroner, saa Opgælden i København kan saaledes godt have været 2 pCt. Senere hen paa Aaret steg Differencen ganske vist i Hamborg, men kun fordi Kroner bedrede sig mod Banko, hvad der sikkert var en Følge af den store Sum Penge, som Hamborg da efter Overenskomsten i Altona maatte udrede til Danmark (i Kroner eller Kurant + 4 pCt. i Opgæld). Overhovedet maatte de store Kapitaler, som i disse Aar kom til Danmark, enten som Laan (Kur-Hannover 1711) eller som Subsidier virke gunstigt paa Opgælden i Øjeblikket. Endnu i den første

²⁶⁵⁾ Danske Assignationskontors Missive af 11. April 1710.

²⁶⁶⁾ R. F. af 12. Apr. 1712 med kgl. Resol. af 30. s. M.

Halvdel af 1714 synes Opgælden paa Kroner mod Kurant at have holdt sig nede paa ca. 2 pCt., thi der er ingen Grund til at tvivle om Rigtigheden af, at Opgælden var saaledes i Juli 1714, som senere skal ses.

I Foraaret 1713 søgte man at skaffe sig Midler ved Udstedelse af Papirpenge, som senere skal omtales; men den Hjælp, man havde haabet at finde heri, fandt man ikke, og dette er vel Aarsagen til de mange Projekter til gennem Møntregalet at fylde Statskassen, som fremkom hen paa Sommeren dette Aar. Een, den senere saa bekendte Michael Joseph fra Altona, tilbød paa Mønten i Glückstadt at slaa 400000 Rd. i Toskillinger efter 40 Mk. l.-Foden; to andre unævnte Personer tilbød ogsaa at slaa saadan Mønt, og endelig anmodede Winnecke om i København at maatte mønte 200000 Rd. i Toskillinger efter den nys brugte Fod mod en Afgift paa 14 pCt., eller, saafremt man ikke ønskede mere af denne Møntsort slaaet, Marker, efter en ny Fod, 10-lødige, 45 Stkr. paa Marken br., 1 Mark f. = 12 Rd., hvoraf han tilbød en Afgift paa 8 pCt. Denne sidste Møntsort anbefalede Winnecke paa det bedste: „Diese Münz-Sorte wurde nicht allein zu Kriegs- und Friedens-Zeiten in dero Reichen und Landen gängig sein, sondern auch in Holstein und den Städten Lübeck und Hamburg nicht gewegert werden könne, zumahlen die Berechnung mit des niedersächsischen Krayses und holsteinischen Münzfuss allerdings überkäme. Und da in dero Königreichen nach Mark gezahlet wird, sei auch daher entstanden, dass vor diesem zwar Markstücken geschlagen werden, welche aber, weil die innerliche Bonitet zu gut gewesen, mehrtheils verschmeltzen worden.“²⁶⁷⁾ Dette, som Winnecke paapegede, at man ved Slagningen af saadanne Marker vilde komme i Overensstemmelse med Leipzigerfoden, var det, som bevirkede, at man foretrak hans Forslag, ligesom man frygtede, at Faren for en Nedsættelse i Hamborg af de nye Mønter vilde være større, naar de sloges i Glückstadt, end naar de møntedes i København. Men, naar saa disse Marker sloges, vilde man vel ogsaa kunne slaa nogen slet Mønt, og 26. August 1713 fik derfor Winnecke Tilladelse til at slaa 200000 Rd. i Toskillinger og 100000 Rd. i Marker af den foreslaaede Godhed.

Det Held, Winnecke her havde haft med sig, fremkaldte snart yderligere Forslag fra ham til Møntslagning. I 1714 fremkom han saaledes med Forslag om at slaa hele og halve Marker af Kobber, hvorved Kongen skulde kunne tjene $25\frac{5}{8}$ pCt., idet de svenske Plåter toges til Mønster. Ligesom disse skulde de danske Mønter

²⁶⁷⁾ R. F. af 15. Aug. 1713.

være firkantede med 5 Stempler, eet i Midten og eet i hver af de fire Hjørner. Forslaget afvistes, idet man mente, at Fortjenesten ikke vilde kunne blive saa stor, som angivet, da Kobberet var for dyrt. Dog, vilde man have haft saadanne Mønter, kunde deres Metalværdi naturligvis være blevet formindsket i tilsvarende Grad. Den egentlige Aarsag var sikkert, — foruden at en saadan Møntning vilde tage lang Tid, — at man frygtede Kobbermønter. Gentagne Gange ser man Krav oppe om, at Guld- og Sølv mønt skulde slaas af rent Metal; man afviser Forklaringen om, at en Iblanding af uædle Metaller skete af Hensyn til Møntens „Soliditet“, en Forklaring, der ogsaa var meningsløs, da man netop ved „Weissieden“ søgte at faa rent, ædelt Metal frem paa Overfladen,²⁶⁸⁾ ja, det er næppe for meget sagt, at de fleste inderst inde ansaa Iblanding af uædle Metaller for mer eller mindre Forfalskning af Mønten. Ganske naturligt maatte man derfor frygte at slaa Kobber mønt af saa store Møntværdier, og selv smaa Møntværdier ser vi da ogsaa slaas af Sølv, ganske vist kun daarligt Sølv, som f. Ex. 2-lødigt, men ved „Weissieden“ kom de dog til at gaa for Sølv mønter. At præge saa store Kobber mønter, som Winnecke her foreslog, kunde man efter Datidens Opfattelse kun gøre, naar yderste Fare var for Haanden, men da vilde de ogsaa kunne gøres adskilligt slettere; saa vidste tilmed enhver, at det kun var Nødmønter, der sloges, og at de snart vilde blive indløst, som andre Nødmønter, der var præget ved forskellige Lejligheder. Men som saadanne vilde de foreslaaede Kobber mønter næppe blive opfattet.²⁶⁹⁾

Lykkedes det saaledes ikke Winnecke at skaffe sig Arbejde paa denne Vis, udvirkede han ved en kgl. Resol. af 14. Juni 1714, at man ved Kongsberg opgav at slaa det udvundne Sølv i fine Otte- og To-skillingen som hidtil, idet Overskudet ved disse Møntninger kun var ringe, og at Sølv et, der udvandt der, for Fremtiden sloges i To-skillingen efter 40 Mk. 1.-Foden; da Mønten paa Kongsberg kun var lille og ikke udstyret med Maskiner, fik han samtidig fastsat, at det overskydende Sølv skulde sendes til København til Udmøntning af ham. Hvorledes dette overskydende Sølv skulde møntes, ses ikke, saa det synes, som om Winnecke blot har villet skaffe sig Sølv til sine Møntninger herved. Disse lykkedes det ham at vedblive med stadig væk. I Oktober indberettede han saaledes, at han nu snart vilde være færdig med Slagningen af de bevilgede 100000 Rd. i Markstykker, en Mønt, der saavel her i Landet som i Udlandet havde vundet „Approbatum“, og han anmodede i den Anledning om yderligere at maatte slaa 200000 Rd. heraf. Ved kgl. Resol. af 22. Ok-

²⁶⁸⁾ Hoffmann op. cit. p. 28 ff.

²⁶⁹⁾ R. F. af 28. Maj 1714.

tober 1714 gaves der ham ogsaa Tilladelse hertil. Afgiften blev 6 pCt.²⁷⁰⁾

Den Opfattelse, man faar, ved at se, hvor store Møntninger af slet Mønt, der tilstodes Winnecke dette Aar, at man nu havde brudt Staven over alle Hensyn og var begyndt en virkelig Udnyttelse af Møntregalet, bestyrkes endnu mere, naar man betragter Forholdene ved Mønten i Glückstadt. Ovenfor er nævnt, at man i 1713 havde næret Betænkeligheder ved at slaa Mønt efter 40 Mk. l.-Foden i Glückstadt af Frygt for Hamborg, og at man derfor havde afvist de Forslag, der var fremkommet herom. Det følgende Aar var man dog ikke bange herfor, hvad enten dette nu skyldtes, at Hamborg uden Indsigelse havde modtaget de i København slagne Toskillinger, eller andre Aarsager; da Michael Joseph søgte om Tilladelse til i Glückstadt at slaa 500000 Rd. i Toskillinger, 5 l. 5 gr. fine, 211 $\frac{1}{2}$ Stkr. paa Marken br., 1 Mk. f. = 13 $\frac{1}{3}$ Rd., bevilgedes²⁷¹⁾ dette ham mod en Afgift af 11 $\frac{1}{4}$ pCt. og mod selv at bære alle Omkostninger. Møntningen skulde være tilendebragt inden 2 Aars Forløb. Man søgte ved Ansættelse af Møntinspektører og Møntkommissærer at vare sig for de slette Følger, der kunde opstaa ved saaledes at overlade Mønten i private Hænder, man indførte „schwarze Probe“, medens man tidligere i Glückstadt havde ladet sig nøje med 2 Prøver, og man prøberede endelig i København de i Glückstadt slagne Toskillinger.²⁷²⁾ Ikke desto mindre var og blev det en farlig Sag, saaledes at overlade Private en Mønt, selv om ogsaa Vreden mod „Heckemünze“ i Tyskland ikke længere offentlig kom frem, da man i disse Aar her fuldstændig syntes at have opgivet alt Haab om et ordnet Møntvæsen.

Den systematiske Udnyttelse af Møntregalet, der saaledes begyndte disse Aar, fik naturligvis advarende Røster til at hæve sig. Vi ser saaledes Politi- og Kommercekollegiet forudsige,²⁷³⁾ — og megen Spaadomsgave hørte der jo heller ikke dertil, — at man sikkert engang, naar Krigen var forbi, vilde fortryde, at man nu slog saa megen slet Mønt, men forgæves; man fremturedede i lange Tider, som man havde begyndt i 1714. Allerede 21. Januar 1715 gaves der Winnecke Tilladelse til at slaa 10000 Rd. i Enskillinger af samme

²⁷⁰⁾ Denne Afgift havde Winnecke fra første Færd tilbudt, men den forhøjedes til 8 pCt., da Baron d'Odyck havde lovet at skaffe Sølvet billigere end den almindelige Pris da var (11 Rd.). Det viste sig dog snart, at dette var ham umuligt, og ved kgl. Resol. af 21. Jan. 1715 nedsattes Afgiften til 6 pCt.

²⁷¹⁾ Kontrakt af 9. Nov. 1714.

²⁷²⁾ Indberetning fra Winnecke og Ludolf af 1. Marts 1715 med kgl. Resol. af 25. s. M.

²⁷³⁾ Mem. af 11. Jan. 1715.

Slethed som i 1711 mod en Afgift paa 24 pCt., for ikke at tale om, at Specierne vedblivende ommøntedes til Tolvskillinger.

Da Danmark i 1715 solgte Bremen-Verden til Kur-Hannover, erlagdes Købesummen i Zwei-Drittler. Omvexle disse fremmede Mønter i Hamborg med dansk Mønt gjorde man ikke, man benyttede endogsaa Zwei-Drittlerne til Betaling fra Statskassen.²⁷⁴⁾ I og for sig var man naturligvis ikke glad ved saaledes selv at benytte fremmede Mønter, som man udgav for mere, end de ved Loven var fastsat til at maatte gælde for i Landet. En velvillig Modtagelse var der derfor paa Forhaand skabt for Michael Joseph, da han i 1716 foreslog at ommønte 500000 Rd. af disse Zwei-Drittler til Tolvskillinger, hvad der ogsaa tillodes ham 16. Maj 1716.²⁷⁵⁾ Af disse Tolvskillinger, der sloges efter den sædvanlige Fod til et Beløb af $\frac{2}{3}$ Mill. Rd., skulde der erlægges 69143 Rd. i Afgift. Efter Michael Josephs Forslag skulde denne Ommøntning finde Sted i Tønningen, hvor den holsten-gottorpske Mønt ved Byens Erobring var gaaet over til Danmark, idet den bevilgede Udmøntning af Toskillinger helt og holdent vilde lægge Beslag paa den glückstadtiske Mønt i det første Aars Tid. Dette Forslag fandt dog ikke Billigelse, da Tønningen ikke var befæstet, og Enden paa det blev, at Mønten i Tønningen flyttedes til Rendsborg, og at den hidtidige fyrstelige Møntmester og Guardein ansattes herved.

Ganske glat gik det dog ikke for Michael Joseph at faa alt dette sat igennem. Fra forskellig Side rejste der sig Modstand mod denne nye Udmøntning af slet Mønt. Man mindede om, at man oprindelig havde bestemt, at mere end de alt slagne 200000 Rd. maatte der ikke møntes i Tolvskillinger, og at dette siden forsaavidt ogsaa var overholdt, som Tolvskillingerne, der senere var slaaet, kun var omsmeltede Specier.²⁷⁶⁾ Man fremdrog den bedre Fod, hvorefter nylig Markerne var slaaet, men det nyttede altsammen intet mod de Argumenter, Finansdeputationen førte i Marken, og hvoraf det vigtigste var den Indtægt, der vilde tilflyde Statens Kasse ved en saadan Møntning; den fremhævede ogsaa, at de danske To- og Tolvskillinger kurserede i Hamborg og Lybæk som god Kurant, saa at man ikke behøvede at nære Frygt for en Nedsættelse der,²⁷⁷⁾ og at der var mange Kroner i Omløbet.²⁷⁸⁾ At man dog nærede Betæneligheder ved denne Møntning, viser den Omstændighed, at man søgte at bevæge

²⁷⁴⁾ Se om de herved forarsagede Ubekvemheder Brev af 17. Dec. 1715 (Krigskollegiet. Refererede Sager. 25. Dec. 1715).

²⁷⁵⁾ Kontrakt af 20. Maj s. A.

²⁷⁶⁾ Extrakt af Kammerkollegiets F. af 2. Marts 1716.

²⁷⁷⁾ F. af 18. Apr. 1716.

²⁷⁸⁾ F. af 25. Apr. 1716.

Michael Joseph til at erlægge Møntafgiften i 6-lødige Tolvskillinger (1 Mk. f. = 12 Rd.), men da han kun vilde gaa ind herpaa mod et tilsvarende Afslag i Møntafgiften, opgav man denne Tanke igen.

Michael Joseph havde altsaa nu 2 af Møntværkstederne inde; heldigt afværgedes det, at han ogsaa blev „Münzverleger“, — som han almindelig kaldtes, — ved Mønten i København. Her havde det været vanskeligt for Winnecke at forskaffe sig det nødvendige Sølv til Møntning af Markerne og Toskillingerne, efter at Michael Joseph i Glückstadt var begyndt paa sin Møntning af Toskillingerne, og Sandsynligheden talte for, at det vilde falde Winnecke endnu vanskeligere, naar Mønten i Rendsborg kom til. Den Langsomhed, hvormed den københavnske Mønt allerede arbejdede, kunde kun mishage Regeringen, idet Møntafgiften faldt saa meget sjældnere. Da derfor to Jøder, Heinrich Fürst og Moses Meyer Goldschmidt, ansøgte om Tilladelse til paa den københavnske Mønt at lade slaa $\frac{2}{3}$ Mill. Rd. i Tolvskillinger, som Michael Joseph i Rendsborg, stillede man sig meget imødekommende, kun Afgiften, som endelig fastsattes til 63166 $\frac{2}{3}$ Rd. i Tolvskillinger,²⁷⁹⁾ kunde man i længere Tid ikke, ret blive enig om; Møntningen skulde være tilendebragt inden 28 Maanedere. Saa mærkeligt det ogsaa kan lyde, valgte man dette Tilbud, uagtet Michael Joseph indfandt sig i København, medøns Forhandlingerne stod paa, og tilbød at overtage den københavnske Mønt, eller rettere Slagningen paa denne, paa samme Betingelser, som han slog Tolvskillinger i Rendsborg, altsaa mod en større Afgift, end Fürst og Goldschmidt bød. Om man ret havde Øjet aabent for, hvad farlig en Mand Michael Joseph kunde blive, kan nu ikke ses; hans Forslag afvist, dels fordi man mente, at han havde nok at gøre med de to Mønter, han alt havde i Gang, dels fordi man troede, at han kun paa Skrømt gjorde dette Tilbud for derved at trække Tiden ud, før Møntningen i København kunde begynde, til Fordel for sig selv og sine Sølvkøb.

Efterhaanden som Regeringen gjorde sig Forretning ud af Møntregalet, kom flere og flere frem med Tilbud om at overtage Udmøntninger, ja, vi ser den bekendte Købmand, Vilhelm Edinger, i Oktober 1716 ansøge om paa Mønten i Glückstadt at maatte slaa 333333 Rd. i Tolvskillinger,²⁸⁰⁾ idet han hermed forbandt den Tanke ad denne Vej at faa sit Tilgodehavende hos Regeringen ind, men denne afviste ham²⁸¹⁾ — Paa Mønten i Glückstadt var nemlig Udmøntningen af Toskillingerne nu snart færdig, saa at denne Mønt ved Aarets (1716)

²⁷⁹⁾ Kontrakt af 30. Sept. 1716.

²⁸⁰⁾ Brev fra Edinger af 21. Okt. 1716 (Breve ang. Rendsborg Mønt).

²⁸¹⁾ Kgl. Resol. af 25. Jan. 1717 paa Finansdep.'s F. af 11. Jan.

Udgang vilde komme til at staa ledig. Michael Joseph, der ikke uden Stolthed nævnte sig selv som Ophavsmand til Genaabningen af Mønten i Glückstadt og Aabningen af Mønten i Rendsborg, hvorved han havde givet Exemplet for Københavns Mønt, anmodede om der at maatte slaa 1 Mill. Rd. i Tolvskillinger mod en Afgift paa $10^3/8$ pCt.,²⁸²⁾ altsaa samme Afgift, som han betalte af sin Møntning i Rendsborg. Om Afgiftens Størrelse kom Forhandlingerne i den følgende Tid til at dreje sig; advarende Røster mod denne store Slagning af daarlig Mønt lød slet ikke. Paa egen Haand fik Finansdeputationen Michael Joseph til at tilbyde $10^1/2$ pCt., men da dernæst Baron d'Odyck paa Edingers og Salomon Abrahams Enkes Vegne bød $10^9/10$ pCt., gik Joseph ind paa at give det samme. Da man saaledes havde to Tilbud at vælge imellem, benyttede man sig af Lejligheden, idet Rentekammeret blev bemyndiget til at afslutte Kontrakten med Joseph mod en Afgift paa 110250 Rd.²⁸³⁾ De 1250 Rd., man saaledes uden videre vilde forhøje Afgiften med, kunde Michael Joseph dog ikke gaa ind paa. Maaske vilde Regeringen have slaaet disse 1250 Rd. af i Afgiften, om Kontrakten med Michael Joseph saa kunde være kommet i Stand; thi det andet Tilbud havde man sikkert kun paa Skrømt stillet sig velvilligt overfor, idet det Beløb, Staten skyldte for Leverancer fra Edinger og Salomon Abrahams Enke, skulde fradrages i Afgiften. Men nu stillede Michael Joseph paa sin Side saadanne Betingelser, at Kontrakten nær aldrig var kommet i Stand; han forlangte saaledes indsat i Kontrakten, at naar den ene af de to Mønter, for hvilke han var „Münzverleger“, en Tid maatte staa stille paa Grund af Mangel paa Sølv, maatte den ikke bortforpagtes til nogen anden til Slagning af Kurantmønt, — i saa Fald skulde han være løst fra sin Kontrakt, — at alle Rekvisiter og Materialer, som var nødvendige ved Mønterne, skulde gaa todfri ind, hvad der ikke var Tilfældet ved den københavnske Mønt, og at alle Forslag, der indkom angaaende Møntninger i Danmark og Hertugdømmerne, først skulde meddeles ham. Disse Fordringer syntes Regeringen vel strænge, hvorfor man valgte at se Tiden an, især da Michael Joseph havde bebudet et Forslag, „wodurch Ihr. Königl. Mts. hohes Münz-Regal merklich verbessert werden könnte.“ Dette Projekt fremkom ikke, og Finansdeputationen fik Ordre til at afbryde Forhandlingerne.²⁸⁴⁾ Kort efter faldt Michael Joseph dog til Føje, og der afsluttedes en Kontrakt af 18. Februar 1717, hvorefter han maatte slaa den omtalte Million Rd. i Tolvskillinger paa begge Møn-

²⁸²⁾ Finansdep.'s F. af 12. Dec. 1716.

²⁸³⁾ Kgl. Resol. af 25. Jan. 1717.

²⁸⁴⁾ Kgl. Resol. af 15. Febr. 1717 paa Finansdep.'s F. af 12. Feb.

ter i Holsten mod $10^{9/10}$ pCt. i Afgift, men da Kurant faldt stærkt i den følgende Tid, annulleredes denne Kontrakt, og en ny afsluttedes (Reskr. af 15. September 1717), hvorefter hele Møntningen skulde foregaa i Rendsborg inden 3 Aars Forløb mod en Afgift paa 8 pCt.

Under alt dette var Forholdene ved Mønten paa Kongsberg saaa temmelig i Ro. Som ovenfor nævnt havde Winnecke faaet fastslaaet, at alt Kongsberg-Sølvet skulde slaas i Toskillinger, saavidt det kunde overkommes der; denne Bestemmelse vakte adskillig Indsigelse, idet Slagningen af god Mønt derved fuldstændig vilde ophøre, og denne havde hidtil haft sit naturlige Hjemsted paa Kongsberg.²⁸⁵⁾ Den fattede Beslutning gennemførtes da heller ikke, men det bestemtes i Begyndelsen af 1715, at $\frac{1}{5}$ af Sølvet skulde slaas i Sex-tenskillinger og $\frac{1}{5}$ i Toskillinger, begge efter den Fod, som brugtes i København. Ved denne Bestemmelse blev man nu staaende i den følgende Tid, og den forandredes ikke, fordi der kom nogle særdeles gode Aar for Sølvværket.²⁸⁶⁾

Hvad nu Opgælden i disse Aar angaar, saa har man sikkert fuldt paalidelige Oplysninger herom i de Opgivelser, Stadsmægleren fremkom med til Københavns Politimester, efter at den lovbundne Opgæld var ophævet ved Forordningen af 27. Juni 1714. Da det samtidig bestemtes, at der maatte tages en dobbelt saa stor Opgæld paa Kurant mod Sedler som paa Kroner mod Kurant, fandt Politimesteren sig foranlediget til for senere Tvistemaals Skyld at samle disse Oplysninger,²⁸⁷⁾ især da Agioen paa Kroner og Disagioen paa Sedler ikke opførtes før 1720 i de ovenomtalte Priskurantsedler. Om det er Køber- eller Sælgerkurs, der er lagt til Grund, vides ikke, ligesom man overhovedet savner nærmere Oplysning om disse Kurser; efter alt at dømme, har Mægleren kun indberettet, naar Forandringer har fundet Sted; de Spring, der er mellem Noteringsdagene, tyder herpaa. Men er vor Viden om denne Kursliste saaledes end meget begrænset, frembyder den dog paa den anden Side saa stor Interesse, at den her er vedføjet som Bilag, vel den ældste Pengekursliste fra København, der findes.

Efter denne Liste var Opgælden i Juli 1714 i København omkring 2 pCt. paa Kroner mod Kurant, og paa dette Punkt holdt den sig omtrent i de følgende Aar; endnu langt hen paa Aaret 1716 var den kun 3 pCt. Andetsteds fra har vi ogsaa Vidnesbyrd om den lave Opgæld. Fra Trondhjem hører vi saaledes i 1714 fortalt, at

²⁸⁵⁾ P.-K. Mem. af 11. Jan. 1715.

²⁸⁶⁾ Det foresloges, at $\frac{9}{10}$ skulde slaas i Marker. R. F. af 8. Nov. 1717.

²⁸⁷⁾ Se P.-K. Missiveprot. 15. Juli 1724.

Kroner hidtil kun var modtaget for Kurant,²⁸⁸⁾ og det samme Forhold synes ogsaa andetsteds i Norge at have gjort sig gældende.²⁸⁹⁾ Hvorledes Opgælden Mand og Mand imellem i disse Aar har været i de forskellige Egne af Landet, er det nu sikkert umuligt at opspore, men den har vel saa nogenlunde fulgt Trop med en Middelkurs af den københavnske Børskurs. Herpaa tyder det f. Ex., naar der i det nordvestlige Jylland i Juli 1716 regnes med en Opgæld paa 2 pCt.,²⁹⁰⁾ hvad der sikkert kan sættes som et Middeltal af Kurserne i denne Maaned. For højt er det sikkert, Landsdommer Crane ansætter Opgælden i September 1716, naar han angiver den til 5—6 pCt.,²⁹¹⁾ selvom Opgælden ogsaa maatte være større nærvæd Hamborg end andetsteds, thi Opgælden i København var kun godt 2 pCt.; hans Opgivelse er sikkert dikteret af, at han saa adskillige Embedsmænd, efter at den lovbundne Opgæld var hævet, beregne adskilligt højere Opgæld end den virkelige for selv at stikke det overskydende i Lommen.²⁹²⁾

I Aarene 1717 og 1718 faldt Kurant stærkt i Kurs mod Kroner, først i Hamborg, siden ogsaa i København. Saalænge der kun var slaaet mindre Partier dansk Mønt efter 40 Mk. 1.-Foden, gik denne vel lige med den øvrige Kurant, altsaa fornemmelig Otteskillingerne; men da Udmøntningerne i disse Aar voxede uhyre, maatte Mønt efter 40 Mk. 1.-Foden blive den almindelige Skillemønt. Det er denne Overgang, som ses at have fundet Sted i disse Aar, og den stigende Agio skyldes dette og ikke, at de slette Mønters „innerliche Wehrt bekannter wurde“.²⁹³⁾ Denne Overgang viste sig i Hamborg i, at Købmændene der vægrede sig ved at modtage Tolvskillingerne fra Rendsborg, eller i hvert Fald kun vilde tage imod dem og Toskillingerne mod en Disagio paa $\frac{1}{2}$ pCt. mod anden Kurant,²⁹⁴⁾ ligesom det synes, at det hamborgske Senat kun efter indtrængende Forestillinger fra den danske Resident lod sig afholde fra en Nedsættelse af disse danske Mønter.²⁹⁵⁾ I Hamborg var man nemlig meget misfornøjet

²⁸⁸⁾ Indkomne Breve til danske Assignationskontor. Fra Treschow af 7. Juli 1714.

²⁸⁹⁾ Danske Assignationskontors Missivebog. 9. Juni 1714.

²⁹⁰⁾ Danske Assignationskontors Missivebog. 11. og 25. Juli 1716. Jfr. Scharling op. cit. Noten p. 60, hvorefter der ogsaa regnes med denne Opgæld i Roskilde Jomfru-Klosters Regnskabsbog for 1716.

²⁹¹⁾ R. tyske Resolutionsprot. 21. Sept. 1716.

²⁹²⁾ I Sept. 1716 resolverede Kongen da ogsaa, at der skulde afkræves Embedsmændene en særlig Ed paa ikke at ville gøre dette.

²⁹³⁾ [Klefecker:] Einige Nachrichten z. Erläut. der fürnehmsten zwischen . . . Dänemarck und . . . Hamburg obschwebenden Misshelligkeiten. Hamb. [1735]. Bilaget: Nachricht von der Befuegnis . . . der neuen hamb. Münzverord. p. 47 ff.

²⁹⁴⁾ Relationes aus Hamburg. 5. Marts 1717.

²⁹⁵⁾ Relationes aus Hamburg. 9. og 12. Marts 1717.

med den stigende Agio paa Banko, som var en nødvendig Følge af, at Kurantmønten blev slettere, idet der var adskillige Handler, som Køb af Huse, Betaling af Vexler o. s. v., der skulde ske i Bankothaler; lidet nyttede det naturligvis, at man ved Mandatet af 30. April 1717 forbød Indsmeltning og Udførsel af grov Mønt; Ondets Rod maatte søges andetsteds. Ogsaa fra Lybæk indløb der Meddelelser om Misfornøjelse med de slette danske Tolv- og Toskillinger. — Residenten i Hamborg foreslog, at man skulde høre op med Slagningen af de omtalte Mønter, men herom vilde Rentekammeret ikke høre Tale, da Møntafgiften var i høj Grad nødvendig for Statskassen, ligesom det, meget letsindigt, fandt, at der jo egentlig kun var een, som led Skade, nemlig Møntforlæggeren, og saalænge han ikke klagede, var der ingensomhelst Grund til at foretage sig noget. Selve Fænomenet forklarede man ved, at Sølvets til de store Møntninger, som havde fundet og stadig fandt Sted, var købt i Hamborg, hvorfor de nye Mønter var strømmet derhen som Betaling; man tilstod ikke, at der var slaaet for megen slet Mønt, og at den stigende Opgæld hang sammen med Kronernes Forsvinden.²⁹⁶⁾ Politio- og Kommercekollegiet raadede derimod til at bøje af og for Fremtiden slaa Tolvskillingerne som i sin Tid Otteskillingerne,²⁹⁷⁾ men dette Forslag vandt ikke Bifald. Klagen fra Michael Joseph kom Rentekammeret dog ikke til at vente længe paa, thi selvfølgelig maatte disse ændrede Forhold for Kurantmønten virke i højeste Grad forstyrrende paa den Kalkule, han havde gjort, da han overtog Møntningen; tilmed var det ham umuligt at faa de alt slagne Tolvskillinger afsat i Hamborg, hvor man ikke vilde tage imod dem i daglig Handel og Vandel („aufm Markt und in Schranken . . .“).²⁹⁸⁾ Da Michael Joseph saaledes anmodede om ligefrem Bistand hos Kongen overfor Hamborg,²⁹⁹⁾ blev man nødt til at beskæftige sig med Sagen. Tilmed begyndte man i Hamborg, da man ikke kunde blive fri for den slette danske Kurant, at notere en særlig Kurs paa danske Tolv- og Toskillinger, noget lavere naturligvis end Kursen paa anden Kurant, hvorved der saa at sige gaves et officielt Udtryk for disse Mønters Slethed. Her i Danmark opfattedes nærmest hele Misèren som et Udtryk for ond Vilje fra Hamborgernes Side; man havde jo mange Gange tidligere slaaet Toskillinger, der var ligesaa slette som de nuværende, og som dog uhindret havde kurseret i Hamborg, ligesom man saa, at adskillige endnu slettere Mønter, som f. Ex. danske Enskillinger, hvori Marken fin var udbragt til over 16 Rd., uden

²⁹⁶⁾ Finansdep.'s F. af 15. Marts 1717.

²⁹⁷⁾ Mem. af 16. April 1717.

²⁹⁸⁾ Notarialattest af 31. Marts 1717 (Breve ang. Mønten i Glückstadt).

²⁹⁹⁾ Mem. fra Finansdep. af 17. Apr. 1717.

Vanskelighed løb om der. Denne overfladiske Betragtning, — dybere kunde man maaske ikke se, eller vilde man i hvert Fald ikke se, — førte til, at Danmark forlangte af Hamborgs Magistrat, at denne skulde sørge for, at der for Fremtiden kun noteredes een Kurs paa dansk Kurant. Den kejserlige Resident blandede sig i Sagen, idet han gjorde gældende, „dass es in des Magistrats Mächten nicht wäre, die commercierende und Bürger dieser Stadt zu forciren, besagte zwölf Schilling-Stücke anzunehmen und als ander Courant passiren zu lassen, weilen das Commercium in gantz Teutschland nach dem hiesigen Cours sich mitrichtete, und man ja die Kauffleute in Teutschland nicht zwingen könnte, sich eine Lage der Courant-Münztze vorschreiben zu lassen . . .“, men den danske Resident afviste hans Indblanding, da Sagen kun vedrørte Danmark og Hamborg.³⁰⁰⁾ Magistraten her forsvarede sig med, at den jo ikke havde nedsat Mønterne, men tillod Modtagelsen af dansk Skillemønt, idet den samtidig gjorde opmærksom paa, at det var noget hidtil uhørt, at en mægtigere vilde tvinge en svagere til at modtage slet Mønt for mere, end den virkelig var værd.³⁰¹⁾ Utvivlsomt stod Hamborg i denne Sag med Retten paa sin Side, men dog forstaar man ogsaa, at hin Tid, der almindelig betragtede Hamborg som en dansk By, kunde opfatte denne Modstand som en Opsætsighed, der maatte undertrykkes, thi det var jo „Ihro Königl. Maj.'s hohes Münzregale anzufechten“. Da Hamborg saaledes ikke vilde bøje sig, greb Danmark i September Maaned til det Middel at opbringe flere rigtladede hamborgske Skibe og bringe dem ind til Glückstadt. Dette maatte i høj Grad virke generende for Hamborgs Handel, hvorfor Hamborg fik den engelske Minister i København til at tale Byens Sag;³⁰²⁾ et Forlig kom i Stand, hvorved Danmark ophævede Beslaglæggelsen af Skibene, mod at Hamborg opfyldte Danmarks Fordringer med Hensyn til Tolv- og Toskillingerne.³⁰³⁾ Fra Udgangen af December Maaned 1717 finder man derfor kun een Notering paa Kurant i den hamborgske Pengekursnotering. Ganske vist forsvandt saaledes det officielle Udtryk for den nye danske Kurantmønts Slethed, men alligevel stod sikkert Striden ikke i Forhold til det opnaaede Resultat. Af sig selv vilde jo den dobbelte Notering være forsvundet, efterhaanden som Omløbet fyldtes med dansk Mønt, slaaet efter 40 Mk. 1.-Foden, og den bedre Kurant indsmeltedes; dette skete meget snart.

³⁰⁰⁾ Relationes aus Hamburg. 14. Maj 1717.

³⁰¹⁾ Relationes aus Hamburg. 18. Juni 1717. Se ogsaa Klefecker op. cit. Nachricht . . . p. 213 ff.

³⁰²⁾ Klefecker op. cit. Nachricht . . . p. 56 ff.

³⁰³⁾ Se Skrivelserne, som i den Anledning udvexledes, i Klefecker op. cit. Nachricht . . . p. 219 ff.

1718—1726.

Udnyttelsen af Møntregalet fortsattes endnu nogen Tid, thi Kra-
vene, der stilledes til Statskassen, var vedblivende store. I 1718 be-
gyndte man saaledes at omsmelte det i det kgl. Sølvkammer værende
„ikke probermæssig befundne Sølv“ til Tolvskillinger,³⁰⁴⁾ og de
kontraherede Slagninger af slet Mønt fortsattes stadig. Den Kon-
trakt, der var sluttet med Fürst og Goldschmidt om Slagningen i
København af $\frac{2}{3}$ Mill. Rd. i Tolvskillinger, havde fuldt ud lagt Be-
slag paa Mønten her, saa at Winnecke i Efteraaret 1718 endnu mang-
lede at faa udmøntet efter tidligere Kontrakter:

Af kontraherede	200000 Rd. i Sextenskillinger:	35512 Rd.
— —	200000 Rd. i Toskillinger:	37887 —
— —	10000 Rd. i Enskillinger:	4309 — ³⁰⁵⁾

Efter at Jødernes Kontrakt nu var opfyldt, skulde Winnecke
paabegynde Slagningen af disse resterende Beløb, men i Mellem-
tiden var Forholdene, som vi har set, ganske blevet forandret, saa
at det nu var Winnecke umuligt at gøre dette mod den fastsatte Af-
gift, især da han ikke i Tide kunde have opkøbt Sølv, idet han ikke
havde anset en saadan Fremgangsmaade for passende, medens andre
slog paa Mønten. For Slagningen af de resterende Sextenskillinger
blev han nu ogsaa fritaget (kgl. Resol. af 28. November 1718), men
To- og Enskillingerne skulde han derimod slaa, dog mod en nedsat
Afgift. Yderligere sluttede man en ny Kontrakt med Michael Joseph
dette Aar om Slagning af 5000 Mk. fint Sølv i Enskillinger (3-lødige,
1 Mk. f. = 16 Rd. 89 Sk., altsaa ialt $84635\frac{5}{12}$ Rd.); ganske vist
havde han ved Oktober Maanedes Udgang kun faaet slaaet 400000
Rd. af den Million, som det var blevet ham tilladt at slaa i Tolv-
skillinger, men Enskillinger var der, efter hans Udsagn, stor Mangel
paa i Holsten. I Afgift bød han 11 pCt., senere, da man foreholdt
ham, at Winnecke gav 18 pCt. af Enskillingerne, 12 pCt.; men
mere hverken vilde eller kunde han byde, „weil er die Sechslinge
gegen ander Courrent mit 2 pro Cento Lage verwechslen musste“;
en særlig Trang til dem var der saaledes ikke. Da man imidlertid
gik ind paa at modtage Afgiften i Enskillinger, blev Afgiften sat
til 14 pCt., eller i anden Kurant, om Michael Joseph hellere vilde
dette, mod en Agio paa 3 pCt.³⁰⁶⁾ Arbejdet skulde være færdigt i
Løbet af 12-15 Maaneder. — Under disse Forhandlinger med Mi-

³⁰⁴⁾ F. fra Finansdep. af 15. Aug. 1718 med kgl. Resol. af 25. s. M.

³⁰⁵⁾ F. fra Finansdep. af 24. Okt. 1718.

³⁰⁶⁾ Kgl. Resol. af 7. Nov. 1718 paa F. fra Finansdep. af 31. Okt.

chael Joseph havde man ogsaa henvendt sig til Winnecke med Forespørgsel om, hvad han kunde give af en saadan Møntning; da det imidlertid var Michael Joseph, der endelig fik denne overdraget, havde Kongen samtidig resolveret, at man skulde holde Winnecke skadesløs paa anden Vis, naar han først havde faaet sine løbende Kontrakter opfyldt. Sandsynligvis har Winnecke faaet Nys om denne Bestemmelse; han gav sig strax til at arbejde paa at faa afsluttet en ny Kontrakt om Slagning af Tolvskillinger.³⁰⁷⁾ Michael Joseph, der blev bange for, at Sølvprisen yderligere skulde stige, om en saadan Møntning overlodes Winnecke, bad nu om Tilladelse til paa Københavns Mønt at udmønte 2500 Mk. fint Sølv i Enskillinger paa samme Betingelser, som han havde faaet Slagningen af disse i Rendsborg bevilget. Desuden vilde han gerne have Lov til at slaa 8-lødige Tolvskillinger, hvori den fine Mark kun skulde udbringes til 45 Mk. l., idet han mente, at naar man blot holdt disse Mønters Gehalt hemmelig, men iøvrigt gjorde dem af samme Størrelse og Vægt, som de hidtil slagne Tolvskillinger, vilde de nok gaa for samme Værd som disse. Ligesaa lidt denne Gang, som da man tidligere foreslog at mønte Kroner slettere end sædvanlig, vilde Regeringen gaa ind paa en saadan Anskuelse, tværtimod mente Finansdeputationen, at saa slette Tolvskillinger kun vilde bevirke, at danske Tolvskillinger overhovedet kom i Miskredit i Udlandet, ja, maaske endogsaa blev nedsat. At slaa flere Enskillinger end de allerede bevilgede, fandt man ikke heller raadeligt, „weil diese Sorte nur zur Scheidung dienet“. Saaledes havde Michael Joseph ej heller denne Gang Held med sig i sine Forsøg paa at trænge sig ind i Kongeriget, og ved kgl. Resol. af 28. November 1718 tillodes det Winnecke, af hvad Sølv han kunde faa fat i her i Landet, — for ej at give Michael Joseph Aarsag til Klage, — at slaa Tolvskillinger mod en Afgift paa $8\frac{1}{2}$ pCt. Kort Tid efter blev det yderligere tilladt ham at slaa 2000 Rd. i Halvskillinger af Kobber, 1 Mk. Kobber = 2 Mk., mod $35\frac{2}{5}$ pCt. i Afgift.³⁰⁸⁾

Udmøntningen af Tolvskillinger skulde altsaa først være begyndt, naar de løbende Kontrakter var fuldbyrdet. Endnu i Februar 1719 manglede Winnecke at slaa 16814 Rd. i Toskillinger og 4309 Rd. i Enskillinger,³⁰⁹⁾ men da han imidlertid havde faaet Tilbud om at faa et større Parti gammelt Sølv (for 20000 Rd.), anmodede han

³⁰⁷⁾ F. fra Finansdep. af 21. Nov. 1718.

³⁰⁸⁾ F. fra Finansdep. af 15. Feb. 1719 med kgl. Resol. af 20. s. M. R. Rel. af 21. Feb. 1719.

³⁰⁹⁾ Brev fra Winnecke af 23. Feb. 1719 og F. fra Finansdep. af 27. Feb. s. A. med kgl. Resol. af 6. Marts.

om heraf at maatte slaa Tolvskillinger. Den Frygt for slet Mønt, som Finansdeputationen lagde for Dagen overfor Michael Josephs nysnævnte Forslag, gav sig her et mere prægnant Udtryk, idet det ligefrem foresloges at nægte Tilladelse til overhovedet mere at slaa Tolvskillinger. Nu havde man faaet Øjet aabnet for, hvor skadelig den stærkt stigende Agio og den dermed følgende Forsvinden af Kroner og grov Kurant (d. v. s. paa dette Tidspunkt Sexten- og Otteskillinger) var, thi med en Agio paa Kroner af 9 pCt. maatte de gamle Otteskillinger forsvinde af Omløbet. Saaledes siger Finansdeputationen: „Wir sind aber der Meinung, dass der gegenwertige Münzfuss so schlecht sei, dass gegen den geringen Nutzen des Schlagschatzes Eu. König. Maj. und dero Unterthanen im Handel und Wandel dadurch ein unbeschreiblich grosser Schade unfehlbar zugefüget werden, indem die Cronen und das gute Courrent Geld sich endlich gar aus dem Lande verleuret, dasselbe aber mit dieser geringen Münze ganz angefüllet wird, und die Lage auf Species auch(!) holländischen und engelländtschen Wechseln dermassen steigt, dass alle auswärtige Wahren, welche zu Banco oder nach holländischer und engelländischer Währung gerechnet werden, aufs teurste bezahlet werden müssen . . .“³¹⁰) Saaledes talte Finansdeputationen ganske i Modstrid med hele sin tidligere Optræden, men den var ogsaa nu ved Gyldenkrone og Schacks Udnævnelser i Januar 1719 blevet en hel anden. Disse nye Mænds Indtræden, i Forbindelse med at man nu kunde se en Ende paa Krigen, forklarer det Omsving, som her skete i Finansdeputationens Holdning. Havde man tidligere i mange Aar intet Hensyn taget til Landets Indbyggere ved Brugen af Møntregalet, blev dette Hensyn nu skudt frem i Forgrunden. Dette Moment kommer saaledes stærkt frem i ovenstaaende Forestilling, og, da Kongen ikke desto mindre resolverede, at Winnecke skulde have den begærede Tilladelse, kom Finansdeputationen frem med en ny Forestilling, der endnu mere indtrængende fremstillede de slette Følger for Landet, Slagningen af flere Tolvskillinger vilde medføre; herved forandredes Kongens Beslutning dog ikke, tværtimod stadfæstedes den ved en ny Resolution af 8. Marts 1719, idet ellers Sølv et vilde gaa ud af Landet, og Kongen desuden miste de 8½ pCt. i Slagskat, Argumenter, som i Datiden nok kunde reducere Finansdeputationens Angst ind i absurdum.

Kort Tid efter gjorde saavel Michael Joseph som Winnecke Forsøg paa at faa afsluttet Kontrakter om yderligere Møntninger, uden at dette dog lykkedes dem, idet de endnu ikke var færdige

³¹⁰) F. fra Finansdep. af 27. Feb. 1719.

med Opfyldelsen af de gamle.³¹¹⁾ Længe varede det dog ikke, før nye Projekter kom frem, og denne Gang fandt de en gunstigere Jordbund, idet man da havde bestemt sig til at inddrage Sedlerne, hvorfor man mente, at det var nødvendigt at give nogen Erstatning for det Beløb, der derved unddroges Omløbet. I Slutningen af 1719 fremkom Michael Joseph saaledes med Forslag om at slaa 500000 Rd. i Tolvskillinger og $169270\frac{5}{6}$ Rd. (10000 Mk. fint Sølv) i Enskillinger,³¹²⁾ som han forpligtede sig til ikke at udgive i Kongens Lande, men at faa afsat udenlands; dette Moment synes dog ikke at have vejet meget til ved Afgørelsen, langt vigtigere var det, at Opgælden i et Aar havde holdt sig konstant, og at Sedlerne skulde inddrages. Imidlertid fandt man, at den tilbudte Afgift var altfor lav, hvorfor man henvendte sig til Winnecke for at faa Tilbud fra ham. I denne Forbindelse fremsatte Winnecke Forslag om at slaa Tremarkstykker efter 40 Mk. l.-Foden, — hvad der dog strax afvistes, thi efter Dattidens Mening maatte en større Mønt være bedre end en mindre, — og om, at han skulde have Tilladelse til ved en saadan Møntning at indsmelte alle danske Mønter undtagen Specier og Kroner, altsaa særlig Otteskillinger; dette vilde man dog ikke gaa ind paa, idet hele Møntningen derved vilde blive illusorisk, da Formaalet med denne jo netop var at faa Penge ind i Landet i Stedet for de inddragne Sedler.³¹³⁾ Fik Winnecke saaledes ikke Held med sine Forslag, saa var han derimod saa heldig at faa den ovenomtalte Møntning, idet han bød samme Afgift som Michael Joseph, og denne var netop dengang ilde anskrevet, da det i Februar d. A. var kommet for Dagen, at han ved sine Møntninger havde villet omsmelte en større Mængde danske Otteskillinger.³¹⁴⁾ 13. Maj 1720 afsluttedes da en Kontrakt med Winnecke, hvorefter han maatte mønte 500000 Rd. i Tolvskillinger (Afgift: 7 Rd. $49\frac{524}{625}$ Sk. pr. 100 Rd.) og $84635\frac{5}{12}$ Rd. i Enskillinger (Afgift: 17 Rd. $1\frac{34159}{40625}$ Sk. pr. 100 Rd.) efter den sædvanlige Fod; Afgiften skulde erlægges i Tolvskillinger eller af Enskillingerne i disse mod en Agio paa 3 pCt. Sølv maatte han ikke købe i Hamborg, før Michael Joseph var færdig med sine Møntninger, og hele Møntningen maatte kun staa paa i 2 Aar.³¹⁵⁾ Uheldigt var det forsaavidt for Michael Joseph, at Winnecke fik

³¹¹⁾ F. fra Finansdep. af 25. Aug. 1719 med kgl. Resol. af 4. Sept.

³¹²⁾ F. fra Finansdep. af 12. Feb. 1720.

³¹³⁾ F. fra Finansdep. af 26. Feb. 1720.

³¹⁴⁾ R. F. af 5. Feb. 1720. Allerede i 1717 var man kommet efter en lignende Indsmeltning, men dengang drejede det sig kun om 3—4 Rd. i Otteskillinger.

³¹⁵⁾ Se foruden Kontrakten F. fra Finansdep. af 22. Marts 1720 med kgl. Resol. af 29. Apr. s. A.

denne Møntning, thi i Juni Maaned var han færdig med Slagningen af Tolvskillingerne, og snart vilde dette ogsaa være Tilfældet med Enskillingerne; han kom derfor ogsaa stadig med Forslag om nye Møntninger, idet han ikke længere blot talte om Trang til Mønt, men ogsaa pukkede paa sine egne Fortjenester(!) af Møntvæsenet og klagede sin nuværende Nød, dog stadig uden Held.³¹⁶⁾ Sagen var den, at, da man nu var blevet betænkelig ved Møntvæsenets Forfald, gav dette sig Udtryk i, at man foresatte sig for Fremtiden kun at ville slaa Mønt paa eet Sted;³¹⁷⁾ thi en Faktor, som i høj Grad havde medvirket til, at al den slette Mønt var blevet slaaet, saa man nu, var de mange Mønter, som man, — efter at de een Gang var oprettet, — maatte holde i Gang. Denne Grund var sikkert ogsaa medvirkende til, at man henvendte sig til Winnecke, da Michael Joseph foreslog, at der skulde gives ham Tilladelse til at ommønte 600000 Rd. i Zwei-Drittler til Tolvskillinger, men Hovedaarsagen var dog, at Winnecke tilbød 50000 Rd. i Afgift af en saadan Ommøntning, medens Michael Joseph kun vilde give 36000 Rd. Det drejede sig her paa een Maade ikke om en ny Møntning, da Zwei-Drittlerne ikke først skulde købes i Udlandet, men kom her ind i Landet som Skadeserstatning fra Sverrig. Det naturligste vilde selvfølgelig have været at trække Beløbet ind i dansk Mønt, hvad der i høj Grad vilde have gavnet Landet, eller maaske endnu bedre, have benyttet denne gunstige Lejlighed til en endelig Ordning af Møntvæsenet, som nu efter Krigens Slutning maatte være paatrængende og nødvendig.³¹⁸⁾ Hertil vilde der dog maaske være krævet et større Beløb end de omtalte 600000 Rd., og, skulde Møntvæsenet forbedres, saa man alt da, at dette maatte ske ved en Nedsættelse af den slette Mønt, saa at Tolvskillinger nedsattes til Tiskillinger og Toskillinger og anden Mønt i Forhold hertil, — men saa dybt var disse Mønter da endnu ikke faldet mod Kroner. Ved at indtrække Beløbet i Kroner eller Kurant vilde man ogsaa rent pekuniært set tabe; Kurant noteredes saaledes i Hamborg 28 pCt., Zwei-Drittler derimod 32 pCt. slettere end Banko, saa ved at trække Beløbet ind i Zwei-Drittler vilde man undgaa at tabe 4 pCt. og desuden tjene 50000 Rd. ved Ommøntningen. Hertil kom vel ogsaa et Fejlsyn, idet man opfattede Tolvskillingerne som bedre end Zwei-Drittlerne, hvad netop Kursen i Hamborg maatte bekræfte, idet man vel vidste, at disse sidste Mønters Metalværdi var større end de førstes, men til Gengæld havde dansk Mønt et godt Lov paa sig, og „ein Kaufmann oder Wechselr (machen) nicht so sehr

³¹⁶⁾ F. fra Finansdep. af 3. Juni 1720 med kgl. Resol. af 10. s. M.

³¹⁷⁾ Se kgl. Resol. af 19. Feb. 1720 paa F. fra Finansdep. af 12. s. M.

³¹⁸⁾ Se her og i det følgende Betænkning fra Finansdep. af 16. Sept. 1720.

auf den innerlichen Valeur, als vielmehr auf der seitherigen Coutume und die Reputation, so das dänische Geld gegen der anderns Puissance ihres im nieder-sächsischen Crayse jederzeit gehabt, Reflection . . .“ Det var saaledes ikke til slet Mønt, man efter Datidens Opfattelse vilde omsmelte Zwei-Drittlerne, og dermed maatte ogsaa den mulige Indvending falde bort, at man omsmeltede fremmede Magters grove Mønt til slet Mønt. Rigtig „fair“ var det nu dog ikke at indsmelte fremmed Mønt, og før disse Planer kom frem, var det da ogsaa blevet bestemt, at Zwei-Drittlerne skulde bruges til Betaling af Hæren; at fremmed Mønt paa denne Vis bragtes i Om-løb i Landet, vilde paa den anden Side være en mislig Sag, og man bestemte sig derfor endelig til at modtage Winneckes Tilbud.³¹⁹⁾

Saameget, som man efter Beregningen skulde have vundet ved denne Ommøntning, vandtes dog ikke; thi da Winnecke fik Zwei-Drittlerne, viste disse (der jo var slaaet efter Leipzigerfoden) sig at være saa beklippede, at han nægtede at staa ved sin Kontrakt, men tilbød at slaa Sølv i Tolvskillinger mod en vis Procent for sit Arbejde. Paa denne Maade omsmeltedes Zwei-Drittlerne da, idet Winnecke fik 2½ pCt. af det udkomne Beløb i Mønteløn; de 600000 Rd. i Zwei-Drittler, der skulde have indeholdt 50000 Mk. fint Sølv, indeholdt i Virkeligheden kun omtrent 49057 Mk., hvoraf der med Fradrag af Møntelønnen udbragtes 637738 Rd. 4 Mk.³²⁰⁾

Ved Kongsberg havde man efter den i 1715 fattede Bestemmelse slaaet Sølv i Sexten- og Toskillinger, men da i 1718 en Hol-lænder indbragte falske Sextenskillinger med Aarstal 1718,³²¹⁾ bestemte man sig til at slaa Tolvskillinger i Stedet efter den sædvanlige Fod,³²²⁾ og heraf prægedes meget store Beløb i de paafølgende gode Aar.

Var man allerede i 1720 klar over, at Møntvæsenet maatte forbedres, og at dette maatte ske ved en Nedsættelse af Mønten, saa synes man at have været noget i Vildrede med, hvorledes Sagen iøvrigt skulde gribes an. Helt standse Udmøntningen af slet Mønt gjorde man ganske vist ikke, forsaavidt man endnu flere Aar slog Tolvskillinger paa Kongsberg, og Ommøntningen af Zwei-Drittlerne nylig var sket; men udover disse to Tilfælde, som sikkert begge kan finde deres Forklaring i, at Sølv var indenlandsk, saa at Møn-

³¹⁹⁾ F. fra Finansdep. af 17. Feb. 1721 med kgl. Resol. af 24. s. M. Kon-trakt med Winnecke af 25. Feb. 1721.

³²⁰⁾ Opgørelse af 8. Dec. 1721.

³²¹⁾ Krebers Kat. p. 184.

³²²⁾ De var i Virkeligheden meget slettere. Se Deichmann op. cit. p. 257 ff. De falske Sextenskillinger inddroges, men store Beløb drejede det sig ikke om. Se F. fra Finansdep. af 24. Marts og 14. Okt. 1721.

ternes Kurs ikke vilde forværre sig, — thi Aarsagen til dansk Mønts Fald i Hamborg var efter Datidens Mening helt eller delvis betinget af, at saamegen Mønt maatte sendes derhen for indkøbt Sølv, — udover disse to Tilfælde synes man at have bestemt sig til at ophøre med Slagningen af Tolv- og Toskillinger. Saaledes ser man, at Winnecke faar et rent og skært Afslag paa en Ansøgning om at maatte mønte 140000 Rd. i Tolvskillinger, og det uagtet han foreslog samtidig at slaa 100000 Rd. i Kroner;⁸²³⁾ hvorledes han vilde kunne gøre dette, — om det skulde ske mod, at han til Gen-gæld ingen Afgift gav af Tolvskillingerne eller paa anden Maade, — vides ikke, men Forslaget viser noksom den forandrede Mening, der nu var kommet til Roret. Dette viser sig ogsaa i Bestræbelserne for at drage grov Mønt til Landet, som da det 6. Oktober 1721 (jfr. Plakat af 8. December s. A.) bestemtes, at Tolden skulde oppebæres i Specier eller i Kroner mod 24 Sk. i Opgæld pr. Rd. eller i Kurant mod en Opgæld af 24 Sk. + 12 Sk. pr. Rd., altsaa 39 Sk. pr. Rd. Lidet heldigt faldt dette Forsøg dog ud, forsaavidt som Købmændene klagede stærkt herover, hvorfor denne Bestemmelse ogsaa ophævedes kort efter,⁸²⁴⁾ uagtet Rentekammeret gjorde opmærksom paa, at Købmændene egentlig slet intet havde at klage over, da det dog i sidste Instans gik ud over Forbrugerne af Varerne.⁸²⁵⁾ Kronen kunde det naturligvis ikke betale sig at slaa, men da var det, at man ved Kongsberg i disse Aar fandt nye Gruber, og som et Bevis paa disses Rigdom faldt man i Norge i 1723 paa at lade slaa 30000 Rd. i Kroner, som tilbødes Kongen.⁸²⁶⁾ Dette maatte anvise Vejen, man skulde gaa, det var jo nærmest at opfatte som et vidunderligt Varsel; hen paa Aaret 1723 fastsattes det derfor, at der paa Kongsberg kun skulde slaas saa megen Mønt, som var nødvendig til Driftens Fortsættelse, medens det øvrige Sølv skulde sendes til København til Slagning i Kroner, og i det følgende Aar bestemtes det,⁸²⁷⁾ at man skulde ophøre med Slagningen af Toskillinger og i deres Sted slaa Sextenskillinger (1 Mk. f. = 12 Rd.). Ogsaa i Kø-

⁸²³⁾ F. fra Finansdep. af 14. Dec. 1722 med kgl. Resol. af 21. s. M.

⁸²⁴⁾ R. danske F. 1. Dec. 1721 med kgl. Resol. af 8. s. M.

⁸²⁵⁾ Da de indkomne Specier ikke kunde gives ud med Fordel, som Følge af, at Agioen paa dem var faldet efter Ophævelsen af Bestemmelsen af 6. Okt., tillodes det, at de ommøntedes i Tolvskillinger (14544 $\frac{1}{6}$ Rd.). Se F. fra Finansdep. af 2. Marts 1722 med kgl. Resol. af 29. s. M. — Senere paa Aaret ommøntedes et endnu mindre Parti paa samme Maade. Se F. fra Finansdep. af 14. Dec. 1722 med kgl. Resol. af 21. s. M.

⁸²⁶⁾ Deichmann op. cit. p. 248—49.

⁸²⁷⁾ 21. Aug. 1723 og 2. Nov. 1724 efter F. af 5. Feb. 1725 (Møntreduktionen 1726). Datoerne er dog vist forkerte, jfr. R. norske Expeditionsprot. 18. Aug. 1723 og R. norske Resolutionsprot. 14. Aug. 1721.

benhavn var man begyndt at slaa Kroner. Hen paa Aaret 1723 var Winnecke kommet i Besiddelse af et lille Parti brugt Sølv, som han ved kgl. Resol. af 17. Januar 1724 fik Lov til uden Afgift at om-mønte i hele og halve Kroner, hvad ogsaa skete, idet Sølvet udmøn-tes til 3040 Rd. Kort efter, i Maj,³²⁸⁾ gaves der Winnecke yder-ligere Tilladelse til at slaa 10000 Rd. i Kronemønt af brugt Sølv, han kunde komme over, men dette Beløb sloges dog aldrig.

En Tid synes man at have tænkt paa, i hvert Fald som en Inte-rimsfod, at gaa over til 36 Mk. l.-Foden for den mindre Mønt, hvor-efter det i 1724 var bestemt at slaa Sextenskillingerne i Norge. For at nu disse Mønter, for ikke at tale om de endnu bedre, ikke skulde forsvinde af Omløbet, vilde man fastsætte en Kurs paa de cirkule-rende Mønter, hvorefter disse skulde tages. En vanskelig Opgave var der her stillet Politi- og Kommercekollegiet;³²⁹⁾ det sagde da ogsaa rent ud, at det var umuligt „at reglere ermeldte Kurs efter Commerciens Befordring og enhver Møntsort efter dens Bonitet“, som det var befalet, saalænge Tolvskillingerne ikke var reduceret. Før dette skete, kunde man ikke vente at faa Orden bragt til Veje, thi, som Forholdene var for Øjeblikket, vilde det intet nytte, om man her satte en Kurs paa Mønter, naar den virkelige Kurs maatte rette sig efter Hamborg, som havde næsten al vor Kronemønt inde. Vejen maatte være at reducere den slette Mønt, og før dette skete, vilde det ikke nytte at slaa Sextenskillinger, som, selvom man fik fastsat en Agio paa dem, dog vilde forsvinde. Fuldt ud samstemmede Rentekammeret med Politi- og Kommercekollegiet heri, kun mente det, at man blot behøvede at reducere Tolvskillingerne, derimod ikke Toskillingerne, som Politi- og Kommercekollegiet havde foreslaaet, thi disse var blot Skillemønter. Tabet, der vilde forvoldes Indbyg-gerne, vilde kun blive ringe, thi den meste Kurant var paa Udlandets Hænder; kun en ringe Del var der sikkert i Indlandet af de 5356137½ Rd. og 1308774 Rd., som var slaaet i Tolv- og Toskillinger.³³⁰⁾ — Denne Gang blev Nedsættelsen dog heller ikke til noget; derimod blev Slagningen af Sextenskillingerne udsat, og 3. Marts 1725 be-stemtes det, at der skulde slaas Kroner paa Kongsberg efter den

³²⁸⁾ F. fra Finansdep. af 6. Maj 1724 med kgl. Resol. af 22. s. M.

³²⁹⁾ Se den meget udførlige Betænkning i Kollegiets Resolutionsprot. 8. Jan. 1725 og Missivebog 15. s. M.

³³⁰⁾ Om Tallenes rette Størrelse hersker der nogen Uenighed. De her nævnte Tal er efter en Opgørelse fra Rentekammeret af 26. Okt. 1726 (Ureg. Møntdok); her opgøres desuden Slagningen af Otteskillinger under Frederik den Fjerde til 1 500 890 Rd., af Sextenskillinger til 514809 Rd. og af Enskillinger til 187 447 Rd., men samtidig gøres opmærksom paa en mulig Mangel, da Møntbøgerne fra Glückstadt ikke var indsendt.

sædvanlige 10 $\frac{3}{4}$ -lødige Kronefod.³³¹) Dette og følgende Aar sloges der ogsaa her ikke mindre end ca. 240000 Rd. i Kroner.³³²)

Stadig holdt man igen, til en Nedsættelse vilde man ikke skride for ej at skade Undersaatterne, og stadig haabede man at kunne opretholde eller vel snarere faa genindført Kronefoden. Men Forholdene skulde snart blive anderledes.

Den stærke Stigning i Opgælden paa Kroner mod Kurant, der var paabegyndt i 1717 fortsattes det følgende Aar, som det fremgaar af Mæglerens Indberetning til Politimesteren. Paa mangfoldige Omraader maatte dette naturligt virke forstyrrende; i Februar 1718 (Skr. af 15. ds.) fastsattes³³³) Agioen ved Toldens Erlæggelse til 4 pCt. (i København 5 pCt.) paa Kroner mod Kurant, medens den tidligere havde været 1 pCt; til dette Beløb var den nemlig blevet fastsat, efter at den lovbundne Opgæld var blevet ophævet, idet det var umuligt paa Grund af praktiske Vanskeligheder ved Toldens Betaling at rette sig efter den stadig svingende Kurs. Kort efter ved Forordningen af 23. Juni 1718 fastsattes Opgælden ved daværende, om Beløbet ikke alt var betalt, og efterfølgende Termin til 4 pCt. „for hvad de [o: Debitorer] saaledes have forskrevet sig til ved disse Terminer“. Stærk Tvivl var der dog om en saadan Bestemmes Hensigtsmæssighed; den fremkaldtes af Frygt for alt for store Tab for Zahlkassen ved Betaling af laante Kapitaler,³³⁴) som skulde erlægges i Kroner, men paa den anden Side hævdedes det, at det vilde være meget tvivlsomt, om Kongen virkelig vilde staa sig ved en saadan Bestemmelse, da man nu skulde have Betaling for bortsolgt Ryttergods og andet, hvorved der var aftalt Betaling i Kroner eller Kurant efter Kursen,³³⁵) ligesom denne lave Agio kun vilde befordre Kronens Forsvinden. Snart efter Forordningens Udstedelse klager Rentekammeret da ogsaa over, at Folk, der betalte deres Skatter og Afgifter med tilgodehavende Renter, vilde have 4 pCt. godtgjort, hvad de ogsaa fik.³³⁶) Forordningen angaaende den lovbundne Opgæld var egentlig bortfaldet samme Aar, den var udstedt, men efter Rentekammerets Anmodning ophævedes den udtrykkelig 27. Marts 1719, idet man derved vilde tilkendegive, at Opgælden skulde bevæge sig efter Kursen,³³⁷) og det uagtet „Bor-

³³¹) Om disse Kroners Slethed se Deichmann op. cit. p. 256.

³³²) Ogsaa i København sloges i 1726 et ringe Parti Kroner, nogle faa Tusinde Rd.

³³³) Sjøll. Renteskriver Kontors Kopibog.

³³⁴) Gabels Brev af 12. Juni 1718 (Bilag til Forordningen).

³³⁵) Se ogsaa Bilag til F. fra Finansdep. af 7. Sept. 1720.

³³⁶) R. F. af 12. Juli 1718 med kgl. Resol. af 16. s. M.

³³⁷) Se ogsaa Reskr. af 18. Marts 1719.

gerskabet“ havde søgt om at maatte beholde den lovbundne Opgæld.³³⁸⁾

Forøvrigt fremkaldte den stærkt stigende Opgæld i 1718 et Forslag³³⁹⁾ om at omstemple Kronerne til Femmarkstykker, hvorved det vilde blive muligt igen at faa Kroner i Landet, ligesom man for at opnaa dette bl. a. skulde bestemme, at Øxenköbmændene skulde betale de købte Øxen med Kroner. Dette sidste mente man dog vilde slet ikke gaa an, thi Følgen turde være, at Købmændene i Stedet vilde søge til „Ungern og Podolien“ for at købe deres Øxen, og da man iøvrigt mente, at Omstemplingen intet vilde gavne, henlagdes Forslaget.

Da den lovbundne Opgæld i 1719 var blevet ophævet, maatte man som tidligere trænge til en Bestemmelse at gaa efter ved Tolstens Erlæggelse i Kurant i Stedet for i Kroner, og 17. April 1719 fastsattes Opgælden til 12 pCt. mod lovlig gangbar Kurant, 5 : $\frac{1}{2}$ Mønt og $\frac{1}{2}$ Sedler. Hvorledes Opgælden paa Kroner mod Kurant bevægede sig i København efter Juli Maaned 1721 faar man et ganske godt Indblik i ved Rentemester Brandts Fortegnelse af 1724,³⁴⁰⁾ som findes vedføjet bag i Bogen. Forsaavidt Sammenligning mellem denne Liste og Mæglerens Opgivelse er mulig, er de Kurser, Brandt angiver, noget højere end Stadsmæglerens,³⁴¹⁾ men dog ikke mere, end at begge Opgivelser kan være fuldt ud rigtige. Rentemesterens Oplysninger fremtræder da ogsaa med en Slags offentlig Troværdighed, idet de siges at være extraheret paa det kgl. Rentekammer.

Saa stærke Svingninger, som Rentemesterens Liste angiver, var Opgælden naturligvis ikke underkastet Mand og Mand imellem, men erindrer man sig dette, finder man god Overensstemmelse med denne, naar der i Trinitatis Kirkeskoles Regnskab findes beregnet en Opgæld

i Juni Termin	1721	paa	11 pCt.
- — —	1722	—	11 pCt.
- — —	1723	—	14 pCt.
- — —	1724	—	14 pCt.
- — —	1725	—	14 pCt.

En stærk Stigning undergik Opgælden i Efteraaret 1722 og paafølgende Maaneder, naturligvis som Følge af Zwei-Drittlernes Om-

³³⁸⁾ R. F. af 27. Feb. 1719 med kgl. Resol. af 6. Marts s. A.

³³⁹⁾ Forslaget kendes kun gennem P.-K. Mem. af 24. Marts 1718.

³⁴⁰⁾ Skr. af 21. Dec. d. A. Bilag til tyske F. af 25. Dec. 1724.

³⁴¹⁾ Brandts Angivelser er ogsaa gennemgaaende noget højere end de, som fremgaar af Partikulærkasse-Regnskaberne for disse Aar.

møntning. Saaledes solgtes paa dette Tidspunkt³⁴²⁾ et Hus i København for Kurant + $12\frac{1}{2}$ pCt. i Opgæld,³⁴³⁾ og i et Reskr. af 2. November d. A. ser man Opgælden paa Kroner begrænset til $12\frac{1}{2}$ pCt. I samme Maaned indkom de 32 Mænd i København med et Andragende om at faa fastsat en Opgæld paa Kroner mod Kurant af 9—10 pCt. ved Kapital- og Rentebetaling af Prioriteter i faste Ejendomme, hvad der ogsaa skete ved Forordningen af 27. November 1722, hvorved den fastsattes til 10 pCt.;³⁴⁴⁾ Opgælden siges da at være steget til 11 à 12 pCt., hvorfor de, der havde optaget Laan i deres Ejendomme i Kroner, da Kursen var langt lavere, nu vilde lide meget.³⁴⁵⁾

Stigningen fortsattes i 1723. I Oktober d. A. ser man Kroner i København blive indvexlet for Kurant mod 14 pCt., og endda kunde man ikke faa opdreuet tilstrækkelig Kronemønt.³⁴⁶⁾ Men paa dette Punkt synes ogsaa Opgælden gennemgaaende at være blevet staaende i København i de følgende Aar, hvortil maaske ogsaa Forordningen om fremmed Mønts Indførsel og Brug af 14. Juni 1724 har været en, omend ringe, saa dog medvirkende Aarsag.³⁴⁷⁾ Efter en forbigaaende Stigning i Juni Termin var Opgælden i København i August (17.) 1724 igen faldet til $14\frac{1}{2}$ pCt.³⁴⁸⁾ I Hertugdømmerne var Opgælden derimod større,³⁴⁹⁾ ja Kroner var næsten ikke mere at faa, i hele Haderslev By skal der ikke engang have været 100 Rd. i Kroner, saa den, der absolut skulde bruge Kroner, maatte forskrive disse fra Hamborg, hvad der var meget dyrt, idet man maatte betale 1 pCt. til Kommissionæren paa Stedet, ca. $\frac{1}{2}$ pCt. til den hamborgske Korrespondent, ca. $\frac{2}{3}$ pCt. i Transportomkostninger og tilmed ofte noget mere, end Kursen i Hamborg noteredes.³⁵⁰⁾

³⁴²⁾ Om Opgælden dette Aar se iøvrigt Danske Assignationskontors indkomne Breve. 11. Juni, 15. Juli, 19. Sept. og 17. Okt. 1722.

³⁴³⁾ Mem. af 5. Juli 1729 (Ildebrandspakke 12 b. Raadstuearkivet).

³⁴⁴⁾ Ved Forordn. af 12. Marts 1723 indskrænkedes denne Bestemmelse til kun at gælde København.

³⁴⁵⁾ I 1720 fortælles (R. F. af 4. Marts), at Folk kun vilde anbringe Krone-laan, medens Kurantlaan var mest efterspurgt, som naturligt var.

³⁴⁶⁾ Naar Opgælden i „Den ellefte Juni“ opgives til $11\frac{1}{4}$ pCt., passer dette paa 1721, ikke paa 1723, da Stykket første Gang opførtes (Werlauff: Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil. Kbhvn. 1858. p. 102; jfr. derimod Trykfejlen p. 110).

³⁴⁷⁾ Det var utroligt, saa megen fremmed Smaamønt der da var i Omløb i Landet; i adskillige Amtskasser var der mere fremmed end dansk Mønt.

³⁴⁸⁾ Efter Mæglerattest, som er Bilag til Skr. af 22. Aug. 1724 (Danske Assignationskontors indkomne Breve).

³⁴⁹⁾ I Dec. $17\frac{5}{8}$ pCt. i Bredtstedt. R. tyske F. af 4. Dec. 1724.

³⁵⁰⁾ R. tyske F. af 25. Dec. 1724. Sagen kom frem, fordi det i 1720 var blevet fastsat, at af de Afgifter, der oprindelig skulde ydes i Specier,

Forbudet mod Udførsel af grov Mønt,³⁵¹⁾ som udstedtes 3. Juli 1725, var vel nærmest dikteret af Ønsket om at beholde de nylagte Kroner i Landet, ikke saa meget af, at Opgælden just da var steget saa stærkt. I Kristiania synes Kronerne kun at være gaaet for 12 pCt. mod Kurant, hvorfor det ogsaa bestemtes, at de skulde nedsendes til København,³⁵²⁾ hvor den almindelige Opgæld vedblivende (ogsaa i 1726) var 14—15 pCt.,³⁵³⁾ selvom den vel ogsaa af og til her kunde stige til 17 pCt.³⁵⁴⁾ Ogsaa andre Steder i Landet synes Opgælden at have haft en lignende Størrelse, i hvert Fald ses det, at man i Vestjylland i August 1725 kunde afsætte Kroner for Kurant + 15 pCt.³⁵⁵⁾

Naar der her er talt om Krone-Opgælden mod Kurant, er der ved Kurant naturligvis tænkt paa den til enhver Tid bedste Kurantmønt, altsaa, efter at Otte- og Sextenskillingerne var indsmeltet eller udført, Tolvskillinger. Om der nu tillige er betalt en Opgæld paa disse mod Toskillinger, vides ikke, men da Tolv- og Toskillingerne var slaaet efter samme Fod, har en saadan Opgæld, om den overhovedet har existeret, kun været lille og at opfatte som Betaling for den større Ulejlighed, Toskillingerne forvoldte. Derimod synes der at være blevet betalt en Opgæld paa Tolvskillinger mod Enskillinger. Ovenfor er nævnt flere Exempler herpaa ved Fastsættelser i Kontrakter om Slagning af Enskillinger, og i 1720 paastaas det, at skulde man afsætte et større Parti Enskillinger, kom man til at tabe mere end 3 pCt. mod Tolvskillinger.³⁵⁶⁾ Men om denne eller i hvert Fald en mindre Opgæld ogsaa har existeret i daglig Handel og Vandel, hvor der næppe var saa mange Enskillinger, vides ikke.

maatte den ene Trediedel betales i Kroner (+ 12 pCt.) og de to Trediedele i Kurant + 12 pCt. i Opgæld; kort efter var det dog blevet fastsat, at den ene Trediedel, som skulde betales i Kroner, ogsaa maatte erlægges paa samme Vis, som de andre to, hvad der da nogenlunde svarede til den virkelige Opgæld. Men dette sidste var kun en Tilladelse, som var givet Amtsforvalterne af Kammeret. Nu var Amtsforvalterne begyndt at afvise Folk, der vilde betale alt i Kurant, idet de krævede den ene Trediedel erlagt i Kroner, hvorfor Kongen under 30. Dec. 1724 resolverede, at denne Trediedel ogsaa maatte erlægges i Kurant, dog med en Opgæld af 16 pCt.

³⁵¹⁾ Herover vaagedes strængt. R. tyske F. af 25. Juni 1725. Forordningen var jo kun en Indskærpelse af tidligere Forbud.

³⁵²⁾ F. fra Finansdep. af 5. Maj 1725 med kgl. Resol. af 17. s. M.

³⁵³⁾ Reskr. af 31. Maj 1726, hvorved Opgælden paa „Fattiges, Kirkers og Skolers“ Kapitaler, som indestod i faste Ejendomme i Kroner, frigaves. Efter Partikulærkasse-Regnskabet var Opgælden i Juni 1726 dog 15½ à 16 pCt.

³⁵⁴⁾ Hojer: Friederich d. 4. glorw. Leben. I. Tondern 1829. p. 299.

³⁵⁵⁾ Danske Assignationskontors Missivebog. 4. Aug. 1725.

³⁵⁶⁾ F. fra Finansdep. af 11. Marts 1720.

Vel var Kronerne saaledes omtrent helt fordrevet af Landet, saa al Omsætning skete i Tolvskillinger, men Kroneslagningens Genoptagelse i Forbindelse med Opgældens Stillestaaen maatte give nyt Haab om Kronefodens Genindførelse og udsætte alle Planer om Kurantmøntens Nedsættelse. Det skyldes sikkert Forholdene i Hamborg, at Udviklingsgangen i dansk Møntvæsen blev en ganske anden.

Hamborg var i de senere Aar blevet oversvømmet af danske Tolvskillinger, Toskillinger, ja, endog Enskillinger, saa at disse Mønter var blevet Omsætningsmidlerne der i Handel og Vandel. Da disse Mønter faldt i Værdi, opstod herved megen Forvirring, idet Stadens Indkomster reelt set gik ned o. s. v., hvorfor man fra alle Sider trængte paa for at faa en Forbedring indført. 25. Januar 1725 vedtoges det da at indføre en ny Kurantmønt, slaaet efter 34 Mk. 1.-Foden for Møntværdier paa 32—2-Schilling, og for at undgaa de stadige Svingninger i Kursen paa Kurant, bestemtes det at oprette en Kurantbank, ligesom der fastsattes en uforanderlig Kurs paa den nye hamborgske Kurant mod Banko af 116 : 100. De danske Tolvskillinger nedsattes derimod ikke, — Enskillingerne var forbudt efter Mandat af 23. Juni 1724, — men det vedtoges at publicere deres virkelige Gehalt og overlade til hver enkelt at bruge dem eller ej.³⁵⁷⁾ I Januar 1725 indførtes selvsagt ikke den nye Kurant, der maatte gaa Tid hen med Forberedelserne, og man synes her i Danmark ikke ret at have vidst, hvad det egentlige Maal med hele Bevægelsen i Hamborg var. Vel saa man, at den nye Kurantbanks Oprettelse vilde kunne volde nogen Forvirring,³⁵⁸⁾ hvorfor der ogsaa 14. Oktober 1725 nedsattes en Kommission til Undersøgelse af Møntvæsenets Tilstand, „især den i Hamborg foreværende Innovation“, men at Meningen var at udelukke dansk Kurant fra den nye Kurantbank, kunde næppe falde nogen ind. Kommissionen raadede til en Nedsættelse af Tolvskillingerne til 10 Sk., hvorved disse vilde blive bedre end den nye hamborgske Mønt,³⁵⁹⁾ men foreløbig sattes dette dog ikke i Værk. Den nye hamborgske Kurant synes i Begyndelsen af 1726 at være kommet i Omløb, selvom Møntordningen først endelig indførtes i August, og alarmerende Fortællinger kom der sikkert til Danmark herom.³⁶⁰⁾ Da besluttede man sig, som det synes, plud-

³⁵⁷⁾ Klefecker op. cit. Nachricht . . . p. 67 ff.

³⁵⁸⁾ Relationes aus Hamburg. 26. Jan. 1725.

³⁵⁹⁾ Betænkning af 24. Marts 1726 (Møntreduktionen 1726).

³⁶⁰⁾ Relationes aus Hamburg. 3. Juni 1726. Her fortælles, at det var blevet paabudt, at al Husleje skulde erlægges i den nye hamborgske Kurant, og at Residentens Vært kun vilde modtage danske Tolvskillinger for 10 Sk.

seligt ³⁶¹⁾ til ved Forordningen af 15. Juli 1726 at nedsætte de i Aarene 1711—25 slagne Tolvskillinger til 10 Sk. og Toskillingerne i Forhold hertil (12 Sk. i Toskillinger = 10 Sk.). Imidlertid blev man opmærksom paa, at der ikke herved var opnaaet fuld Egalitet mellem de større Mønter, hvorfor de i 1713—17 slagne Sextenskillinger ved Forordningen af 31. Juli 1726 ³⁶²⁾ nedsattes til 15 Sk. Man tilstræbte altsaa at faa kun een Kronefod og een Kurantfod (sc. de ganske smaa Mønter undtagne), men da de nedsatte Tolv- og Toskillinger var bedre end Otteskillingerne eller 34 Mk. 1.-Foden, som man ønskede fastsat for Kurantmønten, foresloges det at forhøje de reducerede Tolv- og Toskillinger med 2 pCt.; dette Forslag forkastedes af Kongen, idet det mentes, at det vilde volde yderligere Konfusion, om 5 reducerede Tolvskillinger skulde gælde for 51 Sk., og at en saadan Bestemmelse, om den fattedes, særlig vilde gaa ud over de fattige, som „ikke saa lige kunde faa 5 Stkr. paa een Gang at udgive.“ At ommønte de reducerede Tolvskillinger kunde ikke betale sig, da Differencen fra 34 Mk. 1.-Foden var saa ringe, og af samme Grund mente man, at man ikke behøvede at nære Frygt for en Indsmeltning af dem.³⁶³⁾ Hermed slog man sig da til Taals. Toskillingerne bestemte man sig derimod til at ommønte, og disse inddroges efterhaanden; særlig blev denne Bestemmelse ³⁶⁴⁾ truffet af Hensyn til den Besværlighed, det forvoldte, at tage 6 Mønter for 10 Sk., men ogsaa for at „præcavere Armoden“, idet Almuen i Købstæderne mest blev betalt med En- og Toskillinger. Hvorledes disse Toskillinger skulde ommøntes, var man noget i Vildrede med; een Tid tænkte man paa, og synes ogsaa at have forsøgt, at slaa nye bedre Toskillinger, hvori Marken fin udbragtes til 11 Rd. 61¹/₁₁ Sk.;³⁶⁵⁾ men snart bestemte man sig til at ompræge dem til Otte- og Fireskillinger.³⁶⁶⁾

Det var kun et begrænset Omløb, der vilde være beskaaret dansk Kurant i Hamborg efter Mandatet af 25. Januar 1725; ved Reduktionen ventede man, at dansk Mønt helt og fuldt skulde jævnstilles med den nye hamborgske Kurantmønt. Stor Overraskelse vakte i Hamborg

³⁶¹⁾ Forordningen udstedtes efter Kongens mundtlige Ordre af samme Dag (R. danske F. af 15. Juli 1726).

³⁶²⁾ Forordningen synes dog først publiceret noget senere (R. F. af 5. Aug. 1726).

³⁶³⁾ Paa dette Punkt synes man dog senere at have ændret sin Anskuelse, hvad Forbudet imod Udførsel af disse Mønter af 23. Nov. 1726 tyder paa.

³⁶⁴⁾ Se om hele dette Spørgsmaal R. F. af 2. Nov. 1726 (Møntreduktionen 1726).

³⁶⁵⁾ Brev af 20. Juli 1726 fra Winnecke (Misc. mon.). — R. F. af 17. Okt. (Adsk. Dok. vedr. Møntv.) og 2. Nov. 1726.

³⁶⁶⁾ Resol. af 4. Jan. og 26. Apr. 1727.

Forordningen af 15. Juli 1726,³⁶⁷⁾ — hvor forøvrigt dansk Kurant ikke var blevet noteret siden Marts Maaned, hvad der ogsaa tyder paa den hamburgske Kurants Indtrængen i Omløbet og dansk Kurants Fordrivelse, — og Disagioen steg til 40 pCt. mod Banko.³⁶⁸⁾ Dog bragte Reduktionen ingen Forandring i den Stilling, Hamborg indtog overfor dansk Mønt, man forfulgte sit engang satte Maal, og 15. August 1726 publiceredes et Edikt, hvorved den nye Ordning fastsattes at skulle træde i Kraft fra 15. November s. A., medens der samtidig gjordes opmærksom paa fremmed Kurantmønts Slethed. Dagen før, 14. August, var det her i Landet blevet bestemt, at, hvad danske Undersaatter skyldte for udenlandske Varer, skulde betales med de nu reducerede Mønter for deres paalydende Værdi. saa at de reducerede Tolvskillinger her skulde udgives for 12 Sk. o. s. v., en Bestemmelse, som havde til Følge, at de danske Tolvskillinger strømmede til Hamborg; i allerhøjeste Grad uklog var denne Bestemmelse, hvis man virkelig ventede at opnaa noget i Hamborg ved Reduktionen; men det synes, som om man vedblivende ikke var klar over dansk Mønts Udelukkelse fra den nye Kurantbank, man tænkte vist ikke, at Hamborg skulde kunne falde paa at indtage en saa afvisende Holdning overfor Danmark, man mente at kunne gaa saare vidt overfor denne By, Kongens „erbunterthäniger Stadt“. Vi ser da ogsaa, at man, — hvad der tyder paa, at det nu først var gaaet op for de Styrende i Danmark, hvad Hamborg egentlig havde i Sinde, — 6. November 1726 lod forespørge i Hamborg, om Meningen var, at dansk Kurant ikke skulde være „gänge und gäbe“. Herpaa svarede Hamborg, at dansk Mønt ikke var blevet forbudt at kursere der, man havde blot bekendtgjort dens virkelige Værdiindhold; at modtage dansk Kurant ved den nye Bank vilde man dog ikke gaa ind paa, og man synes at have fundet Støtte hos Kejseren.³⁶⁹⁾

Den nu reducerede danske Kurant var præget efter en Fod, hvori Marken fin var udbragt til $11\frac{1}{2}$ Rd., og man forstaar derfor godt, at Danmark kunde forlange sin Mønt jævnstillet med den daarlige hamburgske, især da Hamborg efter Datidens Opfattelse ikke var berettiget til at udelukke dansk Mønt fra visse Omsætninger. Dette paastod Byen derimod selv, og sikkert med Rette, at have Lov til, ligesom den gjorde gældende stadig at have haft Møntningsret uafhængig af Danmark; vist var det, at en Disagio paa 16 pCt. paa Kurant mod Banko kunde Hamborg ikke gøre sig Haab om at opret-

³⁶⁷⁾ Holsten-Gottorp havde ved Mandat af 24. Juli 1726 gennemført en noget lignende Reduktion som Danmark.

³⁶⁸⁾ Klefecker op. cit. Nachricht . . . p. 73.

³⁶⁹⁾ Relationes aus Hamburg 15. Nov. 1726.

holde, om anden end hamborgsk Kurant skulde modtages i Banken. Paa Hamborg afvisende Holdning svarede da Danmark med Forordningen af 10. December 1726, hvorved al Handel med Hamborg forbødes, det bekendteste Exempel paa den Opfattelse, at ved en Handel kunde kun den ene Part tjene. Man saa ikke, at Danmark selv kunde lide ved en saadan Foranstaltning; nej, vort Forhold til Hamborg havde stadig været saa, at denne By tog al Fordelen; det var den, der vilkaarligt havde drevet Opgælden i Vejret paa god dansk Mønt, det var den, der havde trukket den gode Mønt ud af Landet og indsmeltet den til Sølvbarrer. Var Danmarks Handelsbalance ugunstig, som man mente, ja, saa vilde sikkert ogsaa Holland og England være beredt til at modtage vor nu efter Reduktionen gode Mønt.³⁷⁰⁾

Hvorledes gammel Gæld skulde betales i reduceret Mønt o. lign., hører naturligt hjemme i en Fremstilling af Møntforholdene efter 1726; her har det blot skullet vises, hvorledes og hvorfor Reduktionen gennemførtes.

De autoriserede Sedler.

Da man i Frankrig i 1701 havde vedtaget en Ommøntning af den gamle hidtil cirkulerende Mønt uden at have tilstrækkelige Midler til Indkøb af Materiale, saa at man kunde give ny Mønt for gammel, der indleveredes, bestemtes det, at Folk kunde indlevere den gamle Mønt, hvorfor der saa for Halvdelen af Beløbet gaves „billets de monnaie“, lydende paa en vis Tid.³⁷¹⁾ Disse bar ikke Rente, men den Nøjagtighed, hvormed de indløstes, skaffede dem almindelig Yndest, saa at de gik i Omsætningen for deres Paalydende. Dog senere hen gav netop denne Omstændighed Regeringen Anledning til at udsætte Indløsningen og udstede adskillige nye Sedler, som „billets de subsistance“, „billets des trésoriers“ o. s. v.;³⁷²⁾ særlig var dette Tilfældet i de for Staten vanskelige Aar 1705—07. Da man i 1704 til Gengæld for Ikke-Indløsningen havde bestemt, at

³⁷⁰⁾ Hojers Betænkning af 2. Nov. 1726 (Møntreduktionen 1726). At Forholdene for dansk Kurant, efter at Bestemmelsen af 15. Juli 1726 var taget, forværrede sig i Hamborg, siger sig selv; Tolvskillinger toges saaledes en Tid lang herefter kun for 9 Sk. og Toskillinger for 1½ Sk. (Relationes aus Hamburg. 22. Nov. 1726). Ogsaa andre Magter var naturlig fortørnet paa Hamborg i Anledning af Kurantbankens Indførelse.

³⁷¹⁾ Jfr. her og i det følgende nærmere Forbonnais: Recherches et considerations sur les Finances de France. Tome 4. Liège 1758 og Berry: Études hist. sur les monnaies de France. II. Paris. 1853. p. 567—68.

³⁷²⁾ Bailly: Histoire financière de la France. II. Paris 1830. p. 21 ff.

Sedlerne skulde bære en Rente paa $7\frac{1}{2}$ pCt. (senere forhøjet til 10 pCt.), begyndte de at falde i Værdi, og bedre blev det ikke, da man i 1705 paabød, at alle Betalinger skulde ske halvt i Sedler og halvt i Mønt, efter at et Paabud om at modtage Sedlerne al pari i 1704 intet havde nyttet.³⁷³⁾ Da man fik Øjet op for, at, saalænge Sedlerne ingen Rente bar, gik de al pari, medens de rentebærende Sedler var faldet i Værdi,³⁷⁴⁾ bestemte man sig i 1706 til at indvexle de rentebærende Sedler fra 1. Januar 1707 med nye uden Rente, som skulde modtages lige mod Mønt i Betalinger, saa at disse erlagdes $\frac{3}{4}$ i Mønt og $\frac{1}{4}$ i Sedler.³⁷⁵⁾ Samtidig bestemtes det, at man kunde indlevere større Beløb i Sedler mod at faa udleveret garanterede rentebærende Obligationer. I 1707 skal der være udstedt Sedler for et Beløb af 173 Mill. Livres. Man søgte stadig i den følgende Tid at faa Folk til at modtage Obligationer i Stedet for Sedlerne, og endelig i 1711 bestemtes det, at de endnu i Omløb værende Sedler skulde indleveres mod Obligationer, betalbare efter 5 Aars Forløb.

Med disse franske Sedler, hvis Historie her er gengivet i faa Træk, havde de danske Papirpenge, eller, som de almindelig kaldes, de autoriserede Sedler, som udstedtes efter Forordningen af 8. April 1713, saa mange Lighedspunkter, at der næppe er Tvivl om, at Frankrig paa dette Punkt har tjent til Mønster for Danmark.³⁷⁶⁾ Paa den anden Side maatte de Ulykker, der var fulgt med de franske Papirpenge, vare stærkt mod Efterligninger, og i et uunderskrevet Forslag til de autoriserede Sedlers Indførelse³⁷⁷⁾ omtales ej heller de franske Sedler, medens der derimod henvises til England, hvor da flere Millioner Sedler løb om uden „Penge“; ikke desto mindre har Forslagsstilleren hentet sit Forbillede fra Frankrig. Hvem Forslagsstilleren var, vides ikke,³⁷⁸⁾ men muligt har det været den daværende Baron d'Odyck, der i 1711 var kommet her ind i Landet, efter bl. a. at have opholdt sig i Frankrig i Aarene før 1705 og der drevet Forretninger med Staten.³⁷⁹⁾

³⁷³⁾ *Annales politiques de feu . . . Charles Ireneé lastel.* II. Londres 1757. p. 377.

³⁷⁴⁾ Jfr. Ranke: *Französische Geschichte.* IV. Stuttg. 1853. p. 352.

³⁷⁵⁾ Stadig ændredes dette Forhold; en Tid skulde saaledes $\frac{2}{3}$ af Betalingen ske i Mønt og $\frac{1}{3}$ i Sedler, i 1707 tillodes det at betale i Sedler eller Mønt, senere bestemtes, at $\frac{5}{6}$ skulde erlægges i Sedler o. s. v.

³⁷⁶⁾ *Theatrum Europæum.* Bd. 20.

³⁷⁷⁾ Prot. og diverse Dokumenter angaaende de aut. Pengesedler. 1690—1730.

³⁷⁸⁾ Desværre mangler Sedlernes Forhistorie; Akterne til Forordningen af 8. Apr. 1713 ses at være overleveret Kongen i 1720, men deres senere Skæbne er nu ukendt.

³⁷⁹⁾ Denne Hypotese synes bestyrket ved, at d'Odyck i den følgende Tid toges med paa Raad ved Behandlingen af Sager vedrørende Møntvæsenet.

At man da var klar over, saavel her som andetsteds, at Sedlerne var Penge lige saa godt som Mønt, kan ikke antages. Langt snarere opfattede man Sedlerne som en Art Statsobligationer; stadig lover man at indløse dem; at de kunde kursere uden et saadant Løfte, faldt sikkert ingen ind, men dette maatte ogsaa medføre, saavel her som i Frankrig, at Sedlerne faldt i Værdi mod Mønt. Denne Opfattelse er vel forstaaelig, da man i den Tid mente, at det, der gav Mønten Værdi, var Metallet; Sedlerne var kun Statsobligationer af særegen Art.

Det Held, Frankrig i Begyndelsen havde haft med Indførelsen af „billets de monnaie“, gav andre Lyst til at følge det her givne Exempel. Allerede i 1711 skal Karl den Tolvte under sit Ophold i Bender have udstedt en Forordning om Papirpenges Indførelse i Sverrig,³⁸⁰⁾ hvad der dog denne Gang ikke blev til noget. Da man senere i 1716 indførte Sedler i Sverrig, var man klar over, at det, man havde udstedt, ikke var Penge, men Obligationer lydende paa smaa Beløb, uden Rente.³⁸¹⁾ Selv de Kobbermønter, der sloges i Sverrig i 1715, opfattedes af Görtz som Statsobligationer, fordi deres Metalværdi ikke var saa stor som deres nominelle Værdi; saaledes siger han i sin interessante Betænkning om disse Mønters Indførsel³⁸²⁾: „Weil nun aber dergleichen Obligationes (sc. almindelige Statsobligationer) nicht anders als auf grosse Summen ausgestellt und solchergestalt zum täglichen Handel und Wandel unmöglich können bequem sein, welches doch bei diesen Zeiten, da so grosse Summen in kleinern Portionen zu vertheilen und Soldaten zu Wasser und zu Lande sein, der Haupt-Zweck machen muss, so fällt daher die unumgängliche Nothwendigkeit einem jeden in die Augen, dass kleinere Obligationes oder welches eben dasselbe ist, Münz-Zeichen eingeführt . . . werden müssen. — Solchergestalt ist vors erste dieses ausgemacht, dass die Münz-Zeichen eine Art von Obligationes sein.“ Stadig ser man Görtz blande „Münz-Zeichen“, „Münz-Billets“ og „Jettons“ sammen, alt gaar ind under Begrebet Kredit, ingen af disse Kreditmidler var virkelige Penge, saa man behøvede ikke at frygte for, at disse „Münz-Zeichen“ skulde fortrænge de gode Mønter.

At man herhjemme nærede lignende Anskuelser, er der meget, der tyder paa. Saaledes var de første Sedler udstedt paa temmelig store Beløb, og strax blev det bestemt, at man kunde indlevere Sed-

³⁸⁰⁾ Brückner: Finanzgeschichtliche Studien. Dorpat 1867. p. 176.

³⁸¹⁾ Se Grev Denraths Skr. af 23. Okt. 1716. Moser: Rettung der Ehre und Unschuld des Freyherrn v. Schiltz, genannt v. Goerz. 1776. p. 58 ff.

³⁸²⁾ Moser op. cit. Bilag I.

lerne mod Udstedelse af rentebærende Statsobligationer. Sondringen mellem rede Penge og Sedler, som ofte gøres,⁸⁸³⁾ Usikkerheden med Hensyn til, om Folk virkelig ogsaa vilde modtage Sedlerne, og de Forslag om, at Sedlerne skulde være rentebærende, som fremkom, da Sedlernes Succes udeblev (se herom senere), tyder ogsaa altsammen paa, at Sedlerne opfattedes som Obligationer. Om man ogsaa mente, at Sedlerne ikke kunde fortrænge den gode Mønt, skal lades usagt, men herpaa tyder det ikke, naar man i 1720 ser udtalt Frygt for at inddrage et større Beløb fra Omsætningen, ligesom vi alt har set en Udmøntning motiveret ved Sedlernes Inddragelse. — Under Synspunkt af Obligationer opfattede man altsaa Sedlerne i hine Tider, men mulig har man nærmet sig den rette Opfattelse under Begivenhedernes Gang.

Ved Forordningen af 8. April 1713 bestemtes det da, at der skulde udstedes Sedler paa 100, 50, 25, 10, 5 og 1 Rd., som skulde modtages lige med „rede Penge“ i alle Betalinger, saaledes at disse erlagdes halvt i Mønt og halvt i Sedler; herfra undtoges dog Betalingen af Told, Accise, stemplet Papir og Postintraderne, ligesaa vel som gammel Gæld, der var aftalt at skulle erlægges i Mønt, o. lign., alt dette skulde udelukkende betales i Mønt. Af Sedlerne kunde man til Zahlkammeret og Amtsstuerne indlevere Beløb paa mindst 100 Rd. mod Udstedelse af 5 pCt. rentebærende Obligationer, som efter nærmere Bestemmelser skulde indløses efter kortere eller længere Tids Forløb delvis eller helt i Mønt.⁸⁸⁴⁾ Sedlerne blev underskrevet af 4 dertil udnævnte Mænd og nummereredes af 2 Renteskrivere; det Beløb, Sedlen skulde gælde for, blev paaskrevet med Blæk.

De store Beløb, Sedlerne skulde lyde paa (jfr. „item en Deel paa een Rigsdaler“), viser noksom hen paa, at man ved Udstedelsen opfattede Sedlerne som Obligationer. Herpaa tyder det ogsaa, at Kongen bestemte, at Soldater og Matroser skulde have deres Tilgodehavende udbetalt i Mønt, thi mente man, at Sedlerne var Penge saavel som Mønt, havde der ingen Aarsag været til at ville beskytte Matroserne og Soldaterne ved en saadan Bestemmelse. Paa den anden Side var dette da en meget paatrængende Udgift for Zahlkassen; i Januar 1713 havde Politimester Ernst saaledes faaet Ordre til at

⁸⁸³⁾ Jfr. f. Ex. F. fra Finansdep. af 6. Marts 1719.

⁸⁸⁴⁾ Lød Obligationen paa 6 Maaneder, betaltes Kapital og Rente paa Forfaldsdagen $\frac{1}{4}$ i Mønt og $\frac{3}{4}$ i Sedler; var Løbetiden 1 Aar, erlagdes Kapital og Rente $\frac{1}{2}$ i Mønt og $\frac{1}{2}$ i Sedler; lød Obligationen paa $1\frac{1}{2}$ Aar, betaltes Renten i Mønt, Kapitalen derimod for $\frac{3}{4}$'s Vedkommende i Mønt og Resten i Sedler; indestod Kapitalen 2 Aar, betaltes derimod saavel Rente som Kapital helt i Mønt.

kalde Matrosernes Værter for sig og søge at bevæge dem til at give Kredit; nu var Sedlerne kommet, men saa var det, Kongen havde fastsat, at Hyren skulde betales i Mønt. Allerede i Maj 1713 anmodede derfor Finansdeputationen Kongen om at maatte betale Matroserne og Soldaterne deres Tilgodehavende delvis med Sedler og om i det Øjemed at maatte udstede Sedler paa 1 Mk., ligesom den foreslog, at kun Øresundstolden skulde være undtaget fra Betaling delvis i Sedler. Herpaa vilde Kongen dog ikke gaa ind, men tillod blot, at den tilgodehavende Løn maatte udbetales Matroserne i Sedler, om de godvilligt vilde modtage disse, hvad der naturligvis reelt betød en Betaling i Sedler. Denne Holden-igen fra Kongens Side mod videregaaende Planer om større Udbredelse af Sedlerne viser sig ogsaa paa andre Punkter. Da det saaledes foresloges, at de mod indleverede Sedler udstedte Obligationer skulde gaa blandt Folk som en Slags Kreditbeviser, idet de skulde gaa „for saa meget som Kapital og Rente sig udi Proportion udi den forløbne Tid fra Sedlens Dato sig kan fordrage“, modsatte Kongen sig ogsaa, at en saadan Bestemmelse indførtes. De Forslag, der saaledes fremkom kort efter Sedlernes Udstedelse, viser, at man ikke havde haft Heldet med sig. Og det kunde heller ikke være andet, end at Befolkningen maatte modtage Sedlerne med Mistillid, saa forkert som Sagen var grebet an fra første Færd, overbevist som man var om, at Sedlerne ikke var Penge. De klagende og undskyldende Ord i Forordningen af 8. April 1713, de udstedte Løfter om snarlig Indløsning af Sedlerne (Forordningen af 16. Oktober 1713), de paahudte Indskrænkninger i Sedlernes Omløb o. s. v., alt dette maatte overbevise Befolkningen om, at Sedlerne ikke var saa meget værd som Mønt, maatte skabe en Mistillid til Sedlerne, som man ikke senere kunde faa udryddet, da det var gaaet op for de Styrende, at Vejen maatte gaa gennem Sedlernes Jævnstillen med Mønt, og at kun gennem Udstedelse af Sedler til smaa Beløb kunde man vente at skaffe sig større Midler.

Ogsaa paa anden Vis havde man Uheld med sig, idet Folk raderede de skrevne Tal paa Sedlerne ud og satte andre i Stedet;³⁸⁵) herpaa raadedes der Bod ved Forordningen af 24. Juni 1713, hvorved det bestemtes, at den paalydende Sum for Fremtiden skulde trykkes paa Sedlerne. — Rigtig ned i Befolkningen var det først muligt, at Sedlerne kunde trænge, da man hen paa Efteraaret 1713 genoptog det nogle Maaneder i Forvejen skrinlagte Forslag om Smaasedlers Udstedelse. Hen i Oktober Maaned var der forfærdiget ialt

³⁸⁵) Sjæll. Tegn. 14. Juni 1713. Nr. 267. Med Indlæg.

400000 Rd. i Sedler til Beløb fra 1—100 Rd., men heraf var ikke mindre end 245800 Rd. i Sedler paa 1 og 5 Rd.³⁸⁶⁾ Dette viste tydeligt Vejen, man maatte gaa, og ved Forordningen af 16. Oktober 1713 bestemtes det at udstede Sedler paa 1 Rd., 3, 2 og 1 Mk., medens Sedlerne over 5 Rd. efterhaanden skulde inddrages. Disse nye Sedler skulde underskrives af „Stadens Raadmænd og de delegerede Borgere“, saa at hver Seddel fik ikke mindre end 5 Underskrifter.³⁸⁷⁾ For Fremtiden maatte ogsaa Told og Accise, med Undtagelse af Øresundstolden, betales halvt med Sedler, saaledes at disse modtoges lige med Kurantmønt, 5 : med en Opgæld paa Kroner af 1 pCt. Ogsaa paa anden Vis ved Fastsættelse af, hvilke Handler der maatte ske udelukkende i Mønt, slappede man det hidtidige strænge Paabud og søgte gennem lemfældigere Regler at faa Omløbet til at optage Sedlerne. Men dette synes ikke at være lykkedes. I November s. A. var det saaledes i København, at „endog Skippere ved Stranden og Bønder paa Torvene, mestendels førend de vil sælge noget, adspørger, om Køberen vil betale med Møntesedler eller med rede Penge; nævner da Køberen Møntesedler for Halvdelen, saa svares hannem enten, de sælger ingen Varer uden for rede Penge, eller og, exempli gratia, om det er en Tønde Rug, hvis altsammen loves at betales udi Penge, saa købes den for 9 Mk. 12 Sk., men om Halvdelen loves i Møntesedler, saa vil de ikke sælge Rugen for mindre end for 11 Mk. . . .“³⁸⁸⁾ En Indrømmelse til Omløbet var ogsaa Forordningen af 27. Juni 1714, hvis vigtigste Bestemmelse var, at Opgælden paa Kroner mod Kurant gaves fri, og at Opgælden paa Kurant mod Sedler maatte være dobbelt saa stor, som Opgælden paa Kroner mod Kurant til enhver Tid var;³⁸⁹⁾ thi alt da tog man en „excessive Opgæld“ paa Mønt mod Sedler, men dette blev dog ikke forhindret ved den ovenfor anførte Bestemmelse.

Med Hensyn til Indvexlingen af de større Sedler havde denne taget sin Begyndelse i Marts Maaned. Efter Bestemmelsen skulde

³⁸⁶⁾ O. Andersen: Meddelelser om ældre danske og norske Seddelpenge før 1736. Kbhvn. 1893. p. 15.

³⁸⁷⁾ Denne Underskrivning var et sandt Hestearbejde, og vi ser de mærkeligste Undskyldninger anført for at blive fri herfor. Senere hen maatte flere Borgere tages til Hjælp, for at Underskrivningen overhovedet kunde overkommes. Se herom samt om Underskrivernes Navne O. Andersen op. cit. p. 19 ff. I November 1713 søgte man om at faa bevilget 2 Rd. om Ugen til en Skriver, der skulde nummerere Sedlerne, men dette afsloges (Kgl. Resol. af 13. s. M.).

³⁸⁸⁾ Indl. til Sjæll. Miss. 29. Dec. 1713. Nr. 584.

³⁸⁹⁾ For at kunne kontrollere, at en Overskridelse af denne Bestemmelse ikke havde fundet Sted, var det, Politimesteren indhentede de ovenfor brugte Opgivelser om Opgælden paa Kroner fra 1. Juli 1714.

af den gamle Emission 1- og 5 Rd.-Sedlerne vedblivende cirkulere, saa at man kun skulde omvexle de 154200 Rd., som var udstedt i større Sedler. Det er nu lidt vanskeligt at forfølge denne Omvexling i dens Enkeltheder, men Gangen i den synes at have været følgende: Efter at Bestemmelsen var fattet i Oktober 1713, forfærdigede man

200000	Rd. i Sedler	à 1 Rd.
60000 ³⁹⁰⁾	-	— à 3 Mk.
60000 ³⁹⁰⁾	-	— à 2 Mk.
60000 ³⁹⁰⁾	-	— à 1 Mk.

Hertil føjedes saa hen paa Aaret 1714 140000 Rd. i Rigsdaler-sedler, idet man samtidig (?) bestemte sig til ogsaa at inddrage 5 Rd.-Sedlerne.³⁹¹⁾ Da Omvexlingen efter Bestemmelsen kun maatte vare 6 Maaneder, skulde den egentlig være afsluttet i September 1714; men da man, siden denne Bestemmelse var taget, havde besluttet ogsaa at inddrage 5 Rd.-Sedlerne, trak Omvexlingen adskillig længere ud, ja, da man, for at blive fri for de stadige Forfalskninger af Sedlerne, i Juni 1715³⁹²⁾ bestemte sig til at udstede helt nye Sedler i Stedet for de alt udstedte, hvorom Forordningen kom 23. Marts 1716, var endnu ikke den første Omvexling tilendebragt. Imidlertid havde Rentekammeret forstaaet ved stadig at udgive de nye Sedler uden at indtrække en tilsvarende Mængde af de gamle at sætte sig selv i Forlegenhed, hvoraf Kongen meget mod sin Vilje maatte hjælpe det gentagne Gange ved at tillade, at der udstedtes flere og flere Sedler, saa, da Omvexlingen skulde gaa for sig i Marts 1716, var der ialt udstedt Sedler paa 1 Rd. og derunder til et Beløb af 599720 Rd.³⁹³⁾ — Yderligere forøgedes dette Beløb i den følgende Tid, idet Rentekammeret atter kom i Forlegenhed; ved kgl. Resol. af 13. April 1716 gaves der Tilladelse til at udstede nye 200000 Rd., og 2. Januar 1717 yderligere 100000 Rd., et saare beskedent Beløb i Forhold til de 600000 Rd., Rentekammeret havde foreslaaet at udstede. Hermed var man naaet op til 899720 Rd., og derved var det Bestemmel-

³⁹⁰⁾ O. Andersen op. cit. p. 31.

³⁹¹⁾ Sjæll. Tegn. 10. Sept. 1714. Nr. 376. I dette Reskript omtales saavidt mig bekendt for første Gang Inddragningen af 5 Rd.-Sedlerne.

³⁹²⁾ Kgl. Resol. af 6. Juni 1715 paa R. F. af 21. Maj.

³⁹³⁾ Nemlig: 79 720 Rd., udstedt efter Forordn. af 8. Apr. 1713.

280 000 Rd., som maa antages forfærdiget efter 16. Okt. 1713 til Indvexling af tidligere udstedte Sedler.

140 000 Rd., udstedt i Overensstemmelse med Reskr. af 10. Sept. 1714.

100 000 Rd., udstedt efter Reskr. af 1. Apr. 1715.

sen, at man skulde blive,³⁹⁴⁾ men i Løbet af de første 3 Maaneder af Aaret 1717 maa der være givet en nu ubekendt Tilladelse til at runde Summen af til en Million, der fordelte sig saaledes:³⁹⁵⁾

1 Rd. Sedler Nr. 1	820000 = 820000 Rd.
3 Mk. — Nr. 1	120000 = 60000 -
2 Mk. — Nr. 1	180000 = 60000 -
1 Mk. — Nr. 1	360000 = 60000 - ,

alle efter det nye Mønster, idet Forordningen af 23. Marts 1716 udtrykkelig „afskaffer“ de gamle Sedler fra Juni 1717. At dette Beløb naturligvis var alt for stort for Landet (∴ Danmark, thi kun her var Sedlerne „indført“), siger sig selv, men saare let kunde det være blevet langt større, om Kongen ikke havde holdt igen ogsaa nu i den følgende Tid; thi Rentekammeret var umætteligt. Ved at lade Papirmøllen gaa var det muligt at betale, hvad Staten skyldte; den gamle Pengemangel vilde være ukendt, om blot Kongen kunde bevæges til at udstede Seddel paa Seddel, ja, som en Samtidig (Politimester Ernst) sagde, saalænge der var Papir i Landet, kunde Kongen aldrig komme til at mangle Penge. Mere end den ene Million blev der dog ikke udstedt i Sedler, og alle Forslag til Bedring af Sedlernes Kurs o. lign. synes at være henlagt, strax som de fremkom; man vilde nu ikke foretage Forandringer, alt skulde blive, som det var, indtil Sedlerne kunde inddrages. Held fulgte derfor ikke det Forslag, som Politimester Ernst i 1719 fremkom med, nemlig mod Inddragning af større Sedler at udstede mindre paa 2, 4, 8 og 12 Sk.,³⁹⁶⁾ hvorved flere Omsætninger vilde kunne ske ved Hjælp af Sedler, saa at det var at vente, at deres Kurs vilde bedres; og saa vilde der ogsaa være den Fordel ved slige Sedler, hvad Rentekammeret ikke undsaa sig for at paapege, at „mange slige Smaasedler i Stykker rives, tabes og forgaar, saasom Undersaatterne ej skulle saa nøje agte om, at en Seddel af saa liden Værdi vorder forlaaret, som de nu forvarer de store Sedler med større Agtsomhed . . .“ Ikke engang denne Anvisning til at skaffe sig en Indtægt medførte nogen Forandring i Seddelmængden.

Hvorledes var nu Sedlernes Stilling i Omløbet? Meget vanskeligt er det at besvare dette Spørgsmaal, naar man ikke vil lade sig nøje med almindelige Udtalelser, som Holbergs, A. Hojers o. fl. andres, om, at Sedlerne faldt 50—70 pCt. i Værdi el. lign., ja, det

³⁹⁴⁾ Se Indl. til Sjæll. Miss. af 2. Jan. 1717. Nr. 1.

³⁹⁵⁾ Ureg. Møntsager.

³⁹⁶⁾ R. F. af 27. Feb. 1719. I Okt. 1718 skal Rentekammeret selv være fremkommet med et noget lignende Forslag.

kan end ikke med Bestemthed siges, at Kursen paa Sedlerne var een til enhver Tid. I 1719 fremhæves det³⁹⁷⁾ saaledes i Anledning af Forslaget om Smaasedlers Indførelse, at man kunde indvexle 1 Mk.-Sedlerne imod store Sedler (sc. paa 1 Rd.) med 6 Sk. Agio (Avance) pr. Rd., men temmelig mærkeligt vilde det paa den anden Side være, om man ikke, hvis en saa høj Opgæld havde været sædvanlig, havde fundet noget optegnet om, i hvilke Sedler Betalingen var erlagt, eller paa anden Maade kunde se, at Omløbet virkelig gjorde Forskel paa Sedlerne. Mulighed er der dog for, at en Fejl begaas i det Følgende, naar der kun nævnes een Kurs for Sedlerne (vel 1 Rd.-Sedlerne), men dette Spørgsmaal bliver dog af saare ringe Betydning i Forhold til Spørgsmaalet om Sedlernes Disagio mod Mønt, thi her regnes med anderledes store Tal.

At Kursen paa Sedlerne har været stærkt varierende, synes alt at tyde paa, og dette var jo for saa vidt kun ogsaa en naturlig Følge af, at Sedlerne ikke brugtes ved alle Omsætninger.

I en Indberetning³⁹⁸⁾ fortæller Politimesteren i København,³⁹⁹⁾ at i Juli 1714 var her „Møntesedlernes Valeur 7,5 til 7,8 rdaler damno per Centum; og som det var umuligt for adskillige Aarsager at holde dem eller forhøje dem til lige Værd med rede Penge, saa forfaldt de dog ikke mere in annis 1715 og 1716 end omtrent til 10 rd. udi 3 Aar.“ Hermed stemmer en anden Udtalelse om, at Faldet var jævnt,⁴⁰⁰⁾ ligesom man ogsaa paa Forhaand er tilbøjelig til at antage et Fald, gaaende jævnsides med Seddelmængdens Forøgelse. Paa den anden Side indberetter Politimesteren selv i November 1713,⁴⁰¹⁾ at „samvittighedsløse Folk tilvexler sig disse Møntesedler med en femte Del, ja en fjerde Del Avance af den hele Kapital,“ hvad der tyder paa, at Disagioen paa Sedler, hvorefter der da vel af Zahlklassen var udgivet ca. 300000 Rd., var 20—25 pCt.; og i et Regnskab fra Vor Frue-Latinskole omsattes ved Paasketid 1713 et Beløb, betalt halvt i Sedler og halvt i Mønt, til Kroner efter Forholdet 100 : 75, ved Michaelis s. A. Sedler til Kroner efter Forholdet 100 : 66 $\frac{2}{3}$ o. s. v., men Opgivelserne i vedkommende Regnskab, som delvis (for disse Aars Vedkommende) kun er en Afskrift, synes at være saa upaalidelige,⁴⁰²⁾ at man næppe tør slutte noget heraf.

³⁹⁷⁾ R. F. af 27. Feb. 1719.

³⁹⁸⁾ Bilag (Litra D) til Originale kgl. Resol. 30. Maj 1719. Nr. 34.

³⁹⁹⁾ Oplysninger om Kursen udenfor København synes helt at mangle; de fleste cirkulerende Pengesedler var vistnok ogsaa i København.

⁴⁰⁰⁾ Danske Assignationskontors Missive af 28. Feb. 1719.

⁴⁰¹⁾ Indl. til Sjæll. Missive. 29. Dec. 1713. Nr. 584.

⁴⁰²⁾ Det var saaledes fuldstændig umuligt ved Paasken 1713 at betale i Sedler, da de første Sedler først indgik i Zahlkassen 4. Maj 1713.

Muligvis er det altsaa rigtigt, at Sedlerne kun faldt lidt i de første Par Aar, 5: til hen paa Aaret 1715. Thi alt i 1716 er Faldet blevet større, hvad Politimesteren ogsaa andetsteds fortæller; Sedelmængden var da ogsaa saa stor, at Omløbet sikkert ikke kunde optage Størstedelen af den mod en saa ringe Disagio. Kursen paa Sedlerne bevægede sig paa følgende Vis („af sikker Forfaring“)⁴⁰³⁾ i 1716: Indtil 1. April gjaldt 1 Rd. i Sedler 4 Mk. 12 Sk. i Mønt (100 Rd. Mønt = 125 Rd. 1 Mk. i Sedler); indtil 1. Juni var 1 Rd. M. = 1 Rd. 1 Mk. 6 Sk., d. 11. Juni 1 Rd. 1 Mk. 8 Sk. S., og Differencen synes i den følgende Tid at være steget. Om 1717 beretter Politimesteren:⁴⁰⁴⁾ „Tab eller Forlis paa Møntesedlerne har været, som nogle har observeret, fra Tid til Tid efterhaanden 35 til 45 Rd. per Centum (sc. 100 Rd. M. = 135—145 Rd. S.);⁴⁰⁵⁾ andre har observeret, at d. 24. Febr. 1717 for hundrede Rigsdaler rede Penge blev betalt 138 Rd., ja 140 Rigsdaler i Møntesedler; nok andre har observeret, at Forlis udi dette Aar har været 40 til 50 Rd. per Centum, saa at Møntesedlerne efterhaanden fra Maaned til Maaned kom i større Dekadence.“ Om 1718 fortæller samme Kilde, at somme forsikrede, „at Skaden paa Møntesedlerne har været 45 til 60 Rd., andre fra 50 til 61 rdaler, nogle 50, siden 52 Rd., fremdeles 55 Rd. endelig 60 ja 61⁴⁰⁶⁾ rdaler“. Maaske kunde man være tilbøjelig til at rejse Indvendinger mod Tanken om et yderligere Fald i 1718, da der ikke udstedtes flere Sedler dette Aar, men efter Zahlkasse-Regnskaberne at dømme, er den cirkulerende Sedelmængde ikke voxet saa lidt i Løbet af 1718 (se ogsaa nedenfor). Paa dette lave Punkt 100 Rd. M. = 160 Rd. S. holdt Kursen sig nu i nogen Tid, i hvert Fald var den endnu 1. Marts 1719 saaledes; men herefter bedredes den,⁴⁰⁷⁾ thi i Begyndelsen af 1720 synes Forholdet mellem Mønt og Sedler at have været 100: 142 à 143 (om Aarsagen se senere).

Et andet Spørgsmaal er, i hvor stor Udstrækning Omløbet har optaget Sedlerne. I 1714 meddeles det fra Bornholm,⁴⁰⁸⁾ at Soldaterne der godt kunde betales med Sedler for Halvdelen af deres Tilgodehavende, da de stadig kunde komme af med Sedlerne til Bønderne. Men dette turde være et temmelig enestaaende Tilfælde,

⁴⁰³⁾ Bilag (Litra C) til ovennævnte kgl. Resol. af 30. Maj 1717. Nr. 34.

⁴⁰⁴⁾ Ovenfor citerede Bilag (Litra D).

⁴⁰⁵⁾ I R. F. af 5. Apr. 1717 omtales, at Kreditorerne ved Udlægsforretninger prætenderede „24 à 25 pro Cent Lagie og derover“, naar det udlagte Gods bortsolgtes mod Betaling, halvt i Sedler.

⁴⁰⁶⁾ Jfr. ogsaa fra Okt. 1718 Brev fra Jacob Tamdrop (Danske Assignationskontors indkomne Breve).

⁴⁰⁷⁾ Jfr. A. Hojer op. cit. I. p. 267.

⁴⁰⁸⁾ Se Danske Assignationskontors Missive af 1. Okt. 1714.

de fleste Beretninger fra disse Aar gaar ud paa, at det kun var med Besvær, man kunde komme af med Sedlerne; mange Exempler herpaa kunde anføres, som blot Krigshospitals-Kommissionens Besværing over,⁴⁰⁹⁾ at Leverandørerne til Hospitalet, som Brygger, Bager og Slagter, ikke kunde bevæges til at modtage Sedler. Andetsteds⁴¹⁰⁾ fortælles det, at det var umuligt at udsætte Kapitaler, der delvis bestod i Sedler, paa Rente i København. Ogsaa Rentekammeret klager over, at Folk ikke vil vide af Sedlerne, — blot ikke, naar det anmoder om at maatte udstede flere Sedler, thi saa kan det hedde, at Sedlerne „har mere Kurs og Gang iblandt Folk end tilforn.“⁴¹¹⁾ En ikke ubetydelig Del af Sedlerne laa sikkert stadig i Regeringens Kasser. Allerede den Omstændighed, at Indtægterne i større Udstrækning end Udgifterne bestod i Sedler, maatte bevirke en saadan Ophobning; men hertil kom yderligere, at man bevilgede, at en Udbetaling maatte ske udelukkende i Mønt i Stedet for delvis i Sedler, i Tilfælde som, naar Kreditor maatte købe de leverede Varer i Udlandet, naar Beløbet skulde fordeles i mange Smaaportioner⁴¹²⁾ el. lign. Yderligere var man i Begyndelsen villig til ogsaa at betale andre udelukkende i Mønt, naar en passende Nedsættelse i den skyldige Sum derved kunde opnaas; men senere hen vilde man ikke indlade sig herpaa, thi dette var, som det hedder,⁴¹³⁾ „en Kapitalaarsag til Sedlernes slette Pris, som herved mere og mere, ja fast dagligen tiltager, idet at naar slige Poster med rede Penge betales, som udi Landet for halvt Sedler er at indkøbe, faar vedkommende derved Anledning at tilvexle sig Sedler,“ saa at Resultatet var blevet, at der dreves „en fuldkommen Negotie“⁴¹⁴⁾ med Sedlerne. Man havde altsaa nu faaet Øjet aabnet for, at det gjaldt om at gøre Sedlerne til et regelmæssigt Betalingsmiddel, at stille Sedlerne paa samme Trin som Mønt, og det var ogsaa i den Anledning, at man i Foraaret 1718⁴¹⁵⁾ bestemte, at der nu for Fremtiden ikke længere skulde være Adgang til at indlevere Sedlerne til Zahlkassen mod Udstedelse af Obligationer for Beløbet.⁴¹⁶⁾ Men til at denne Beslutning fattedes, bidrog ogsaa det rent praktiske Moment, — Teori gjaldt til Wandsbeck i en Tid som denne, — at med den stadig faldende Kurs

⁴⁰⁹⁾ 27. Okt. 1714. Danske Assignationskontors indkomne Breve.

⁴¹⁰⁾ Magistratens Kopibog. 16. Feb. og 3. Aug. 1718.

⁴¹¹⁾ F. af 31. Dec. 1716. Dette var kun en naturlig Følge af, at Sedlerne nu var paa smaa Beløb.

⁴¹²⁾ Ved Udbetalinger til Fattigvæsenet. Sjæll. Tegn. 14. Apr. 1716. Nr. 146.

⁴¹³⁾ F. fra Finansdep. af 6. Marts 1719.

⁴¹⁴⁾ Danske Assignationskontors Missive af 28. Feb. 1719.

⁴¹⁵⁾ Danske Assignationskontors Missive af 12. Maj 1718.

⁴¹⁶⁾ „For at Sedlerne efter deres Værdi skulde blive gangbare“. F. fra Finansdep. af 22. Apr. 1719.

blev det en mere og mere profitabel Forretning at indlevere Sedlerne til Forrentning, saa at de hobede sig op i Kasserne, der stadig led under Mangel paa Mønt; det er den skinbarlige Nød, der taler ud af de Opfordringer, der i 1718 ⁴¹⁷⁾ udgik til forskellige, bl. a. til de portugisiske Jøder i København, om at „angribe Hs. M. under Armene med en anseelig Sum Sølv-Mønt.“ Virkningen af Bestemmelsen om, at Sedlerne ikke længere skulde kunne indsættes til Forrentning, synes at have været, at Kursen paa dem blot yderligere faldt, — man saa, at Staten nu ikke længere tog mod Sedlerne som før, — og, da Sedlerne skulde inddrages, bestemte man sig til ved kgl. Resol. af 1. Maj 1719 igen at modtage Sedler fra Stiftelser og Umyndige mod Udstedelse af Obligationer.

Det gamle Løfte om at inddrage Sedlerne, saa snart Krigen var forbi, holdt man fuldt ud, ja allerede 10. April 1719 begyndte Inddragelsen, idet der ved en Forordning af denne Dato oprettedes et Lotteri med 41223 Lodder à 5 Rd. pr. Stk. at betale med Sedler, der, efterhaanden som de indkom, skulde kasseres og opbrændes. Gevinsterne, ialt 212, var tilsammen 2538 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr. 1½ Album Hrtk. paa Sjælland, som var vurderet til 206116¼ Rd. Der oprettedes en særlig Direktion for Lotteriet, der ogsaa skulde paase, at Sedlerne virkelig blev brændt. Til Trods for de temmelig markskrigerske Opfordringer til at tegne Lodder, som indeholdtes i Forordningen, kom der ikke mange Liebhaveere, — hvem vilde ogsaa have Jordegods i de Tider, ⁴¹⁸⁾ — og det var et i høj Grad forfængeligt Haab, der var udtalt i Forordningen af 1719, at samtlige Lodder skulde være tegnet inden 3 Maaneders Forløb. Dette skete langt fra; endnu i Oktober 1720 var der kun indkommet 180690 Rd. i Sedler paa denne Vis, og heraf var tilmed 99710 Rd. indkommet ved Ligning blandt Land- og Sø-Etatens Officerer. ⁴¹⁹⁾ Saa supplerede Kongen Beløbet til 200000 Rd., og 22. Januar 1721 blev Lotteriet endelig trukket, hvor Generalbygmester Ernst vandt den store Gevinst. ⁴²⁰⁾ Alt forinden var man slaaet ind paa andre Veje til at faa Sedlerne afskaffet saa snart som muligt, idet Kongen i Reskript af 9. Februar 1720 til Politi- og Kommercekollegiet henlagde Heste- og Øxentolden i Danmark samt Overskudet af Kongsberg Sølvværk,

⁴¹⁷⁾ Danske Assignationskontors Missive af 17. Marts 1718.

⁴¹⁸⁾ Jfr. f. Ex. R. F. af 15. Apr. og 10. Juni 1720.

⁴¹⁹⁾ Kgl. Resol. af 16. Aug. 1720. Jfr. om de Lodder, Professorer maatte tegne, Chr. Bruun: Om Ludv. Holbergs trende Epistler. Kbh. 1895. Note 2 p. 53.

⁴²⁰⁾ Efter Bestemmelsen i Forordn. af 10. Apr. 1719 maatte det vundne Gods indrettes til Sædegaard, men da Ernst havde købt Aunsøgaard, der laa ved Siden af Kolleklint, som han vandt, blev det ved kgl. Resol. af 11. Apr. 1724 tilladt ham efter Ansøgning at oprette en Sædegaard af Aunsøgaard.

Tienden af Kobber- og Jærnværkerne og Indkomsten af Aars og Sendalens Kobberværk til Forrentning og Afbetaling af 400000 Rd. Obligationer, som skulde udstedes mod Betaling med Sedler. Obligationerne, „Billets“, som de kaldtes, skulde bære en Rente af 6 pCt., og lyde paa Summer fra 50 til 1000 Rd., saaledes, at der indrettedes 4000 Stkr. à 50 Rd., betalbare om 3 (skal vist være 4) Aar, 1000 à 100 Rd., betalbare om 3 Aar, 150 à 500 Rd., betalbare om 2 Aar, samt 25 à 1000 Rd., betalbare om 1 Aar, men senere forandredes dette dog derhen, at der ikke blev draget nogen Grænse for den Sum, hvorpaa den enkelte Obligation kunde lyde. Ogsaa Renten forandredes, allerede før hele Bestemmelsen var kommet til Publikums Kundskab, idet det fastsattes, at Obligationerne paa 1 Aar ingen Rente skulde bære, Obligationerne paa 2 Aar derimod 3 pCt., de paa 3 Aar 5 pCt. og de paa 4 Aar endelig 6 pCt. Politio- og Kommercekollegiet fik Overopsynet med disse Obligationers Udstedelse og senere Indløsning, medens 3 af dets Medlemmer blev, som det hedder, Kommitterede ved Obligationsskassen. At baade Rente og Kapital skulde betales i Mønt, siger sig selv.

Den Tanke, der laa til Grund for denne Bestemmelse, var ikke ny herhjemme, den findes alt udtalt i Forordningen af 8. April 1713. Men i Modsætning til de Obligationer, der var udstedt efter denne Forordning, var det Mening, ved nu at indrette Obligationerne paa runde Beløb, at faa disse til at kursere, saa at Omløbet først successivt med Obligationernes Indløsning berøvedes de 400000 Rd. Paa den anden Side synes man at have været klar over, at disse Obligationers Omløb ikke vilde blive saa let som Sedlernes, idet Endossement her vilde blive nødvendigt til Overdragelsen.⁴²¹⁾ At det var en ganske anden Kredit, der toges i Brug ved disse Obligationers Udstedelse, kunde man ikke være klar over, naar Sedlerne opfattedes som Obligationer.

At alle de 400000 Rd. skulde overtages, var vel mere, end man kunde vente, men der indkom dog ikke mindre end $169552\frac{2}{3}$ Rd. i Sedler paa denne Vis indtil hen i December Maaned 1720, da Kongen befalede at høre op.⁴²²⁾ Dette Beløb var indkommet mod Udstedelse af Obligationer

betalbare til	December	Termin	1721	til et	Beløb af	25000	Rd.,
—	-	—	—	1722	- - —	-	49791 $\frac{2}{3}$ - ,
—	-	—	—	1723	- - —	-	26463 $\frac{1}{6}$ - ,
—	-	—	—	1724	- - —	-	68297 $\frac{5}{6}$ - ,

⁴²¹⁾ Dette skulde være stempelfrit. Reskr. af 25. Marts 1720 (Sjæll. Tegn. Nr. 117).

⁴²²⁾ P.-K. Resolutionsprot. 12. Juli 1726.

saa at Inddragelsen af de 169552²/₃ Rd. kom til at koste 198237 Rd. 9 Sk., hvoraf de Kommitterede fik 2357 Rd. 51 Sk. for deres Umage,⁴²³⁾ en saare beskeden Sum for alle de Ubehageligheder, de maatte døje af Kreditorerne, idet baade Rente og Kapital ofte udeblev i lang Tid efter den aftalte Termin, thi Bestemmelsen om visse Indtægters Henlæggelse til Obligationernes Betaling overholdtes ikke. Særlig slemme blev Forholdene fra December Termin 1722; da der ikke var tilsendt de Kommitterede ved Obligationsskassen Anvisning paa de Penge, som i denne Termin skulde betales, fik de Kommitterede efter flere indtrængende Forestillinger det Svar fra Finansdeputationen, at det skyldige Beløb kun kunde gives i Anvisninger paa Norge, men senere⁴²⁴⁾ bestemtes det dog, at det Beløb, der skyldtes i Renter, skulde anvises paa Amterne (i Danmark), medens de 49791²/₃ Rd., som var den skyldige Kapital, skulde betales med Penge, som Rentekammeret skulde trække ned fra Norge. Imidlertid var de Kommitterede blevet „overrendt af Klager og tiltalt med haarde Ord“, og værre blev det sikkert, da saa endelig Folk fik deres Tilgodehavende i Form af Anvisninger; man tænke, at smaa Beløb paa 3—5 Rd. anvises paa Aalborg Amtsstue. Ogsaa Kapitalen blev for at tilfredsstille Kreditorerne anvist paa Bergens Amtsstue, men kun langsomt gik det med at faa disse Anvisninger betalt. Det følgende Aar anvises det skyldige Beløb paa samme Maade, men endnu i Juli Maaned 1725 var det pr. December Termin 1723 skyldige Beløb⁴²⁵⁾ ikke betalt. 27. Januar 1725 anvises det pr. December Termin 1724 skyldige Beløb, og hermed var Obligationsskassens Saga endt.⁴²⁶⁾ Det Beløb, som endnu skyldtes mod uindfrie Anvisninger, betaltes kort efter paa anden Vis.

Det var dog kun en forholdsvis ringe Del af Sedlerne, man fik inddraget ved Lotteriet og Obligationernes Udstedelse; den langt største Del opsamledes, efterhaanden som de kom ind i Kasserne, idet man kun sjældent lod dem gaa ud igen. Sedlerne tilintetgjordes ved Opbrænding paa Raadhuset (efter dettes Brand paa Gjethuset); den første Opbrænding skulde egentlig først have fundet Sted den Dag, Freden publiceredes, — Krigen og Sedlerne stod som Aarsag

⁴²³⁾ P.-K. Missive af 28. Dec. 1720 og Resolutionsprot. 12. Juli 1726.

⁴²⁴⁾ Kgl. Resol. af 23. Dec. 1722.

⁴²⁵⁾ P.-K. Resolutionsprot. 26. Jan. og 30. Juli 1725.

⁴²⁶⁾ Dog kan det bemærkes, at den her fulgte Fremgangsmaade ved Sedlernes Inddragelse ogsaa siden anvendtes, som da Kongen modtog 4500 Rd. i Sedler af Renovationskassen mod Udstedelse af en Obligation, lydende paa Betaling i Mønt (P.-K. Resolutionsprot. 8. Jan. 1725), men store Beløb har det næppe drejet sig om.

og Virkning, — men alt i September 1720 opbrændtes 100256²/₃ Rd., medens i November s. A. ikke mindre end 300000 Rd. Sedler ofredes paa Baalet til Fredens Højtideligholdelse. Kort efter, i Marts 1721, opbrændtes yderligere 100000 Rd., saa at alt da over Halvdelen af Sedlerne var bragt ud af Verden,⁴²⁷⁾ sikkert et Mesterstykke i Datidens Finansvæsen. Langsommere maatte det naturligvis gaa i den følgende Tid, men der opbrændtes dog 100000 Rd. om Aaret, nemlig i Juni 1722, i April 1723 og i Juli 1724,⁴²⁸⁾ hvorved Beløbet nedbragtes til 199743¹/₃ Rd. Saa kom der i nogen Tid en Stilstand i Opbrændingen; i Oktober 1726⁴²⁹⁾ havde man vel faaet samlet 100000 Rd. i Sedler, som var bestemt til at ende deres Liv paa Baalet, men sandsynligvis er man da kommet stærkt i Bekneb paa Penge, maaske som Følge af Møntforandringen; brændt blev Sedlerne i hvert Fald ikke denne Gang. Den næste Opbrænding fandt først Sted i Oktober 1727,⁴³⁰⁾ da der brændtes Sedler til et Beløb af 40000 Rd., derpaa brændtes andre 40000 i April 1728 og endelig i August d. A. 38000 Rd., saa at der nu kun var 81743¹/₃ Rd. i Sedler tilbage. De endnu cirkulerende Sedler indkaldtes ved en Plakat af 11. Oktober 1728 inden Aarets Udgang til Indvexling mod Mønt og skulde fra dette Tidspunkt ophøre at være lovligt Betalingsmiddel.⁴³¹⁾ Af de tilbageværende 81743¹/₃ Rd. indkom 72182 Rd.,⁴³²⁾ som, efter at 9 Rd. var henlagt „til Efterretning i sin Tid“, opbrændtes i Februar 1729. De tilbageblevne halvtiende Tusinde Rigsdaler tjentes saaledes, — muligt er dog noget gaaet fra i denne Fortjeneste ved Sedler, som senere er blevet indsendt fra Bornholm.⁴³³⁾

Naturligvis maatte Sedlernes Kurs bedre sig, efterhaanden som der inddroges af dem fra Omløbet. Den Bedring, Kursen, som oven-

⁴²⁷⁾ F. fra Finansdep. af 31. Maj 1721. Den hos O. Andersen (op. cit. p. 33) anførte Sum pr. 31. Aug. 1721 fremkommer ved Sammenlægning af de Beløb, som tilintetgjordes ved de her nævnte 3 Opbrændinger.

⁴²⁸⁾ Da man i 1722 havde faaet 100000 Rd. i Sedler samlet sammen, vilde man ikke lade 50000 Rd. af dem gaa ud af Kassen til en haardt paatrængende Udgift (F. fra Finansdep. af 16. Marts 1722 med kgl. Resol. af 23. s. M.); i 1723 lod man derimod 50—60000 Rd. Sedler gaa ud i Omløbet igen, da der alt dette Aar var brændt Sedler (F. fra Finansdep. af 26. Juli 1723 med kgl. Resol. af 30. s. M.).

⁴²⁹⁾ F. fra Finansdep. af 14. Okt. 1726 med kgl. Resol. af 23. s. M.

⁴³⁰⁾ Jfr. om Opbrændingen af Sedler, der indkom i „Kornskatten“, F. fra Finansdep. af 6. Okt. 1727 med kgl. Resol. af 10. s. M.

⁴³¹⁾ Denne Termin overholdtes temmelig strængt. Jfr. F. fra Finansdep. af 30. Maj 1729 med kgl. Resol. af 1. Juni s. A.

⁴³²⁾ Heraf 22 Rd., som Holberg havde faaet Lov til at indlevere senere.

⁴³³⁾ F. fra Finansdep. af 31. Jan. 1729.

for paavist, undergik i Løbet af 1719, maa tilskrives Oprettelsen af Lotteriet, der maaske ikke saa meget paavirkede Sedlernes Kurs ved de Beløb, som berøvedes Omsætningen, som ved tydelig at tilkendegive, at nu skulde det være Alvor med Indløsningen af Sedlerne. I Begyndelsen af 1720 var Kursen 42 à 43 pCt. og bedrede sig i den følgende Tid til 27 à 28. Saa noteres ⁴³⁴⁾ Sedlerne pludselig i April 1720 45, 50 ja 58 pCt. slettere end Mønt. Hvad var nu Aarsagen hertil? 10. April udkom en Forordning, hvori det bestemtes, at for Fremtiden skulde „lovlig Betaling“ være $\frac{3}{4}$ Mønt og $\frac{1}{4}$ Sedler, medens Told og Accise nu skulde betales udelukkende med Mønt. Der var dog langtfra inddraget et tilstrækkelig stort Beløb af Sedlerne, til at en saadan Foranstaltning, der i høj Grad indskrænkede Sedlernes Omløb, ikke maatte virke skadeligt paa dissers Kurs, saa den Frygt, man før Forordningens Udstedelse havde næret for at noget saadant skulde ske, fuldt ud slog til. ⁴³⁵⁾

Saa kom imidlertid i Efteraaret d. A. den store Autodafé paa Raadhuset, og Freden sluttedes; Kursen bedredes, som Tabellen viser, fra 42—43 til 27 pCt. i Løbet af een Uge. ⁴³⁶⁾ I Marts 1721 var Kursen 20 pCt., ⁴³⁷⁾ og paa dette Stade synes den i længere Tid at have holdt sig, i April 1723 var den kun faldet til 16 à 18 pCt., ⁴³⁸⁾ i Juli s. A. derimod til 12 pCt. ⁴³⁹⁾ Andetsteds ⁴⁴⁰⁾ ses i Terminerne 1723 regnet med en Opgæld paa 13 pCt., i 1724 og 1725 8 pCt., i Juni 1726 6 pCt. og i Juni 1727 5 pCt., Tal, som naturligvis kun kan gøre Fordring paa tilnærmelsesvis Rigtighed. Endnu i December 1727 var Opgælden 5—6 pCt., ⁴⁴¹⁾ i Juni 1728 var den derimod faldet til 4 pCt. ⁴⁴²⁾ Saameget i Opgæld har man vel stadig i den følgende Tid maattet betale paa Mønt mod Sedler, indtil Plakaten i Oktober d. A. indkaldte Sedler til Indløsning, thi fra da af har der i hvert Fald ingen Grund været til en Opgæld. — At et Beløb paa 70—80000 Rd. kunde foraarsage en Opgæld paa 4 pCt. viser, hvor faa Midler Omsætningen havde Brug for, selvom ogsaa gammel Vane her har spillet sin Rolle.

⁴³⁴⁾ Se Tabellen, der er vedføjet som Bilag.

⁴³⁵⁾ R. F. af 19. Apr. 1720.

⁴³⁶⁾ Hvad Aarsagen har været til denne pludselige Bedring, kan ikke bestemt angives.

⁴³⁷⁾ Jfr. ogsaa F. fra Finansdep. af 10. Marts 1721.

⁴³⁸⁾ R. F. af 26. Apr. 1723.

⁴³⁹⁾ F. fra Finansdep. af 26. Juli 1723.

⁴⁴⁰⁾ Kassen vedr. Benløse Gods (Raadstuearkivet). Før 1723 regnes her konstant med en Opgæld paa 25 pCt.

⁴⁴¹⁾ F. fra Finansdep. af 22. Dec. 1727.

⁴⁴²⁾ Kassen vedr. Benløse Gods.

At fælde nogen Dom over den interessante Epoke, Sedlerne danner i dansk Pengehistorie, er nu saare vanskeligt, men af alt fremgaar det, at dette Finansmiddel dog ikke blev misbrugt, og at Seddelinddragelsen foregik mønsterværdigt; ikke enhver af Datidens Finanstyrelser vilde have indløst Sedler, der var faldet til Halvdelen af deres Paalydende, for det Beløb, hvorpaa de lød, selvom ogsaa dette tidligere var blevet lovet.

Grundene til, at Møntvæsenet ikke ordnedes.

I et tidligere Afsnit er det paapeget, hvilke Virkninger Uorden i Møntvæsenet havde paa hele Samfundet, og i et andet er det vist, at man fuldt ud vidste, at Hovedaarsagen til den stedfindende Uorden maatte søges i Slagningen af for megen slet Smaaamønt; ganske naturligt melder sig derfor det Spørgsmaal: hvorfor bragtes der ikke Orden til Veje?

Det er ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal værd at mærke sig, at i Sammenligning med Møntvæsenet i andre Lande var dansk Møntvæsen i det herbehandlede Tidsrum godt, ja, man kunde fristes til at holde det frem som Mønster for mange andre Lande, og urigtigt var det sikkert ikke, naar Datiden talte om det Ry, dansk Mønt havde paa sig i Udlandet. En finansiell Udnyttelse af Møntregalet fandt saa godt som slet ikke Sted, det viser bedst de Beløb, Møntningerne bragte ind i Statskassen. I 1680erne var Statens Udbytte af Møntningerne i København for hele Tiaaret ca. 18000 Rd., ja, selv de store Udmøntninger i Glückstadt i 1690erne bragte kun Staten en Gevinst paa ca. 50000 Rd. Kun for Aarene 1710—18, og da særlig 1716—18, kan der med Rette tales om en virkelig Udnyttelse af Møntregalet, — i 1716 bragte Møntningerne i København og i Hertugdømmerne ¹⁾ saaledes Staten ca. 75000 Rd., i 1717 ca. 88000 Rd., i 1718 ca. 31000 Rd. o. s. v., — men i disse Aar var Krigens Krav sikkert ogsaa saa paatrængende, at ingen vilde falde paa i den Anledning at rette Bebrejdelser mod Datidens Finansstyre, og selv da udnyttedes Møntregalet med Varsomhed, som foran er set. Tilfælde, hvor Statens Existens staar paa Spil, giver ogsaa Lov til at bruge alle

¹⁾ Hvad Overskudet af Møntningerne i Norge angaar, kan man ikke opgøre Statens Indtægt af dem paa samme Maade som af Møntningerne andetsteds, idet man kun faar at vide, hvor stort Overskudet af Sølvværket var, og dette beroede naturligvis i høj Grad paa, i hvilken Mønt det udvundne Sølv sloges.

Midler; det kan være fuldstændig rigtigt i saa Fald at uanytte Møntregalet, som naar Skatterykket i Forvejen er saa stort, som det vel kan blive, og naar tilmed Statens Kredit i Udlandet er saa slet, at den maa finde sig, i hvilke Betingelser det end skal være, for overhovedet at opnaa Laan, ja, i saa Fald kan det sikkert være rigtigt at optage det rentefri Laan ²⁾ i Indlandet, som Slagningen af slet Mønt og Udstedelsen af Papirpenge kan yde; men man maa da erindre, at det kun er et Laan, Omsætningen giver, saa Staten forpligtes moralsk til, saa snart Krigen er tilendebragt, atter at bringe Orden til Veje. I saa Henseende er der sikkert intet at bebrejde Datidens Regering; man prøvede først andre Midler, før man nødtes til at benytte sig af Møntregalet, og da Krigen var forbi, skyndte man sig at inddrage Sedlerne, og kun det stadige Haab om at kunne opretholde Kronefoden og Frygten, man nærede for de Virkninger, en Nedsættelse af Mønten vilde afstedkomme i hele Samfundet, var Aarsag til, at ikke ogsaa Mønten bragtes i Orden strax efter Krigens Ophør. Til den forskellige Behandling, Mønten og Sedlerne saaledes var Genstand for efter Krigens Ophør, bidrog sikkert den Opfattelse, man havde af Sedlerne som Ikke-Penge, hvorfor man nærede mere Frygt for at nedsætte dem fremfor Mønten; men var Sedlerne ogsaa blevet nedsat sammen med Mønten, Konstateringen af en Nødstilstand, som Staten virkelig befandt sig i i disse Aar, vilde have undskyldt dette og meget mere.

Udover dette Tilfælde kan der ikke med Rette tales om en Udnyttelse af Møntregalet i den heromhandlede Periode, og utvivlsomt laa Aarsagen hertil i selve Tiden: hele den Stilling, Møntregalet var kommet til at indtage i Rækken af Statens Indtægtskilder, i Forbindelse med den Frygt, man nærede for slet Mønt. Medens i Middelalderen Møntværdiens Fald i ikke ringe Grad havde bundet i, at den alt kurserende Mønt af og til, særlig ved en Konges Tronbestigelse, var blevet inddraget og igen udgivet med mindre Metalindhold, en Fremgangsmaade, for hvilken middelalderlige Forfattere ikke kunde finde Ord, der var fordømmelige nok, og som Befolkningen ogsaa havde vidst at beskytte sig imod ved at afkræve den nye Konge Løfte om ikke at forandre Mønten, saa var i den nyere Tid Indtægten af Møntregalet fremkommet ved Slagningen af Smaamønt og atter Smaamønt. Det Udbytte, der hidrørte fra Møntregalet, var med

²⁾ Det kan her bemærkes, at til de Tal paa Statsgældens Størrelse, som E. Holm anfører for 1718 (Danmark-Norges indre Historie 1660—1720. Bd. 2. p. 199—200), maa den omløbende Seddelmasse lægges, naar Statsgældens virkelige Størrelse ønskes oplyst, thi Staten havde lovet at indløse Sedlerne.

andre Ord blevet mere jævnt fordelt over Aarene, men derved traadte ogsaa Betydningen af Møntregalet som Finansmiddel i Baggrunden, thi som hele Finansvæsenet da var ordnet, blev Problemet ikke saa meget at paavise en ny, aarlig, mindre Indtægtskilde for Staten som at sige, hvor Staten hurtig skulde faa en stor Indtægt fra — og i saa Henseende blev det at slaa slet Smaamønt en daarlig Udvej, da det varede for længe, før Indtægten heraf kunde komme til at betyde noget. Naar man i 1678 stilledes overfor den Opgave at skulle skaffe 800000 Rd. til Veje, i 1685: 500000 Rd., i 1696: 4 à 500000 Rd. o. s. v., ja, saa maatte der paavises ganske andre Udveje end Møntregalet for at skaffe saadanne Summer ind i Statskassen; en Slagning af slet Mønt vilde kun nytte lidet og vare længe, og den middelalderlige Fremgangsmaade laa Datiden fjærr. Naar saa hertil kom, at man vidste, at Møntregalet maatte behandles med Varsomhed, saa forklarer disse to Forhold tilsammen, hvorfor der den meste Tid ikke kunde blive Tale om nogen egentlig Udnyttelse af Møntregalet.

Men selvfølgelig kom de finansielle Forhold til at øve deres Indflydelse paa Møntvæsenet; ingen kan fortænke Styrelsen i, at den nærrede mindre Betænkelse ved at tillade en Møntning af slet Mønt, som Møntmesteren kom og foreslog, naar Statskassen var skrabt tom, end naar dette ikke var Tilfældet; men viser den Omstændighed, at Initiativet til slet Mønts Slagning gerne udgik fra Møntmestrene, der altid vidste at fortælle om Mangel paa den paagældende Mønt el. lign., ikke ogsaa tydeligt, at Møntregalet ikke af Regeringen betragtedes som et Middel til at fylde Statskassen; vises ikke ogsaa det samme, naar man ser, at kun enkelte af de 35 Betænkninger, der findes opbevaret³⁾ fra forskellige fremragende Mænd angaaende Tilvejebringelsen af 800000 Rd. i 1678, overhovedet falder paa, at lidt af den ønskede Sum kunde skaffes til Veje igennem Møntregalet?

At den hyppige Pengeforlegenhed, Statskassen led under, hvor blot en halv eller hel Snes Tusinde Rd. kunde virke lindrende, selv om det naturligvis kun var Galgenfrist, at den paavirkede Møntvæsenet og hæmmede en endelig Ordning af det, siger sig selv. Men vilde det overhovedet have været muligt at bringe Orden til Veje?

Man vil vel hertil sige, at naar Slagningen af al slet Mønt var blevet indstillet, saa vilde vor faldende Valuta efterhaanden have bedret sig, ja, der vilde ad Aare være kommet det Særsyn, at Værdien af vor Hovedmønt blev saa meget større end Værdien af det

³⁾ Pakken: Kristian 5. Kabinetsarkiv.

Sølv, den indeholdt, at Slagningen af Hovedmønten atter vilde kunne lønne sig, maaske give ligefrem Overskud, saaledes som Tilfældet blev, da Hollænderne i 1873 indstillede Sølvmøntningen. Det var utvivlsomt dette, man havde i Sinde her i Landet i 1670erne, og et Stykke hen derimod naaede man jo ogsaa, idet Opgælden faldt, da saa Virkningerne tilintetgjordes af de Krav, Krigen stillede, og som ikke tillod at hævde Principper. Men lad os nu antage, at Opgælden paa Specien efterhaanden helt var forsvundet, kunde vi saa alligevel være kommet saa vidt, at det kunde have betalt sig at slaa Specier? Sikkert ikke. Som J. G. Hoffmann i sin Tid nærmere paaviste, var det i ældre Tider saa at sige umuligt at have en fast Møntfod. Havde vi saaledes Speciefoden, vilde den mangelfulde Prægning og Justering af Mønterne bevirke, at de enkelte Møntstykker blev saa forskellige i „indvortes Værdi“, at de tungeste „udvippedes“, medens Omløbet beholdt de mindre vægtige tilbage. Var Specier saaledes slaaet $9\frac{1}{4}$ Stk. af Marken fin, vilde der af de Specier, som faktisk kom i Omløb, maaske gaa $9\frac{1}{2}$ Stk. paa Marken fin, men det vil sige, at Sølvprisen vilde stige, udtrykt i Specier. En Udmøntning efter den gamle Speciefod kunde altsaa ikke mere betale sig, man havde Valget mellem en lettere Fod eller Ophør med Slagningen. Havde man nu valgt denne sidste Udvej i Haab om, at Sølvprisen nok vilde stige igen som Følge af den Sjældenhedspris, Specien efterhaanden vilde komme i, saa vilde man være blevet sørgelig skuffet, thi dette kunde i Virkeligheden ikke ske i Datiden, fordi Indtrængningen af fremmede Specier, — og saadanne toges jo glat væk i Omsætningen, — forhindrede det. Vilde man værge sig mod den fremmede Mønt, saa var der intet andet Middel end selv at slaa Hovedmønt, slettere end før, saa i selve Tiden laa der en Tendens til at gaa til en lettere Møntfod. Vilde nu en Regering ikke tage denne Konsekvens og stadig nedsætte Møntfoden, maatte den enten finde sig i, at fremmed Mønt trængte sig ind i Landet eller selv slaa Smaamønt. At nedsætte Møntfoden var ofte, som det allerede er set, paa Tale her i Landet, men stadig afvistes Tanken. Alt dette forklarer nu ogsaa, at Datiden, der ikke saa disse Forhold, kunde klage over den stadig stigende Sølvpris, ja, der var i Virkeligheden ogsaa Mulighed for,⁴⁾ at denne kunde stige, maalt med et uforanderligt Maal, idet den stærke Efterspørgsel efter Sølv til Udmøntning af slet Mønt, der var fra de forskellige Lande, kunde bringe Sølvprisen op til en lidt unaturlig Højde, idet det altid kostede mere at slaa Mønt om fremfor at slaa Mønt af fint Sølv, og den Omstændighed, at Sølvet skulde anvendes til Slagning af slet

⁴⁾ Dette synes dog ikke at have været Tilfældet. (v. Schrötter op. cit. p. 51—52.)

Mønt, gjorde det muligt at betale den højere Pris; selv at skride til en Ommøntning af sin grove Mønt nærede man en sand Rædsel for, thi derved fik man let Skin af at være Falskmøntner, et Ord, der da ikke blot brugtes om den, der eftergjorde Mønten, men overhovedet om den, der paa en eller anden Vis forringede den.

Det bliver med andre Ord to Momenter, der maa tages med i Betragtning ved en Dom over Datidens Møntvæsen, Umuligheden af at opretholde en Møntfod og Evnen, som Omløbet havde, til at optage fremmed Mønt, en Evne, der vel først er blevet udviklet gennem de fine Mønter, der, medens Landenes Møntvæsen forfaldt, sloges af samme Godhed og derfor efterhaanden blev Verdensmønter, men derfra er trængt dybere ned. Hvorledes Møntvæsenet var i Udlandet, kom derfor til at spille en stor Rolle; slog Naboerne kun slet Mønt, og vor Hovedmønt ogsaa havde Omløb der ude, saa kunde der, selvom vort Møntvæsen havde været indrettet paa bedste Maade, dog være kommet en Opgæld ogsaa her i Landet paa vor Hovedmønt; i høj Grad maatte dette Forhold fremmes ved den Overensstemmelse, der herskede mellem dansk og lybsk Regnemaade. Saalænge Danmark ikke fik et nationalt Møntsystem, saalænge det ikke var muligt at holde fremmed Mønt borte, saalænge man ikke kendte de rette Principper for en Skillemøntpolitik, saalænge Regeringen ikke var mere principfast i daarlige Tider, ja — saalænge kom man i Danmark til at lide under Følgerne af en svingende Møntværdi.

Tabel over Svingningerne i Rigsdalerens Værdi.

Naar man vil angive, hvad en Rigsdaler har været værd til de forskellige Tider, saa godt som dette lader sig gøre paa Grundlag af foranstaaende Fremstilling af Mønthistorien, er det sikkert rigtigt, som Scharling (op. cit. p. 47) gør opmærksom paa, at Opgælden erlagdes i den slettere Mønt. Medens Forholdet mellem Specien og Kronen let lader sig udregne, stiller Sagen sig vanskeligere med Hensyn til Smaamønten. Ved man saaledes, at Opgælden paa Kroner mod Smaamønt f. Ex. i 1671 var 4 pCt., bliver Spørgsmaalet igen, hvorledes denne Smaamønt var slaaet, og her maa man delvis gaa paa det uvisse. Store Fejl kommer der dog næppe af denne Grund, saa smaa Beløb det her drejer sig om, men der er dog altid en Mulighed for en mindre Fejl til Stede. Det naturligste er at regne, — som ogsaa her er gjort, — med den Smaamønt, som særlig fyldte Omløbet, $\circ$: i Begyndelsen af Perioden Kristian den Fjerdes hebraiske Toskillinger, senere fra ca. 1685—86 de nye Toskillinger, i Slutningen af 1690erne Otteskillinger, o. s. v. De Variationer, der kan tænkes foregaaet i Møntens Værdi som Følge af Slid, har der ikke kunnet tages Hensyn til, uagtet det turde være sikkert, at f. Ex. 1 Specierigsdaler i Slutningen af Perioden ikke har haft fulde 25,28 gr. f. S. inde, eftersom der i 20 Aar ingen nye Specier var slaaet.

Det er jo kun tilnærmelsesvis Rigtighed, der kan naas; fuld Paalidelighed kan ikke vindes. Forsaavidt kunde man maaske synes, at det vilde have været naturligt, om der i nedenstaaende Tabel var angivet et Tal for Rigsdalerværdien i hvert enkelt Aar; ikke destomindre er det valgt kun at angive, hvad der vides med nogenlunde Sikkerhed. Hvorledes Rigsdalerværdien i Mellemtiden har bevæget sig, hvad der særlig vil være af Betydning for den, som ønsker

Oplysning om Rigsdalerens Værdi i et bestemt Aar, dertil er der givet en Vejledning i de vedføjede Kurser fra Hamborg, ligesom der herom er angivet mer eller mindre begrundede Hypoteser i selve Mønthistorien; ogsaa de vedføjede Bilag vil kunne yde en væsentlig Støtte, thi disse er i nedenstaaende Tabel, for ikke at bryde dennes Ensartethed, ikke udnyttet saa stærkt, som det var muligt. En Udregning for det paagældende Tidspunkt lader sig derfor let foretage med tilnærmelsesvis Nøjagtighed.

Endnu skal blot tilføjes, at Udregningerne har maattet ske for omtrent samme Tidspunkter. Vidste man saaledes f. Ex., at Opgælden paa Kroner mod Smaamønt paa et vist Tidspunkt var 3 pCt., var det ikke muligt heraf at udregne Rigsdalerens Værdi, naar Kro-nens Værdi var større end dens Metalværdi, en Omstændighed, som indskrænker de sikre Tilfældes Antal stærkt.

1 Rd. i Specier gr. f. S.	1 Rd. i Kroner gr. f. S.		Kursen i Hamborg paa Kroner (Slettere end Banko pCt.)				1 Rd. gr. f. S.	
			Vexelkurs		Pengekurs			
	Tids- punkt ⁽¹⁾		1ste Notering i 1ste Kvt.	1ste Notering i 3die Kvt.	1ste Notering i 1ste Kvt.	1ste Notering i 3die Kvt.	Tids- punkt ⁽²⁾	
25,28	I	ca. 23,49	—	—	—	—	I	ca. 22,77
25,28	—	—	—	—	—	—	—	—
25,28	—	—	—	—	—	—	—	—
25,28	1	23,26	—	—	—	—	1	23,08
25,28	2	24,72	—	—	—	—	2	24,54
25,28	—	—	—	—	—	—	—	—
25,28	4	ca. 24,83	1½	5	—	—	4	ca. 24,65
25,28	II-III	24,16	5	6½	—	—	II-III	23,98
25,28	—	—	6½	6	—	—	—	—
25,28	—	—	6	7¼	—	—	—	—
25,28	—	—	7	—	—	—	—	—
25,28	—	—	6½ à ¾	7½	—	—	—	—
25,28	—	—	7½ à 8	8¼	—	—	—	—
25,28	—	—	9¼ à ½	8¼ à 8	—	—	—	—
25,28	II	ca. 23,49	9	10	—	—	II	ca. 23,27
25,28	—	ca. 23,04	10½ à 11	11½ à 12	—	—	—	ca. 22,86
25,28	—	—	11¼	11¾	9 à ½	9½ à ¾	—	—
25,28	—	—	10½	11¾	9 à ¼	9½ à ¼	—	—
25,28	—	—	10¼ à 10	11½	9	9¼	—	—
25,28	—	—	10½ à ¼	10¾	8¾ à 7/8 à 9	10 à ¼	—	—
25,28	—	—	10¼ à ½	11¼	9½	10	—	—
25,28	12	23,88	8½	—	7¾ à 5/8	8 à 7¾	12	23,68
25,28	—	—	—	—	6¾	6½ à ¾	—	—
25,28	—	—	9½	9½	7½ à ¾	9½ à 9	—	—
25,28	—	—	—	—	8¾	10½ à ¾	—	—
25,28	—	—	11¾	11½	10¾ à ½	11¼	—	—
25,28	—	—	—	—	10¾ à 7/8	11½	—	—
25,28	—	—	—	—	12	12¾	—	—
25,28	2	22,58	—	—	11¼	11 à ½	2	ca. 21,88
25,28	II	ca. 23,04	—	—	10¼	12 à ½	—	ca. 22,29

rtal = Maaned, Romertal = Kvartal, hvorfra lagttagelsen er. Hvor ingen Angivelse af
 punktet findes, gælder den opgivne Værdi af Rigsdaleren for hele det paagældende Aar.

Aar	1 Rd. i Specier gr. f. S.	1 Rd. i Kroner gr. f. S.		Kursen i Hamborg paa Kroner (Slettere end Banko pCt.)				1 Rd. gr. f. S.	
				Vexelkurs		Pengekurs			
		Tids- punkt ¹⁾		1ste Notering i 1ste Kvt.	1ste Notering i 3die Kvt.	1ste Notering i 1ste Kvt.	1ste Notering i 3die Kvt.	Tids- punkt ¹⁾	
1701	25,28	—	—	—	—	11½	10½ à ¾	—	—
1702	25,28	—	—	—	—	11½	11½	—	—
1703	25,28	—	22,44	—	—	11½ à ¼ à ¾	13½	—	—
1704	25,28	—	22,44	—	—	13¼ à ½	15	—	—
1705	25,28	—	22,44	—	—	15½	16 à ⅛	—	ca. 21,41
1706	25,28	—	22,44	—	—	15¾ à ½	14¾	—	—
1707	25,28	—	22,44	—	—	13¼	14½	—	—
1708	25,28	—	22,44	—	—	13¾	13½	—	—
1709	25,28	—	22,44	—	—	12½	14⅛	II	21,82
1710	25,28	—	22,44	—	—	12½ à ⅝	14⅛	—	—
1711	25,28	—	22,44	—	—	12½ à ¼	13¾ à ⅞	—	—
1712	25,28	—	22,44	—	—	12½ à ⅝	13	—	—
1713	25,28	—	22,44	—	—	13 à ¼	14 à ⅛	—	—
1714	25,28	—	22,44	—	—	13½	14½	III	22,03
1715	25,28	—	22,44	—	17¼ à ½ ⁵⁾	13⅝ à ¼	15⅝ à ¾	—	—
1716	25,28	—	22,44	17 à ¼	17½ à ⅝	15½ à ¼	17	—	—
1717	25,28	—	22,44	19	—	15½ à ⅝	16⅞	I	21,74 ⁴⁾
1718	25,28	—	22,44	22¾ ⁶⁾	—	15½	16½	II	21,30 ⁴⁾
1719	25,28	—	22,44	—	—	15¾ à ½	17¼	IV	20,60 ⁴⁾
1720	25,28	—	22,44	—	—	15½ à ⅝ à ¾	15¾	II	20,60 ⁴⁾
1721	25,28	—	22,44	—	—	13 à ⅛	15¾	III	20,51 ⁴⁾
1722	25,28	—	22,44	—	—	14½	15½	II	20,34 ⁴⁾
1723	25,28	—	22,44	—	—	13¾ à ½	14⅝	II-III	19,99 ⁴⁾
1724	25,28	—	22,44	—	—	13¾ à 14	14½ à ⅝	—	19,81 ⁴⁾
1725	25,28	—	22,44	—	—	14	15⅝ à ½	—	19,81 ⁴⁾
1726 ¹⁰⁾	25,28	—	22,44	—	—	13¾ à ¼	14	—	19,81 ⁴⁾

⁴⁾ Her begaas maaske en lille Fejl, idet der ikke er taget Hensyn til en mulig Opgæld mod den ganske lille Mønt (se ovenfor p. 120).

⁵⁾ Her og i det følgende anføres den „amtliche“ Notering, ikke den private, naar begge opføres.

⁶⁾ Eneste Notering i Januar og Februar.

⁷⁾ Danske 6-Schillinge.

⁸⁾ Schillinge 17¾/8 à 1½.

⁹⁾ Schillinge 17⅞/8.

¹⁰⁾ Schillinge 18⅞/8.

Kursen i Hamborg paa Kurant (Slettere end Banko pCt.)				1 Rd. i lovlig Betaling ²⁾ gr. f. S.		1 Rd. i Sedler gr. f. S.	
Vexelkurs		Pengekurs					
Iste Notering i 1ste Kvt.	Iste Notering i 3die Kvt.	Iste Notering i 1ste Kvt.	Iste Notering i 3die Kvt.	Tids- punkt ¹⁾		Tids- punkt ¹⁾	
—	—	14½ à ⅜	13 à 12¾	—	—	—	—
—	—	13½ à ¾	12½ à ¾ à ⅞	—	—	—	—
—	—	14 à ¼	14⅞ à 15¼	—	—	—	—
—	—	16¼ à ½	17 à ¼	—	—	—	—
—	—	19 à ¼	18¾ à ⅝	—	—	—	—
—	—	19 à ¼	17⅝ à ⅞	—	—	—	—
—	—	17⅞ à ½	17½	—	—	—	—
—	—	17⅝ à ¾	16½ à ⅜	—	—	—	—
—	—	16½	16¾ à 17	—	—	—	—
—	—	16¾ à 17	16½ à ¾	—	—	—	—
—	—	16½ à ¾	16½ à ¾	—	—	—	—
—	—	16¼ à ⅝ à ⅝	16¾ à 17	—	—	—	—
—	—	16¾ à 17	17⅞ à ¼ ⁸⁾	—	—	—	—
—	—	17⅞ ⁹⁾	18¼ ¹⁰⁾	III	21,26?	III	20,49?
—	20¼ à ½ ⁵⁾	18⅝ à ¾ ¹¹⁾	19¼ à ½	—	—	—	—
19¾ à 20	21⅞ à ¾	20½ ¹²⁾	21⅞ ¹³⁾	—	—	—	—
22½	26½ à ¼	21⅞ ¹⁴⁾	25⅞ à 26	I	ca. 18,64	I	ca. 15,53
27½ à ¾	28⅝ à ¾	26⅞	28¼ à ⅜	II	ca. 17,75	II	ca. 14,14
29¾	30½	29 à ⅞	30⅝	—	—	—	—
29⅞ à ½	29¾	29⅞	28¾	4	18,34 à 18,87	4	16,09 à 13,68
30	29¾ à 30	27¾ à ⅝	29⅞ à ½	III	19,65	III	17,09
29¾	30¼ à ½	29½	29⅝ à ¾	—	—	—	—
30½ à ¾	30½ à ⅝	29¾	30¼	III	19,45	III	17,85
31¼	33	30⅞	32⅝	—	19,44	—	18,34
32⅞ à 33	34½	31½	— ¹⁵⁾	—	19,44	—	18,34
33¼ à ⅞ ⁷⁾	33 ⁷⁾	— ¹⁵⁾	— ¹⁵⁾	—	19,53	—	18,69

11) Schillinge $18\frac{7}{8}$ à 19.12) Schillinge $20\frac{1}{2}$ à $\frac{5}{8}$.13) Schillinge $21\frac{6}{8}$ à $\frac{3}{4}$.14) Schillinge $21\frac{5}{8}$.

15) Hamborgsk Kurant noterades ikke længere som Følge af Møntforandringen i Hamborg. En særlig Kurs paa dansk Kurant opføres ikke.

16) Indtil Møntforandringen.

Tabel over de vigtigste Udmøntninger 1671-1726.^{*)}

P betegner, at det anførte Beløbs Møntning er paabegyndt vedkommende Aar, og at der intet nærmere vides om, hvorledes denne Møntning fordeles sig paa Aarene.

? betegner, at der intet vides om den Møntning, som har fundet Sted.

^{*)} Af Hensyn til Pladsen har Ensartetheden af og til maattet brydes i nedenstaaende Tabel.

	Specier, 14-lødige, Mk. fin lig 9½ Rd. ¹⁾	Kroner, 10½-lødige, Mk. fin lig 10 Rd. 2½ Mk.	Firskillinger
1671 Kbh.	?)	34759 Rd. 64 Sk.	
Norge	7728 Rd. 62 Sk.	26838 - 8 : ⁸⁾	
Hert.		12844 -	
1672 Kbh.	?)	72935 -	
Norge	10367 Rd. 45 Sk.	35659 - 32 -	
Hert.		63658 -	
1673 Kbh.		7338 - 32 -	
Norge	3201 Rd. 65 Sk.	24854 -	
Hert.		85589 -	
1674 Kbh.	?)		
Norge	35285 Rd. 54 Sk.	5587 - 32 -	
Hert.			
1675 Kbh.	?)	?) ⁴⁾	
Norge	28991 Rd. 78 Sk.		
Hert.			
1676 Kbh.		18102 Rd. ⁵⁾	
Norge	31332 Rd. 60 Sk.	1811 - 64 Sk.	
Hert.			
1677 Kbh.		4823 Rd. ⁶⁾	
Norge	18202 Rd. 72 Sk.	5754 - 16 Sk.	5326 Rd. 24 Sk. ¹⁴⁾
Hert.		30000 - ⁹⁾	
1678 Kbh.		?)	
Norge	11987 Rd. 84 Sk.	34410 Rd. 16 Sk.	
Hert.			
1679 Kbh.			
Norge	16183 Rd. 6 Sk.	46374 Rd. 80 Sk.	
Hert.		97650 -	
1680 Kbh.		?) ¹²⁾	
Norge	13254 Rd. 10 Sk.	51958 Rd. 48 Sk.	
Hert.		?) ¹⁰⁾	
1681 Kbh.		100000 Rd.	
Norge		54984 - 24 Sk.	
Hert.		50341 - 48 - ¹⁸⁾	
1682 Kbh.		103000 - ⁷⁾	
Norge		47453 -	
Hert.		100000 - ¹¹⁾	
1683 Kbh.			
Norge		31870 - 56 Sk.	
Hert.	?) ³⁾		
1684 Kbh.		60000 -	
Norge		10941 - 24 Sk.	
Hert.			
1685 Kbh.		52577 - 48 -	
Norge		29181 - 72 -	
Hert.			

Toskillinger	Enskillinger	Halvskillinger
4057 Rd. 27 Sk. ¹⁵⁾		
5659 Rd. 26 Sk. ¹⁶⁾	3078 Rd. 24 Sk. ¹⁹⁾	
3264 - ¹⁷⁾ ?	7376 - 56 - ²⁰⁾	1366 Rd. 39 Sk. ²¹⁾
1988 - 20 Sk. ¹⁶⁾	1114 - 68 - ¹⁹⁾	
?	1050 - 38 - ²⁰⁾	
3722 Rd. ¹⁸⁾		
7706 - 78 Sk. ¹⁶⁾		
10391 - 12 - ¹⁶⁾		
?		
11003 - 77 - ¹⁶⁾		
10520 - 26 - ¹⁷⁾	1640 Rd. 72 Sk. ²⁰⁾	
8988 - 90 - ¹⁶⁾		
6897 - 48 - ¹⁶⁾	269 Rd. 41 Sk. ¹⁹⁾	333 Rd. 81 Sk. ¹⁴⁾
5131 - 51 - ¹⁶⁾		
4464 - 48 - ²⁷⁾		
12206 - 12 - ²⁷⁾		

	Specier, 14-lødige, Mk. fin lig 9 $\frac{1}{4}$ Rd.	Kroner	Otteskillinger	Firskillinger
1686 Kbh.		100000 Rd. ³²⁾		
Norge		56257 - 16 Sk. ³²⁾		
Hert.				
1687 Kbh.				
Norge		43603 Rd. ³²⁾		
Hert.				
1688 Kbh.				
Norge	126 Rd. 22 Sk.	25960 Rd. 32 Sk. ³²⁾		
Hert.				
1689 Kbh.		37768 - 48 - ³²⁾		
Norge		18886 - ³²⁾		
Hert.		?		
1690 Kbh.		12106 Rd. ³²⁾		
Norge	44 Rd.	14197 - 16 Sk. ³²⁾		
Hert.				
1691 Kbh.	? ²²⁾	42607 Rd. ³²⁾		
Norge		15545 - 64 Sk. ³²⁾		
Hert.				
1692 Kbh.		45287 Rd. ³²⁾		
Norge	12734 Rd. 3 Sk.	19313 - 32 Sk. ³²⁾		
Hert.		?		
1693 Kbh.		100001 Rd. ³³⁾		
Norge	21688 Rd. 9 Sk.	24778 - 16 Sk. ³²⁾		
Hert.		650000 - (P)		50000 Rd. ²⁶⁾
1694 Kbh.		200401 - 64 Sk. ³³⁾		
Norge	25711 Rd. 69 Sk.	27146 - 84 - ³²⁾		
Hert.		300000 - (P)	300000 Rd. ²⁵⁾	
1695 Kbh.		21917 $\frac{2}{3}$ - ²³⁾ ³³⁾	50000 - ²⁵⁾	
Norge	27970 Rd. 61 Sk.	29419 $\frac{2}{3}$ - ³²⁾		
Hert.			400000 Rd. ²⁵⁾	
1696 Kbh.		49539 Rd. 32 Sk. ³³⁾		
Norge	15970 Rd. 22 Sk.	44713 - 32 - ³²⁾		
Hert.				
1697 Kbh.		2175 - 64 - ³³⁾		
Norge		75598 - 48 - ³²⁾		
Hert.			60000 Rd. ²⁵⁾	
1698 Kbh.		1225 Rd. 32 Sk. ³³⁾		
Norge		65314 - 32 - ³²⁾		
Hert.				
1699 Kbh.		6202 - ³³⁾		
Norge		56502 - 80 Sk. ³⁵⁾		
Hert.				
1700 Kbh.		4337 $\frac{2}{3}$ Rd. ³³⁾ ³⁴⁾	81475 Rd. ²⁵⁾	
Norge		16628 Rd. 8 Sk. ³³⁾	35225 $\frac{5}{6}$ - ²⁵⁾	
Hert.				

Toskillinger	Enskillinger	Halvskillinger	Hvide
5000 - ²⁷⁾ 4819 - 51 - ²⁷⁾	2000 Rd. ²⁸⁾ 151 - 20 Sk. ²⁸⁾	2000 Rd. ²⁹⁾	1000 Rd. ³¹⁾
10473 - 72 - ²⁷⁾	807 - 18 - ²⁸⁾		
13747 - 24 - ²⁷⁾	425 - 45 - ²⁸⁾		
15161 - 24 - ²⁷⁾			
18701 - 72 - ²⁷⁾	240 Rd. 34 Sk. ²⁸⁾		
19969 - 48 - ²⁷⁾	748 - 64 - ²⁸⁾		
..... 6953 Rd. 84 Sk. ²⁷⁾	 159 Rd. 66 Sk. ²⁸⁾	2167 Rd. 5 Sk. (P) ³⁰⁾	
6384 - ²⁷⁾ 50000 - ²⁴⁾	185 - 38 - ²⁸⁾		
7715 - 24 Sk. ²⁷⁾	107 - 18 - ²⁸⁾ 2000 - ²⁸⁾		
7446 Rd. ²⁷⁾	266 - 84 Sk. ²⁸⁾		
..... 7727 Rd. 72 Sk. ²⁷⁾	 378 Rd. 42 Sk. ²⁸⁾	?	
9483 - 60 - ²⁷⁾	208 - 87 - ²⁸⁾		
8243 - 72 - ²⁷⁾	125 - 75 - ²⁸⁾		
10071 - 48 - ²⁷⁾	421 - 9 - ²⁸⁾		
12769 - ²⁷⁾	223 - 12 - ²⁸⁾		

	Specier, 14-lødige, Mk. fin lig 9½ Rd.	Kroner	Sextenskil- linger, 10-lød., Mk. fin lig 12 Rd.	Tolvskillinger, 9-lødige, Mk. fin lig 13½ Rd.	
				Nye Møntninger	Ant. ompr. Specier ⁴⁹⁾
1701 Kbh.		50748 Rd. ^{88) 87)}			
Norge		16628 - ⁸⁸⁾			
Hert.					
1702 Kbh.		49366 - ^{88) 87)}			
Norge					
Hert.					
1703 Kbh.					
Norge					
Hert.					
1704 Kbh.	309 Rd. ⁸⁶⁾	? ⁸⁸⁾			
Norge					
Hert.					
1705 Kbh.					
Norge					
Hert.					
1706 Kbh.					
Norge					
Hert.					
1707 Kbh.					
Norge					
Hert.					
1708 Kbh.					
Norge					
Hert.					
1709 Kbh.					
Norge					
Hert.					
1710 Kbh.					
Norge					
Hert.					
1711 Kbh.		7905 Rd. ^{89) 46)}		200000 Rd. ⁴⁴⁾	13020 Rd.
Norge					
Hert.					
1712 Kbh.					7014 Rd.
Norge					
Hert.					
1713 Kbh.			4608 Rd.		19676 Rd. ⁴⁸⁾
Norge					
Hert.					

Otteskillinger	Toskillinger	Enskillinger
37056 Rd. ²⁵⁾ 67080 - 72 Sk. ²⁵⁾	17272 Rd. 69 Sk. ⁴⁹⁾	184 Rd. 81 Sk. ²⁸⁾
85861 - 25) ⁴⁰⁾ 66668 - 16 Sk. ⁴⁷⁾ 340000 - 25) ⁴⁵⁾ 29858 - 25) 44992 - 60 Sk. ⁴⁸⁾	17356 - 24 - 49) 11858 - 48 - 49)	126 - 6 - 28) 119 - 74 - 28)
17187 - 25) 81860 - 30 Sk. ⁴⁸⁾	21342 - 72 - 49)	120 - 30 - 28)
6734 - 25) 79396 - 36 Sk. ⁴⁸⁾	20427 - 24 - 49)	217 - 10 - 28)
74000 - 48 - 48)	18542 - 16)	167 - 33 - 28)
84233 - 24 - 48)	21099 - 54 Sk. ⁴⁹⁾	210 - 26 - 28)
106763 - 48 - 48)	27239 - 49)	223 - 64 - 28)
93497 - 32 - 41) ⁴⁸⁾	23942 - 48 Sk. ⁴⁹⁾	
97004 - 16 - 48)	24493 - 72 - 49)	219 Rd. 3 Sk. ²⁸⁾
..... 137098 Rd. 8 Sk. ⁴⁸⁾	9440 - 60 - 17) 34645 - 48 - 49)	594 - 75 - 20) 400 - 95 - 28)
..... 138053 Rd. 78 Sk. ⁴⁸⁾	31941 - 54 - 17) 35679 - 49)	1405 - 21 - 20) 424 - 36 - 28)
..... 112517 Rd. 16 Sk. ⁴⁸⁾	32070 - 93 - 17) 28729 - 72 - 49)	2000 - 20)

	Kroner, 10 $\frac{3}{4}$ -lødige, Mk. fin lig 10 Rd. 40 $\frac{8}{3}$ Sk.	Sextenskillinger, 10-lødige, Mk. fin lig 12 Rd.	Tolvskillinger, 9-lødige, Mk. fin	
			Nye Møntninger	Antal ompr. Specie
1714 Kbh.		95397 R.		6990 R.
Norge				
Hert.				
1715 Kbh.		104039 R.		7866 R.
Norge		45786 - 89 S.		
Hert.				
1716 Kbh.		60449 - 54)	68193 R.	3677 R. 48 S.
Norge		120874 - 66 S.		
Hert.			666666 R. 64 S. (P)	
1717 Kbh.			397905 -	2453 R. 24 S.
Norge		83659 R. 29 S.	173698 - 24 S.	
Hert.			1000000 - (P)	
1718 Kbh.			200581 -	2690 R. 72 S.
Norge			250647 - 28 S.	
Hert.				
1719 Kbh.				
Norge			187418 R. 87 S.	
Hert.				
1720 Kbh.			315896 R.	10986 R. 48 S.
Norge			162462 - 63 S.	
Hert.				
1721 Kbh.			736291 -	5431 R. 24 S.
Norge			171641 - 24 -	
Hert.				
1722 Kbh.			101913 -	21410 R.
Norge			217901 - 92 -	
Hert.				
1723 Kbh.				
Norge	30000 Rd.		175223 R. 64 S.	
Hert.				
1724 Kbh.	3040 - 50)			
Norge			149231 - 58 -	
Hert.				
1725 Kbh.				
Norge	102554 Rd. 63 Sk.			
Hert.				
1726*) Kbh.	4526 - 51)			
Norge	139031 - 67 Sk. 52)			
Hert.				

*) Indtil Møntforandringen.

fig 13½ Rd.	Otteskillinger, 12-lødige, Mk. fin lig 11½ Rd.	Toskillinger	Enskillinger	Halv- skillinger
Af gammelt Sølv				
15776 R.		48187 R. ¹⁷⁾		
.....	76892 R. 58 S.	52433 - 85 S. ⁵⁷⁾		
.....		500000 - (P) ⁵⁸⁾		
.....		59093 - ¹⁷⁾	3472 R. ²⁰⁾	
.....	26332 R. 48 S. ⁵³⁾	36035 - 36 S. ¹⁷⁾		
.....		41370 - ¹⁷⁾	2219 R. ²⁰⁾	
.....		33320 - 4 S. ¹⁷⁾		
.....		19071 - 18 S. ¹⁷⁾		
1000 R.		8823 - ¹⁷⁾		
.....		6501 - 88 - ¹⁷⁾		
25414 R. 64 S.		29072 - ¹⁷⁾	4311 R. ²⁰⁾	2093 R. ²⁰⁾ ⁵⁶⁾
.....		6017 - 33 - ¹⁷⁾	512 - 42 S. ⁵⁹⁾	
.....			84635 - 40 - ⁵⁵⁾ ⁵⁹⁾	
.....			9567 - ⁵⁹⁾	
.....		6017 R. 33 S. ¹⁷⁾	512 - 42 - ⁵⁹⁾	
.....			7775 - ⁵⁹⁾	
.....		6017 R. 33 S. ¹⁷⁾	512 - 42 - ⁵⁹⁾	
.....			61310 - ⁵⁹⁾	
.....		4513 R. 1 S. ¹⁷⁾		
.....			5984 - ⁵⁹⁾	
.....		5014 R. 44 S. ¹⁷⁾		
.....		37564 - 44 - ¹⁷⁾		
.....		22785 - ¹⁷⁾		

- 1) De her nævnte Tal angiver ikke Mængden af møntede Specier i Norge, men derimod Værdien af dem, udtrykt i Kurant, d. v. s. Speciemønt med den til enhver Tid herskende Opgæld mod Kurant (jfr. Møntregnskaberne i det norske Rigsarkiv og Meyers Opgørelse af 10. Nov. 1697 i Misc. mon.). Knoph har fejlagtig opfattet „Kurant“ som Kurantfod ($11\frac{1}{8}$ Rd. paa Mk. f.) og anfører de her nævnte Tal som betegnende Specier omsat til denne Fod. I Tillid hertil har Jørgensen i sit Manuskript reduceret Knophs Tal med $\frac{1}{8}$ og mener derved at have fundet Tallet af slagne Specier.
- 2) Om de københavnske Specier vides intet.
- 8) Specien fra Glückstadt fra 1683 anføres som perrar. i Kat. over Devegges Møntsamlng. Desuden er der i Glückstadt præget Vægterspecier u. A.
- 4) Om de i 1675 slagne Dobbelt-Kroner savnes Oplysninger. I Krebers Kat. p. 165 anføres de som slaæet efter den fine Kronefod.
- 5) Slaæet $\frac{1}{7}$ — $\frac{80}{12}$. Der er sikkert slaæet flere end de her nævnte Kroner.
- 6) Slaæet $\frac{11}{1}$ — $\frac{8}{3}$. Der er sikkert slaæet flere end de her nævnte Kroner.
- 7) $\frac{80}{1}$ — $\frac{31}{12}$ 1682 slaæet 103000 Rd., hvoraf 3000 Rd. var Afgift.
- 8) De her nævnte Tal for Kroneslagningen i Norge er i Overensstemmelse med Jørgensens Angivelser; andres afviger kun ubetydeligt herfra.
- 9) Om Møntningen af Kroner i 1677 vides intet udover, at der findes en Firmark fra dette Aar. Mulig er det denne Møntning, der omtales i Reskr. til Regeringskanc. i Glückstadt af 3. Feb. 1677, hvoraf det fremgaar, at Møntmesteren der for kort Tid siden havde faaet Tilladelse til at slaæ 30000 Rd. i „Marckstücke“, et Ord, som mulig ogsaa betegnede Firmarken, Kronen.
- 10) Om Møntningerne d. A. vides intet udover, at det fra 1679 ved Wolterecks Død i de bevilgede 100000 Rd. resterende Beløb 2350 Rd. sikkert sloges d. A. (jfr. Brev fra v. Stöcken af 3. Sept. 1680 til Regeringskanc. i Glückstadt. Statsarkivet i Slesvig A. III. 457). Der ses at være indbetalt Afgift af 50000 Rd. i Kroner, som angives slaæet $\frac{1}{11}$ 1679— $\frac{31}{12}$ 1680. (Hertugd. Krigs-Kasses Regnskab).
- 11) Dette Beløb bevilgedes i hvert Fald ved Reskr. af 28. Feb. 1682.
- 12) Efter Krügers Død var Woltereck, der i Sept. 1680 blev Møntmester i Glückstadt, en kort Tid Møntmester i København. Af Krüger, Woltereck og Sesemann indbetaltes ialt 6753 Rd. 2 Mk. 4 Sk., hvoraf de 3613 Rd. 2 Mk. 4 Sk., som Krüger indbetalte, mulig delvis er efterbetalt fra tidligere Møntninger. Desuden ommøntedes en Del svenske Kontributionspenge (hvortil vides ikke), men herpaa tjentes dog intet.
- 13) Heraf ses Afgift at være betalt. Hertugd. Krigs-Kasses Regnskab for 1681.
- 14) 2-lødige, Mk. fin lig $13\frac{1}{3}$ Rd.
- 15) Heraf: 3153 Rd. 62 Sk.: $6\frac{1}{2}$ -lødige Mk. fin lig 11 Rd.
 $903 - 61 - : 4\frac{1}{2} - \quad \quad \quad 13\frac{1}{3} -$
- 16) $6\frac{1}{2}$ -lødige, Mk. fin lig 11 Rd.
- 17) $4\frac{1}{2}$ - $\quad \quad \quad 13\frac{1}{3} -$
- 18) $6\frac{1}{2}$ - $\quad \quad \quad 11 - : 1857$ Rd. 48 Sk.
 $2 - \quad \quad \quad 14 - : 1864 - 48 -$
- 19) 4 - $\quad \quad \quad 12 -$
- 20) $2\frac{1}{2}$ - $\quad \quad \quad 16\frac{1}{5}$ à $17\frac{1}{5}$ Rd.
- 21) 2 - $\quad \quad \quad 12\frac{1}{5}$ Rd.

- 22) Specien fra 1691, hvorom nærmere Oplysninger savnes, er saa sjælden, at Jørgensen antager, at den kun er en Prøvemønt.
- 23) Efter kgl. Bef. af 16. Feb. 1695 maatte 100000 Rd. slaas; heraf sloges dog kun de her nævnte Beløb i dette og følgende Aar.
- 24) Mk. fin lig 11 Rd. $3\frac{1}{2}$ Mk. Af To- og Enskill. fandt der langt større Udmøntninger Sted, end der har kunnet skaffes Oplysninger om.
- 25) 9-lødige, Mk. fin lig $11\frac{1}{3}$ Rd.
- 26) 7- — — — 11 — $2\frac{1}{2}$ Mk.
- 27) $5\frac{1}{2}$ - — — — $11\frac{1}{4}$ Rd.
- 28) 3- — — — $11\frac{2}{3}$ -
- 29) $2\frac{1}{2}$ - — — — $11\frac{2}{3}$ -
- 30) Af Kobber Mk. lig 32 Sk.
- 31) 2-lødige, Mk. fin lig $11\frac{2}{3}$ Rd.
- 32) $10\frac{3}{4}$ - — — — 10 - $2\frac{1}{2}$ Mk.
- 33) $13\frac{1}{4}$ - — — — 10 - 38 Sk. à $2\frac{1}{2}$ Mk.
- 34) Nogle heraf er muligt slaaet 1699.
- 35) $10\frac{3}{4}$ -lødige, Mk. fin lig 10 Rd. $2\frac{1}{2}$ Mk.: 24163 Rd. 16 Sk.
 $13\frac{1}{4}$ - — — — : 32339 - 64 -
- 36) Winnecke fik i 1704 (12. April) Tilladelse til paa egen Bekostning at slaa 500—1000 Rd. in specie. Der er efter Møntregnskaberne kun præget det her nævnte Beløb.
- 37) Ved Resol. af 23. Dec. 1702 fritoges Winnecke for videre Opfyldelse af Kontr. af 26. Apr. 1701.
- 38) Om de i dette Aar prægede Rejsedalere, som vistnok er slaaet efter Kvintikrone-møntfoden, kendes intet. Jørgensen antager slaaet 4000 Stkr. ∴ 2666 $\frac{2}{3}$ Rd.
- 39) Præget efter Reskr. af 7. Marts 1711. Efter Møntprotokollen skulde der kun være møntet ca. 7775 Rd., medens Partikulærkasseregnskab har det her anførte Tal. Forskellen rejser sig sikkert fra Møntafgiftens Medregning (3 Rd. pr. 100) det ene Sted og ikke det andet.
- 40) Afvigelserne fra de her nævnte Tal og de, der sædvanlig anføres, skriver sig fra, at en Del af de Ottesk., der angives præget 1701, i Virkeligheden først prægedes 1702.
- 41) Knoph anfører 97497 Rd. 32 Sk.
- 42) Kun det samlede Beløb af Tolvskill., Specierne udbragtes til, kendes: 144868 Rd. 10 Sk.; her anføres derfor Mængden af ommøntede Specier, hvad der har nok saa stor Interesse. Med den samlede Sum, som her angives paa disse Specier, stemmer en anden omtrent samtidig paa nær 50 Rd. Det bliver maaske saaledes snarere 101265 $\frac{1}{2}$ Rd., end som her 101215 $\frac{1}{4}$ Rd., der ommøntedes. De enkelte Aars Møntninger synes dog paa Grund af en saa nær Overensstemmelse at være nøjagtigere end de Summer, som ellers anføres. De Tal, Partikulærkasseregnskabet anfører, stemmer ogsaa overens med de her anførte, selvom Aarene ikke passer ganske med de, hvori Møntningerne virkelig fandt Sted.
- 43) Naar det i Reskr. af 22. Apr. 1713 omtales, at 5676 Rd. Sp. endnu var tilbage, betød dette ikke, at de endnu manglede i de foregaaende Aars Møntninger, men at der endnu var et saadant Beløb i Behold til Ommøntning i Zahlkassen.
- 44) Kun en forsvindende Del heraf sloges i 1710, da Møntningen først begyndte midt i Nov.d.A.
- 45) Udmøntningen heraf tilendebragtes dog ikke dette Aar. At Mønter til et saadant Beløb er slaaet, er utvivlsomt. (K. Resolutionsprot. 17. Marts 1705).
- 46) $10\frac{3}{4}$ -lødige, Mk. fin lig 10 Rd. $40\frac{8}{13}$ Sk.
- 47) 9- — — — $11\frac{1}{3}$ - : 52619 Rd. 24 Sk.
- 12- — — — $11\frac{1}{3}$ - : 14048 - 88 -
- 48) 12- — — — $11\frac{1}{3}$ -
- 49) $5\frac{1}{2}$ - — — — 11 - $61\frac{1}{4}$ Sk.
- 50) Ved kgl. Res. af 17. Jan. 1724 bevilgedes det Winnecke at ommønte uden Afgift 6000 Lod Silbergeschirr til Kroner. Antages dette Sølv at have været $10\frac{3}{4}$ -l., er der heraf møntet 3000 Rd. eller 3040 Rd.; dette sidste Beløb mener Knoph, at Prægingen har beløbet sig til, idet han anfører som præget 1724: 13040 Rd. i Kroner, ganske vist fejlagtig paa Kongsberg. De resterende 10000 Rd. skriver sig fra, at Winnecke ved kgl. Res. af 22. Maj 1724 fik Tilladelse til at slaa 10000 Rd. Kroner, men disse menes dog ikke at være præget (Jørgensens Ms.).

- 51) Slaaet for Partikulærkassens Regning. Den Opgørelse, Deichmann (op. cit. p. 293) anfører, angaar kun Møntninger, hvoraf der er betalt Afgift, eller som paa anden Maade vedrørte Rentekammeret, hvad der er vel forstaaeligt, da det er dette, som har forfattet Opgørelsen.
- 52) Denne Møntning gælder hele Aaret 1726.
- 53) Knoph anfører 28332 Rd. 48 Sk.
- 54) Efter Rentekammerets Hovedbog kun møntet 60413 Rd., og kun af dette Beløb betales Afgiften; der var dog sikkert slaaet 60449 Rd. (jfr. Winneckes Angivelse ved Rel. fra Finansdep. af 15. Feb. 1719).
- 55) Møntningen tilendebragt i Juli 1720 (se Kontrakt med Winnecke af 13. Maj 1720).
- 56) Af dette Beløb betales i hvert Fald Afgift.
- 57) $4\frac{1}{2}$ -lødige, Mk. fin lig $13\frac{1}{3}$ Rd.: 33838 Rd. 13 Sk.
 $5\frac{1}{2}$ - — — 11 - $61\frac{1}{11}$ Sk.: 18595 Rd. 72 Sk.
- 58) $5\frac{5}{18}$ - — — $13\frac{1}{3}$ Rd.
- 59) 3- — — 16 - 89 Sk.

Tabeller over Opgælden.

Extrakt*)

anlangende hvad Lagie paa Kroner har været i efterskrevne Aaringer imod
Kurant rede Penge per Centum.

1714	10. Juli 10 Mk. [sc. pr. 100 Rd.]	1715	10. Aug. $1\frac{1}{2}$ à $1\frac{2}{3}$ til $1\frac{5}{6}$ pCt.
	14. — 9 à 10 Mk.		24. — 10 à 11 Mk.
	til 20. Okt. fra og til 2 à $2\frac{1}{3}$ pCt.		31. — $10\frac{1}{2}$ à 11 —
	27. — 2 à $2\frac{1}{3}$ —		fra 1. til 21. Sept. $1\frac{5}{6}$ à 2 pCt.
	3. Nov. 14 à 15 Mk.		19. Okt. 14 à 15 Mk.
	10. — $2\frac{1}{3}$ à $2\frac{1}{2}$ pCt.		fra 19. Okt. til 2.
	15. Dec. $2\frac{1}{5}$, $2\frac{1}{4}$ à $2\frac{1}{3}$ —		Nov. $2\frac{1}{2}$ à $2\frac{2}{3}$ pCt.
	22. — 2 pCt.		til 9. Nov. $2\frac{2}{3}$ à 3 —
1715	5. Jan. 2 à $1\frac{2}{3}$ pCt.		30. — $2\frac{2}{3}$ pCt.
	12. — $1\frac{2}{3}$ à 2 —		7. Dec. 15 Mk.
	9. Feb. $1\frac{2}{3}$ à $1\frac{5}{6}$ til 2 pCt.		til 31. — 14 à 13 til 12 Mk.
	16. — $1\frac{2}{3}$ à 2 —	1716	4. Jan. 11 à 12 Mk.
	9. Marts 2 à $2\frac{1}{3}$ —		11. — 14 à 15 —
	16. — $2\frac{1}{3}$ à $2\frac{1}{2}$ —		fra 1. til 14. Feb. 2 à $2\frac{1}{6}$ til $2\frac{1}{3}$ pCt.
	23. — $2\frac{1}{3}$ à $2\frac{2}{3}$ —		til 29. Feb. 13 à 14 Mk.
	30. — 16 à 17 Mk.		fra 1. Marts til 20.
	6. Apr. $2\frac{2}{3}$ à $2\frac{3}{8}$ pCt.		Marts $2\frac{1}{4}$ à $2\frac{1}{3}$ til $2\frac{1}{2}$ pCt.
	13. — $2\frac{2}{3}$ à 3 —		til 28. Marts 15 Mk.
	4. Maj. $2\frac{2}{3}$, $2\frac{5}{6}$ à 3 —		- 25. Apr. $2\frac{2}{3}$ à 3 pCt.
	25. — $2\frac{1}{2}$ à $2\frac{3}{4}$ —		fra 1. til 16. Maj 3 à $3\frac{1}{6}$ til $3\frac{1}{3}$ pCt.
	ultimum Maj. $2\frac{1}{3}$ à $2\frac{1}{2}$ —		til 23. Maj 3 à $3\frac{1}{6}$ til $3\frac{1}{3}$ —
	8. Juni $2\frac{1}{2}$ à $2\frac{3}{4}$ —		- 31. — 3 à $3\frac{1}{3}$ —
	15. — $2\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{2}$ til $2\frac{2}{3}$ —		- 13. Juni $3\frac{1}{3}$ à 3 til $2\frac{1}{3}$ —
	22. — $1\frac{5}{6}$ à 2 —		- 20. — $2\frac{2}{3}$, $2\frac{1}{2}$ à $2\frac{1}{3}$ til $2\frac{1}{6}$ —
	29. — $1\frac{2}{3}$ à 2 —		- 28. — $2\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{3}$, $2\frac{1}{8}$ og 2 —
	6. Juli $1\frac{2}{3}$ à $\frac{3}{4}$ til 2 —		4. Juli $2\frac{1}{6}$, $2\frac{1}{3}$ à $2\frac{1}{2}$ —
	13. — 11 à 12 Mk.		18. — 2 à $2\frac{1}{6}$ til $2\frac{1}{3}$ —
	27. — $1\frac{1}{2}$ à $1\frac{2}{3}$ pCt.		til 31. — $2\frac{1}{3}$ pCt.
	3. Aug. $1\frac{2}{3}$ à $1\frac{5}{6}$ til 2 —		- 22. Aug. 13 à 14 Mk.

*) P.-K. Missiveprot. 10. Juli 1724.

1716	til 12. Sept. 12 à 13 Mk.	1718	til 15. Okt. 8 à 8½ pCt.
	- 19. — 11 à 12 —		- 5. Nov. 8½ à 9 —
	- 3. Okt. ... 2 pCt. à 13 —		- 10. — 9 —
	24. — .. 12, 13 til 14 —		- 13. — 8½ à 9 —
	til ultimo Okt. ... 13 à 14 —		- 4. Dec. 8½ à 9 —
	- 7. Nov. 14 til 15 —	1719	- 18. Feb. 9 —
	- 21. — .. 16, 17 à 18 —		- 1. Apr. 9½ à 10 —
	do. faldet til 17 à 16 —		- 13. Maj. 10 à 10½ —
	til 11. Dec. 16 à 18 —		- 20. — 10½ à 11 —
	- 26. — 16 à 18 —		- 11. Juni 11 —
1717	- 9. Jan. 18 til 19 —		- 17. — 10 à 9½ —
	- 16. — ... 18, 19 à 20 —		- 29. Juli. 9 —
	- 30. — 3½ pCt.		- 12. Aug. 9½ —
	- 13. Feb. 3½ à 4 pCt.		19. — 9 —
	27. — 4½ à 4½ —		til 7. Okt. 10 —
	6. Marts 4½ à 5 —		- 18. Nov. 10½ —
	til 3. April. 4½ à 5 —		25. — 11 —
	- 10. — 5 pCt.		9. og 16 Dec. ... 10 —
	- 22. Maj 5½ à 6 til 5 à 4½ pCt.	1720	5. Jan. 9 —
	- 28. — .. 5½ à 5 til 4½ —		til 20. — 10 —
	fra 28. Maj indtil 9. Juli		- 27. — 9½ —
	har været . 4½ à 4 til 3½ pCt.		- 3. Feb. 9½ —
	til 7. Aug. 3½ à 4 —		- 24. — 9½ —
	- 28. — 4 à 4½ —		2. Marts 10 —
	- 4. Sept. 4½ pCt.		9. — 9½ —
	do. 5 —		22. — ... 10¼ à 10 —
	til 25. Sept. ... 5 à 5½ til 6 pCt.		30. — 10 —
	- 16. Okt. ... 5½. 6 til 6½ —		6. Apr. 10½ —
	- 23. — 6½ à 6¼ —		13. — 10½ —
	- 13. Nov. ... 6½ à 6¾ à 7 —		til 20. — 10 —
	- 27. — 6 à 6½ —		- 11. Maj 10½ —
	- 11. Dec. 6½ à 7 —		- 18. — 11½ —
1718	- 8. Jan. .. 6½, 6 à 5½ —		- 25. — 12 —
	- 30. — 5½ à 6 —		1. Juni 11½ —
	5. Feb. 5½ à 5¾ —		8. — 11½ —
	til 12. — .. 5½ à 5¾ til 6 —		til 15. — 11 —
	- 26. — 6 à 6¼ —		- 22. — 10 —
	- 5. Marts 6¼ à 6½ —		- 29. — 10 —
	- 19. — 6½ à 6¾ —		- 20. Juli. 10 —
	- 2. Apr. 6½ pCt.		- 27. — 10½ —
	- 28. Maj. 6½ à 6¾ pCt.		3. Aug. 10¼ —
	- 18. Juni .. 6½ à 6¾ og 6 —		10. — 10¼ —
	- 9. Juli. 6½ à 7 til 8 —		til 21. Sept. 10 —
	- 30. — 7¼ à 7½ —		28. — 9½ —
	- 2. Okt. 7½ à 8 —		5. Okt. 9½ —

1720	19. Okt. *)	9½ pCt.	1721	8., 15. og 22. Feb. 11	pCt.
	12. og 26. Okt.	10 —		1., 8. og 15. Marts 11	—
	2. Nov.	9½ —		fra 22. til 29. —	10½ —
	9. —	10 —		5. Apr.	10¼ —
	23. —	10½ —		12. og 19.	10 —
	30. —	11 —		3., 10. og 17. Maj	10½ —
	7. til 28. Dec.	11 —		31. Maj	11 —
1721	10. Jan.	10 —		7. Juni	10½ à 11 —
	11. — *)	—		14. —	10 —
	18. og 25.	11 —		28. —	9½ —
	1. Feb.	10½ —		5. og 12. Juli . . .	9½ —

Extrakt**)

af de ugentlige Pris-Kurant paa, hvad autoriserede Sedler har gældt imod rede Penge fra 1. Januar 1720 til den 29. Marts 1721, er som følger, Penge Lagie imod Mønte-Sedler.

1720	5. Jan.	42 à 43 pCt.	1720	20. Juli.	49 à 50 pCt.
	20. —	38 à 40 —		27. —	50 à 49 —
	27. —	38 à 40 —		3. Aug.	50 à 51 —
	3. Feb.	38 à 40 —		10. —	51 à 51½ —
	24. —	34 à 35 —		17. —	50 à 51 —
	2. Marts	35 à 36 —		24. —	51 à 52 —
	9. —	30 à 31 —		31. —	50 à 51 —
	22. —	30 à 31 —		7. Sept.	51 à 52 —
	30. —	30 à 29 —		21. —	49 à 50 —
	6. Apr.	27 à 28 —		28. —	42 à 43 —
	13. —	27 à 28 —		5. Okt.	42 à 43 —
	27. —	45 —		12. —	27 —
	4. Maj	50 —		19. —	25 à 26 —
	11. —	50 à 52 —		26. —	27 à 28 —
	18. —	56 à 55 —		2. Nov.	29 à 30 —
	25. —	56, 57 à 58 —		9. —	32 à 31 —
	1. Juni	55 —		23. —	28 à 29 —
	8. —	50 —		30. —	26 à 27 —
	15. —	55 —		7. Dec.	26 à 27 —
	22. —	46 à 47 —		28. —	27 à 28 —
	29. —	46 à 47 —	1721	11. Jan.	27 à 28 —
	6. Juli.	45 à 46 —		18. —	29 à 30 —
	13. —	48 —		25. —	27 à 28 —

*) Tilføjet senere.

**) P.-K. Missiveprot. 10. Juli 1724.

1721	1. Feb.	27 à 28 pCt.	1721	8. Marts	21 à 22 pCt.
	8. —	27 à 28 —		15. —	22 à 23 —
	15. —	28 à 27 $\frac{1}{2}$ —		22. —	21 à 22 —
	22. —	26 à 27 —		29. —	20 —
	1. Marts	25 à 26 —			

In nachfolgende Jahren ist der **Cours von Courant-Geld** schlechter
als dänische Cronen gewesen:*)

1721	21. Jan.	11 $\frac{3}{4}$ pCt.	1723	29. Jan.	13 à 13 $\frac{1}{2}$ pCt.
	24. —	11 $\frac{3}{4}$ à 12 —		1. Juni	14 $\frac{1}{8}$ à $\frac{3}{8}$ —
	28. —	12 $\frac{1}{4}$ —		4. — ...	14 $\frac{1}{8}$ bis $\frac{3}{8}$ à $\frac{1}{2}$ —
	31. —	12 $\frac{1}{2}$ —		8.	14 $\frac{1}{8}$ à 14 $\frac{1}{2}$ —
	6. Juni	11 $\frac{1}{4}$ à 11 —		11. —	14 $\frac{1}{8}$ à 14 $\frac{1}{2}$ —
	10. —	11 $\frac{1}{4}$ —		15. —	14 $\frac{1}{4}$ à 14 $\frac{3}{8}$ —
	13. —	11 $\frac{1}{4}$ —		18. —	14 $\frac{1}{4}$ à 14 $\frac{3}{8}$ —
	17. —	11 $\frac{1}{4}$ à 11 $\frac{1}{2}$ —		22. —	14 à 14 $\frac{3}{8}$ —
	20. —	11 $\frac{1}{2}$ —		25. —	14 à 14 $\frac{3}{8}$ —
1722	16. Jan.	13 $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{8}$ —		29. —	14 à 14 $\frac{3}{8}$ —
	20. —	13 $\frac{1}{4}$ —	1724	14. Jan. {	ist nichts ge-
	27. —	13 $\frac{1}{8}$ à 13 —		18. — {	wisses gesetzt.
	30. —	13 à 12 $\frac{3}{4}$ —		21. — {	
	2. Juni	12 $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{2}$ —		25. — ...	14 $\frac{1}{8}$ bis 14 $\frac{7}{8}$ —
	5. —	12 $\frac{1}{2}$ à $\frac{5}{8}$ —		29. —	14 $\frac{3}{4}$ bis 15 —
	9. — ...	12 $\frac{1}{2}$ à $\frac{3}{4}$ —		2. Juni	15 $\frac{1}{2}$ à 16 —
	16. —	12 $\frac{3}{4}$ —		6. —	15 $\frac{1}{2}$ à 15 $\frac{7}{8}$ —
	19. —	12 $\frac{3}{8}$ —		9. —	15 $\frac{1}{2}$ à 15 $\frac{7}{8}$ —
	23. —	12 $\frac{3}{8}$ à $\frac{1}{4}$ —		13. —	15 $\frac{1}{2}$ à 16 —
	26. —	12 $\frac{3}{8}$ à $\frac{1}{4}$ —		16. —	15 $\frac{5}{8}$ à 16 $\frac{1}{8}$ —
	30. —	12 $\frac{3}{8}$ à $\frac{1}{4}$ —		20. —	15 $\frac{5}{8}$ à 16 $\frac{1}{4}$ —
1723	12. Jan.	15 $\frac{1}{4}$ —		23. —	15 $\frac{5}{8}$ à 16 $\frac{1}{4}$ —
	15. —	14 $\frac{3}{4}$ à $\frac{1}{2}$ —		27. —	15 $\frac{5}{8}$ à 16 $\frac{1}{4}$ —
	19. —	14 $\frac{1}{4}$ à 14 —		30. —	15 $\frac{5}{8}$ à 16 $\frac{1}{4}$ —
	22. —	14 $\frac{1}{4}$ à 14 —			

*) Skr. fra Joh. Fr. Brandt, dat. Copenhagen 21. Dec. 1724. (Bilag til R. tyske F. af 25. s. M.)